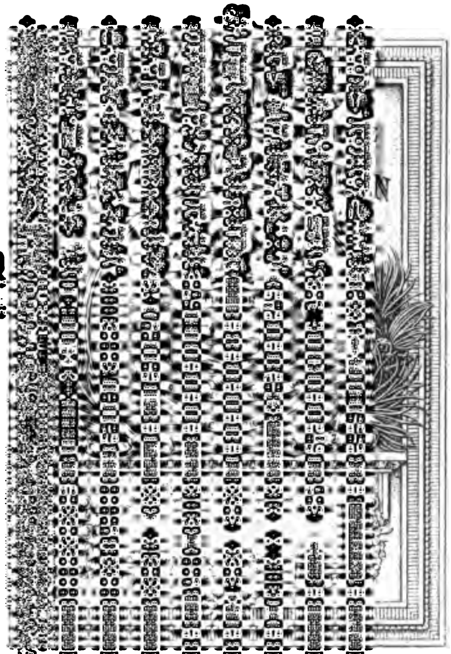

HANNOVERAE, TYPIS CULEMANNORUM.

SCRIPTORES RERUM

GERMANICARUM

IN USUM SCHOLARUM

EX MONUMENTIS GERMANIAE
HISTORICIS RECUDI FECIT

GEORGIUS HEINRICUS PERTZ
SERENISSIMO BORUSSIAE REGI A CONSILIIS REGIMINIS INTIMIS
BIBLIOTHECAE REGIAE BEROLINENSI PRAEFECTUS.

ARNOLDI CHRONICA SLAVORUM.

HANNOVERAE
IMPENSIS BIBLIOPOLII HAHNIANI
1868.

ARNOLDI

CHRONICA SLAVORUM

EX RECENSIONE I. M. LAPPENBERGII

IN USUM SCHOLARUM
EX MONUMENTIS GERMANIAE
HISTORICIS RECUDI FECIT

GEORGIUS HEINRICUS PERTZ
SERENISSIMO BORUSSIAE REGI A CONSILIIS REGIMINIS INTIMIS
BIBLIOTHECAE REGIAE BEROLINENSI PRAEFECTUS.

HANNOVERAE
IMPENSIS BIBLIOPOLII HAHNIANI
1868.

EX PRAEFATIONE
B. M. V. ILL. I. M. LAPPENBERG.

Arnoldum quendam fuisse auctorem chronici illius notissimi, excipientis Helmoldi opus „debito fine non consummatum", quod in Germaniae septentrionalis vel maxime imperii Germanici Heinrico VI, Philippo, Ottone IV potissimum regnantibus, Daniae nec non aliarum terrarum rebus atque crucesignatorum inde ab a. 1171 *usque ad a.* 1209 *cum in terram sanctam, tum in Livoniam expeditionibus illustrandis summi momenti est, ex ipsa auctoris ad Philippum Racesburgensem episcopum epistola, chronico praemissa compertum habemus. De cuius Arnoldi origine et pueritia nihil certi nobis constat praeter ea, quae ipse meminit „a patre et matre vere derelictum se esse, neminem umquam principum, neminem magnatum patrocinatum sibi esse, sed ipsum Dominum miseratorem et misericordem factum esse sibi adiutorem". Lubecae eum vitam, certe vitae partem egisse, praecipua rerum Lubicensium scientia in chronico conspicua, quin etiam ipsis eius verbis, cives Lubicenses suos appellantis, comprobatur. Ordinis ecclesiastici, cui addictus fuerit, regulam primo non severe se observasse cum maxima confusione conqueritur. Qui qualis fuerit disertis verbis non dixit, quanquam est cur putemus b. Benedicti fuisse. Certe singulari auctorem fuisse eruditione ipsum chronicon prodit, neque praetermisit commemorare, Heinrico imperatore Montem Casinum in Apulia attingente, illic „requiescere b. Benedictum".*

Iam saeculi XII. exeuntis clericos Lubicenses circumspicienti inter testes, qui adfuerunt donationi a Conrado episcopo canonicis maioris ecclesiae Lubicensis factae a. 1170. *d. Nov.* 21, *occurrit Arnoldus custos sive thesaurarius capituli Lubicensis. Quem a.* 1172, *electo in locum Conradi episcopi, prope Tyrum in expeditione ad terram sanctam facta defuncti, Heinrico, abbate monasterii S. Aegidii Brunswicensis, una cum decano capituli Lubicensis Luneburgum ad Heinricum ducem, atque hinc Brunswigam, ut Heinricum abbatem certiorem de electione faceret, missum esse, in ipso chronico traditum est. Idem a.* 1177, *cum Heinricus episcopus monasterio S. Iohannis euangelistae ordinis beati Benedicti modo constructo mansos quosdam in villis vicinis sitos et redditus offerret, una cum aliis clericis et laicis affuit. Iam cum post a.* 1177 *inter testes diplomatum ad res ecclesiasticas dioecesis Lubicensis pertinentium Arnoldus custos non amplius occurrat, sed occurrat fere semper eiusdem nominis abbas, monasterio illi praefectus, haud est cur negemus, ad Arnoldum custodem „primi abbatis monasterii b. Iohannis in Lubeke“ munus delatum esse. Illud ne quis obiiciat, haud constare Arnoldum custodem regulam beati Benedicti professum esse! Constat enim capitulum Lubicense huic ordini fuisse addictum. Sunt tamen, qui Arnoldum abbatem monachum fuisse putent monasterii SS. Aegidii et Auctoris Brunswicensis, atque hinc accersitum ab Heinrico episcopo Lubicensi in monasterium beati Iohannis Lubicense. Quorum sententiae ex eo maior fides tribuenda esse videatur, quod accuratissime de obsidione civitatis Brunswicensis a.* 1200 *facta exponit; tamen ne verbo quidem se ipsum ad monasterium S. Aegidii destructum pertinuisse prodit. Ipsa sententia petita est ex historia de duce Heinrico in eis, quae adiecit Helmoldi et Arnoldi chronicis, ex quibus saec. XIV compilata est, fide prorsus destituta: illud tantum constat, monachos*

quosdam monasterii illius Brunswicensis Lubecam vocatos esse.

Arnoldum abbatem haud parvi habitum esse inter clericos Lubicensis dioecesis ex diplomatis saeculo XII exeunte et XIII ineunte datis atque ex ipso de quo agitur chronico cognoscitur. Qui Heinrico episcopo, in ipso S. Iohannis monasterio aegrotanti atque defuncto a. 1182 *d. Nov.* 29. *non defuit, a.* 1195 *d.* 18. *Iun. unus fuit ex arbitris ad controversiam de electione episcopi Swerinensis dirimendam vocatis. Donationibus a.* 1197 *ab Adolfo III comite Holsatiae, a.* 1200 *d. Iunii* 9. *a Theoderico episcopo Lubicensi, a.* 1201 *d. Iulii* 11. *ab Adolfo comite, a.* 1211. 1212 *vel* 1213 *— deest enim chartae annus — ab Alberto comite Racesburgensi capitulo Lubicensi aut capellae b. Iohannis in canonicatum mutatae aut factis aut confirmatis testem eum adfuisse, ipsae chartae produnt. Neque monasterium ipsius curae commissum neglexit. Agente enim a.* 1181 *Lubecae Friderico imperatore, de manu eius suscepit curtes, quas in civitate, agros quos in campo civitatis habebat monasterium; ex curtibus (areis) cum paulo post vendidisset quasdam, ipse constitutionibus promulgatis monasterio eorum redditus vindicavit. Ipsas quoque monasterii possessiones ab Arnoldo abbate auctas esse ex chartis cognoscitur; a.* 1197 *enim d. Febr.* 3. 200 *marcis argenti villam Lugendorp et silvam Grunswedighe, alias Papenholt, a.* 1201 *ineunte* 162 *marcis argenti villam Chuserestorp ab Adolfo III. Holsatiae comite comparavit; comes insuper Cuculune villam „cum omni iure et omnibus attinentiis praeter tres mansos Novae ecclesiae consignatos, additis quatuor ponderibus siliginis in superiori molendino, uno last allec et modio butiri in theloneo suo Lubeke“ donavit monasterio a.* 1210 *d. Dec.* 4. *Papas quoque Arnoldo abbate regnante „tenellam Heinrici episcopi plantationem“ fovisse, testantur eorum chartae, suscepit enim Coelestinus III. a.* 1191

d. Maii 23. *rogatus ab Arnoldo monasterium „sub b. Petri et sua protectione“ munivitque pluribus privilegiis; Innocentius III. monasterii patrocinium a.* 1207 *suscepit; idem a.* 1208 *inter monasterium et urbem, de piscina quadam controversia orta, arbitros Swerinensem et Racesburgensem episcopos cum abbate Luneburgensi constituit. Arnoldus abbas, quo anno vita excesserit, ignoratur; illud tantum constat, nomen eius postremo inter testes diplomatis Alberti comitis Racesburgensis post a.* 1211, *ante a.* 1213 *dati, nomen Gerardi abbatis secundi primo in diplomate a.* 1214 *dato occurrere; videtur igitur a.* 1213 *vel* 1214 *ineunte obiisse.*

Arnoldum, quem ex custode capituli Lubicensis abbatem monasterii b. Iohannis euangelistae factum esse supra conati sumus demonstrare, auctorem esse chronici — id quod saeculo XV putavisse librarios comprobant eorum in libris manuscriptis inscriptiones, atque nunc omnium ore fertur — certo testimonio destitutum quidem, sed fide dignissimum est. Etenim continetur in chronico aetatis, qua Arnoldus abbas vixit, historia, referuntur in eo de monasterii, cui praefuit, historia, quae potissimum erant relatu digna; abbatis, ubi eius mentionem iniicit, nomen ipsum cur tacuerit auctor, ceterum in nominibus diligentissimus, non est, nisi ipse fuerit. Quae de canonicorum Lubicensium ad Heinricum abbatem legatione narrantur, inter quos Arnoldus custos fuit, nisi ab eo qui praesens interfuerit, referri non potuisse, nemo negabit.

Provectioris iam aetatis fuisse Arnoldum, cum Helmoldi continuandi opus aggrederetur, ipsa epistola ad Philippum Racesburgensem episcopum data comprobatur; qui a. 1204 *est electus: bullam Innocentii III. papae litem inter episcopum Livoniensem et Christi milites dirimentem cum nondum noverit, ante a.* 1210 *chronicon eum perfecisse manifestum est.*

Arnoldus in universum iudicanti inter fide dignissimos suae aetatis auctores referendus est: quamquam

nonnulla tradidit fide prorsus destituta, veluti duellum inter Drogonem et Helyam in obsidione urbis Anikke commissum et notissimam illam de Heinrico primo, rege avium, narrationem ad Heinrici IV. tempora relatam de aemulo quodam imperii. Conferas etiam quod habet de Thoma episcopo Cantuariensi l. I. c. 14, *sicut etiam miracula quaedam narravit et in aliis quoque fabulosius exponit. Minor quoque fides eis habenda, quae de terris longius remotis, etiam de gestis imperatorum rettulit. In his enim et non paucos errores etiam graviores commisit, sicut de Friderici rebus a.* 1176 *gestis, de curia a.* 1184 *Moguntiae habita et res gestas brevius atque inaccuratius exposuit. Econtra alibi etiam in his prae ceteris fides ei habenda est; cfr. l. VII. c.* 12, *n.* 4. *Attamen summi momenti sunt, quae ab amicis et familiaribus comperta habuit de eis quibus interfuerunt et chronico inseruit. Videtur enim multa ex eis quae de Heinrico Leone retulit debere Heinrico episcopo Lubicensi, cum praeesset monasterio S. Aegidii Brunswicensi, ducem in itineribus comitato, multa Conradum episcopum Lubicensem, postea Friderici imperatoris cancellarium et episcopum Hildensemensem, communicasse secum ipse profitetur. Tamen in iis quoque quae ad Heinrici Leonis suorumque res pertinent atque in rebus septentrionalibus in quibusdam erravit, in aliis inaccuratius exposuit; confer de obsidione Haldesleben l. II. c.* 11, *de bello inter Danos et Slavos gesto l. III. c.* 7. *Expeditionibus in terram sanctam a Friderico I. et Heinrico VI. factis cum Adolfus comes Holsatiae, expeditioni Heinrici VI. cum* 400 *viri Lubicenses adfuerint, haud profecto defuerunt qui abbati res ibi gestas referrent aut diaria sua et notata oculis eius subiicerent. Ex iis praecipue quae de ipsius Adolfi comitis a.,* 1196 *gestis accuratissime exponit, testibus oculatis eum usum esse apparet. Tamen in singulis, quae longius est enumerare, et inscitia et inaccuratius exponendo errores plurimos*

commisit, ex quibus quod de coronatione Saladini nugatur potissimum mirari debemus.

Praeterea litteras quasdam chronico inseruit suae aetatis historiam et res gestas illustrantes, l. I. capituli Lubicensis ad Heinricum electum Lubicensem datas, l. IV. Clementis papae III. epistolam ad expeditionem in terram sanctam faciendam hortantem, l. VI. duas Balduini de rebus a crucesignatis Constantinopoli gestis a. 1203 *et* 1204, *l. VII. duas Innocentii III. papae ad Ottonem IV. regem datas; chartas, praeter monasterii sui fundatoriam, cuius ipsa verba chronico inseruit, novisse non videtur. Adiiciendae duae: altera Conradi cancellarii electi Hildensemensis ad Herbordum Hildensemensem praepositum „de statu Apuliae et de operibus vel artibus Virgilii", plena fabulis et erroribus; altera de statu Aegypti vel Babyloniae et terrae sanctae, scripta a Burchardo, neque vero Gerardo, ut in Arnoldi libris manuscriptis perperam scriptum est, vicedomno Argentinensi, a.* 1175 *ad Salahadinum soldanum misso. Num praeterea etiam ex fontibus scriptis hauserit, suo iure dubitari potest, neque ipse alicuius scriptoris auctoritatem laudat. Tamen paucis locis similitudo aliqua intercedere videtur eius cum scriptoribus coaetaneis, prae ceteris cum Ann. Coloniensibus maximis, qui ab a.* 1176 *usque ad a.* 1218 *ab eadem manu coaetanei auctoris scripti sunt (Mon. G. SS. T. XVII. p.* 726*). Ex quibusdam locis etiam chronico quodam Saxonum usus esse videtur, quum propius accedat ad chronicum rhythmicum Brunswicense et ad chronicum dictum Repgowiense. Denique quod ad compositionem operis totius attinet, plerumque series rerum bene cohaeret aut digressiones ipsa re intelligi possunt. Quo magis mirandum est, seriem quibusdam locis plane violatam esse, sicut l. V. c.* 18. *l. VI. c.* 4, *ubi Absalonis archiepiscopi Lundensis et Ludolphi Magdeburgensis mortem refert, temporis seriem omittens.*

Parti Guelforum magis quam Ghibellinorum auctorem, familiarissimum Heinrico episcopo Lubicensi, a quo scholam Hildensemensem aut Brunswicensem moderante videtur educatus esse, fuisse addictum nemo mirabitur: attamen partium studio ductum eum historiam non scripsisse Heinrici VI. et Philippi regum, historiam ubi perlustraveris, sponte in oculos incurrit: certe acerbius illud de rege adolescente, servis suis clericum quendam, insolentius, ut videtur, agentem, vexandum tradente iudicium „post Decium nichil tale auditum fuisse de regibus" a clerico, neque vero a Guelforum sectatore profectum est. Quin etiam ipsum Arnoldum maluisse placari principes, quam factionibus distineri testatur summum eius gaudium de matrimonio inter Heinricum palatinum et Agnetem Conradi palatini de Rheno filiam contracto, quo pacem in Saxonia confirmatum iri confisus est.

Arnoldi genus dicendi nostram editionem evolventi minus etiam comprobabitur emendatum esse, quam hucusque videbatur; plurima enim, ad optimos libros manuscriptos redeunti corrigenda erant, quae suo more invitis libris editores mutaverant. Iam negari non potest, in temporum quam vocant consecutione, in modis, in verborum genere saepissime eum errasse, seductum vernaculi sermonis legibus: quae singulatim hic enumerare longum est. Sermoni monachorum vulgari, qualis est Arnoldo, plurimos Vulgatae quae dicitur locos esse insertos nemo mirabitur, sed mirabitur fortasse, tantam fuisse in clerico poetarum Romanorum scientiam. Quorum, quos nos dedita opera potuimus indagare, loci hi sunt: quinque Virgilii, scilicet l. V. c. 28. *l. V. c.* 29 *et VI. c.*6. *l. III.* c. 19. *l. VII. c.* 18. *l. I. praef. — sex Artis poeticae Horatianae, scilicet l. III. c.* 6. *l. V. c.* 7. *l. VII. c.*16. *l. V. c.* 13. *l. VII. c.* 8. *Praef. — quinque Ovidii, scilicet l. II. c.* 14. *l. III. c.* 13. *l. VII. c.* 12. *l. IV. c.* 2. *l. II. c.* 4. *— unus Statii, scili-*

cet l. V. c. 10. — *unus Fortunati, scilicet l. I. c.* 10. — *Quibus addendi sunt septem Virgilii, Ovidii, Lucani versus occurrentes in epistola Conradi cancellarii l. V. c.* 20.

Hisce omnibus si addideris satis magnum versuum vel versus particularum numerum, quos ad poetam certum revocare non potuimus, et stropham Sapphicam (l. V. c. 11*) et versus ab ipso Arnoldo compositos, inter homines saeculi XII et XIII litteratissimos eum referendum esse iudicabis. — Scriptorum veterum rationem in eo denique sibi assumpsit, quod saepius orationes etiam longiores quasi habitas refert, sicut et Helmoldus; cfr. l. V. c.* 28. *VII. c.* 17.

Arnoldi chronicon primis post mortem saeculis parum notum fuisse videtur. Albertum Stadensem, in vicinia degentem et eodem saeculo annales suos scribentem, ex eo non hausisse certe mirandum; neque eum cognoverant Presbyter Bremensis, neque auctor chronici der Nordelbischen Sassen, neque denique auctores chronicorum Lubicensium vernaculo sermone scriptorum. Ex quo apparere videtur manuscriptum originale diu in monasterio S. Iohannis latuisse, quae opinio nostra nimia raritate codicum antiquiorum membranaceorum valde confirmatur.

Primus, ut videtur, qui opus suum narrationibus Arnoldi ampliavit, fuit auctor *v e r s i o n i s L a t i n a e c h r o n i c i R e p g a w i e n s i s*, *qui ex c.* 1. 2. 8. *l. I. nonnulla partim verbotenus desumpsit, quae videas apud Massmann p.* 423.

Dein *f r a g m e n t a c u i u s d a m c h r o n i c i e p i s c o p a t u s B r a n d e n b u r g e n s i s*, *qua mentionem faciunt peregrinationis Heinrici Leonis, ex Arnoldi l. I. c.* 1. *hausisse videntur, v. apud Riedel nov. cod. dipl. Brandenburg. IV,* 1. *p.* 273.

Tum saeculo XIV qui *h i s t o r i a m d e H e i n r i c o d u c e* *scripsit, compilavit quaedam verbotenus ex Arnoldo. Cuius textum, cum eximio codice eum usum*

esse patet, nonnullis locis notis criticis adnotandum censuimus.

Plura ex eo, hic illic verbis parumper mutatis, descripsit Hermannus Kornerus, cuius chronicon c. a. 1435 *conscriptum est; quanquam ipsum Arnoldi nomen videtur ignorasse. Qui cum bonae notae libro Arnoldi sit usus, copiosiore nostris usus esse putandus non est.*

Albertus de Crummendyk, quae de Heinrico, Conrado II, Theoderico episcopis habet in chronico episcoporum Lubicensium, debet quidem Arnoldo, sed nomen eius non commemoravit.

Plurima ex chronico Arnoldi hausit Albertus Krantzius in Metropoli, Wandalia, Saxonia.

Laudavit chronicon Paulus Langius in chronico Citiensi a. 1189 *et* 1198.

INCIPIT HISTORIA ABBATIS LUBICENSIS.

PROLOGUS OPERIS SEQUENTIS.

Domno et patri Philippo Racesburgensis ecclesie antistiti et universis ibidem fratribus Arnoldus, servorum Dei ultimus, debitam in Christo reverentiam. Quia bone memorie Helmoldus sacerdos historias de subactione seu vocatione Sclavorum et gesta pontificum, quorum instantia ecclesie harum regionum invaluerunt, debito fine, ut voluit, non consummavit, Deo cooperante huic operi vel labori insistere decrevimus, ut tam pie devotionis cooperatores existentes vestris suffulti orationibus memoriam in benedictione sortiamur. Unde rogamus prudentiam vestram, ne tenuitatem ingenii nostri vel verborum rusticitatem attendatis, sed caritatis devotionem, que confundi non meretur, pia consideratione advertatis. Ille etenim vir sagacis in-

genii, potens in verbis, notior in positionibus[1], *facundo sermone, divitis vene*[2], *seriem operis percucurrit, nos autem de pingui Minerva*[3] *distillantes, velut impeditioris lingue et tardioris calami, cepto operi reptando insistentes humiliter procedamus, quia nec voce nec calamis magistrum equiparamus*[4]. *Veritatem historie igitur sequentes, adulationem, que plerisque scriptorum comes est, omnino dampnamus, ut timorem et gratiam fallacem excludentes libere que nobis comperta sunt prosequamur.*

Quo igitur principante vel presidente harum borealium regionum sive ecclesiarum status invaluerit, ut in libro memorati sacerdotis Helmoldi contextum est, subsequenter adnectamus. Et quia usque ad tempora Heinrici ducis Saxonie atque Bavarie series[5] *decucurrit, ipsum in fronte ponamus; qui super omnes, qui ante ipsum fuerunt, duritiam Sclavicam perdomuit, et non solum ad tributa solvenda coegit, sed etiam erga veri Dei cultum, relictis superstitionibus idololatrie, humiliatis cervicibus promptissimos fecit. Pacem etiam maximam in omni terra Sclavorum firmavit, et omnes provincie aquilonares Wagirorum, Holzatorum, Polaborum, Obotritorum ocio et quieti vacabant, et prohibita sunt furta et latrocinia*[6] *terra marique, et fruebantur mutuis mercationibus et negotiationibus, et habitabat unusquisque sub vite et ficu sua*[7], *presidente in Racesburg reverendissimo patre Evermodo, in Lubeke vero Conrado episcopo, viro illustri, in Zverin quoque Bernone, viro religioso, qui ecclesias novelle plantationis, quas Heinricus dux memoratus instituit, Domino incrementum dante, doctrina plantare et opere irrigare instantissime satagebant.*

LIBER PRIMUS.

1. *De peregrinatione Heinrici ducis.* Confirmata

1) sc. verborum, propositionibus. 2) Cf. Horatii Artis Poeticae v. 409. 3) Cicero de Amicitia c. 5. 4) Cf. Vergilii Eclog. V. v. 48: *Nec calamis solum aequiparas, sed voce magistrum.* 5) series sc. librorum Helmoldi. 6) Cf. Helm. l. I. c. 47. 7) 1. Reg. 4, 25.

igitur pace in terra Sclavorum, ut dictum est[1], magis ac magis invalescebat potentia ducis super omnes inhabitantes terram, et sopita sunt bella civilia, mediante maiestate imperatoria, que erant inter ipsum et principes orientales. Pribizlavus vero, frater Wertizlavi, ex inimico factus est duci amicissimus, sciens quod nil prevalerent adversus eum suscepta molimina, considerans etiam viri magnificentiam, et quocunque se vertebat in omnibus fortuna favente prevalebat[2]. Dux itaque tanta potitus quiete tantisque fluctuationum emensis periculis, tanquam portum salutis commodum duxit, pro peccatis suis sanctum visere sepulcrum, ut adoraret Dominum in loco ubi steterunt pedes eius. Ordinatis igitur rebus suis, de profectione Ierosolimitana artius cogitare cepit, et terre sue tutelam Wichmanno archiepiscopo Magdeburgensi consignans nobiliores terre itineris sui socios fecit, Conradum videlicet episcopum Lubicensem, Heinricum abbatem de Bruneswich, Bertoldum abbatem de Lunenburg[3], et memoratum Pribizlavum regulum Obotritorum, et Guncelinum comitem de Zverin, et Syfridum comitem de Blanckeneburg, et alios quam plures, tam de viris suis liberis, quam de ministerialibus[4]. Et non remansit quisquam maiorum, excepto Eckberto de Vulfelesbotele[5], quem constituit dux super omnem familiam suam, maxime tamen deputatus est in ministerium domne ducisse Mechtildis, religiosissime femine, cuius memoria et apud Deum nota est et apud homines, filie regis Anglorum. Que lineam generositatis, quam ex longa regalium parentum prosapia traxit, piis operibus extulit et caritatis insistens affectibus religionis decore venustavit. Erat enim summe pietatis, circa afflictos

1) sc. ab Helmoldo l. II. c. 7 sq. 2) i. e. et quod quocunque se verteret — praevaleret. 3) monasterii S. Michaelis. 4) Historia de duce Heinrico addit: *Eratque in comitatu ducis praefati ad duo milia hominum*, v. Archiv T. VI. p. 656. 5) Ecbertus de Wolfenbüttel, ministerialis, occurrit in multis diplomatis Heinrici Leonis.

mire compassionis, elemosinarum larga erogatrix et orationibus dedita missarum, quas plurimas decantari fecit, devotissima frequentatrix. Fidem quoque coniugii illibatam custodiens, thorum conservabat immaculatum. Manebat autem in Bruneswich omni tempore quo dux peregrinatus est, quia tunc pregnans erat, ediditque filiam nomine Rikenzam dictam. Filios etiam ex eo post reditum suscepit Heinricum, Luderum, Ottonem, Willehelmum[1], quos sicut de sancto Tobia legitur, ab infantia Deum timere docuit[2]. Ministrabant ei Heinricus de Luneburg[3] et Eckbertus memoratus, eo quod ipse fidelis et inclitus haberetur in omni domo ducis. Sed res cesserunt aliter de eo. Ipse enim dedit maculam in gloriam suam et notam perfidie incurrit. Unde graviter mulctatus est[4]. Sed ista nunc omittamus, quia ad alia tendimus.

1172. 2. *De eodem.* Dux autem cum magna gloria
Ian. 13. profectus est de Bruneswich post octavam epiphanie et venit cum omni comitatu suo Ratisbonam, ibique
Febr. 2. sollempniter egit diem purificationis[5] cum optimatibus terre. Quorum etiam nobiliores peregrinationi sue sociavit, marchionem videlicet Frithericum de Sudbach et marchionem de Stire[6]. Et ita processit in regnum Orientale[7] ad vitricum suum, nobilem

1) Willehelmus natus est a. 1184 c. Iun. 11. Wintoniae, v. Radulfum de Diceto. 2) Tobias 1, 10. 3) Heinricus de Luneburg inter ministeriales ducis Heinrici nominatur in eius charta de 1162, Meklenb. U. B. I. n. 74. Erat advocatus de Luneburg, ibid. n. 90, et fortasse prognatus ex inclyta familia Grote. 4) Cf. Ann. Stederburg. a. 1188. 1191. 5) sc. a. 1172. Febr. 22. V. chartam h. a. in Origin. Guelf. T. III. p. 515, Annal. Stad. 6) Marchiones nec de Sulzbach nec de Sudbach unquam exstiterunt; marchio de Stire vero Ottocarus V. obierat ultima die a. 1164, Ottocarus VI. igitur filius eius in anno praecedenti natus septem tantum annos hoc tempore egit; v. Ann. Admunt. T. IX; Gebhardi Geschichte der erblichen Stände in Deutschland T. III. p. 332. 333. Fridericum potius et Ottonem palatinos de Wittelsbach intelligendos esse recte disseruit Cohn in Gött. gel. Anz. 1866, p. 609. Fridericus palatinus hoc tempore pergens iterum ad visitandum Domini sepulcrum, tradidit bona quaedam ecclesiae Ratisbonensi. V. Mon. Boic. X. p. 239. 7) regnum Orientale = Oesterreich, quam terram infra Orientalem vel Austriam appellat.

ducem Heinricum[1], qui totus festinus occurrit ei in castro Nuenburg[2] cum maximo cleri plebisque tripudio, ubi mater eius domna Gertrudis memorabilem sortita est sepulturam[3]. Inde honorifice deduxit eum in civitatem metropolitanam Wene, ubi comparatis navibus, frumento et vino ceterisque necessariis copiose onustatis, dux cum suis navale iter per divexa Danubii arripuit; servi tamen cum equis via terrestri perrexerunt, vespertino tempore semper venientes ad locum determinatum, ubi naves applicuissent. Nec pretereundum, quod domnus Wormaciensis[4] huic itineri se sociavit, non peregrinationis gratia, sed legatione functus imperatoris ad regem Grecorum Manoe pro filia ipsius filio suo matrimonio socianda. Verius[5] tamen ob commodum ducis factum creditur, ut tam familiari legatione accepta benigne ducem rex Grecorum susciperet et benignius per terram suam ducatum[6] ei preberet. Dux etiam Orientalis vel Austrie instaurata classe prosecutus est ducem Saxonie, ducatum ei prebens et hospitalitatis necessaria habundantissime amministrans. Cum magna igitur commoditate ad civitatem que Mesenburg dicitur[7] pervenerunt, que sita est in confinio Ungarie, ubi legatus regis Ungarorum, Florentius dictus, paratus fuit ad excipiendum ducem Saxonie una cum duce Orientali vel Austrie, cuius sororem rex[8] habebat; et ita procedentes cum summa tranquillitate applicuerunt ad urbem quandam, que naturaliter est munitissima. Nam ex uno latere cingitur Danubio, ex alio alveo profundissimo qui Grane di-

1172.

1) v. Helm. l. I. c. 56 sq. 2) Kloster Neuburg. 3) Gertrudis, † 1143, d. 18. Aprilis inscripta est necrologio Neuburgensi; sepulchri eius neque Neuburgi neque Königslutteri, quem locum sepulturae Ann. Col. max. dicunt, vestigia apparent. 4) Conradus II. episcopus. 5) i. e. rectius. 6) i. e. salvum conductum. 7) Mosony seu Wieselburg, haud procul a confluvio Danubii et Leithae sita. Conf. Wilh. Tyrii l. I. c. 29; *Weissenburg* Chron. Ursperg., Otton. Frising. de rebus gestis Frider. l. I. c. 32 *porta Mesia*. 8) Stephanus, qui Agnetem, Heinrici ducis sororem, duxerat.

1172. citur, a quo urbs et civitas, que in altera ripa sita est, nomen accepit. Gravis autem mestitia duces
Mart. 4. illic perculit. Nam ipsa nocte rex veneno interiit, appotiatus[1] ut dicunt a fratre suo[2], quem de terra eiecerat. Unde gravi afflictione constricti ignorabant quid agerent. Dux enim Saxonie graviter cum suis angebatur, quod in peregrinatione constitutus tuto ulterius progredi non posset, quia morte regis quasi prefocatus ducem vie habere non poterat. Nec minus alter[3] affligebatur de tam subito regis interitu, eo quod intestatus obiisset et sororem suam viduam, pregnantem tamen, quasi exsortem regni sine herede reliquisset. Consilio autem habito, missi sunt ad archiepiscopum, qui tunc in civitate constitutus erat, regii funeris exequiis occupatus, Conradus episcopus, Heinricus abbas, Bertoldus abbas, quatenus ipsius ordinatione dux Saxonie ducem itineris habere potuisset. Qui benivolum se huic negocio exhibuit, et convocatis principibus tandem ordinatum est, ut Florentius supra memoratus cum duce procederet via qua ceperat.

3. *Item.* Dimissi igitur dux et sui prospere navigabant per aliquot dies, et inciderunt quoddam periculum, quod vulgariter[4] skere dicitur, quia ibi scopuli immanissimi ad instar montium prominentes, quorum uni castellum impositum est[5], interceptis aquis meandi facultate subtracta, difficillimum illic navigantibus transitum fecerunt; aque enim in arctum collecte primo quidem consurgentes intumescunt et postea magno fragore quaque in preceps cadunt. Omnes tamen naves nutu Dei illic illese transierunt, sed solus dux ibidem naufragium per-

1) i. e. veneno exstinctus. Obiit Stephanus die Mart. 4. 2) Bela. 3) Heinricus dux Austriae. 4) Vox usitatissima ad significandam scopulosam Scaniae ripam. 5) Ut videtur castellum, olim dictum Kampses, in promontorio Greben, uno milliari distans a civitate Porecz. Confer de toto hoc itinere quae eruditissime disseruit Anonymus in Wiener Iahrbücher der Literatur T. 42. 1828. p. 32.

tulit. Quod videntes hi qui in castello erant, navicula arrepta, eum ad terram traxerunt. Guncelinus autem et Iordanis dapifer[1] cum aliis natando evaserunt. Restaurata igitur nave pervenerunt Brandiz[2], urbem regis Grecorum, ubi deficientibus aquis naves in sicco steterunt. Ibi enim Danubius subterraneo meatu absorptus in amnem parvissimum derivatur et post longa terrarum spacia, turgentibus fluctibus ebulliens, in Sowam protrahitur. Relictis igitur navibus terrestrem viam ingressi intraverunt nemus illud maximum et notissimum, quod Bulgerewalt dicitur[3], ubi multum laboraverunt tam ipsi quam equi eorum in profunditate palustri, et destructi sunt equi eorum, plurimum trahentes in plaustris et carrucis copiam victualium. Cumque creberrime plaustra contererentur, et omnes nimio labore deficerent in reficiendis et sublevandis curribus et processum nullum haberent, eo quod dictum fuisset, ut una carruca confracta omnes subsisterent, donec ea refecta omnes pariter procederent, animadvertens dux, quod ob tedium tanti laboris nimiam facerent moram progrediendi, precepit ut relictis plaustris victualia iumentis imponerent et sic abirent. Videres igitur immensos acervos farine purissime proiectos, vasa vinaria plurima et maxima vino plena relicta, carnium, piscium multitudinem ibi neglectam et quicquid deliciarum accuratius sibi quisque preparaverat diversis condimentis. 1172.

Procedentes igitur appropiabant urbi que Ravenelle dicitur[4], que in medio nemoris sita est, cuius

1) Iordanis, dapifer ducis, frater Iusarii de Blankenburg, occurrit in chartis ducis Heinrici de annis 1158—1191. 2) Branitschowa, Branitzevo urbs, ad Danubium non longe ab ostio Moravae orientem versus sita; v. Wiener Iahrb. l. l. p. 30 sq. 3) Dendra sive silva Bulgarorum dictum est territorium inter Belgrad et Nissa, in quo et Brandiz sita fuit. 4) Castrum olim situm erat prope monasterium, quod Ravaniza dicitur, ubi fluvius Ravana sive Ravaniza Moravam influit, a Turcis hodie Tjuprija vocatur, v. Wien. Iahrb. l. l. p. 37 sq.

1172. habitatores Servi dicuntur, filii Belial, sine iugo Dei, illecebris carnis et gule dediti et secundum nomen suum immundiciis omnibus servientes et iuxta locorum qualitatem bellualiter vivendo, bestiis etiam agrestiores. Subiecti tamen noscuntur regi Grecorum, cuius legatus ducem preveniens, qui tunc cum ipso erat, precepit ut ducem in castro honorifice susciperent et, ut deceret regis magnificentiam, in omnibus ei honestissime subservirent. Qui eius monita sive precepta contempnentes dimiserunt eum vacuum ac sine honore abiecerunt. Qui reversus ad ducem nunciavit ei quod audierat. Et venit dux cum suis prope urbem et ibi castra metatus est. Et iterum misso nuntio mandat se pacifice venire, rogans ut conductorem ab eis accipiat, et sic in pace discedat. Cumque hoc sepius attentatum fuisset et nichil profecissent, dux ait ad suos: *Iustum quidem est, ut in peregrinatione positi cum omni pace et mansuetudine incedamus, et ideo cum signis bellicis ad urbem regis, ad quem tendimus, procedere non debuimus: sed quia isti filii Belial que pacis sunt non sectantes bellum nobis intentare videntur, levate signa et procedamus! Deus patrum nostrorum nobiscum sit, pro cuius nomine peregrinamur et eius precepta secuti domos et fratres, uxores et filios et agros reliquimus. Hic viribus utendum est. Pugnemus fortiter! Quicquid ipsi placuerit fiat, quia sive vivimus, sive morimur, Domini sumus*[1]. His dictis levantes signa profecti preterierunt urbem, nec longe castra metati sunt in valle longissima super rivum perlucidum, habentes a dextris montana, a sinistris vero rubum[2] pinarum densissimum. Hoc igitur muniti presidio accenderunt ignes maximos, et ordinatis excubiis per castra curam corporis habuerunt et dormitum est. Cum ecce media nocte Servi in unum ex omni nemore conglobati fecerunt quatuor turmas et per vices in quatuor

1) Roman. c. 14. v. 8. 2) i. e. rubetum.

partibus ululantes invalescebant maximis vocifera- 1172.
tionibus, sperantes sic terreri exercitum ducis, ut fugientes bona sua proicerent, et illic predam raperent. Dux autem consurgens cum suis ad arma convolabat, et circuibat Heinricus marscalcus cogens milites omnes ad vexillum ducis convenire. Servi[1] etiam ex una parte sub custodia equos servabant, quibus preceptum erat, ut si priores insultum hostium excepissent, sine mora militibus nunciarent, ut presidio eis fierent. Fuit autem numerus virorum educentium gladium mille ducenti. Cumque ut dictum est milites omnes ad ducem venirent, ascenderunt etiam ad eum Conradus episcopus et abbates Heinricus et Bertoldus et sedebant iuxta ducem. Duce autem sedente in armis, accensus est rogus ingens, et stabat ante eum Guncelinus comes et quique robustiores, mutuis se exhortationibus confortantes, et subito prodiit sagitta et cecidit prope eos. Unde exterriti celerius arma corripiunt. Subito autem venit qui diceret, castra domni Wormaciensis ab hostibus occupata et militem unum mortuum, sagitta percussum, et servos duos, quorum alter usque ad medium diem supervixit et mortuus est. Tela enim habent toxicata, et quicquid vulneraverint mortem evadere non potest. Audito igitur tam tristi nuntio, subito missi sunt ad castra episcopi viginti milites loricati, qui venientes hostes fortiter cedendo premebant, et unus balista feriens nutu Dei e regione percussit ducem illorum et transfodit eum. Illo cadente alii fugam inierunt, et non adiecerunt[2] ulterius impetere castra ducis.

Facto autem mane, orta est nebula densissima; et precepit dux ne castra moverent, donec deficeret nebula. Cum vero sol incaluisset, profecti sunt et viderunt eminus hostes tota die insidiantes, si ali-

1) i. e. famuli, armigeri, German. *Knappen*. 2) V. notam ad Helm. l. I. c. 30.

1172. quem ex eis rapere potuissent, et sic illesi transito nemore tenuerunt civitatem Niceam[1]. Ubi dux honorifice susceptus est, et lautissime ministratum est ei et omnibus suis de impensa regia. Inde deductus est Andernopolim[2], deinde Vinopolim[3], et ita profecti in parasceue venerunt prope Constantinopolim. Ibique celebrantes dominicam passionem et sabbatum Apr. 16. sanctum, mane in die resurrectionis, peractis sollempniter mysteriis et prandio facto, ascenderunt curiam regis. Premiserat autem dux munera multa et optima iuxta morem terre nostre, equos pulcerrimos sellatos et vestitos, loricas, gladios, vestes de scarlacco et vestes lineas tenuissimas.

4. *Quomodo rex ducem in suo suscepisset.* Rex igitur indutus ornatu regio cum summis pontificibus et principibus et optimatibus prestolabatur adventum ducis. Erat autem in eodem loco curia venationis latissima et planissima, murata; et ad ostentandam gloriam divitiarum suarum preceperat rex principibus et optimatibus suis, ut omnes huic sollempnitati interessent. Videres igitur illic tentoria innumera erecta, bissina, purpurea, cum capitibus aureis, et pro uniuscuiusque magnificentia vario decore ornata. Veniens igitur dux gloriose susceptus est, et quia processionis sollempnitas instabat, procedebat rex cum duce. Erat autem strata semita quedam tota purpurea et desuper tecta aurifrigiis[4] et ornata aureis lampadibus et coronis. Hanc incedebat statio clericorum et pontificum, prosequente rege cum duce et militibus tantum peregrinis. Et ita procedebant ad tentorium aureum, quod totum incanduit gemmis

1) Nissam, quondam Naissos dictam. 2) Adrianopolis, quam l. IV. c. 10. Andropolim nominat. 3) Vinopolis hic non, sicut infra l. IV. c. 9. aperte intelligendum est, Philippopolis esse potest, sed pro oppido quodam synonymo inter Adrianopolim et Constantinopolim sito habenda esse videtur, nisi confudit noster cum Chariopoli aut omnino erravit. 4) Aurifrigia sunt stragula serica, Phrygio opere facta et auro intertexta. *Bangert.*

et lapidibus preciosis. Inde per eandem viam reversi 1172. sunt ad ecclesiam, et collocatus est rex in throno suo excelso, et dux in alio iuxta eum, et missarum sollempnia celebrabantur.

5. *De disputatione Grecorum et Heinrici abbatis.* Igitur post meridiem cum rex cum duce letior esset, movit questionem domnus Wormaciensis una cum Lubicense cum litteratioribus Grecorum de processione Spiritus sancti. Dicunt enim Greci, Spiritum sanctum procedere tantum a Patre et non a Filio, verbis Domini nimis adherentes, qui de processione Spiritus sancti loquens ait: *Cum autem venerit Paracletus, qui a Patre procedit* etc.[1] Opponentibus autem illis, quia Spiritus procedit a Filio sicut a Patre, quia Spiritus sanctus est Patris et Filii et, cum Spiritus sancti gratia datur hominibus, profecto mittitur a Patre, mittitur et a Filio, procedit a Patre, procedit et a Filio, quia missio est ipsa eius processio. Grecis adhuc contradicentibus, quasi plenis auctoritatibus nondum conclusi, abbas Heinricus, vir litteratissimus et facundissimus, modeste incoans: *Non erretis,* ait, *o catholici et religiosi viri, dicentes Spiritum sanctum tantum a Patre procedere, et non a Filio, quia plane procedit a Filio sicut a Patre. Quod negare hereticorum est. Quod enim de utroque procedat, multis divinorum eloquiorum testimoniis comprobatur. Dicit enim apostolus:* Misit Deus Spiritum Filii sui in corda nostra[2]. *Ecce hic dicitur Spiritus Filii. Et ibi:* Qui autem Spiritum Christi non habet, hic non est eius[3]. *Ipse etiam Filius de Spiritu sancto in ewangelio ait:* Quem ego mittam vobis a Patre[4]. *Patris autem Spiritus dictus est, ubi legitur:* Spiritus eius qui suscitavit Iesum a mortuis, habitat in vobis[5]. *Et ipse Christus dicit:* Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus patris vestri, qui loquitur in vobis[6]. *Et alio*

1) Iohann. 15, 26. 2) Galat. 4, 6. 3) Roman. 8, 9. 4) Ev. Iohann. l. l. 5) Roman. 8, 11. 6) Matth. 10, 20.

1172. *in loco:* Quem mittet Pater in nomine meo[1]. *His et aliis auctoritatibus ostenditur, quod Spiritus sanctus procedit a Patre et Filio. Ad illud autem, quod de ewangelio opponitis,* qui a Patre procedit, *ita respondemus, quia cum dicat in eo Veritas,* Spiritum sanctum a Patre procedere, *non addidit* solo, *et ideo etiam a se procedere non negat, sed ideo Patrem tantum nominat, quia ad eum solet referre, etiam quod ipsius est, quia ex illo habet. Vestri etiam doctores, unam eandemque sententiam esse intelligentes, quia Spiritus sanctus dicitur procedere a Patre et Filio, et esse Spiritum Filii sicut Patris, professi sunt, Spiritum sanctum procedere a Filio, sicut a Patre. Unde Athanasius in symbolo fidei:* Spiritus sanctus a Patre et Filio non factus, nec creatus, nec genitus, sed procedens. *Ecce Spiritum sanctum* a Patre *dicit* procedere et a Filio. *Item Iohannes Chrysostomus in homilia*[2] *quadam sic ait:* Iste est procedens a Patre et Filio, qui dividit dona propria prout vult. *Item Cyrillus episcopus*[3]*:* Spiritus, *inquit,* sanctus intelligitur per se, secundum quod Spiritus est et non Filius, sed tamen non est alienus ab eo. Spiritus enim veritatis nominatur, et profluit ab eo, sicut a Deo Patre. *Ecce etiam a vestris doctoribus aperta habetis testimonia, quibus Spiritus sanctus a Patre et Filio procedere ostenditur. Omnis igitur lingua confiteatur Spiritum sanctum procedere a Patre et Filio.* His aliisque auctoritatibus, maxime suis, non valebant contradicere magistri Grecorum, concedentes Spiritum sanctum procedere a Patre et Filio. Et magnificatus est abbas Heinricus in conspectu regis et pontificum, collaudantes doctrinam eius et fidem non modicam adhibentes[4] verbis illius. Regina autem donavit duci samittos[5] plurimos, ita ut omnes milites suos vesti-

1) Iohann. 14, 26. 2) scil. in 2. homilia pentecostes, v. Edit. Montfaucon. T. II, p. 469. B. C. D. 3) V. Cyrilli opera ed. I. Aubertus, Lut. 1638. T. VI. et Contra Iulian. B. p. 21. B. 4) i. e. collaudantium et adhibentium. 5) nostratibus *Sammet.*

ret samittis, quibus addidit regina cuilibet militi pelles varias et pelliculam zobilinam. 1172.

6. *De processu ducis.* Porro rex dedit ei navem firmissimam necessariis omnibus copiose ditatam, et ingrediens dux cum suis navigare cepit. Et factus est motus magnus in mari, ita ut pre nimia tempestate omnes mortem sibi proximam formidarent. Erat autem ibi quidam bone conversationis, qui ob imminens periculum graviter anxiebatur, et inter ipsas mentis et pelagi fluctuationes repente sompno depressus vidit astantem sibi virginem pulcherrimam, que dixit ad eum: *Times maris periculum?* Et ille: *Domna,* inquit, *clarissima, tenent nos angustie, et nisi Deus celi respexerit nos, quantocius peribimus.* Et illa: *Confide,* inquit, *quia non peribitis, sed propter orationes cuiusdam, qui in hac navi me invocare non cessat, ab instanti periculo liberi eritis.* Quod de quo dictum fuerit, quamvis expressum non sit, tamen qui viderat, de Heinrico abbate dictum sibi affirmabat, quia qui in Spiritu Dei videt, pauca quidem audit, sed plura intelligit. Nec fefellit visio. Denique facto die invalescebant procelle, et navis in medio mari iactabatur fluctibus. Et inciderunt in periculum marinum, ut superius in Danubio, quod dicitur skere, et timuerunt naute vehementer. Erant autem ibi petre acutissime a dextris et a sinistris, et navis in medio. Cumque nimis turbarentur, aspexerunt naute lapides patentes quasi hostium, et direxerunt velum contra ipsum, et ecce cecidit spiritus procelle et siluerunt fluctus eius, et subito navis illesa pertransiit, et laudaverunt Dominum, qui mortificat et vivificat, deducit ad inferos et reducit[1].

7. *De adventu ducis Iherosolymam.* Dux igitur applicans ad Accaron vel Accon magnifice susceptus est ab Accaronitis vel Acconitis, et ascensis equis,

1) 1. Samuel. 2, 6.

1172. rabitis[1], mulis, quidam etiam asinis, processerunt ad urbem Ierosolimitanam, et occurrerunt eis Templarii et Hospitalarii cum grandi comitatu, et honestissime suscipientes ducem duxerunt in sanctam civitatem, et susceptus est a clero cum hymnis et laudibus Dei. Optulit autem dux ad sanctum sepulcrum pecuniam multam, et basilicam in qua lignum Domini repositum est ornavit musivo opere et ostia eiusdem basilice vestivit argento purissimo. Deputavit etiam reditus annuos ad cereos comparandos, iugiter ad sanctum sepulcrum arsuros[2]. Templariis quoque et Hospitalariis dedit dona et arma plurima et mille marcas argenti ad comparanda predia quibus tyrones teneantur tempore belli. Rex[3] autem in domo propria fecit ei cum suis convivium per triduum. Visitatis igitur omnibus locis sanctis in Iosaphat, in monte Oliveti, in Bethlehem, in Nazareth, abiit ad Iordanem, deducentibus eum Templariis, et inde ascendit Quarentenam[4]. Illuc etiam Heinricus abbas cum difficultate magna ascendit, quia corpore exhaustus erat, celebrans ibi divina. Que etiam ad omnia illa loca sancta devotissime celebravit ob memoriam Domini nostri Iesu Christi, quam corporaliter ibi exhibuerat, et gloriosissime genitricis eius, cui etiam in omni peregrinatione illa cilicio indutus devotissimus extitit, in abstinentiis, in orationibus, primo semper diluculo, antequam castra moverentur, completis matutinorum vigiliis, cum pleno officio missarum ei sollempnia celebrans et hostiam salutarem tam pro se quam pro omni exercitu illo peregrino incessanter offerens.

8. *De reditu ducis a Iordane.* Dux autem regressus est Ierosolymam, et detinuit eum illic domnus patriarcha[5] duobus diebus. Inde reversus in Accaron vel

1) cf. vernaculum *râvît*, stn. *(aus Arabien)*. 2) V. litteram fundationis a. 1172 in Orig. Guelf. T. III. p. 76 et 516. 3) sc. Amalricus. 4) Desertum, in quo Christus quadraginta ieiunasse dies traditur. Cf. Ann. Stadens. p. 341. 5) scil. Amalricus.

Accon, et ita valedicens omnibus, etiam suis, Conrado videlicet episcopo et Bertoldo abbati, profectus est Antiochiam, prosequentibus eum Templariis cum turba multa. Conradus autem episcopus egrotabat infirmitate, qua et mortuus est. Cum autem dux abiisset, domnus episcopus moleste ferens eius discessum, habens etiam quedam negotia ei insinuanda, cum abbate Bertoldo barcam ingrediens, navigio eum insequitur. Crescente autem corporis molestia, cum iam applicarent ad civitatem que Surs vel Tyrus dicitur spiritum reddidit[1]. Cuius corpus in civitatem perlatum honestissime terre reconditum est, agente Guncelino comite et aliis amicorum ducis, qui presentes fuerunt. Bertoldus autem abbas rediens Accaron post triduum et ipse vitam finivit[2]. Dux autem hoc audito graviter contristatus est. Heinricus vero abbas cum duce perrexit via qua ceperat.

1172. Iul. 17. Iul. 24.

9. *De reditu ducis ad sua.* Igitur dux missis legatis ad Milonem Saracenum[3] rogavit, ut per terram suam ducatum ei preberet. Qui missis ad eum viginti viris de nobilioribus suis mandat, se paratissimum esse, cum honore et summa pace per terram suam eum deducere. Quod comperiens dux in dolo factum, noluit per terram suam transire. Princeps vero Antiochie[4], qui eum honeste tractaverat, naves ei providit, quas ingressus cum equis et omnibus que habebat ad civitatem que dicitur portus Simeonis[5] expansis velis nocte et die eundo partem quandam terre illius preteriit. Cumque ad civitatem quandam applicuisset que dicitur Torsult[6], saracenice vero Tortun — quam postea idem Milo expugnans sibi

1) Hist. de duce Heinrico addit: *anno* 1172. 16. *Kal. Aug.*, quem diem, Iulii 17., testatur etiam Necrolog. S. Michael. 2) sc. Iul. 24. V. Necrol. monast. S. Michaelis. 3) Malech, Ciliciae princeps seu Armeniae, religionem quidem christianam profitebatur, sed cum Saracenis contra christianos foedera inierat. 4) Boemundus III. 5) Portus Soldini (Marin. Sanuti p. 174) hodie Soldu seu Souwadia vocatur. 6) olim Tarsus, urbs Ciliciae.

1172. subiugavit in ultionem, quod peregrini ibi preterlapsi fuissent — soldanus, princeps Turcorum[1], misit ei quingentos milites, qui eum per terram Milonis deducerent cum omnibus que illius erant. Profecti autem per triduum transierunt per terram desertam et inviam et inaquosam, terram horroris et vaste solitudinis[2], que Rumenia deserta dicitur, ubi multum laboraverunt, portantes in equis omnia necessaria, etiam aquam quam biberent tam ipsi quam iumenta eorum. Et ita pervenerunt ad civitatem que iuxta linguam Turcorum dicitur Rakilei, in nostra lingua Eraclia[3], quam princeps Ierosolymitanus Eraclius olim tenebat, qui occidit Cosdroe[4], qui Ierosolymam ceperat et lignum Domini in captivitatem asportaverat. Dux autem illuc perveniens magnifice susceptus est a Turcis et inde deductus est Axarat[5], ubi occurrit ei soldanus letissimus, amplexans et deosculans eum, dicens, eum consanguineum suum esse. Cumque dux perquireret affinitatem consanguinitatis, ille respondit: *Quedam nobilis matrona de terra Theutonicorum nupsit regi Ruthenorum, qui genuit ex ea filiam, cuius filia devenit in terram nostram, de qua ego descendi*[6]. Benedicebat autem soldanus Deum celi, quia dux manus Milonis evaserat, dicens eum infidelem et traditorem et, si in terram eius devenisset, profecto eum rebus vel etiam vita spoliasset. Dedit autem ei dona plurima, mantellum et tunicam de optimo serico. Qui propter operis excellentiam fecit inde casulam et dalmaticam. Post hec adducti sunt equi mille octingenti, ut eligeret quos vellet. Dixit ergo dux militibus suis, ut quisque acciperet sibi equum quem voluisset. Inde adducti sunt caballi for-

1) Aseddin Kilidscharslan II. soldanus Seldschukorum Iconii. 2) *terram — solitudinis*, v. Deuteron. 32, 10. 3) hodie Erekli s. Eregli ad Halym fluvium. 4) Cosroes II. rex Persarum, qui Ierusalem a. 614 ceperat, a. 628 occisus est ab Heraclio Graeciae imperatore. 5) hodie Aktscha Schehr. 6) Robertus de Monte, Mon. G. SS. VI. itidem a. 1180 narrat de matre soldani de Iconio clam christiana.

tissimi triginta cum frenis argenteis et sellis optimis de pallio et ebore compositis, quos duci tradidit. Dedit ei etiam sex domos filtrinas[1] secundum morem terre illius et sex camelos, qui eas ferrent, cum servis, qui eas ducerent. Addidit his duos leopardos et equos et servos: docti enim erant sedere in equis. Cumque omnibus modis benignissime eum tractaret, arguit eum dux de superstitione gentilitatis, multa dicens ei de incarnatione Christi et fide katholica[2]. Qui respondens: *Non est*, ait, ***difficile ad credendum, quod Deus, quando voluit, de immaculata virgine carnem assumpsit, qui hominem primum de limo terre plasmavit.*** Forte, quia de heresi Nicolaitarum erat[3], libros Moysi audierat, in quibus de plasmatione primi hominis legerat. Sunt enim multi gentiles, qui pentateuchum Moysi recipiunt, nec tamen ab idolatria cessant, ut olim Samaritani. Unde mulier Samaritana in euangelio dicit: *Domine, ut video, propheta es tu*, et cetera[4]. 1172.

10. *Incidentia de rege Conrado.* Dimissus itaque dux a soldano, deductus est Ismilam[5], inde Cunin[6], que est civitas Turcorum capitalis. Et inde progressus venit in terram desertam et aridam nimis, ubi dicitur Conradus rex stetisse cum exercitu suo[7], quia propter nimiam terre solitudinem multis ibi fame et siti deficientibus procedere non poterat. Traditus enim a ductore vie fuerat, quod consilio regis Grecorum quidam factum dicunt, eo quod idem Conradus in terra sua cum nimia multitudine diu fuerit et eum videre noluerit. Est enim quedam detestabilis consuetudo regi Grecorum, qui etiam propter nimium

1) Tentoria e lana coacta, quam dicimus *Filz*. V. Bangert. 2) Hic videtur esse rex paganus, de quo legitur in Ann. Colon. max. a. 1173, T. XVII. p. 786. Ibidem omnes captivos christianos ab eo absolutos esse narratur. 3) Ita fortasse Arnoldus noster opinatur propter polygamiam huic sectae imputatam. 4) Iohann. 4, 19. 5) Ismil, rivus et locus inter Aktscha Schehr et Iconium. 6) Konyeh, olim Iconium. 7) inter Nicaeam et Iconium a. 1147. m. Octobri. V. supra Helm. l. I. c. 60.

1172. fastum divitiarum suarum imperatorem se nominat — quam tamen dignitatem a Constantino, eiusdem civitatis fundatore, traxerat — ut osculum salutationis nulli offerat, sed quicunque faciem eius videre meretur, incurvatus genua eius osculatur. Quod Conradus rex ob honorem Romani imperii omnino detestabatur. Cumque rex Grecorum in hoc consensisset, ut osculum ei porrigeret, ipso tamen sedente, nec hoc Conrado regi placuit. Tandem sapientiores ex utraque parte hoc consilium dederunt, ut in equis se viderent, et ita ex parilitate convenientes sedendo se et osculando salutarent. Quod et factum est. Propter hanc igitur causam vel quia vires Teutonicorum timebant, omnem exercitum illum peregrinum Greci tradiderunt, miscentes eis venenum in fontibus et traducentes eos in horridissimam illam solitudinem. Et sic misero fine immanis illa expeditio soluta est.

Dux autem procedens venit ad nemus maximum, quod dividit terram Turcorum et Grecorum. Quod triduo cum difficultate transiens venit ad urbem regis Grecie que dicitur castellum Alamannorum, quia eam dux Godefridus olim tenuerat et inde omnem Turcoriam sibi subiugaverat. Inde profectus pervenit ad urbem fortissimam, muro et turribus multis in circuitu venustissime ornatam et fortissime firmatam, que dicitur Anikke[1], quam idem Godefridus labore nimio expugnaverat. Et quia propter suam fidelitatem

omni est memorabilis evo,

dicamus, quomodo eandem urbem, quia inexpugnabilis erat, Deus in manus eius tradiderit.

11. *Incidentia de duce Godefrido.* Cum diu Godefridus in obsidione urbis laborasset et exercitus nimia fame attenuaretur, ita ut omnes fere equi et quicquid habebant usque ad corrigiam calciamentorum

1) Aniko iuxta Hellespontum.

consumptum fuisset, princeps castelli tedio diutini 1172. laboris fatigatus Teutonicum quendam, quem diu carceris inclusione tormentaverat, fecit muros ascendere. Qui locutus est ad ducem et ad populum Dei, dicens: *Hec dicit princeps: Quid est, quod tanto tempore in obsidione laboratis et fines meos exire non vultis? Ecce castrum expugnare non potestis, sed si placet huius mali finem faciatis. Procedant duo, unus ex nostris et unus ex vestris, duellum inter se miscentes, et si vicerit vester, nos dabimus castellum et discedemus. Si vero noster victoriam adeptus fuerit, vos sine mora terram nostram exeatis.* Placuit duci et omnibus quod dixerat, et firmatum est ex utraque parte, ut quocunque se sors obtulisset, quod dictum erat certissime teneretur. Habuit autem dux Godefridus servum quendam corpore validum, statura procerum, vultu elegantem nimis, Heliam dictum, quem, pace condicta, misit in urbem ad principem, certius finem rei facere cupiens et diem determinare explendi duelli. Videns autem princeps viri venustatem, corporis immanitatem, membrorum fortitudinem, reputans nullum suorum ei viribus equiparari, complacuit sibi in illo, et cognita legatione dixit ad eum: *O si complaceret tibi manere mecum et condicti duelli pro me certamen inire.* At ille: *Quid,* inquit, *dabis mihi, ut faciam quod dicis.* Qui dixit: *Dabo tibi dimidium terre mee et filiam meam copulabo tibi et omni honore te sublimabo.* Et ille: *Fac ut locutus es, et pugnabo pro te.* Inito igitur federe, Helias abrenunciavit Christo et affinitate coniunctus est gentili, et facti sunt cor unum et anima una [1]. Dux autem mirabatur, quid de eo factum fuisset, nesciens si aut captivatus esset, vel cuius rei gratia non rediisset. Cum ecce una dierum predictus ille Teutonicus stans in muro proclamavit ad ducem et ad principes dicens: *Hec mandat dominus meus. Illa die et hora*

1) Actorum 4, 32.

1172. *estote parati, quia tunc dominus meus exibit ad vos cum tyrone suo, completurus quae dixit.* His auditis gavisi sunt omnes, et unusquisque ultro se offerebat ad hoc singulare certamen, pro Dei honore subeundum. Dux autem ante omnes ad bellum se preparabat, sed non permittebatur, quia iam quasi gravis etate et exhaustus erat et gibbum in dorso habebat[1]. Ingerebant etiam se pontifices, et quotquot erant, dives et pauper, pro honore Dei aut vincere aut mori paratus erat. Procedens autem quidam, qui Drogo dicebatur[2], consanguineus ducis, filius sororis sue, dixit ei: *Ecce tot annis servivi tibi et nichil emolumenti a te requisivi. Iustum est, ut tandem laboris mei fructum recipiam. Hoc ergo duellum pro omni servitio, quo servivi tibi, devotissimus excipiam.* Quid plura? Placuit duci devotio viri, omnibusque acclamantibus armis precingitur. Cum procederet, dixit dux: *Deus qui benedixit patri nostro Abrahe, Isaac et Iacob; Deus qui per manum Moysi transduxit populum suum per desertum, operiens hostes eorum mari rubro, qui etiam per Iosue introduxit eos in terram Chanaan, contritis hostibus sub pedibus eorum; Deus qui dedit Gedeoni contra inimicos fiduciam, Sampsoni fortitudinem, Iudith de tyranno victoriam; Deus qui liberavit Danielem de lacu leonum, David de gladio maligno, Helyam de persecutione Ihezabel; Deus inquam qui filium suum Ihesum Christum misit in hunc mundum humani generis redemptorem, qui per victoriam sancte crucis diabolum devicit et vasa captivitatis eius diripuit, qui apostolis suis benedixit et per doctrinam eorum sanctam ecclesiam illuminavit, qui etiam per eos nobis dixit: „Quicquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis"; pro cuius nomine et amore*

1) Hic Godefridum de Bullion cum Godefrido seu Gozelone Gibboso, duce Lotharingiae a. 1070—1076, misceri apparet. 2) Inter crucesignatos, qui huic expeditioni affuerunt, nominantur Drogo de Neelle et Drogo de Moncy ab Alberto Aquensi l. II. c. 1 sq. atque Orderico Vitali l. IX.

peregrinamur, ipse dextera sua excelsa te benedicat et 1172.
hostem nostrum ad laudem et gloriam et honorem nominis sui hodie sub pedibus tuis conterat! Respondentibus autem omnibus: *Amen,* et episcopis benedictionem confirmantibus, processit tyro Christi Drogo obviam adversario suo, omnibus lacrimantibus et genua in orationem ad Deum flectentibus. Et ecce occurrit ei Golyas superbus, Helyas videlicet apostata, ab humili David in nomine Domini deiciendus, sedens in equo falerato, cuius operimento filia principis inseruerat tintinnabula plurima, tum pro ostentatione, tum equi alterius fugatione. Providerat autem hoc dux Godefridus obturatis auribus equi cognati sui lana et pice. Concurrentibus igitur equis primo lanceas fregerunt, post in pedes devoluti,

Atque diu valido rimantes corpora ferro,
Ictibus alternis se comminus afficiebant[1].

Tandem recordatus Dominus misericordie sue et veritatis, dedit victoriam servo suo Drogo, et Helyas in terram corruit. Qui cum prostratus esset, ita ut non adiciat ut resurgat, dicit ei Drogo: *Quisnam es tu, qui mecum pugnas?* Ignorabant enim alterutrum, qui essent. Cui ille respondit: *Ego sum Helias.* Et ille: *Quid hoc,* inquit, *facere voluisti? abnegasti Christum, quomodo stare posses? Nunc itaque penitentiam age et reconciliare Deo tuo, quia misericors est et revertere mecum in castra. Habeo enim, ut nosti, quatuor urbes et dabo tibi duas, quas eligere volueris, et sororem meam, consanguineam ducis, iungam tibi matrimonio, et eris de familiarissimis ducis.* Qui respondit: *Nequaquam; nunquam enim fidem priorem violabo, nec recedam a genero*[2] *meo.* At ille decollavit eum. Et magnificatus est Dominus in suis, et recesserunt gentiles de castro, et intravit illud dux Gode-

1) Duo hexametri ex poemate fortasse huc translati, ex quo tota haec narratio fluxisse videtur. 2) Sic pro *socero,* sicut in l. II. c. 22.

1172. fridus cum suis, collaudantes Dominum, qui omnia quecunque voluit fecit in celo et in terra.

12. *Hic reversus est Constantinopolim, deinde Bruneswich.* Dux autem progrediens transito brachio sancti Georgii venit ad urbem Willecume[1], et inde procedens venit Constantinopolim, ubi homines sui receptis equis, quos illic reliquerant, abierunt Manopolim, ubi tunc rex erat. Qui multum letatus est de reditu eius, et cum honestissime detinuisset eum per aliquot dies, dedit ei quatuordecim mulos, oneratos auro et argento et sericis vestibus. Dux vero immensas gratias agens, noluit accipere, dicens ad eum: *Habeo plurima, domne mi, inveniam tantum gratiam in oculis tuis.* Cumque nimis cogeret eum, et ille nulla ratione consentiret accipere, dedit sanctorum reliquias ei multas et preciosas, quas postulaverat. Addidit etiam multam lapidum preciosorum gloriam, et ita valedicto dux in omni pace discessit et venit Niceam. Et transito nemore magno venit ad regem Ungrorum, qui tunc noviter creatus erat et regnum fratris optinuerat. Qui honestissime suscepit eum, dans ei conductum per terram suam, et ita dux reversus est in fines suos. Post hec abiit ad imperatorem, qui tunc erat in civitate Augusta[2]; et letatus est multum de adventu ipsius et quia salvum illum recepit. Revoluto autem anno reversus est Bruneswich, et letati sunt omnes amici eius de adventu ipsius. Et ditavit domum Dei reliquiis sanctorum, quas secum attulerat, vestiens eas auro et argento et lapidibus pretiosis, inter quas etiam erant brachia apostolorum plura[3]. De optimis etiam palliis ad ornatum divini servitii fecit casulas plurimas, dalmaticas, subtilia, et ornavit ecclesias. Erat autem idem

1) Gallipoli. 2) In nativitate Domini a. 1172 imperator ibi curiam celebravit, v. Ann. Mellic. Contin. Claustroneoburg. a. 1173, T. IX. 3) Reliquiae ab Henrico Leone allatae nunc quoque Hanoverae servantur.

princeps devotissimus in ornatu domus Dei, ut in 1173.
ecclesia beati Blasii, qui est in Bruneswich, cernitur; quam tamen adversitatibus succedentibus, ad quas quidem inviti veniemus, ad libitum non consummavit.

13. *De electione domni Heinrici abbatis in sedem Lubicensis ecclesie.* Post hec cum in castro Luneburg positus esset, adierunt eum canonici Lubicenses rogantes, ut eius providentia idoneum in domo Dei dispensatorem haberent, dicentes, se omnes unanimi consensu in personam domni Heinrici abbatis de Bruneswich convenisse, et eum ecclesie sue preferendum omnimodis exorarent, si tamen hec eorum petitio vel designatio eius consensui non repugnaret. Quibus ille respondit: *Fateor, idoneam valde esse personam et virum prudentem et religiosum et tritici verbi Dei optimum erogatorem. Sed quia fidelitatem viri et conversationis gratiam habemus expertam, ideo presentia ipsius in domo nostra Bruneswich non sine gravi iactura carere possumus. Ne tamen tante utilitati contraire videamur et petitionem vestram iustam et rationabilem vel leviter aspernari, fiat Domini voluntas et vestra, virumque venerabilem cum honore ad sedem Lubicane ecclesie deducite et ei omnem reverentiam et subiectionem exhibete.* Venerunt itaque Bruneswich Odo decanus, Arnoldus custos, una cum preposito[1] Heinrico, notario ducis, et ingressi capitolium, presente abbate Sigebodone de Riddageshusen et Godefrido preposito[2], Ansehelmo preposito[3], detulerunt litteras ecclesie memorate in hunc modum:

Fratres ecclesie Dei que est in Lubeke sacro conventui monasterii sancti Egidii in Bruneswich salutem

1) Sancti Stephani in Brema, v. diploma Heinrici ducis per manum eius datum Meklenburg. Urkb. I, n. 100. 2) Videtur esse praepositus Eimbecensis neque vero Bückensis. 3) Sancti Cyriaci in Bruneswich.

1173. *et dilectionem in Christo.* Cumque ad salutationis verba fratres humiliter inclinarent, adiecerunt: *Noverit dilectio vestra, quia mater nostra, sancta videlicet ecclesia Lubicana, patre suo viduata est, et quia diu sine pastore esse non possumus, ideo omni sollicitudine nobis invigilandum est, ut in domo Dei prudentem et fidelem dispensatorem habeamus. Unde gratias immensas Deo referimus, quod eum, in quo nobis complacuit, invenimus, domnum Heinricum videlicet abbatem vestrum, virum prudentem et religiosum, quem non solum electione canonica nobis preferendum decrevimus, sed etiam principis nostri domni ducis, qui eum nobis in dominum et patrem spiritualem designavit, auctoritate usurpamus. Quapropter rogamus, ut in hoc unum nobiscum sentiatis et ordinationi Dei consentientes simul eum nobiscum ad apicem sancti ministerii devotissime promoveatis.*

Fratribus autem de tam honesta patris sui promotione congaudentibus, sed de absentatione tam pii pastoris condolentibus, ita respondit electus: *Opus quidem difficile et nimis arduum est, ad quod me vocatis, fratres et domini mei, et ultra vires meas esse recognosco. Sed quia certissime nemo ad hoc venit ydoneus, nisi qui vocatur a Deo tanquam Aaron, ideo divina dispensatione ad hoc ministerium me vocari non ambigo, quia omnis potestas a Deo est. Que autem a Deo sunt, ordinata sunt. Et quia qui potestati resistit, ordinationi Dei resistit*[1], *ideo ecce ad obediendum venio, necessitate tamen magis quam voluntate.* Et ita profectus cum eis de monasterio beati Egidii, cui decem annis prefuit[2], quod etiam multis rebus ampliaverat et in ipso tempore de peregrinatione rediens duodecim palliis ornaverat, venit ad ducem Luneburg, et accipiens ab eo investituram

1) *omnis — resistit* ex Roman. 13, 1. 2. 2) Heinricus abbas S. Egidii iam a. 1156 occurrit testis chartae ducis apud Falke, Tradit. Corbei. p. 223.

pontificalem cum honore deductus Lubeke et devotissime susceptus a clero et ab omni populo. Inde in nativitate beati Iohannis baptiste presente duce consecratus est a domno Walone Havelbergensi et a domno Evermodo Racesburgensi et a domno Bernone Zverinensi, et inventum est in textu euangelii, quod super scapulas ipsius tenebatur, in fronte unius pagine: *Ecce euangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo*[1], et in fronte alterius: *Vir iustus et timoratus exspectans consolationem Israel*[2], quod quia de futura ipsius conversatione divinitus ostensum sit, satis animadverti potest. Denique cum multis a Domino insignitus fuerit donis, specialius tamen in eo refulsit scientia litteralis cum facundia sermonis. Et cum his plerique evanescentes in cogitationibus suis magis ad arrogantiam utantur quam ad edificationem, ipse tamen in eadem humilitate permansit, semper devotus Deo et gloriosissime genitrici eius in ieiuniis, in vigiliis, in abstinentiis, in orationibus, in elemosinarum largitate, ita ut vere de ipso dicere possimus: *Vir iustus et timoratus* et cetera. In predicatione autem verbi Dei ita singulari quadam prerogativa fulgebat, ut nemo tam saxeum pectus haberet, quin ad eius dulcissima verba ad compunctionem vel etiam ad lacrimas traheretur. Nam profundissima scripturarum ita planissimis verbis exponendo dilucidabat, ut occultam earum similaginem de internis visceribus eliciens omnes dulcissimo pane verbi Dei reficeret, ita ut gaudium omni populo non modicum mellita eius doctrina faceret. 1173.

Nec tediosum sit karitati vestre audire, quid de beatitudine ipsius simul et de fideli doctrina eius quibusdam Deus revelaverit. Quodam tempore negotiis exigentibus transivit Thuringiam et hospitandi gratia divertit ad locum quendam, qui Ohterekishusen[3] dicitur. Illic religiosissime femine sub regula

1) Lucas II, 10. 2) Ibid. 25. 3) Ichtershausen monasterium

beati Benedicti conversantur, celibem vitam actitantes. Que cum tempore meridiano in lectis decumberent, Ida[1] quedam probatissime conversationis, que postea in Waltingerod[2] abbatissa destinata est, et prima ibidem feminarum congregationem rexit, ubi etiam beato fine quievit, sompno depressa in visione Dei vidit omnem congregationem sororum suarum in choro devotissime assistere et in susceptione cuiusdam episcopi cum nimia vocis alacritate decantare:

Vere felicem presulem, vere fidei doctorem.

Quod cum iucundissime percantatum fuisset, vir quidam etate venerandus, persona religiosus, accessit ad fenestram chori, ubi communio diebus dominicis eis porrigitur, et dixit ad eas: *Non pigeat vos episcopum istum peregrinum omni reverentia suscipere omnique affectu in omnibus ei officiosissime subservire, scientes, quia quod in susceptione ipsius decantastis, vobis divinitus quidem ostensum, sed de ipso veraciter est dictum. Ipse etenim est vere felix presul, et vere fidei doctor.* Cumque evigilasset dicta nona, narravit sororibus quod viderat, et statim venit qui diceret, episcopum quendam ad hospitandum illuc divertisse. Certificate igitur de oraculo, Deo gratias referentes rogabant, ut eas videre dignaretur, ut exhortationis verbum ex ore eius audire mererentur. Qui veniens ad eas, ut desideraverant, hoc in exordio sermonis habuit: *Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias*[3]. In quo cum multa de castitate et innocentia vite, que ad edificationem earum pertine-

monialium Cisterciensium inter Erfordiam et Arnstadt situm, cuius fundationem a. 1147 d. Aprilis 24. Conradus rex confirmavit; v. Rein, Thuringia sacra I, n. 1. 1) Videtur esse quae in necrol. monast. (Zeitschrift d. niedersächs. Vereins 1851) d. 4. Mai. inscripta est, neque vero Ida abbatissa secunda mortua d. Mart. 2. 2) Monasterium monialium Cisterciensium prope Goslariam a. 1174 fundatum a fratribus Ludolfo, Hogero, Burchardo de Waltingerodc. 3) Cantic. Cantic. 2, 2.

bat, insereret, ita de verborum eius melliflua dulcedine dulcorate sunt, ut sicut ostensum eis fuerat dicerent eum vere felicem presulem et vere fidei doctorem.

Dux autem eodem tempore edificare cepit ecclesiam Lubicanam in honorem beati Iohannis baptiste et sancti Nicolai confessoris Christi. Et primum cum Heinrico episcopo lapidem in fundamento posuit. Ad cuius consummationem dedit quovis anno centum marcas denariorum, similiter in Racesburg, et omni studio novelle plantationi in regione aquilonari insistebat. Sed hec desiderato fine non complevit, quia post tempora dierum illorum factus est motus magnus, qui totam Saxoniam vehementer concutiebat, et intermissis constructionibus ecclesiarum, cepit firmare presidia civitatum et urbium, quia bella plurima adversus eum consurgebant.

14. *Passio Thomae in Anglia episcopi.* Circa tempus illud passus est in Anglia beatus Thomas Cantelbergensis archiepiscopus, vir sanctitate et miraculis insignis. Qui cum pro lege Dei sui certaret usque ad mortem, instante persecutionis tempestate, declinans iras malignantium secessit ad papam Alexandrum, qui tunc in Francia exulabat, et apud eum mansit diebus multis[1], in sanctitate et iustitia serviens Domino omnibus diebus vite sue. Accidit autem una dierum, cum apostolicus sederet cum episcopo, ut forte sitiret, et dixit puero assistenti sibi: *Affer mihi aquam de fonte, ut bibam.* Que cum allata fuisset, dixit apostolicus episcopo: *Benedic et bibe.* Qui benedixit aquam et mutata est in vinum, et bibens dedit apostolico. Cumque apostolicus intellexisset vinum, clam vocato puero, dixit ad eum: *Quid detulisti michi?* Qui dixit: *Aquam.* Et ille: *Affer mihi adhuc,* ait, *de eadem.* Cumque hoc secundo factum

1) A. 1170 Thomas rediit in patriam, inde pulsus ab Henrico rege a. 1164.

fuisset, iterum dixit apostolicus ad episcopum: *Frater, benedic et bibe.* At ille virtutem[1] de se exisse nesciens, credens, ex industria vinum allatum fuisse, simpliciter benedixit, et iterum mutata est in vinum, bibensque dedit apostolico. At ille adhuc non credens, putans errore factum fuisse, tertio clam precepit afferri aquam, et tertio mutata est in vinum. Tunc expavit apostolicus, intelligens, eum virum sanctum esse et virtutem Dei in eo celebratam fuisse. Post hec dixit ad apostolicum: *Domne, revertar in parrochiam meam et visitabo oves meas. Scio quidem iram regis michi imminere, sed obediendum est Deo magis quam hominibus*[2]. *Ipsius in me perficiatur voluntas, pro cuius nomine et mori paratus sum, quia sicut ille pro nobis animam suam posuit, ita et nos debemus ponere*[3] *pro fratribus animas.* Cui dixit apostolicus: *Vade, ecce ego mitto te.* Et ita reversus in
1170. parrochiam suam, passus est 4. Kalendas Ianuarii,
Dec. 29. et ex ipsa hora usque in hodiernum diem per ipsum Deus operatus est virtutes multas, sicut etiam testantur hi qui ad monumentum ipsius fuerunt, ubi per virtutem orationum suarum omnibus infirmantibus vel afflictis prestantur beneficia multa, et magnificatur Deus a populis omnium nationum, qui nostris etiam temporibus in sanctis suis dignatus est glorificari[4].

LIBER SECUNDUS.

1. *De discordia imperatoris et ducis.* Circa tempora dierum illorum in Italia positus erat imperator nimiis preliis occupatus[5]. Siquidem Longobardi unanimes rebellabant contra eum et res publica in partibus illis nimis turbata erat, forte propter peccatum scismatis, quod multis annis duraverat, et multi

1) wunderthätige Kraft. 2) Actor. 5, 29. 3) 1. Ep. Iohann. 3, 16. 4) Martyrii, quo Thomas a. 1170. Dec. 29. passus est, plerique scriptores coaetanei mentionem faciunt, sicut patet ex Ann. Pegav. Stad. Egmund. Colon. etc. 5) A. 1174 et 1175.

in ovile ovium non per ostium intraverunt, sed aliunde ascendentes[1] ecclesiam errore scismatico vexaverunt. Cesar igitur fortunatis bellorum frustratus 1176.
eventibus, graviter anxiatus, exiens de finibus illis, transmissis Alpibus venit in partes Teutonicorum, et convocatis principibus, eis perturbationem imperii exposuit, et ad comprimendos rebelles in Italicam expeditionem eos secum evocavit. Ducem etiam Heinricum ad hunc laborem omni instantia adducere conatus est[2], et quia eum formidabilem Longobardis expertus erat, dicebat, se omnimodis sine ipsius presentia contra eos prevalere non posse. Econtra ille pretendebat, se multis laboribus et expeditionibus tam Italicis quam etiam aliis innumeris utpote iam senem[3] defecisse, et omni devotione imperatorie maiestati se obsecuturum affirmabat in auro et argento ceterisque impensis ad exercitum contrahendum, se tamen omnino salva gratia ipsius in persona propria venire posse negabat. Ad hec imperator: *Deus*, inquit, *celi te inter principes sublimavit et divitiis et honoribus super omnes ampliavit, omne robur imperii in te consistit, et iustum est, ut ad confortandas manus omnium huic negotio precipuum te exhibeas, ut res publica, que labi cepit, per te convalescat, per quem precipue hactenus se stetisse non dubitat. Memorem te esse volumus, quod nichil umquam tue voluntati negavimus et quia in honore tuo ampliando semper parati fuimus, inimicis tuis inimici semper fuimus et nullum adversum te prevalere permisimus. Et ut sacramentorum fidem omittamus quam imperio firmasti, meminisse te volumus consanguinitatis qua nobis super omnia teneris, ut in presenti necessitate omni fidelitate, utpote nepoti et domino et amico, nobis occurras, et de cetero ad omnia que vo-*

1) Alludit ad Ev. Iohannis 10, 7 sq. 2) De loco, quo conventus ille ineunte a. 1176. habitus sit, et de tota narratione sequenti confer quae postremo disputavit Cohn in Göttingische Gelehrte Anzeigen 1863 p. 461 sq. et 1866 p. 618 sq. 3) Natus est a. 1129.

1176. *lueris benevolentiam nostram habeas.* Cumque dux adhuc renueret et ad omne obsequium se paratum offerret, se tamen in propria persona venire negaret, imperator consurgens de solio suo, utpote quem angustie tenebant, ad pedes eius corruit. Dux autem vehementer conturbatus de re tam inaudita, quod humiliatus in terra iaceret sub quo curvatur orbis, quantocius eum a terra levavit, nec tamen eius consensui animum inclinavit.

2. *De conspiracione in ducem.* Imperator autem pro tempore dissimulata ira, quam ex nimia animi verecundia traxerat, reversus est in Italiam cum exercitu, quem tunc contrahere poterat, adiuvante partes eius omni instantia Christiano Maguntino, qui etiam usque ad finem vite sue Longobardiam vastabat[1], subiciens eam imperio, plus placere cupiens imperatori terreno quam celesti, et neglectis ovibus sibi commissis magis tributa cesaris quam lucra Christi colligebat. Imperator itaque prosperatus victoriam adeptus est et ad voluntatem abusus est terra illa incendiis et depredationibus, devastans omnem civitatem munitam. Et contritum est cornu adversariorum, et siluerunt in conspectu eius[2]. Videns itaque quod data esset requies, opportunitate nacta convocatis principibus multa contra Heinricum ducem allegare cepit, quod propter nimium fastum superbie sue tantum imperio contemptum exhibuerit, ut eo ante pedes eius humiliato, nullo eum miserationis intuitu in tanta necessitate constitutum attendere dignatus fuerit, et despecta re publica et auctoritate imperatorie maiestatis neglecta, omne auxilium obstinato animo ei negaverit. His auditis principes, qui eum prius oderant, accepta occasione, contra eum multa conqueri ceperunt, et cooperantes

1) Obiit a. 1183. 2) Conf. 1. Reg. 2, 1. — Quantum haec nostri narratio a vero abhorreat patet; cogitavit de iis quae a. 1162 facta sunt.

verbis imperatoris omni honore eum privandum iudicabant, et reum imperatorie maiestatis proclamabant, non solum, quia precepta vel monita ipsius despexisset, sed quod ad ignominiam omnium principum in propria eum persona humiliatum confudisset. Et alii atque alii se ingerentes illas vel illas ab eo sibi illatas iniurias conquesti fuerunt et iustitiam sibi fieri iudicio imperatoris expostulaverunt. Pontifices ante omnes ecclesiarum oppressiones clamabant, nullam fere ecclesiam expertem esse dicentes, que eius direptioni non subiaceret. Facta est igitur coniuratio valida adversus eum. Cesar itaque videns, 1177.
ei principes intentare malum, multa usus prudentia totum ad deiectionem[1] ipsius ingenium impendere cepit. Animadvertensque quod facile eum destruere non possit, admovet omnes calliditate dolos, et quem viribus expugnare diffidebat, sapientia admota paulatim manu evincere cogitabat. Reconciliatus est etiam tunc pape Alexandro[2] mediante Philippo Coloniensi, et eum, cui diu adversatus fuerat, tunc in pace recepit, ut undique firmata parte sua, facilius quod volebat perficeret.

3. *De eliminacione scismatis.* Anno incarnationis Domini nostri Ihesu 1177. respexit Dominus de solio suo excelso super filios hominum, et ortus est in ecclesia Dei dies exultationis et letitie, cessante scismate quod viginti annos ecclesiam dissipaverat, et facta est pax inter regnum et sacerdotium et unitas in sede apostolica, et coadunata est ecclesia sub Alexandro, et factum est unum ovile et unus pastor[3]. Mercenariis itaque eiectis, veri pastores reversi sunt ad caulas ovium suarum. Inter quos Odelricus Halverstadensis auctoritate apostolica reversus est in sedem suam. Sed et manus inperatoris cum ipso erat, in omnibus confortans eum. Statim igitur ad

1) V. Helm. l. I. c. 7. not. 2) Pax confirmata est a. 1177. Iul. 24.
3) Ev. Iohann. 10, 6.

1177. introitum ipsius commota est terra, quia faventibus principibus orientalibus multa contra ducem Heinricum moliri cepit. Fugato etiam Gerone[1], omnia que multis annis in ecclesia illa per eum ordinata fuerant cassata sunt. Omnes igitur ordinati Geronis ab officio suspensi sunt; ecclesie quas ille non consecraverat, sed magis execraverat, clause sunt, et corpus beati Burchardi episcopi[2], quod ille transtulerat, per Odelricum terre reconditum est.

4. *De expedicione ducis in Sclaviam.* In diebus autem illis Heinricus dux cum gravi expeditione Sclaviam intraverat et expugnabat castrum Dymin[3]. Audito igitur de ingressu Odelrici, intelligens, se iam circumventum esse:

Bella michi, video, bella parantur, ait[4].

Vocatisque admodum paucis de familiaribus suis, dicebat, se sine omni dilatione in Saxoniam oportere reverti; inter quos sic Fridericum machinarum constructorem alloquitur dicens: *Quibus artibus aut viribus expugnabimus urbem?* Qui respondit: *Si placet, post triduum eam totam incendiis consumam.* Cui dux: *Non laudo,* ait, *ut incendatur, quia si exusta fuerit, non minus hostes resumptis viribus nos inquietabunt, maxime cum trans Albiam maxima bella adversum nos consurgant, et durum sit ex utraque parte hostiles incursus sustinere.* Cui ille: *Si magis placet hoc, elaborabo ut post triduum obsides, quotquot volueritis, offerant et deinceps tributa cum pace persolvant.* Quod cum duci placuisset et sic factum fuisset, acceptis obsidibus quasi infecto negotio reversus est Bruneswich.

5. *De fundacione cenobii sancte Marie et sancti Iohannis euangeliste in Lubeka.* Ipso autem anno

1) Geronem episcopum, Udalrico fugato, instituerat dux Heinricus a. 1160, v. Ann. Pegav. 2) Intelligendus esse videtur Burchardus II. episcopus, qui a. 1088. Goslariae occisus est; corpus eius tunc Ilsenburg sepultum est; v. Chron. Halberstad. ed. Schatz p. 43. 3) scil. a. 1177. Ann. Pegav. 4) Ovidii Remed. Amoris v. 2.

Heinricus episcopus cepit fundare opus novelle plantationis in Lubeka, congregationem videlicet monachorum, quam construxit in honore sancte Dei genitricis Marie sanctique Iohannis euangeliste, Auctoris, Egidii confessorum, facta sollempniter consecratione in die beati Egidii, assistente ei Ethelone preposito maioris ecclesie cum decano Odone et Arnoldo custode et aliis canonicis. Sed quia propter paucos reditus episcopales large eam ditare non poterat, contulit tamen in dotem eiusdem ecclesiole dimidiam villam Ranzivelth[1] et aliam villulam Cleve[2] et tres dimidias decimationes in Gladebrugge maiori, in Gladebrugge minori[3] et in Stubbekesthorp[4]. Curtes etiam in civitate denariis suis comparavit, persolventes annuatim octo marcas denariorum, et agros quosdam in campo eiusdem civitatis. Et ita omni devotione ipsi novelle plantationi insistebat, non sine magna emulatione quorundam qui eius studiis invidebant. Ipsam tamen quasi imperfectam reliquit, quia pauco supervixit tempore[5].

1177.

Sept. 1.

6. *De edificacione montis Hopelberg.* Odelricus autem Halverstadensis occupavit montem quendam qui Hopelberg[6] dicitur, firmans illic presidium, et adiuvabant eum manus orientalium[7]. Quod audiens dux venit illuc cum multitudine armatorum, et abiectis hostibus fregit munitionem. At illi resumptis viribus cepto operi institerunt. Cumque secundo occurreret eis exercitus ducis, illi invalescentes hos in fugam verterunt et plurimis captivatis spolia multa acceperunt. Multi etiam perierunt ibi suffocati in lo- 1178.

1) Renseveld, villa parochialis. V. chartam fundationis a. 1177 datam in Urkundenb. der Stadt Lübeck I. n. 5. 2) Cleve, in parochia Renseveld sita; quae in diplomatis verbis *quicquid trans rivum* (Tramise sc. hodie Tremo) significatur. 3) Gladenbrugge in parochia Segeberg. 4) Stubbendorf in parochia Reinfeld. 5) Obiit a. 1182. Nov. 29, v. l. III. c. 3. 6) prope Halberstadt. Castrum idem fuisse patet, quod Ann. Peg. 1178 Biscofesheim appellant et cui postea nomen Langenstein datum est, v. Chron. Halberstad. ed. Schatz p. 61. 7) sc. principum Saxoniae.

1178. cis palustribus[1]. Mortuus est autem tunc temporis Heinricus comes, vitricus[2] comitis Adolfi, qui adhuc adolescens erat. Sed mater eius Mechtildis, prudens et religiosa femina, soluta a lege mariti, domum illius sapienter disponebat. Qui cum miles factus fuisset, non degeneravit a virtute paterna.

7. *De morte Evermodi et successione Ysfridi.* Tunc etiam temporis beate memorie domnus Evermodus Febr. 16. Racesburgensis mortuus est[3], sed sicut devotioni fidelium placet, vivit in Christo, quia religiosam vitam ducens in sanctitate et iustitia usque in finem perseverabat, ita ut, sicut quidam asserunt, eo adhuc vivente Deus per eum virtutes quasdam signorum operatus fuerit. Et quia oportunitas se optulit, non silentio pretereunda sunt, que fidelium relatione didicimus. Accidit ut quodam tempore Heinricus comes de Racesburg, cuius temporibus idem presul a duce Heinrico ad episcopatum vocatus fuerat, duos haberet captivos insignes de Frisia. Quos cum multum tyrannico more tormentaret, episcopus eis compatiens sepius comitem, ut eos absolveret, exorabat. Sed ille nulla motus miseratione non minus eis parcebat. Inter hec paschalis supervenit dies, et captivi pro reverentia festi divinis intererant, sub custodia tamen durissime compediti. Cumque episcopus facta aspersione ad eos devenisset, boiam[4] aqua benedicta miseratione ductus aspersit, his usus verbis: *Dominus erigit elisos, Dominus solvit compeditos*[5]. Et statim cum magno strepitu boia decrepuit. Et illi soluti Deum glorificabant. Hec in monte sancti Georgii[6] acta sunt, ubi tunc episcopalis sedes erat, que necdum, ut nunc, per Deum incrementum acceperat. Boia vero ad indicium geste rei in ecclesia multis

1) Facta est haec pugna a. 1178. Ann. Pegav. 2) v. Helmold. II, c. 7. Obiit, si noster hic ordinem temporis sequitur, a. 1178; cf. not. prior. 3) Obiit a. 1178 d. Febr. 16. V. Ann. Stad. et Necrol. Luneburg. 4) Boiae genus vinculorum tam ferreae quam ligneae ap. Festum. 5) Psalm. 145, 8. 6) Helm. l. I, c. 34.

diebus pependit. Alio quoque tempore presul memoratus cum domno Harthvigo archiepiscopo Bremensi, qui pro sua generositate dicebatur magnus, in Thetmarsia erat in quodam celebri colloquio. Cumque vir Dei missam publicam presente archiepiscopo celebraret, accidit ut effusione sanguinis facta quidam Thetmarsus quendam de melioribus terre occidisset. Quod cum innotuisset episcopo, ad reconciliationem laborare studebat, ut moris est inter missarum sollempnia, illum cuius cognatus ceciderat obnixe deprecabatur, ut proximo indulgeret, replicans de oratione dominica: *Dimitte nobis debita nostra* etc. Cumque ille, tumida mente induratus, hec non reputaret, episcopus de ambone descendens ad ipsum accessit, et cum sanctorum reliquiis ad pedes illius se optulit. Cumque ille iuramentis terribilibus per Deum et matrem eius et aliorum sanctorum nomina se ipsum constringeret, nunquam se dimissurum, episcopus pro benedictione contradicenti alapam maximam dedit. Et ille promptissime extensis manibus quod petebatur annuit et proximum in pace recepit. Quod divinitus factum credimus, per alapam demonem ab homine fugatum. Similia in libro dialogorum beati Gregorii inveniuntur, ut quedam sanctimonialis rusticum quendam alapa a demone liberavit[1]. Beatus etiam Benedictus monachum, qui demonem sequebatur, plaga virge sanavit, non quod demones alapis vel virgis cedantur, cum sint incorporei, sed pietas Dei et virtus orationis ibi intelligitur. His aliisque virtutum indiciis credimus episcopum iam dictum vivere in Christo.

Cui successit domnus Ysfridus, prius quidem prepositus in Iherichowe[2], vir magne religionis, quia in eadem prepositura non ut canonicus, sed ut mona-

1) Cap. 22 libri III. dialogorum b. Gregorii sanctimonialem rusticum a daemone solis verbis quidem, neque vero alapa liberasse narratur.
2) Iericho, praepositura Magdeburgensis.

chus vixerat. Quod tamen pace canonicorum regularium dixerim, quia, quamvis plerique canonicorum sancte et iuste vivant, monachus tamen nomen est summe sanctitatis et huic nomini nichil perfectionis deesse decet; sed hoc paucorum est. Inde est, quod seculares ignorantes discretionem ordinis monachorum et canonicorum regularium, ipsos canonicos monachos appellare consueverunt. Factus autem episcopus viam humilitatis non deseruit, mitem se omnibus exhibuit, patiens autem ad omnes fuit. Et quamvis ordinem historie aliquantulum prevenire videamur, tamen quia de ipso loqui cepimus, dicamus quantis adversitatibus attritus fuerit et quanta virtute patientie illas sustinuerit. Cum vero Dominus duo ponat in adversitatibus, ita dicens: *Cum audieritis prelia et seditiones, nolite terreri*[1], que beatus Gregorius exponens: *Prelia*, ait, *ad hostes, seditiones pertinent ad cives*, dicamus que intus a civibus, id est a fratribus, et que foris passus fuerit ab hostibus. Ex eo igitur tempore ex quo mutatio ducum facta est[2], quasi destitutus solatio ducis Heinrici, qui eum propter suam fidelitatem et propter devotionem ecclesie sue manu tenebat, pacem cum Ottone preposito nunquam habere potuit. Qui ad episcopatum aspirans, in multis eum infestabat et fratres adversus eum commovebat. Ipsum etiam ducem exosum habebat et, quem viribus ledere non poterat, verbis impetebat. Comes etiam Bernardus[3] in multis eum gravabat, quia a ducis Heinrici familiaritate se elongare nolebat. Super omnia autem ducis Bernardi intolerabiles iras sustinebat, quia idem dux hominium ab eo exigebat. Quod ei episcopus negabat, dicens, non esse necesse duobus ab episcopo fieri hominium; se tamen eius principatui libenter servire dicebat, si per eum ecclesia sua pacem vel pro-

1) Matth. 24, 6. Luc. 21, 9. 2) scil. ex a. 1180. 3) scil. Ratzeburgensis senior.

fectum habuisset. Duci autem Heinrico dicebat se hominium fecisse non tantum propter principatum eius, sed quia per eum ecclesia multum accepisset et pacis et religionis incrementum. Hinc ergo dux Bernardus offensus, omnes decimationes suas in omni terra que Sadelbent[1] dicitur auferebat, homines suos captivatos pecuniam sibi persolvere cogebat. Ille tamen immotus persistens, magis elegit ista pro tempore patienter sustinere, quam novitatem aliquam sibi vel ecclesie sue inducere.

8. *De morte Baldewini et successione Bertoldi.* Circa idem tempus, quo mortuus est Evermodus, 1178.
mortuus est et Baldewinus[2] archiepiscopus Bremensis, qui multum neglexit ecclesiam suam, de cuius conversatione melius est silere quam loqui. Cui successit domnus Bertoldus, vir prudens et litteratus valde et zelator iustitie, in quo quidem duci Heinrico primum complacuit, sed postea mutata voluntate displicere cepit. Et quia in eo infra sacros ordines celebrata est electio, visum fuit ipsi electo minus canonice in eo factum fuisse. Et missa legatione ad domnum apostolicum, ipsi omnem seriem electionis intimavit, submittens se iudicio summi pontificis, ut si eam approbasset, rata maneret, sin autem, irrita haberetur. Apostolicus autem cognita viri prudentia et quia multum in ecclesia fructum facere potest, electionem ipsius approbavit, et per scripta sua in omnibus eam confirmavit. Bertoldus igitur promotus ad ordinem subdiaconatus, denuo in pontificem electus est, ut si quid in priori electione minus canonice factum fuisset, eo ad sacros ordines promoto, auctoritate apostolica canonice et legitime suppleretur[3].

1) In ducatu Saxo-Lauenburgico, ubi hodie sitae sunt parochiae Geesthacht, Lülau, Hohenhorn, Brunsdorf, Pötrau, Gülzow, Siebeneichen, Sahms, Schwarzenbeck, Kaddewörde. 2) scil. a. 1178. 3) V. Hamburger Urkundenb. I, p. 221 sq. cum notis.

1179. Mart. 5 | 19. 9. *De concilio Alexandri pape.* In ipso autem tempore indictum est ab Alexandro generale concilium, quod celebratum est Lateranis in palatio Constantini. Factus est igitur illic conventus magnus prelatorum, et pergebant illuc multi ordinati a scismaticis, sperantes, se gratiam apostolici invenire et misericordiam exequendi officii ab eo consequi. Precipue autem de ecclesia Halverstadensi, que per Geronem nimis demembrata erat, tam monachi quam clerici clementiam apostolice sedis adierunt. In qua profectione precipue erat abbas Thidericus de Hilseneburch, quia fere omnis congregatio monachorum suorum in salicibus organa sua suspenderat[1], exceptis paucis senioribus, qui ante scisma ordinati fuerant. Cumque omni instantia instarent, pulsantes apostolicam pietatem, tandem de ordinatis Geronis dispensatum est, ut quia idem Gero non a scismatico, sed a katholico, Harthvico videlicet Bremensi archiepiscopo, consecratus fuerat, ordinati eius per gratiam apostolicam in ordinibus suis persisterent et ad maiores per benedictionem Domini ascenderent. Ipse etiam Gero hanc optinuit gratiam, ut officium pontificale in omni loco libere exequeretur nisi in episcopatu Halverstadensi. Venit etiam illuc domnus Bertoldus Bremensis electus, in promotione officii sui suscepturus apostolicam benedictionem. Quem domnus papa benigne suscipiens, de promotione eius instantissime tractare cepit, ipsi etiam omnem honorem deferebat, ita ut in concilio prelatorum cathedram suam inter summos pontifices collocaret et eum infulatum coram se residere faceret. Cumque in proximo sabbato promovendus esset in sacerdotem et sequenti dominica in episcopum, feria sexta venit nuncius ducis Heinrici, Heinricus prepositus[2],

1) i. e. a divinis cessabant; petitum esse videtur ex Psalm. 137, 2.
2) Nimirum ille praepositus S. Stephani in Brema, de quo v. supra l. I, c. 13, not. 91.

qui erat perorator acerrimus. Et quia idem notus 1178.
erat summo sacerdoti, statim intravit ad ipsum. Mane autem facto cum se Bremensis electus ad suscipiendos ordines prepararet, et ei Hubaldus cardinalis, qui post Alexandrum factus est Lucius, in quo summa consilii Romane curie pendebat, preparaturam suam, eo quod honestior ibi non esset, deputasset, dictum est a cubiculariis domni pape: *Veniant Bremenses.* Venit igitur domnus electus cum suis. Et domnus apostolicus, egressus de cubiculo suo, dixit ad eum: *Frater, quia infra sacros ordines ad honorem pontificatus electus es, cassamus electionem tuam.* Cumque quidam astantium dicerent: *Domne, meminerit Pietas vestra, quod electionem ipsius approbaveratis,* apostolicus in cubiculum, unde egressus fuerat, reversus est. Bertoldus autem non sine rubore discessit. Cui postea successit Sifridus, filius marchionis Adelberti[1], cui dux in omnibus devotissime, tam propter eum quam propter fratrem suum Bernardum comitem de Hanahalt, assistebat. Erant enim tunc amicissimi. Sed postea, alienati ab invicem, facti sunt inimicissimi.

10. *De expeditione prima Coloniensis et citatione ducis.* In illo tempore[2] Philippus Coloniensis cum multitudine gravi exiens de finibus suis, pervagatus est terram ducis, devastans eam incendiis multis, et ita procedens usque Quernhamele[3], non adiecit ulterius progredi sicque reversus est in locum suum. Circa dies illos reversus est imperator de Ytalia[4], cui occurrit dux apud Spiram. Illatas sibi iniurias a domno Coloniensi conquestus est in presentia ipsius. Quod imperator tunc quidem dissimulans, eis curiam
indixit apud Wormatiam[5], ducem tamen precipue ad 1179.
audientiam citavit, illuc responsurum querimoniis Ian. 13.

1) De electione eius v. Hamb. Urkb. I, n. 243, p. 220 cum notis.
2) scil. a. 1178. 3) Hameln ad Wiseram. 4) 1178. m. Octobr.
5) 1179. Ian. 13.

1179. principum. Quod intelligens dux, eo venire dissimulavit[1]. Imperator autem aliam ei curiam indixit in
Iun. Magdeburg[2], ubi Thidericus marchio de Landesberch
24. duellum contra eum expetiit, imponens[3] ei quasdam traditiones[4] contra imperium factas. Verius tamen propter indignationem id factum fuisse creditur, quia Sclavi exciti a duce omnem terram illius que Lusice dicitur irrecuperabiliter vastaverant. Dux autem hoc animadvertens, venire noluit. In Haldeslef[5] tamen constitutus, per internuncios colloquium domni imperatoris expetiit. Imperator itaque exivit ad eum ad locum placiti. Quem dux verbis compositis lenire studuit. Imperator autem quinque milia marcarum ab eo expetiit, hoc ei dans consilium, ut hunc honorem imperatorie maiestati deferret et sic ipso mediante gratiam principum, quos offenderat, inveniret. Illi autem durum visum est tantam persolvere pecuniam, et non acquiescens verbis imperatoris discessit. Exinde imperator tertiam ei curiam Goslarie prefixit, nec minus illam supersedendo neglexit. Imperator itaque procedens in concionem, sententiam adversus eum proposuit, querens, quid iustitia super hoc decernat, quod tertio legitime vocatus iudicium declinaverit et per contemptum ad audientiam suam venire noluerit. Cui ex sententia principum responsum est, quod dictante iustitia omni sit honore destituendus, ita ut proscriptione publica diiudicatus, et ducatu et omnibus beneficiis careat, et alter in locum eius consurgat. Confirmata igitur sententia, imperator adiudicavit fieri. Quartam tamen adhuc curiam rogatu principum ei indixit; ad quam cum non venisset, fecit ut superius ex sententia principum instructus erat, et Bernardum comitem de Anahalt pro eo ducem constituit, et episcopis, ut sua recipe-

1) i. e. citationem se recepisse dissimulavit. 2) Iun. 24. 3) i. e. accusans. Ita et c. 19. 4) i. e. proditiones. Ita et c. 19, l. V, 26, l. VI, 13. 5) Neu-Haldensleben iuxta fluvium Ohre.

rent que in beneficio habuerat, mandavit et bona eius publicari precepit[1]. Unde accepta occasione quidam de suis alienati sunt ab eo. Dux autem iniuste de se iudicatum esse affirmabat, dicens se de Suevia oriundum, et nullum proscriptione dampnari posse, nisi convictum in terra nativitatis sue.

11. *De secunda expeditione Philippi Coloniensis archiepiscopi.* Ex eo igitur tempore[2] multiplicata sunt mala multa in terra, quia omnes consurgebant adversus ducem, et manus omnium contra eum et manus eius contra omnes[3]. Philippus enim Coloniensis contracto exercitu secundam expeditionem instauravit, habens in comitatu suo illos quorum secta rote[4] dicitur. Rursumque in manu valida pertransivit omnem terram ducis, et timuerunt omnes a facie eius. Facta sunt autem abhominabilia multa et gravia in profectione illa, eo quod viri iniqui, filii Belial, qui comitabantur cum eo, sceleratissimi essent et sceleribus perficiendis inexplebiliter insisterent. Facte sunt autem cimiteriorum depredationes, ecclesiarum exustiones, et multa loca religionis destructa sunt, ita ut, quod dictu gravius est, sponsas Dei quasi captivas abigerent et eas prostituendo templa Dei non manu facta libidinose polluerent. Quis non gemat, quod sacerdoti sacrosanctis misteriis assistenti non pepercerunt, sed impingentes in eum, necdum bene completis sacramentis, calicem de manu eius rapuerunt? Multa etiam alia sceleratissimi illi perpetraverunt, que pro enormitate nephas fuit scribere et nimis venenata auribus fidelium infundere. Episcopus autem procedens Haldeslef, quam Wichmannus archiepiscopus Magdeburgensis obsederat cum principibus orientalibus, confortans manus eorum, rever-

1) De curiis contra Heinricum habitis et de toto processu v. quae egit Weiland in Forschungen zur Deutschen Gesch. T. VII. 2) scil. a. 1179. 3) Gen. 16, 12. 4) Milites mercenarii intelligendi sunt, secundum Chron. Repgav. (ed. Massmann p. 428) de Burgundia et de terra S. Aegidii (S. Gilles).

sus est in locum suum non sine gravi compunctione, quod propter eum occasio tantorum malorum data fuerit, nec adiecit ultra viros illos apostatas secum educere. Crevit autem obsidio in dies et menses, eo quod Bernardus comes de Lippe, prefectus civitatis, vir strennuus valde et militaris esset, et locus palustris ob hyemis molliciem expugnari non posset. Cumque tedio diutini laboris deficerent, tandem novum quoddam genus expugnationis excogitaverunt, ut eam aquis suffocarent. Cumque, vallo facto, excogitatum instantissime peragerent, aque usque ad trabes domorum excreverunt, sed adhuc viri bellatores civitatem tenuerunt. Tandem conditione facta, Bernardus cum suis liber egreditur et civitas funditus destruitur[1].

12. *De excommunicacione ducis.* Inter hec autem Odelricus Halverstadensis omnibus modis importune ei[2] insistebat, adeo ut excommunicationis maledicta in eum sepius proferret, facta suspensione divinorum in omni episcopatu illo; et tantum in monasteriis sub silentio divina celebrabantur, clausis tamen ianuis propter excommunicatos. Dux autem, timens sententiam excommunicationis, venit Halverstath cum suis et in contritione cordis humiliatus est ad pedes domni episcopi. Et solutus est a vinculo anathematis tam ipse quam sui, facta sollempniter absolutione. Et sensit cum episcopo et cum ecclesia illa ea que pacis sunt. Sed hoc parvo duravit tempore. Nam idem episcopus impatiens otii et quietis erat, et iterum occasione accepta, alienatus est ab eo, et additus inimicis suis, multa contra eum moliri cepit, et factus est novissimus error peior priore[3].

13. *De expedicione ducis in Westfaliam.* Dux

1) Non distinxit noster inter primam obsidionem civitatis Haldensleben, a. 1179 factam, cui Philippus Coloniensis interfuit, et secundam, qua Wichmannus a. 1181 civitatem cepit, v. Ann. Peg., Palid Chron. Mont. Sereni. 2) scil. duci Heinrico. 3) Matth. 27, 64.

autem exercitu congregato direxit eum in Westfaliam per manus Adolphi comitis de Scowenburch, Bernardi comitis de Racesburg, Bernardi comitis de Wilpe [1] — qui etiam, ut in sequentibus clarebit, aliis a duce deficientibus, ipse solus fidelis permansit — Guncelini comitis de Zverin, Ludolphi comitis et Wilbrandi, fratris eius, de Halremunt, ut pugnarent contra inimicos suos in medio terre eorum, qui fines suos in partibus illis occupaverant, videlicet contra Simonem comitem de Tekeneburg, Hermannum comitem de Ravenesberg, Heinricum comitem de Arnesberg, Widikindum comitem de Svalenberg et alios plures, et consederunt iuxta Osenbrugghe. Cumque appropinquasset exercitus hostilis, attriti
sunt Westfali plaga magna, eo quod Saxones, qui 1179.
Holtsati dicuntur, viri sunt absque misericordia et Aug. 1.
humani sanguinis avidissimi fusores. Et non pepercit oculus [2] eorum maiori vel minori, sed omnes quos oppositos habebant insatiabiliter neci tradiderunt [3]. Plures tamen a militibus in captivitatem ducti sunt, inter quos precipuus erat Simon comes de Tekeneburg, qui a duce coniectus est in vincula, astrictus manicis ferreis, donec ea que subiecta sunt sentiret. Postea tamen solutus a vinculis, sub iureiurando fidem faciens, factus est duci fidelissimus, et in omni illa controversia secum fideliter perseverabat. Facta est autem disceptatio inter ducem et comitem Adolfum et ceteros nobiles de captivis. Dicebat enim dux, sui iuris esse, ut omnes captivi sibi redderentur. Cui consentiebat Guncelinus comes, Conradus de Rothe [4], redditis captivis suis, et alii de domo ducis familiariores. Econtra illi dicebant, se de propriis stipendiis militare, et ideo iustum esse, ut

1) Wölpe, castrum in principatu Calenberg, praefectura Nienburg, haud procul a civitate aequivoca. 2) secundum Iudith 2, 6. 3) Hanc pugnam a. 1179. Aug. 1. commissam docuit Cohn in Gött. Gel. Anz. 1866. 4) Castrum Rode seu Lauenrode civitati Hannoverae tunc oppositum, in loco qui vel hodie „*auf dem Berge*" vocatur. P.

de captivis sua reciperent, nec omnino stipem militie se habere posse dicebant, si eorum captivi in usus alienos tollerentur. Hiis contradictionibus comes Adolfus animum ducis graviter irritavit. Et ex illo tempore seminarium discordie inter eos pullulavit. Ipse autem cum aliis reversus est in terram suam cum numerosa multitudine captivorum et preda multa.

14. *De exustione Halverstadensis civitatis et captivitate Odelrici episcopi.* Odelricus autem Halverstadensis ea tempestate inpatiens quietis, ut supra dictum est, zelo ductus antique emulationis, multis perturbationibus ducem infestabat. Unde ecclesiam illam gravis iactura omni evo gemenda subsecuta est. Nam cum sepissime eruptiones fierent de Halverstath et de castro Horneburg[1], et succenderentur ville ducis et homines sui aut mutilarentur aut in captivitatem traherentur, tanta commotus inquietatione, coadunatis amicorum suorum turbis, eas in partes illas misit, ut si possent debitam inimicis suis rependerent talionem. Abeuntes ergo exustiones et depredationes villarum multas fecerunt, et venientes Halverstad, sine periculo invitis hostibus civitatem optinuerunt. Facta igitur discursione civibus captivatis, spolia multa acceperunt, urbe adhuc illesa, que undique clausa et munita erat, in qua domnus episcopus cum multitudine armatorum consistebat. Providentia vero civium, qui periculum incendii timuerant, provisum erat, ut ignis in civitate non inveniretur. Nec multum ab hostibus querebatur ignis, eo quod propter sanctimoniam loci parcerent civitati. Cumque unus in loco quodam contutatum ignem invenisset, ex eo casulam quandam incendit, et statim
1179. crescente incendio tota civitas conflagrata est, ita ut
Sept. 23. tota in favillam redigeretur[2]. Capitalis etiam ecclesia beati Stephani et beate Dei genitricis Marie cum

1) Prope fluvium Ilse in principatu Halberstadt. 2) 1179. Sept. 23.

omni ornatu suo exusta est, et quod sine gemitu dici non potest, multitudo clericorum, que quasi in asylo se illic receperat, cum ipsis locis sanctis excinerata est. Domnus vero episcopus in domo propria ignibus circumdatus, cum cognato suo Romaro preposito et aliis multis captivatus est, et reliquie beati Stephani, quas forte ad presidium episcopus secum habuerat, de ignibus rapte, quasi semiuste abducte sunt. O iudicia Dei! abyssus multa[1]. Necesse est, ut veniant scandala, verumptamen ve homini illi per quem scandalum venit[2]. Sed quis est, qui propter sua peccata concedat venire scandala? Omnes in tali casu innocentias suas pretendunt, impunitatem sibi promittunt,

Erroremque suum, quo tueantur, habent[3].

Sed propter precedentia delicta sepe gravissima peccatorum nascuntur scandala. Unde beatus Gregorius dicit: *Contempnenti, qui non vult penitere, ponit Deus offendiculum, scilicet ut gravius inpingat, qui levius non penituit.* Quedam enim peccata sunt peccata et peccati pena, quedam autem sunt et peccata et peccati causa. Alia vero peccata et causa sunt peccati et pena. Peccatum ergo, quod per penitentiam citius non deletur, aut peccatum est et causa peccati, aut peccatum et pena peccati. Propter ergo precedentia delicta, ut supra dictum est, veniunt scandala, id est graviora peccata. Unde David in psalmo: *Appone iniquitatem super iniquitatem eorum*[4]. Et alius propheta: *Sanguis sanguinem tetigit*[5], id est peccatum peccato est cumulatum. Sed nunquid per pastores ecclesie et summos pontifices poterunt venire scandala? Ipsi enim populum Dei ad terram promissionis, ut olim Moyses, per huius seculi vastam solitudinem ducere videntur. Sed utinam via eum regia ducant, ita ut non cecutiendo ambo in foveam

1) Psalm. 35, 7. 2) Matth. 18, 7. 3) Ovidii Fastorum l. I. v. 32.
4) Psalm. 69, 28. 5) Sapient. 14, 25.

cadant. Quid ergo? reprehendimus eos? Absit. Sed geminis eos gladiis accinctos videmus, uno spirituali, altero materiali. Sed spirituali plus utendum fuerat, materiali vero minus, contra eos tantum, qui excommunicationis sententiam minus formidant. Nunc autem ad ostendendam mundane glorie potentiam plus utuntur materiali quam spirituali, et in hoc arbitrantes se

obsequium prestare Deo,

sepe minus proficiunt. Fortior enim est spiritualis materiali, quia vivus sermo Dei est, et efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiti[1]. Ecce enim Leo[2] ille sevissimus, ad cuius rugitum contremuit terra, constrictus gladio spirituali ad terram humiliatus est, materiali vero exagitatus ad iram stimulatus, et inde maius crevit scandalum. Unde plus materialiter et in hoc certamine et in superiori est conflictum. Sed ista relinquentes ad propositum redeamus, ne temere sacerdotes Domini reprehendere videamur. Ipsi enim in specula Domini pervigiles stare videntur, tanquam rationem reddituri de animabus subditorum.

15. *De relaxatione Odelrici a captivitate.* Igitur depopulata vel potius exusta civitate, sacrilegi illi tripudiantes reversi sunt Bruneswich. Dux vero cum audisset civitatis depredationem et vidisset captivorum multitudinem, letatus est. Sed cognita exustione tantarum ecclesiarum cum multitudine clericorum, videns etiam domnum episcopum cygneo capite[3], grandevum et iam quasi ultima etate fatiscentem, captivum adductum, preterea reliquias beati prothomartiris Stephani semiustas et squalore incendii fuscatas quasi ad triumphi decorem una cum episcopo adductas, deiecta facie ubertim lacrimas profudit, preter voluntatem suam hec facta conte-

1) Hebr. 4, 12. 2) dux. 3) Conf. Ovid. Trist. IV, 8, 1: *Iam mea cygneas imitantur tempora plumas.*

stans et amarissime deplorans. Nec tamen ad presens captivitatem illam relaxavit, sed domnum episcopum Herteneburg deduci fecit et eum honeste, sub custodia tamen, tractari precepit. Quem religiosissima ducissa Machthildis pietatis affectu complexa, quasi pro reverentia sacerdotali vestibus bonis large induebat et ita in omnibus necessariis ei devotissime ministrabat, ut in tali statu nichil ei deesse videretur. Romarus vero, consanguineus eius et concaptivus, in castro Sigeberg in custodia servabatur. Interea homines episcopi de Horneburg zelantes iniurias domini sui, frequenter insultum hominibus ducis fecerunt et discurrentes per regionem illam circumiacentes villas incendiis vastaverunt. Unde dux offensus exercitum illuc misit et castro exusto in solitudinem illud redegit. Post hec in nativitate Domini diem sol- 1179.
lempnem egit in Lunenburg, et vocans domnum sta- Dec. 25.
tuit cum eo conditiones pacis, et relaxata captivitate cum honore eum ad sua remisit. Veniens autem episcopus in Hugesburch[1], infirmitate tactus, ibidem per aliquot tempus egrotare cepit. Crescente autem dolore corporali, temporalibus incommodis exemtus beato fine diem clausit extremum[2].

16. *De expedicione ducis in Thuringiam et quomodo defecerint a duce Adolfus et alii nobiles.* Adveniente autem Maio[3] dux cum expeditione intravit 1180.
Thuringiam et exussit civitatem que dicitur Kunin- Mai.
ghes Northusen[4]. Cui occurrit Lodewicus provincialis cum multitudine magna, commissumque est prelium inter eos, et fugati sunt Thuringi, et provincialis captivatus est cum fratre suo Hermanno palatino et cum militum multitudine. Exaltatus est autem dux in illa die, et factum est gaudium et exultatio in omni domo eius. Et reversus est Bruneswich cum infinita

1) Monasterium Huysburg iuxta Halberstadt. 2) 1180. Iul. 30. Chron. Halberst. p. 61. 3) anni videlicet 1180. 4) Nordhausen civitas regia.

1180. turba captivorum et spoliis multis. Cumque una dierum intraret ad eum comes Adolfus, congratulando de victoria, simul etiam expetens ab eo licentiam revertendi in terram suam, Gunzelinus comes verbis calumpniatoriis eum in conspectu ducis alloqui cepit. Et cum prius amicissimus eius fuerit, quasi tergiversando occasiones querens, adversus eum conqueri duci cepit, multas sibi iniurias ab eo illatas fuisse, et non solum ab eo in multis inquietatum, verum omnes, qui devoti fuissent duci, ipsi semper exosos fuisse. Insuper ipsum domnum ducem hanc ab eo iniuriam suscepisse, ut captivos suos ei, sicut ceteri nobiles, quasi vi ablatos representare noluerit. Cui comes Adolfus: *Vestre quidem*, inquit, *potestatis est, hec mihi, in conspectu domni mei ducis impingere, cum vobis paratissimus et devotissimus semper in omnibus fuerim. Nunc autem, in quibus a me lesus fueritis, coram domino meo proponite, ut de hiis, si potero, me aut iuste expurgem; sin autem, iuste vobis coram domino meo satisfaciam. Si quid tamen domino meo in me displicuerit, sicut iustum est eum de me, que voluerit, iudicare, ita promptum erit, me omnem ei satisfactionem exhibere. Quod autem dicitis, illos me exosos habere, qui domino meo fuerint devoti, voluntatem quidem vestram dicitis, cum hoc probare non possitis. Hoc etenim certissime de me omnibus constat, quod semper fidelis domino meo perseveraverim, egrediens et regrediens et pergens ad imperium eius. Si quis autem aliud de me indicaverit, inpresentiarum eum coram domino meo mendacem convincam. Verumptamen, si placeret domino meo, ut in presentia ipsius honestius tractarer, tanto fiducialius in conspectu eius apparerem.* Dux autem quasi dissimulans altercationes eorum, sic respondit: *Adolfus satis quidem innocentias suas pretendit. Fateor autem, quod devotus valde in omnibus nobis astitit. Sed in hoc nihil iuste pretendere potest, quod in*

proximo conflictu captivos nobis non reddidit. Nunc 1180.
autem captivos, quos habet, reddat, ne alii eius exemplo suos etiam detineant. Habebat autem tunc comes Adolfus cum comite de Dasle[1] et cum aliis sociis captivos insignes septuaginta duos. Cui Adolfus comes: *Domne, noveritis*, ait, *me in hac expeditione omnia mea consumpsisse, equos militum, runcinos servorum innumeros perdidisse, et nunc si captivos vobis reddidero, nichil superest, nisi ut pedes ad domum meam revertar.* Et hiis dictis exivit a conspectu ducis, et obortis lacrimis conquestus est omnibus amicis suis, quantas a Gunzelino comite verborum calumpnias passus fuerit, et quod suis cavillationibus eum duci suspectum reddiderit. Post hec, cum impetrata licentia abiisset, cum aliis nobilibus alienatus est ab eo, et infirmata est pars ducis propter defectionem eorum. Dux autem ut cognovit, quia defecisset ab eo, occupavit omnem terram eius trans Albiam et expugnavit castrum Plune, et eiectis hominibus suis collocavit illic Marcradum prefectum Holzatorum[2]. Castrum autem Sigeberge quia inexpugnabile erat, diutina illud obsidione expugnabat per Bernardum comitem de Racesburch, quod mater comitis, domna Machthildis, constanter tenebat. Exsiccata autem cisterna, sitierunt hi qui in castello erant, et arebant fauces eorum propter siccitatem sitis, et necessitate compulsi sub conditione pacis castrum dederunt. Et prefecit eis dux Luppoldum quendam, natione Bavarum, virum prudentem et strennuum. Domna vero Machtildis cum suis abiit Scowenburg. Porro comes Adolfus cum suis amicis et cognatis castrum Honroth[3] destruxit, quod e regione castri sui[4] ultra Wiseram Conradus de Rothe edificaverat.

1) Adolfo. 2) Marcradus, overbode Holsatorum, occurrit e. g. in charta Heinrici ducis a. 1170. Meklenburg. U. B. I, n. 96. 3) Hohenrode iuxta Rinteln. 4) Schauenburg.

17. *De adventu imperatoris in Saxoniam.* Imperator autem audiens, quod defecissent hi a duce, convertit faciem suam venire in Saxoniam, et timuerunt valde omnes viri bellatores qui erant in castris ducis a facie eius. Et eo approximante, sive ex necessitate, sive ex voluntate, omnia castra eius firmissima et se ipsos in potestatem eius tradiderunt. Multi enim ministerialium eius, qui a cunabulis ab eo educati fuerant, et quorum patres sine omni contradictione ipsi servierant, ut Heinricus de Witha, Luppoldus de Hertesberch, Ludolphus de Peinna et alii plures, recesserunt ab eo et ad imperium se transtulerunt. Invaluit ergo imperator, cum obtinuisset castra firmissima Hertesberch[1], Lewenburg[2], Blankenburg, Heymburg, Reghenestein[3], et convertit exercitum ad expugnandam Liechtenberch[4]. Et post paucos dies tradita est in manus eius. Circa dies illos mortuus est Kazamarus princeps Pomeranorum, duci amicissimus, et defecerunt ab eo Sclavi, quia frater eius Buggezlaus, imperatori coniunctus, hominium et tributa ei persolvit.

18. *De reedificacione Hartesburg.* In diebus illis imperator occupavit montem excelsum prope Goslariam qui Hartesberch dicitur, firmans illic castrum et cingens eum muro valido. Hunc montem olim firmissime edificaverat Heinricus imperator senior, contra quem Heinricus filius eius consurrexit, qui etiam

Expulit illatis patrem crudeliter armis,

qui etiam a Saxonibus in Welpesholt bello fugatus est[5]. Cumque ipsum castrum quasi iugum totius Saxonie fuisset, et imperator propter nimiam superbiam suam non solum Saxonibus, sed etiam sedi apostolice et omni fere imperio exosus fuisset, Saxo-

1) Herzberg haud procul ab Osterode. 2) Lauenburg prope Steklenberg. 3) Heimburg et Regenstein prope Blankenburg. 4) Ruinae castri Lichtenberg in praefectura Brunsvicensi Saldern adhuc conspiciuntur. 5) Conf. Helm. l. I, c. 27.

num principes cum episcopis apud Goslariam colloquium celebrare statuerunt. Et ibi conspiratione facta contra Heinricum cesarem, alium contra eum regem suscitare conati sunt. Sed cum de electione regis scisma esset inter eos, et quivis pro libitu suo illam vel illam personam designaret, que idonea non esset, surrexit quidam inter eos, Conradus nomine, vir eloquens, et dixit ad eos: *Ut quid discordatis, o viri, nonne pro bono pacis convenistis? Si placet consilium meum, ego vobis virum bonum demonstrabo, dignum honore regio, virum felicem in victoriis, per quem Dominus operabitur salutem in nobis.* At illi omnes assensum illi prebuerunt, ut quemcunque ille designasset, hunc regem omnes salutarent. Qui, assumptis secum sociis, abiit ad hospitium cuiusdam honesti viri cui nomen Heinricus [1]. Sed intrantibus illis hospitium, ipsum non invenerunt. Erat enim in horreo, aucupandi studio occupatus. Uxor autem eius illos intrantes honeste suscepit, dicens, maritum presentem non esse, non longe tamen positum. Cumque illi desternerent equos, et convivium hospitibus instrueretur, illa clam misit equos marito, ut equitando domum intraret, quasi de via venisset. Illi autem intranti occurrerunt, quos ille cum salutatione honeste suscepit, precipiens poni mensam, invitans ad epulas. Cui Conradus respondit: *Non comedam, donec loquar sermones meos.* Qui ait: *Loquere.* At ille: *Te salutant*, inquit, *omnes Saxonie principes, rogantes, ut quantocius ad eos Goslariam venias.* At ille respondit: *Quid tantilli viri indigent principes Saxonie?* Surrexit tamen et venit ad eos. Quibus Conradus, qui eum adduxerat, dixit: *Ecce rex vester!* Confestim autem omnes unanimiter creaverunt eum

1) Consilium a rege Conrado I. de eligendo Heinrico I. a. 918 datum cum his, quae tempore belli Saxonum contra Heinricum IV. et electionis Rudolfi de Suevia acta sunt, ab Arnoldo confundi apparet. — Confer Waitz, Iahrbücher des Deutschen Reichs unter Heinrich I. Neue Bearb. Excurs VI. p. 214 sq.

sibi in regem. Et ex eo, quod acciderat, quia in aucupando detentus fuerat, quod tamen illi quasi de futuro augurium erat, dictus est rex avium, Teutonice autem Vogelkuning. Ille vero sublimatus in regem, dixit ad principes: *Quia dignati estis, me vobis suscitare regem, iustum est, ut sacramentorum fidem regi vestro faciatis.* Cumque omnes sacramenta ei fecissent, misit legatos ad eos qui in Hartesburch erant, precipiens eis, ut quantocius in presentiam ipsius venirent. Qui abeuntes dixerunt eis que ex ore regis audierant. At illi indignati virgis excoriaverunt eos et decalvatos ad dominum suum remiserunt. Tunc, qui maior inter eos fuerat, dixit ad socios: *Nos quidem dehonestati sumus, sed estote viri constantes et ignominiam nostram in gloriam convertamus. Vidi hodie nisos volantes: isti excipient confusionem nostram.* Descenderant enim ad balneum adolescentes nobiles plus quam viginti, quorum reditum prestolantes omnes eos trucidaverunt et sic, ulti confusionem suam, ad regem reversi sunt. Qui audiens quod factum fuerat, indignatus est valde et cum multitudine magna obsedit castrum et expugnavit illud et ad terram usque deiecit. Dicunt autem quidam, quod propter multas enormitates de eodem castro perpetratas et propter memoratum Heinricum imperatorem, qui usque ad finem vite sue a sede Romana excommunicatus fuerat, sub anathemate a domno papa dampnatus sit locus ille, ut nunquam inhabitetur, sed cum Babilone in perpetua solitudine deputetur[1]. Fridericus autem imperator ipsum montem edificare cepit, quia etsi ille excommunicationis sententiam meruit, ipse tamen nichilominus nullam regni sui diminutionem pati voluit. Rebellabant[2] au-

1) Quum haec nostri excursio apud scriptores coaetaneos non inveniatur, certe notandum est, Ann. Palid. Palid. SS. T. XVI, p. 95 Harceburg memorantes addere: *urbem quondam regiam, Saxonibus infestam et ob hoc ab eiusdem terre principibus destructam et ab apostolica sede excommunicatam.* 2) sc. contra ducem Heinricum. Wal-

tem hii qui in castro Waldenberch positi erant et non valuerunt, sed potius, castro eorum destructo, ipsi ad castrum imperatoris migraverunt.

19. *De captivitate Bernardi comitis.* Post hec in 1180. nativitate Domini cum dux diem sollempnem egisset Dec. 25. Lunenburch, cepit incusare comitem Bernardum de Racesburch, qui tunc cum ipso erat, de conspiratione adversus eum facta, imponens ei notam perfidie et traditionis, dicens, se indubitanter a fidelibus suis compertum habere, immo, si necessitas exegisset, manifestis eum indiciis et testimoniis posse convincere, quia cum inimicis suis hanc contra eum conspirationem fecerit, ut eum una cum uxore sua in Racesburch quasi ad epulas invitaret et sic insidiis dispositis convivantem occideret. Cumque ad obiecta nichil digne pretenderet, captivavit eum dux una cum filio suo Volrado, et veniens cum exercitu Racesburch, obsedit eam, ipsum trahens secum. Cui occurrerunt viri Lubicenses cum navibus multis et armis et machinis, et crevit obsidio. Bernardus autem necessitate compulsus, tradidit castrum et ipse cum uxore et filiis et omnibus que habebat abiit Godebuz[1]. Postea tamen cum adhuc dux eum suspectum haberet, quod fidem integram ei non servaret, quia adhuc cum inimicis suis familiaritatem habebat, secundam in terram suam profectionem fecit et destructo castro Godebuz spolia multa ibidem accepit. Ille autem fugiens ad Bernardum ducem se transtulit. Dux ergo eiectis omnibus solus potitus est omni terra et cepit munire castrum Racesburg, Sygeberch, Plone, plurimum confidens in presidiis illis.

20. *De expedicione imperatoris.* Proxima autem 1181. estate[2] imperator totus infusus finibus ducis, in manu valida intravit terram illius, et eiecturus eum de

denberg seu Woldenberg situm fuit inter Hildesheim et Bockenem.
1) Gadebusch. 2) anni 1181.

terra in propria persona transire Albiam disposuit. Timens autem, ne post eum consurgerent insidie, Philippum Coloniensem cum aliis principibus precepit servare[1] Bruneswich, Bernhardum vero ducem et fratrem eius Othonem, marcravium de Brandenburch, cum aliis principibus orientalibus propter Lunenborgenses deputavit Bardewich. Ipse autem in comitatu habens Wichmannum Magdeburgensem et domnum Bavenbergensem, abbatem Vuldensem, Corbeiensem, Hersveldensem, cum Ottone marchione de Misna et multo robore militari Suevorum et Bavarorum convertit exercitum versus Albiam. Quo appropiante, Lodewicus provincialis, qui prius in Lunenburg custodiebatur, deductus est Sigeberg et ibi arctius custodie est traditus. Dux autem tunc temporis Lubeke constitutus erat, muniens civitatem et erigens machinas multas. Quibus dispositis, in die
Iun. apostolorum Petri et Pauli abiit Racesburg. Cumque
29. mane inde proficisceretur tendens ad Albiam, secuti eum sunt omnes qui in castro fuerunt, quasi deducentes eum cum gaudio. Videntes autem hii qui de parte Bernardi comitis ibi remanserant, quod vacuum esset castrum, repente occupaverunt illud et capta arce concluserunt valvas eius et quotquot remanserant de servis ducis foras eiecerunt. Dux autem audiens, quod factum fuerat, frendens animo reversus est ad castrum et invenit contra se obstinatos animos illorum. Repente autem misit Sygeberge ad Luppoldum et Plune ad Marcradum, ut quantocius venirent cum Holzatis, si forte posset eicere illos, quia pauci erant. Interea venit qui diceret, iam appropiare cesarem, et sic infecto negotio abiit, amarus in indignatione animi sui et venit Erteneburg. Et videns appropinquare castra cesaris, succendit ipsum castrum et ingressus naviculam per divexa Albie proficiscens abiit Stadium.

1) i. e. observare.

21. *De obsidione civitatis ab imperatore.* Imperator autem transito flumine venit Lubeke, et occurrit ei exercitus Sclavorum et Holtsatorum. Waldemarus quoque rex Danorum cum multa classe venit ad ostium Travene, et obsessa est civitas terra marique. In civitate vero erant Simon comes de Tekeneburg et Bernardus comes de Aldenburg[1] et equivocus eius comes de Wilepe cum Marcrado prefecto Holzatorum et Emecone de Nemore[2] cum quibusdam Holzatis strenuissimis et multitudine infinita civium. Rex vero Waldemarus cum multo comitatu veniens in presentiam imperatoris, cum magna iactantia glorie sue ei se exhibuit et filiam suam filio ipsius, duci videlicet Suevie[3], desponsavit, et episcoporum iuramentis firmata sunt sacramenta coniugalia. In ipso autem tempore obsidionis domnus Heinricus episcopus in civitate constitutus erat, quem adierunt burgenses dicentes: *Rogamus sanctitatem tuam, reverendissime patrum, ut ad domnum imperatorem exeatis et ei verbis nostris dicatis: „Domine, servi vestri sumus, imperatorie maiestati vestre servire parati sumus; sed quid commisimus, quod tanta obsidione a vobis conclusi sumus? Civitatem istam hactenus ex munificentia domini nostri Heinrici ducis possidemus, quam etiam ad honorem Dei et robur christianitatis in loco hoc horroris et vaste solitudinis edificavimus, in qua ut speramus nunc habitatio Dei, sed prius per errorem gentilitatis sedes Sathane fuit. Hanc igitur in manus vestras non trademus, sed eius libertatem viribus et armis, quantum possumus, constantissime tuebimur. Hoc tamen rogamus apud magnificentiam vestram, ut data occasione[4] pacis, eamus ad dominum nostrum ducem, percunctaturi ab eo, quid sit facien-* 1181.

1) Oldenburg in Fresia. 2) Emeco non, ut opinatur Böttiger p. 372 not., de Nemerowe in ducatu Meklenburg fuisse videtur, sed de Holte, gente Holsatica, cuius mentionem facit charta in Hamb. U. B. I, n. 610. 3) Friderico. 4) occasione, i. e. conditione, v. infra: *accepto conductu abierunt.*

1181. *dum, qualiter vel nobis vel civitati nostre in presenti necessitate sit consulendum. Qui si liberationem nobis promiserit, iustum est, ut civitatem ei servemus; sin autem, quod placitum est in oculis vestris faciemus. Quod si facere nolueritis, sciatis, omnes nos pro defensione civitatis nostre magis optare honeste mori, quam fidei violatores inhoneste vivere.*" Episcopus ergo veniens ad imperatorem hec diligentissime peroravit. Monuit etiam imperatorem, ut memor consanguinitatis et servitii, quod sepius ei dux magnifice exhibuerat, patientiam haberet in nepotem suum ducem. Imperator vero, gaudens de adventu domni episcopi, quia pro fama bone opinionis eum diligebat et libenter audiebat, sic ait ad ipsum: *Multum quidem gaudemus de adventu vestro, episcoporum amantissime, et admodum gratum habemus vestro frui adspectu simul et colloquio. Sed quod cives vestri arrogantiam verborum nobis offerunt et quod civitatem nostram ultro nobis non aperiunt, credimus, quod nec vobis, nec alicui, qui sane mentis esse dinoscitur, iustum videatur. Fatemur quidem, hanc largitate nostre munificentie quandoque nepotis nostri fuisse; sed ex quo ille propter suam contumaciam decreto omnium principum publicam proscriptionem meruit, iustissime hec nostro possidetur titulo, cum etiam quivis pontificum sua receperit, que idem stabili tenuerat beneficio. Et nunc quidem valet manus nostra eis reddere, quod meruerunt. Sed quia nos censura iustitie omnibus magis patientiam exhibere oportet quam vindictam, ecce in hoc etiam eis consentimus, ut, sicut postulant, eant ad dominum suum et cum eo de statu suo conferant, unum scientes, si in redeundo civitatem nobis non aperuerint, graviorem de hac mora sentient ultionem. Quod autem dicitis, ut patientiam habeamus nepotis nostri ducis, sciatis, quod mira patientia et multa clementia erga illum semper usi fuimus. Unde in superbiam elatus, gratiam quam invenerat in vacuum rece-*

pit, immo nec ipsam Dei gratiam circa se exuberantem, ut debuit, recognovit. Quapropter sciatis eum a Deo humiliatum, quia tam prepotentis viri deiectio non nostre virtutis est operatio, sed magis Dei omnipotentis dispensatio. 1181.

Episcopus ergo reversus in civitatem, civibus que audierat nunciavit. Qui sine mora, accepto conductu, abierunt Stadium, ubi erat dux. Imperator vero considerans invaletudinem episcopi, quia crebris accendebatur febribus, quibus etiam usque in finem laborabat, misit ad eum physicum suum, ut potionibus suis debilitati eius corporis subveniret. Post aliquot autem dies burgenses reversi cum Gunzelino comite, ex precepto ducis civitatem in manu eius tradiderunt. Verum priusquam ei civitatem aperuissent, exierunt ad eum rogantes, ut libertatem civitatis, quam a duce prius traditam habuerant, obtinerent et iustitias, quas in privilegiis scriptas habebant, secundum iura Sosatie et terminos quos in pascuis, silvis, fluviis possederant ipsius auctoritate et munificentia possiderent. Imperator vero annuit petitioni eorum et non solum ista confirmavit, verum etiam quicquid a duce de theloneo ad stipendia canonicorum in Lubeka vel in Racesburg deputatum fuerat ratum iudicavit; comiti autem Adolfo medietatem tributorum totius civitatis de theloneis, de molendinis, de trapezetis in beneficio dedit, tum quia multum imperio servierat, tum quia propter ipsum ad tempus exulaverat. Et ita ingrediens civitatem magnifice susceptus est cum hymnis et laudibus Dei, tripudiante clero et omni populo. Abbas autem monasterii sancte Dei genitricis Marie sanctique Iohannis ewangeliste[1], veniens in presentiam ipsius, suscepit de manu eius curtes quas in civitate habebat et agros quosdam in campo eiusdem civitatis, mediante domno Heinrico episcopo, qui easdem curtes et agros

1) Arnoldus noster.

1181. denariis suis emerat et beate Dei genitrici Marie sanctoque Ioanni ewangeliste in eodem monasterio optulerat[1].

22. *De reditu imperatoris et exilio ducis.* Imperator vero inde regrediens transivit Albiam et castra metatus est iuxta Luneburg ad plagam orientalem. Dux autem, ut supra dictum est, apud Stadium positus erat et illic se quasi propter loci firmitatem receperat, quia etsi ab hostibus locus ipse caperetur,

Ipse tamen per aquas se evadere posse sperabat. Maximo enim vallo civitatem ipsam circumdederat et munitiones fortissimas cum machinis ibidem construxerat. Et Gunzelinus comes, qui ipsum opus urgebat, turres monasterii beate virginis Marie[2], quia nimis contigui videbantur munitioni, temerario ausu destruxit. Quod sine reatu perpetrari non potuit. Sed pro abundantiore cautela dum talia fiunt, maiorem sepe ruinam per Dei vindictam operantur. Dux autem se videns in arto positum rogavit domnum imperatorem, ut ipsius conductu veniret Luneburg, sperans se apud ipsum aliquo pacto misericordiam invenire. Qui cum inter Hertheneburg et Bardewich conduceretur, occurrit ei multitudo militum de castris imperatoris, pacifice salutantes eum. Quibus resalutatis: *Non consueveram,* ait, *in his partibus alicuius conductum accipere, sed magis dare.* Et ita veniens Luneburg, omnibus modis per internuncios animum imperatoris lenire studuit. Captivos etiam suos, Lodewicum lantgravium et Hermannum fratrem eius palatinum, de captivitate laxavit, sperans se his beneficiis gratiam aliquam mereri; set nichil inde consecutus est. Imperator tamen inde proficiscens, curiam apud Quidelingenburg ei prefixit, ut ibi inter principes quid de ipso fieret, iustitia mediante, decerneretur. Unde gavisi sunt omnes amici ducis, spe-

1) V. ipsius Arnoldi chartam in Urkundenb. d. St. Lübeck I, n. 6.
2) extra muros.

rantes aliquid boni ibi de eo ordinandum. Ubi cum nichil de causa ipsius tractatum fuisset propter seditionem, que inter ipsum et emulum eius, ducem Bernardum, ibi orta est, aliam ei curiam apud Erpisfordiam indixit. Tunc temporis Sifridus archiepiscopus Bremensis in plenaria restitutione recepit Stadium cum omnibus aliis que antea dux quasi de Bremensi ecclesia inbeneficiatus possidere videbatur[1]. Sexcentas tamen marcas argenti Philippo Coloniensi archiepiscopo persolvit, quem rogaverat, ut cum exercitu veniens Stadium expugnaret. Qui cum iuxta petitionem ipsius venisset, ille per dispensationem imperatoris, ut dictum est, castrum optinuerat, nec minus ille pecuniam sibi pollicitam exigebat. Comes etiam Bernardus et comes Adolfus castra et provincias suas per imperatorem adepti sunt. Dux autem veniens ad curiam sibi prefixam[2], totum se submittens gratie imperatoris, venit ad pedes eius. Quem de terra levans osculatus est non sine lacrimis, quod tanta inter eos controversia diu duraverit, et quia ipse tante sibi deiectionis causa fuerit. Que tamen si vere fuerint ambigitur, nam videtur eum vere non fuisse miseratus, quia ad statum pristini honoris eum restituere non est conatus. Quod tamen propter iusiurandum ad presens facere non potuit. Denique cum omnes principes ad deiectionem ipsius aspirarent, iuravit eis imperator per thronum regni sui, nunquam se eum in gradum pristinum restauraturum, nisi id fieret in beneplacito omnium. Hoc tamen circa ipsum dispensatum est, ut patrimonium suum, ubicunque terrarum fuisset, sine omni contradictione liberrime possideret. Dux vero per triennium terram abiuravit, ut infra tempus illud terram suam non intraret, nisi per imperatorem revocatus. Profectusque

1181.

1) V. chartam imperatoris d. d. 1181. Nov. 16. Erfordiae in Hamburger Urkb. I, n. 247. 2) Curia Erfordiae celebrata est 1181. m. Novembri, cf. Ann. S. Petr. Erf., Palid. et not. prior.

est ad generum suum[1], regem Anglie, cum uxore et liberis, et apud eum moratus est omni tempore illo. Quem rex Anglie honestissime suscipiens, ipsum quasi principem super omnem terram constituit et omnes qui secum exulabant donis multis ampliavit.

Quicquid inest m— > undo < mutatur praetere— > undo.
Que steterant f— > undo < stabili, trepidant ut ar— > undo.
Gloria, mai— > estas, < virtus, mundana pot— > estas.
Res subeunt m— > estas, < quas et consumit eg— > estas.
Vana salus hom— > inis, < claudit miser omnia f— > inis.
Vis perit a dom— > inis, < vana salus hom— > inis.
Pompa perit fac— > ilis, < prosapia cessat her— > ilis.
Mors premit hanc sim— > ilis, < pompa perit fac— > ilis.
Cuncta cacumin > a < celi lumin— > a < sunt ruitur > a.
Sola per omni > a < stabunt tempor— > a < secla futur > a.
Hinc sit glor— > ia < laus victor— > ia < Cunctipot > enti.
Qui novit omni > ia < qui regit omn > ia < lege pot— > enti.
Per infinita secula seculorum. Amen.

LIBER TERTIUS.

1. *De principatu Bernardi ducis.* In diebus illis non erat rex in Israel, sed unusquisque quod rectum in oculis suis videbatur faciebat[2]. Siquidem post exilium ducis Heinrici, qui solus in terra prevaluerat et, sicut ab initio diximus, pacem maximam fecerat, quia non solum finitimas, sed etiam barbaras et extraneas regiones ita freno sui moderaminis constrinxerat, ut et homines sine terrore quiescerent et terra propter quietis securitatem bonis omnibus exuberaret, tirannico more unusquisque regnabat in loco suo et alterutrum vim faciebant et vim patiebantur. Denique Bernardus dux, qui principatum optinere videbatur, segniter agebat, et cum prius in cometia positus strennuissimus fratrum suorum fuisset, ad ducatum promotus, non ut verus princeps proficiebat, sed ut superpositus degenerabat, et quasi paci-

1) immo socerum; v. s. I, 10. p. 29. — Profectus est dux a. 1182. Iul. 25. Ann. Palid. 2) Iudic. 21, 25.

ficum se exhibens, in omnibus tardus et discinctus erat. Unde nec ab imperio[1] iuxta statum prioris est honoratus, nec a principibus vel terre nobilioribus est reputatus. Circa dies illos comes Adolfus duxit uxorem filiam comitis Ottonis de Dasle, agente Philippo Coloniensi archiepiscopo, cuius propinqua erat[2], per quem etiam multum prevalebat. Cumque obtinuisset omnem terram patris sui, eiecit omnes inimicos suos de terra, qui in diebus Heinrici ducis contra eum senserant, Marcradum videlicet prefectum Holzatorum — pro quo alium, Syricum nomine substituit, qui tamen virtute et honestate longe inferior fuit — et Hemeconem[3], virum strennuum valde, et alios plures, quorum quidam transeuntes ad regem Dacie peregrinati sunt apud ipsum. Alii vero apud comitem de Racesburg tempus exilii sui peregerunt. Dux autem Bernardus cum fratre suo, Ottone marchione, veniens Ertheneburg, magnificum illic se exhibuit et nobiliores terre adesse precepit, ut, receptis ab eo beneficiis suis, hominium ei facerent et fidelitatem ei per sacramenta confirmarent. Cumque ei se exhibuisset comes de Racesburg et comes de Dannenberch et comes de Luchowe et comes de Zwerin, expectabatur etiam comes Adolfus, et non venit. Unde eum dux suspectum habere cepit, et exinde occasiones discordie inter eos exorte sunt. Dux autem Bernardus in ipso tempore cepit edificare Louenburch[4] super litus Albie ad orientalem plagam Ertheneburg. Et desolato hoc castro, murum quo cingebatur destruxit et ex lapidibus eius castrum suum novum firmavit. Transitum etiam navium, qui ibi erat, apud Lowenburg esse precepit. Sed viri

1) *ab imperio* pro: *ab imperatore*, sicut germanice: *von deme rîche*. 2) Adelheidis, filia Ottonis de Assel, non Dassel, ex Salome, sorore Philippi archiepiscopi, nati de Heinsberg. 3) De Marcrado et Hemecone v. s. l. II. c. 16. 20. 21. — Syricus quidam dictus de Prato, idem fortasse seu filius eius, occurrit in chartis a. 1220 etc., v. Hamburg. U. B. I. n. 441. 486. 508. 516. 4) Lauenburg.

Lubicenses coram imperatore conquesti sunt de mutatione illa, quod propter longiorem et difficiliorem viam maximam haberent in transeundo difficultatem. Unde precepit imperator, ut apud Ertheneburg transirent ut prius. Dux ergo Bernardus nominis sui extendere volens potentiam, novis quibusdam inductionibus[1], et inauditis et intolerabilibus, provinciales suos gravare cepit, et derelicto consilio senum et acquiescens consilio iuvenum, minimum digitum suum grossiorem dorso patris faciens[2], aggravavit iugum eorum. Unde principatus eius versus eis in odium et gloria in nichilum. Frater quoque eius Sifridus Bremensis archiepiscopus cometiam Thietmarsie Adolfo comiti adimere conatus est et ad fratrem ducem transferre. Quam Adolfus viribus et armis invito episcopo obtinuit et eam sui iuris esse affirmavit.

1182. 2. *Legacio imperatoris ad Kanutum regem.* In tem-
Mai. 12. pore illo mortuus est rex Danorum Waldemarus[3], et regnavit Kanutus filius eius pro eo. Ad quem misit imperator legatos honoratos, Syfridum videlicet archiepiscopum Bremensem cum aliis nobilibus, pro sorore ipsius, quam pater eius iam pridem filio eius desponsaverat, et ut partem pecunie persolveret, sicut determinatum fuerat. Hec enim pactio desponsationis fuerat inter imperatorem et regem Dacie, ut quatuor milia marcarum cum filia persolveret, librata pondere publico quod Karolus Magnus instituerat[4], et ut in ipso tempore, quo filiam representaret, partem pecunie, prout sibi visum fuisset, persolveret, et post sex annos desponsationis, dum nubilis etas advenisset — quia tunc puella septennis erat — sex hebdomadibus prius pecunia tota ex integro solveretur. Hec utrobique privilegiis firmata erant, ut si quid

1) vernaculo sermone „Einführungen, Auflagen". Infra cap. 4. *novitates.* 2) 1. Reg. 12, 8. 10. 3) 1182, Mai. 12. 4) Memorabilis locus de *Karles lôt,* de quo v. Benecke ad Wigalois v. 9554. Cf. Glossarium ad Tristan ed. Hagen.

horum negligeretur, hec pactio sive desponsatio irrita haberetur. Venerunt igitur ad Egdoram fluvium legati imperatoris cum quadringentis equis, quibus comes Adolfus per triduum abundantissime ministravit. Kanutus autem rex sororem quasi cum dedignatione eis tradebat, dicens, sororem suam nequaquam imperatoris filio sociandam, si patris iuramenta temerare voluisset. Tradidit tamen eam illis cum equitatura et vestitura mediocri, sed non iuxta regalem magnificentiam, et partem quandam pecunie, ut dictum est, persolvit[1]. Iam enim inter imperatorem et ipsum discordia erat, quia imperator ab ipso hominium exigebat, quod ei rex negabat, quia propter generum[2] suum, ducem Heinricum, quem de terra eiecerat, occasiones rebellionis adversus eum, ut quidam arbitrati sunt, suscipere attemptabat.

3. *De deposicione domni Heinrici episcopi.* Circa 1182.
dies illos egrotabat Heinricus episcopus infirmitate, qua et mortuus est. Cumque nimia corporis invalitudine laboraret, psalmodiis tamen et orationibus non minus intentus erat et misse officium, quod in veneratione beate Dei genitricis Marie sine intermissione frequentabat, non nisi tribus diebus ante depositionem suam omittebat. Abstinentias etiam quasdam speciales usque in finem servare laborabat. Cumque vir Dei iam certamen certasset, cursum consummasset, fidem servasset et iam de certo coronam iustitie sibi repositam non dubitaret, cepit tamen de vinea Domini, quam noviter plantaverat in monasterio beate virginis Dei genitricis et sancti ewangeliste Ioannis anxiari. Et etiamsi dissolvi iam cuperet et esse cum Christo[3], ut pius tamen pastor paucis et adhuc tenellis ovibus luporum insidias curabat previdere. Et dum a fratribus sepe visitaretur, dicen-

1) A. 1183. vel ineunte 1184 factum esse videtur; v. Usinger p. 53.
2) immo socerum, v. s. II, 22. p. 68. De re v. Helmold. l. II, c. 14.
3) Ep. Philipp. 1, 23.

1182. tibus: *Cur nos, pater, deseris, aut cui nos desolatos relinquis?*[1] dicebat: *Gratias ago Deo meo, Iesu Christo, et piissime genitrici sue, quia per spem divine clementie de morte quidem mea non contristor, sed de desolatione huius novelle plantationis non modicum conturbor. Ad cuius profectum in beneplacito Domini*[2] *vellem adhuc superesse et ipsam ad eius honorem, quantum possem, adhuc novellam confortare. Sed inter hec cum psalmista cogitatum meum iactabo in Domino, qui in omnibus semper exaudivit me et factus est mihi in salutem*[3]. Cumque ista sepius replicaret et ea attentius Domino commendaret, quadam nocte post matutinale officium, ac si divinitus instructus, confidenter ait abbati assidenti sibi[4]: *Confide, fili, in Domino et constans esto et de morte mea noli contristari, quia quod Domino placet, necesse est impleri. Hoc tamen certissime scias, quod ad laudem nominis sui servitium suum in loco isto confortabit; tantum ne dubites, sed viriliter age, et confortetur cor tuum, et sustine Dominum*[5]. Sic confortatus in Domino, convocatis fratribus, dicebat, se iam resolvi, et accipiens olei sancti unctionem, manus ipse porrigebat, pedes extendebat, cum psallentibus psallebat, sumptoque viatico dominici corporis dixit: *O rex glorie, veni cum pace!* De cuius adventu quasi iam securus adiunxit: *Si ambulavero in medio umbre mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es*[6]. Cumque magis magisque morti propiaret, et iam lingua palpitante verbis deficeret, repente oculos, quos iam in morte clauserat, aperuit, et quasi exiliens, extensis manibus dixit: *Ecce virgo!* Quod qui aderant ad beatam Dei genitricem Mariam dictum credebant, cui idem antistes omni devotione servierat. Nec dubitari potest, quin eum mater misericordie in ipso

1) His verbis b. Martino morituro olim acclamatum esse narrat Sulpicius Severus Ep. III. de S. Martino p. 376. ed. Clerici. 2) i. e. si placeret Domino. 3) Respexit ad Psalm. 55, 23. 145, 19. 4) scil. Arnoldo nostro. 5) Psalm. 27, 14. 6) Psalm. 23, 4.

mortis articulo consolata fuerit, quem tam devotum 1182.
semper ministrum habuit. Post de stratu levatus super cilicium depositus, et sic extremum trahens halitum 3. Kal. Decembris in pace reddidit spiritum[1]. Nov. 29.
Cuius corpus in eodem monasterio, quod ipse fundaverat, terre reconditum est, invitis tamen quibusdam et contradicentibus, qui eum deferre conabantur in maiori ecclesia tumulandum. Sed Deus eum voto suo frustrare noluit, quia cum in eodem monasterio egrotaret, ibidem etiam sepulturam desiderans, ait: *Hec requies mea in seculum seculi, hic habitabo, quoniam elegi eam*[2].

Cuius animam in sorte sanctorum et beatorum reputatam credimus: quia ab ipsis puerilibus annis Christum cum secutus esset, circa etatem viginti annorum, iam adolescens factus, relicto studio Parisiensi, terram nativitatis sue egreditur, Brabantiam scilicet, quia de Brosle civitate oriundus erat. Et veniens Hildensem, quia in artibus bene profecerat, scolas ibidem regendas acceperat. Cumque per tempus ibi stetisset, Dei nutu venit Bruneswich, et nichilominus ibi scolarum curam suscepit regendarum. Procedente autem tempore febre tactus decubuit. In infirmitate autem positus tale vidit sompnium. Videbat virum procerum valde et horrendum sese agitantem, ipse vero fugiens, venit ad fluvium latissimum, quem cum propter timorem predonis infesti anhelus transiret, venit ad monasterium beati Egidii; quod cum intrasset, manus insequentis inimici evasit. Evigilans igitur et divine clementie circa se dispositionem sentiens, mox ad monasterium beati Egidii deducitur et tonsuratus habitu monachali induitur et febrium infirmitate cessante, a fluctibus secularium tempestatum eripitur, et

Sic monachus factus, monachi vigilavit in actus.

Nec, sicut quibusdam moris est, terram nativitatis

1) Obiit, ut videtur, anno 1182. 2) Psalm. 132, 14.

sue ulterius, vel cognatos aut notos repedavit, sed cum Abraham terram suam veraciter égressus, omnia pro Christo reliquit et summam premii a Deo exspectavit. Unde post decessum ipsius quibusdam spiritalibus personis Deus revelare dignatus est, quod post huius vite exilia ad gaudia transierit sempiterna. Nam infra octavam depositionis ipsius visum fuit abbati per sompnium, quod sepulcrum eius aperiret, quasi in eodem monumento aliquid negligenter factum fuisset, quod mutari debuisset, cum ecce episcopus levans se cepit sedere et cum magna gratulatione dicere: *Exaltabo te, Domine, quoniam suscepisti me, nec delectasti inimicos meos super me*, et ita ex ordine psalmum ipsum[1] prosecutus, Domino gratias agebat. Et veniens ad locum illum: *Convertisti planctum meum in gaudium michi* cepit a se divolvere panniculos, quos in exequiis acceperat, et dicere: *Concidisti saccum meum, et circumdedisti me letitia*[2]. Et cum consummasset psalmum: *Domine, Deus meus, in eternum confitebor tibi*[3], dixit: *Iam ulterius vobis non loquar*, et ita terminata est visio.

Quedam etiam monialis in Kevena[4] vidit in visione Dei columbam nive candidiorem volare in sinum suum. Que cum nimis exhilarata fuisset, cepit ei pastum offerre. Que ait: *Non comedam, neque enim columba sum; sed mercede conducta, dicam tibi, quis sim.* Illa vero timore perterrita dixit: *Dic, quid mercedis accipies, ut dicas mihi, quis sis.* Et illa inquit: *Si per circuitum anni ob memoriam mei dixeris psalmum: In exitu Israel de Egypto*[5], *dicam tibi quod vis.* Cumque hoc devotissime promisisset, dixit: *Ego dicor Heinricus et fui antistes in Lubeke.* Cui illa inquit: *Ubi nunc est conversatio vestra?* Qui ait: *Inter choros angelorum.* Talibus indiciis sperandum est, eum consortium beatorum meruisse. Sed ne

1) Psalm. 30, 2. 2) ibid. v. 12. 3) ibid. v. 13. 4) Zeven in ducatu Bremensi. 5) Psalm. 114.

aliquibus absurdum videatur, quod sompniorum argumentis ista probamus, ad auctoritatem sancti ewangelii illos mittimus, ubi frequenter legitur, angelos in sompnis apparuisse Ioseph, et illa vel illa de puero Ihesu et de matre eius ei dixisse. Preterea in sacra scriptura multa sompnia recitantur, ut sancti Danielis et sancti Ioseph, que fidelia inveniuntur tam pro veritate scriptorum quam pro auctoritate eorum de quibus scripta leguntur, qui sua testimonia sanctitate et meritis confirmaverunt. Quod si auctori huius operis minus credi potest quam illis, immo quia vere potest[1], ipse cum apostolo testimonium fidelitatis in hac parte sibi perhibet: *Que autem scribo vobis, ecce coram Deo, quia non mentior*[2].

4. *De destructione Louenborch et fugacione Nicloti.* Dux autem Bernardus, ut minus sapiens agebat, ideoque minus prospere procedebat. Nam, ut supra dictum est[3], cum quibusdam novitatibus provinciales gravaret, contra comitem Adolfum et Bernardum de Racesburg et Guncelinum de Zverin quedam inepte molitus est. Adolfo siquidem comiti omnem terram que Ratekowe[4] attinere dicitur, quam dux Heinricus prius habuerat, et Todeslo civitatem adimere conatus est. Civitatem quoque Lubeke sibi usurpare volebat. Imperator vero civitatem propter utilitatem tributorum vel quia in fine imperii sita est, sibi retinuit, pro qua tamen duci Bernardo Hidesacher[5] et viginti mansos valde bonos consignavit. Quia vero Adolfus medietatem tributorum de civitate Lubeke ex beneficio imperatoris habebat, propterea magis eum dux Bernardus impetebat. Comiti vero de Racesburg et comiti Guncelino de Zverin partem quandam beneficiorum suorum imminuere temptabat. Unde commoti, conglobati in unum, urbem ipsius Louenburg

1) scil. ei credi. 2) Ep. Galat. 1, 20. 3) c. 1. 4) Ratkau, villa parochialis prope Schwartau et Olden-Lubeck. 5) Hitzacker, ad Albim fluvium situm.

expugnare aggressi sunt. Cumque adversus eam ordinassent obsidionem et machinas fecissent, post paucos dies ad solum eam diruerunt. Dux autem ut vir mansuetus eis talionem reddere non valens, imperatorem adiit et hec in presentia eius conquestus est. Illi autem cupientes excutere iugum eius de cervicibus suis, quos ei amicos sciebant esse de terra fugare conati sunt. Unde congregato exercitu clam terram Sclavorum intrantes, occulto quodam aditu noctu occupaverunt castrum Ylowe [1], et clanculo illud intrantes, matrem Nycloti, qui Wertizlavi filius fuerat, inde eiecerunt, ceterisque captivatis succenderunt ipsum castrum, et depopulata omni terra reversi sunt ad loca sua cum spoliis multis. Burvinus vero, filius Pribizlavi, qui filiam Heinrici ducis habebat, Mechthildam [2] dictam, optinuit castra Rostoch et Michelenburg. Nyclotus autem fugiens ad ducem Bernardum se contulit, quem frater eius Otto marcravius in castro Havelberg collocavit. Unde frequenter eruptiones faciens terram Sclavorum instanter vastabat. Quem adiuvabat Germarus princeps Rugianorum, Buggezlavus vero Pomeranorum princeps firmabat partem Burvini. Et ita consanguinei illi intestina inter se prelia miscebant. Prevalebat tamen pars Nycloti, eo quod Germarus, vir strennuus, terram Circipanorum, que Tribuses [3] contigua erat, plurimum vastaret. Cumque quodam tempore Burvinus, qui et Heinricus, terram illius piratis vastaret, captivatus est a Germaro, qui coniecit eum in vincula, mittens eum Kanuto regi Danorum, apud quem diu in custodia servabatur. E converso Niclotus, qui et Nicolaus, cum in terra Buggezlavi predas exerceret, captivatus est ab eo et coniectus in vincula. Set cum diu in custodia servarentur, tandem soluti sunt ea conditione, ut a rege Danorum terram suam susciperent et ob-

1) V. ad Helmold. l. I, c. 87. not. 2. 2) e concubina natam
3) hodie Triebsees in Pomerania haud procul a limite Meklenburgico

sides, quos habere voluisset, darent. Dederunt ergo obsides viginti quatuor, inter quos Burvinus filium suum dedit, et recessit a castro Rostoch, tradens illud nepoti. Ipse vero Ylowe et Michelenburg in possessionem sortitus est, rege sic disponente, qui iam terram Sclavorum sibi subicere cogitabat et ad icere regno suo.

5. *De honestate Danorum.* Siquidem Dani usum Teutonicorum imitantes, quem ex longa cohabitatione eorum didicerunt, et vestitura et armatura se ceteris nationibus coaptant; et cum olim formam nautarum in vestitu habuissent propter navium consuetudinem, quia maritima inhabitant, nunc non solum scarlatto, vario, grisio, sed etiam purpura et bisso induuntur. Omnibus enim divitiis abundant propter piscationem, que quotannis in Scania exercetur, ad quam omnium circumquaque nationum negotiatores properantes aurum et argentum et cetera queque preciosa illuc deferunt, et comparatis halecibus eorum, que illi gratis ex divina habent largitate, quasi pro vili quodam commercio sua optima, nonnunquam etiam se ipsos naufragando relinquunt. Repleta est etiam terra eorum equis optimis propter pascua terre uberrima. Unde propter equorum copiam in militari palestra se exercitantes, equestri pugna simul et navali gloriantur. Scientia quoque litterali non parum profecerunt, quia nobiliores terre filios suos non solum ad clerum promovendum, verum etiam secularibus rebus instituendos Parisius mittunt. Ubi litteratura simul et idiomate lingue terre illius imbuti, non solum in artibus, sed etiam in theologia multum invaluerunt. Siquidem propter naturalem lingue celeritatem non solum in argumentis dialecticis subtiles inveniuntur, sed etiam in negotiis ecclesiasticis tractandis boni decretiste sive legiste comprobantur.

Preterea religionis vigor apud eos multum florere

dinoscitur, eo quod Eschillus Lundensis archiepiscopus, vir summe pietatis, quique etiam relicto episcopatu[1], quietam cupiens ducere vitam, ad Clarevallense monasterium se contulit, ubi etiam sancte et iuste vivendo vitam in pace finivit[2], loca multa ex omni ordine spiritalium, tam virorum quam mulierum, in partibus illis construxerit. Que quasi cedrus Lybani multiplicata, non solum Daniam, sed ut vineam Domini Sabaoth extensis palmitibus usque ad mare, immo ultra mare, etiam Sclaviam replerunt[3].

Domnus quoque Absalon, qui loco regiminis ei successit, zelo iusticie accensus et armatura Dei procingtus, in promovenda religione nequaquam segnior fuit. Qui cum a Domino multis virtutum polleret donis, specialiter tamen thesauro bone conscientie, decore videlicet castitatis, vernabat[4]. Unde velud lucerna ardens et lucens emulatione sua provocavit plurimos iuxta illut: *Videte, quoniam non solum mihi laboravi, set omnibus querentibus veritatem*[5]. Hic quoque cum apostolo subditos suos emulans Dei emulatione[6], dum eos ad castitatis custodiam arguendo, obsecrando, increpando informaret, multas et graves a quibusdam contradictiones pertulit. Nec mirum; carnalis enim mens, dum consuetudine peccandi ligata fuerit, aut vix, aut nunquam iugum diaboli a se removere poterit, sed cum asyna foris stat in bivio ligata ad opera communia, ut quicunque ei onus inponere voluerit, sine contradictione illud ferat. Quia, quascunque sordidas cogitationes inmundi spiritus ei suggesserint, tanto delectabilius suscipit, quanto nequius inferuntur. Et ideo cum a rectore corripitur, intelligere non potest quod spiritaliter examinatur[7]. Inde fit, quod tales stimulo recalcitrantes[8] contra prelatos ova aspidum congerunt, dum,

1) a. 1177. 2) Obiit 1182. Sept. 6. 3) Respicit ad Psalm. 92, 13. 4) i. e. florebat. 5) Liber Ecclesiastici 24, 47. 6) Respicit ad 2. Corinth. 11, 2. 7) Respicit ad 1. Corinth. 2, 14. 8) Actor. 9, 5.

conspiratione facta, seditiones commovent et iustam magistri admonitionem oppressionem nominant et inde se calumpniari queruntur. Unde correptionis verba contra se iusta proferuntur. De ordine quoque coniugali, multi in sua vocatione religiosi inventi sunt hospitalitatem sectantes, elemosinis vacantes, fidem coniugii servantes, orationi intenti et cetera iustitie opera inplentes.

Quid de rege[1] dixerim, qui adhuc in iuvenilibus annis in omni actu suo ita grandevum se exhibuit ac si de ipsius gravitate patenter illud Sapientie dictum sit: *Senectus venerabilis est, non diuturna, neque annorum numero computata*[2]. Siquidem ut talis assolet etas, non ludis aut spectaculis se ingerebat, non discursibus aut vagationibus studebat, nec lubricitati deditus,

Coniuge cum casta vivebat castior ipse.

Inter missarum quoque sollempnia non, ut quibusdam moris est, susurrationibus aut placitationibus intendebat, sed codices psalmorum aut aliarum orationum habens pre oculis, orationi devotus incumbebat. Et quia sapientie adhesit, que dicit: *Per me reges regnant*[3], ideo Dominus regnum illius firmavit, ut cum tempore avorum suorum in regno Danico triarche vel etiam tetrarche fuerint, ipse monarchiam solus regeret, quam tamen pater eius multo labore et prudentia obtinuerat. Kanutus ergo multam pacem habens in regno suo, animadvertit, quod Sclavi in diebus patrum suorum multas calamitates terre sue intulissent. Videns etiam eos auxilio Heinrici ducis destitutos, qui freno dominii sui maxillas eorum constrinxerat, suscepta adversus eos occasione, bello eos aggressus est. Contra quos tamen consilio usus Absalonis archiepiscopi, prudentia magis quam viribus prevalebat.

6. *De Conrado electo.* Interea autem vacabat se-

1) Kanuto. 2) Sapientiae 5, 8. 3) Proverb. 8, 15.

des Lubicensis, quia imperator in longinquo positus erat[1]. Quem adierunt canonici Lubicenses, submittentes se dispensationi ipsius, rogantes, ut per eius ordinationem episcopum habere potuissent. Qui designavit virum quendam religiosum, Alexium dictum, prepositum in Hildeburgeroth[2], qui de ordine Premonstratensium erat. Quem illi unanimiter contradixerunt, et de ordine suo aliquem sibi preferri flagitabant. Qui communicato consilio familiarium, dedit eis Conradum capellanum suum[3], virum litteratum valde et facundum et in causis tractandis acerrimum oratorem. Sane imperator audierat vel etiam perspexerat statum ecclesie Lubicensis — quia quasi de novo suscitatus fuerat — adhuc tenerum et ideo in multis neglectum esse. Ideoque virum hunc sapientem eo mittere decrevit, ut non solum per eum illa proficeret ecclesia, verum etiam sua per eum in partibus illis firmarentur negotia. Accepta igitur
1183. Mai. pontificali investitura apud Egere, castrum inperatoris[4], domnus electus veniens in parrochiam suam decenter statum ecclesie sue ordinare cepit, informans clerum ad religionis honestatem, adhortans eos castos, sobrios et sine murmuratione hospitales esse, ceterisque studere virtutibus, quibus et Deo et hominibus complacerent; laicos vero, qui magis austeritatem quam doctrinam mirantur, tanta prudentia moderabatur, ut eum supra omnes, qui ante eum fuerant, revererentur. Non permittebat aliquem clericorum de alieno episcopatu in sua diocesi parrochiam tenere, dicens, neminem posse duobus dominis servire. Et quemlibet parrochianum[5] semper pa-

1) scil. in australibus Germaniae regionibus. De vacante episcopatu v. s. c. 3. 2) coenobium monachorum in comitatu Mansfeld, nunc Roda, Hileburgerode sive Kloster Rode. 3) quem Bangert et Abel contendunt eundem esse ac cancellarium imperatoris, postea episcopum Hildesheimensem et Wirzburgensem, v. infra l. VII, c. 2. 4) Eger in Bohemia, ubi imperator mense Maio a. 1183. commoratus est; v. Böhmer, Regesta 2656. 5) i. e. parochum.

ratum esse ad visitationes et unctiones infirmorum et ad cetera spiritalis cure officia, et in cena Domini ad penitentes introducendos et crismatis consecrationem pontifici suo assistere affirmabat. Super hoc etiam auctoritate apostolici utebatur. Quia dum cum imperatore Veronam ivisset, detulit litteras Lucii pape super eodem negotio, omnimodis precipiens, ut si quis clericorum de alieno episcopatu in sua diocesi ecclesiam tenere voluisset, aut stationem in ea faceret, aut a beneficio cessaret[1]. Necdum tamen consecrationem pontificalem susceperat, quam tamen non sine causa differebat. Forte statum ecclesie, quam regere ceperat, prius explorare volebat et vires suas pretemptare, si onus inpositum ferre potuisset, et versare diu, quid ferre retractent, quid valeant humeri[2], ut si ecclesia per eum proficere potuisset, subire laborem non recusaret, sin autem, humiliter cessaret. Erat siquidem multis beneficiis ecclesiasticis ditatus in parrochiis et prebendarum stipendiis, quibus abrenunciare timebat, nisi melioris status commutatione.

Orta est etiam dissensio inter ipsum et comitem Adolphum. Dicebat enim domnus electus, homines suos in multis ab eo iniuste gravari, quedam etiam predia episcopalia violenter occupari et iustitias suas, quas in civitate sua Utine de advocatia consequi debebat, sibi frequenter per suos inpediri. Et quia hiis reniti propter comitis magnanimitatem non poterat, patienter ista, non tamen sine amaritudine, videbatur dissimulare. Cumque hec inperatori insinuasset et nec sic in sua causa profecisset, cepit a cepto proposito quasi lentescere et animo paulatim ad sua remigrare. Et ita dispositis rebus suis abiit

1) V. diploma istud d. d. Veronae Ian. 3. (a. 1185) in Leverkus, Urkundenbuch des Bisth. Lübeck I, n. 12. 2) Cf. Horatii A. P. v. 39. 40: *et versate diu, quid ferre recusent, quid valeant humeri,* paulisper immutati.

ad archiepiscopum Syfridum Bremensem[1]. Quicquid mobilium habere poterat in argento vel suppellectili aut equis optimis, quos etiam quibusdam vi extorserat — quia aliquantulum cupidus erat — secum deferebat. Et resignans ei curam, quam ab ipso acceperat, rescripsit clero suo, se ulterius non reversurum, absolvens eos ab obedientia sibi ab eis facta. Sicque inconsultis omnibus discessit, sive propter causas supra dictas, sive pro aliis latentibus, vel quia maiora aspirare videbatur.

7. *De subactione Sclavorum.* Kanutus autem rex Danorum incessanter vastabat terram Sclavorum[2]. Illi autem rebellare parantes occupaverunt vadum, quem Dani transire debuerant, firmantes ex utraque parte castella, de quibus piratas eorum iaculando obruerent. Catenis etiam ferreis semitam claudere temptabant.

Sed nichil tali molimine proficiebant[3].

Denique venientes Dani in manu excelsa[4] munitiones fregerunt et infusi finibus eorum sicut locuste universam faciem terre[5] repleverunt. Sclavi vero impetum eorum ferre non valentes in castris suis se receperunt. Illi autem abusi provinciis eorum, comedentes medullam terre[6], reversi sunt ad loca sua. Sicque per aliquot annos ascendentes tempore sementis et messis, depasti terram eorum, famis inportunitate sine gladii occisione ad deditionem eos coegerunt. Quodam igitur tempore Buggezlavus princeps sive rex Pomeranorum[7] propinquum suum Geromarum, principem Rugianorum, impetebat, talionem ei rependere volens, eo quod idem Geromarus regi Danorum in subactione Sclavorum promptule assisteret, quia ex quo christianitatem susceperat, sub ipsius ditione

1) Sifridus archiepiscopus obiit 1184. Oct. 24. 2) Cf. s. c. 4 fin. 3) Cf. Ovidii Metam. l. VI, 19. XII, 84. 4) i. e. magna multitudine. 5) Iudith 2, 11. 6) Haec vox, saepissime apud nostrum rediens, et ipsa sermoni biblico debetur. Gen. 45, 18. 7) immo dux, vide s. l. II, 17 in fine.

consistebat. Ascendit igitur ad eum cum sexcentis piratis, sine dubio credens se omnem terram illius consumpturum, quemadmodum ignis consumit ligna silvarum[1]. Ille autem occurrens ei, licet non ex equo, subito eum in fugam vertit. Siquidem Dani non longe insidias tetenderant, quos Sclavi de suis esse credentes, nil suspicati remigabant ad eos. Illi autem insultum facientes in eos cum Rugianis eos insequuntur, et alios quidem ex eis ceciderunt, alios comprehenderunt, quosdam in mare precipitaverunt. Siquidem Sclavi videntes se circumventos, in perturbatione consilium non habentes, quia periit fuga ab eis, credentes se natando evadere, in aquis suffocati sunt. Alii vero littus apprehendentes, relictis navibus, per silvas et nemora errantes in locis palustribus fame et siti interierunt. Reddiditque eis Dominus in die illa, ut quia multos Danorum per aquas in captivitatem traxerant, ipsi quoque in captivitatem et exterminium raperentur, sicque Danorum servituti fierent obnoxii, qui eorum libertati semper fuerant insidiati. Ieromarus autem ceteris omissis Bukezlavum insequitur. Ille vero sibi consulens celeri fuga elabitur. At ille post tergum clamavit dicens: *Quid est, o princeps Bugckeslave? nonne nigrum et horrendum illum Germarum ligare te iactitabas? exspecta, exspecta, ut servum abducas, quem consortem habere nolebas.* At ille fugiens salvatus est. Sicque humiliate sunt vires Sclavorum, et servierunt Danis sub tributo, tradito castro Wolgost in manu regis cum obsidibus duodecim[2]. Hec autem non sine indignatione imperatoris facta sunt, qui se dicebat dupliciter a Kanuto rege iniuriatum, et quod ab eo coronari noluerit, et quod Sclavos, imperio subditos, suo dominio per tributum et hominium subdiderit. Discordantes etiam

1) cf. Psalm. 83, 15. 2) Hanc gestorum seriem nostrum confudisse ex aliorum chronicorum locis laudatis contendit recte Usinger p. 55 not. 1. Pugna enim facta est a. 1184. Mai. 21, subiectio terrae Slavicae a. 1185.

a duce Bernardo, Adolphum comitem, Bernardum et Guncelinum propter causas supra dictas[1] ad concordiam reformavit, ea conditione, ut Adolphus comes septingentas marcas denariorum ei persolveret, et sic gratiam eius pro castro destructo[2] inveniret et terram que Radecowe attinet cum civitate Todeslo, quam Bernardus dux requirebat, libere optineret; Bernardus vero comes trecentas marcas persolveret et totidem Guncelinus; omnes tamen castrum destructum reedificare studerent.

1180. Sept. 24. 8. *De morte Manoe regis Grecorum.* Tunc temporis mortuus est nobilis ille Manoe rex Grecorum[3], qui filium licet puerum pro se regnaturum reliquerat[4], cui etiam adhuc vivens filiam regis Francorum[5] desponsaverat. Facta est autem perturbatio mirabilis in civitate Constantinopoli et in omni regno illo, quia percusso pastore, turbantur oves[6], et lupi rapaces, qui earum quieti in abscondito insidiantur, per furta et mactationes et rapinas iniustas manifestantur. Erat enim ibi quidam inveteratus dierum malorum[7], Andronicus dictus, filius fratris[8] regis defuncti. Qui regnandi libidine illectus, tutorem se pueri regis affirmans, cepit regnare[9], quasi pro ipso causam acturus et regnum nepoti fideliter conservaturus. Cumque tali occasione invaluisset, cepit seditiones concitare et maximam persecutionem et cedem in eos qui in parte regis videbantur facere. Et cum omnes qui in sua parte stabant exaltasset, illos vero aut humiliasset aut neci dedisset, fecit occulte reginam[10], matrem regis, deduci et in mare demergi. Sic omnes quos in regno sibi adversari timebat aut vita privabat, aut mutilabat, aut exilio dampnabat. Habebat enim quendam auricularium[11], specie quidem mona-

1) V. supra c. 4. 2) scil. Lauenburg. 3) Emanuel Comnenus obiit 1180. Sept. 24. 4) Alexium II. Comnenum. 5) Agnetem, filiam Ludovici VII. 6) Ev. Matth. 26, 31. 7) Daniel 13, 52. Vulg. 8) Isaaci, fratris senioris Manuelis. 9) a. 1183. m. Septembri. 10) Xenam. 11) germ. *Ohrenbläser;* hic confessor intelligi debet.

chum, sed in veritate diabolum, qui ad hominum perditionem sub specie religionis in angelum lucis se transformaverat. Ex cuius pendens consilio, omnes, quos ille ei suspectos fecerat, iste statim exterminio tradebat. Cumque una dierum puer[1] de matris absentia quereretur, ille respondit: *De matris absentia ne sis sollicitus, salva enim est et in tuto loco consistit.* Et cum per singulos dies puer molestus esset ei matrem requirendo, ille respondit: *Mater tua quidem salva est, sed, ne diutius de eius absentia tristeris, ad eam quantocius ibis.* Et iussit occulte puerum deduci et simul cum matre necari. Quo facto, sponsam eius duxit uxorem, repudiatis duabus, quas antea legitime duxerat. Post hec dixit ad auricularium suum: *Quid tibi videtur? num remansit aliquis, qui insidietur honori meo? Est adhuc,* ait, *unus de cognatis tuis*[2], *quem suspectum habeo. Sed quia illum propter nimiam consanguinitatem vita privare non potes, reclude eum in claustro monachorum, ut vel sic cesset tibi vel regno tuo malignari.* Quod cum factum fuisset, adiecit: *Num bene sunt omnia?* Et ille: *Bene quidem sunt omnia, sed de sponsa tua non bene sentio, ipsa enim videtur contra te habere amaritudines propter prioris sponsi memoriam. Sed hec in confessione audienda est, ut sic occulta cordis eius manifesta fiant. Tu vero ipse, simulato vultu sacerdotis, vicem sacerdotis arripies.* Hiis ergo auditis, dixit ad eam: *Usque quo morabuntur in te cogitationes noxie? video in te amaritudines esse, sed vade et confitere peccata tua, ut sic a pravitate cordis tui mundata equanimiter possis videre faciem meam.* Illa autem abeunte, prevenit senex, sumptoque sacerdotali habitu, dixit ad eam: *Filia, confitere peccata tua et ne abscondas a me sermonem. Vicem enim Christi teneo, et quia ipse novit omnia, nichil abscondas in tua conscientia.* Illa vero simpliciter de venialibus confitente, utpote iuven-

1) scil. Alexius, Manuelis filius. 2) scil. Isaacus Angelus.

cula, que criminalia non noverat, ille subiunxit: *Num sincere regem maritum tuum diligis?* Et illa: *Diligo quidem regem ut dominum et maritum meum, tamen si filio regis, qui mortuus est, nupsissem, magis diligerem, quia ipsi desponsata fueram. Nunc autem quia sic oportet fieri, istum fideliter diligo et fidem ei coniugalem integram custodio.* Hiis auditis, ille indignans surrexit et abiit. Quid plura?. Illa sic repudiata, simul eam cum aliis in exterminium misit. Post hec cum completa fuisset iniquitas illius, et iusto iudicio Deus malitie eius finem inponere voluisset, senex rursum consuluit collateralem suum, dicens: *Num adhuc sperandum est, quod ablatis emulis securus super thronum regni mei nullo turbante sedere valeam?* Cui ille respondit: *Securus quidem vivere potes, sed de monacho illo cognato tuo sollicitudinem, quamvis parvam, habeo. Qui si extinctus fuerit, de cetero sine timore quiesces.* Ad hec ille, misso nuncio, eum accersiri iussit. Ille audito nuncio expavit et venire distulit. Statimque mittens convocat amicos et notos, et eis legationem regis exposuit, seque indubitanter ad mortem vocari sciens, rogavit eos ut latenter sumptis armis secum ad palatium pergerent. Qui constanter accincti armis et animis ibant cum eo. Veniens autem ad primam custodiam, statim ipsum ianitorem interfecit, et idem ad secundam et tertiam fecit. Sicque cum strepitu ingressus aulam, dixit regi: *Ecce assum, vocasti enim me.* Erat autem rex cum paucis in cubiculo, quia terrente eum conscientia de multis sceleribus, nusquam audebat tuto consistere. Cui ille: *Vocavi quidem, sed vade, revertere, quia inordinate intrasti. Non revertar,* ait, *sed scio, quia post necem multorum etiam queris animam meam, ideoque aut ego tuam auferam, aut tu meam.* Et irruit in eum. Ille autem fugam iniit et ita per quendam occultum transitum evasit, et venit ad castellum cuiusdam principis, quem idem pro causa

iniusta effossis oculis cecaverat. Dixitque ad eum: *En inimici mei querunt animam meam*[1], *rogo, ut facias mecum misericordiam et presidio michi fias.* At ille respondit: *Quamvis iniustam in me exercueris potentiam, probabo tamen, si potero, salvare animam vestram.* Et recepit eum in castrum. Ille vero cum cognovisset, quod illuc esset, insecutus eum est in manu valida. Porro cum auditum fuisset, quod rex fugeret, insecutus est eum omnis populus, senes cum iunioribus — quia odibilis erat omnibus — et vi tollentes eum de castro, reduxerunt in civitatem, et tractum per plateas omnigenis contumeliis affecerunt et sine omni miseratione animam eius excusserunt, feceruntque ei sicut male egerat contra proximos suos. Et vindicatus est sanguis innoxius in die illa. 1185.
Porro regnum ad emulum eius translatum est, Em- Sept.
manuel nomine[2], et prosperatum in manibus eius, quia in benedictione iustorum exaltabitur civitas, et in perditione impiorum erit laudatio[3].

9. *Quod coronatus Heinricus in regem.* In illo tempore Frithericus inperator edixit curiam famosissimam et celeberrimam apud Moguntiam, que cele- 1184.
brata est in pentecosten, anno verbi incarnati 1182, Mai. 20.
imperii autem regni sui anno 36.[4], ubi filium suum Heinricum regem militem declararet et gladium militie super femur eius fortissimum accingeret. Venit igitur illuc omnis dignitas potestatis et principatus, sublimitas archiepiscoporum, episcoporum, gloria regum, iocunditas principum et multitudo nobilium, inperatori certatim placere volentium. Quid de habundantia, immo de supereffluentia victua-

1) Cf. 1. Reg. 19, 10. 2) immo Isaacum Angelum, qui coepit regnare a. 1185 mense Septembri. 3) Proverb. 11, 10. 4) In definiendo anno errat noster; curia illa celeberrima anno Dom. 1184, regni 33, imperii 31, ad pentecosten Mai. 20. celebrata est. Cf. Ann. Col. max., qui et ipsi *curiam celebrem et famosam* habent; ibidem legitur sicut fere apud nostrum: *filius imperatoris, rex Heinricus ense miliciae accingendus erat;* de Friderico, filio iuniore, uterque nihil habet, v. infra pag. 90. not. 2.

lium dixerim, que illic de omnibus terris congesta erat, que sicut erat inestimabilis, ita cuilibet linguarum manet inedicibilis. Illic copia vini, que per descensum sive per ascensum Reni advecta fuerat, sicut in convivio Assueri, sine mensura pro uniuscuiusque possibilitate vel voluntate hauriebatur[1]. Ut autem nimium et, ut dictum est, inedicibilem apparatum attendas, unum de minimis referam, ut exinde maiora perpendas. Fuerunt ibidem erecte due magne et spaciose domus intrinsecus, undique perticate, que a summo usque deorsum ita gallis sive gallinis replete fuerant, ut nullus eas suspectus penetrare potuerit, non sine ammiratione multorum, qui tot gallinas in omnibus finibus illis vix esse credebant. Officium dapiferi sive pincerne, camerarii vel marscalci, non nisi reges vel duces aut marchiones amministrabant. Erat autem prope civitatem inter Renum et Mogum quedam magna planicies. Illic imperator propter civitatis angustias et aeris gratiam ecclesiam maximam et palatium de lignis honestissime fieri iusserat et alia habitacula diversa et innumera, ut ibi tante sollempnitatis iocunditas honestissime celebraretur. Cumque in sancto die pentecostes iam instante processionis hora, inperator ecclesiam intrasset, et coram eo sederent summi pontifices et principum conventus, surrexit domnus abbas Vuldensis[2] et sic ei locutus est: *Rogamus serenitatem vestram, domine, ut audiatis.* Ad hec imperator: *Audio.* Et ille: *Domine, diu est*, ait, *quod domnus Coloniensis, qui assidet, Vuldensem ecclesiam sive cenobium, quod gratia Dei et vestra munificentia regimus, quodam iure suo privavit.* Cui imperator: *Assignate, quod dicitis.* Et ille: *Vuldensis*, ait, *ecclesia hanc habet prerogativam ab antiquis imperatoribus traditam, ut quotiescunque Moguntie generalis curia celebratur, domnus archiepiscopus huius sedis a dextris sit imperatoris,*

1) Esther c. 1. v. 3. 8. 2) Conradus II.

abbas Vuldensis sinistram eius teneat. Et quia diu domnus Coloniensis nos in hac parte supplantavit, rogamus, ut vestro interventu hodie locum nobis debitum sibi non usurpet. Et dixit imperator archiepiscopo: *Audistis, quid dixerit abbas? Secundum petitionem ipsius rogamus, ut hodie iocunditatem nostram non turbetis et locum, quem sui iuris affirmat esse, ei non negetis.* Ad hec verba surgens archiepiscopus dixit: *Domine, ut serenitati vestre placet, fiat, domnus abbas locum quem desiderat teneat, ego autem salva gratia vestra ad hospitium meum vadam.* Cumque abire iam pararet, surrexit de latere imperatoris frater eius palatinus de Reno[1], et dixit: *Domine, homo sum domni Coloniensis, iustum est ut eum sequar, quocunque ierit.* Deinde surgens comes de Assowe[2], dixit: *Et ego in gratia vestra sequar dominum meum archiepiscopum.* Similiter et dux Brabantie et alii multi viri potentes dixerunt. Respondens autem Lodewigus provincialis, qui fuit homo abbatis, dixit comiti de Assowe: *Bene hodie beneficium vestrum meruistis.* Cui ille: *Et merui et merebor, si hodie necessitas exegerit.* Abeunte igitur archiepiscopo, rex adolescens videns seditionem acerrimam fieri, exiliens de sede sua suspensus in collum eius dixit: *Rogo te, patrum amantissime, ut maneas, ne gaudium nostrum in luctum convertas.* Ipse etiam imperator rogat eum subsistere, dicens: *In simplicitate cordis nostri quod dictum est diximus, et vos in perturbatione animi abire vultis? Nolite malum hoc facere et quietem nostram in seditionem acerrimam concitare.* Cui ille: *Non credebam,* inquit, *quod tantam iniuriam in conspectu principum mihi inferre velletis. Ecce in servitio vestro consenui, et certamen, quod pro vobis certavi, testantur cani capitis mei, in periculo vite mee. Et quod maius est, proch dolor! anime mee tribula-*

1) Conradus II. 2) Nassau. Haec nominis forma subinde occurrit; cf. Ann Lubic. 1291, supra T. XVI. cum nota.

tiones et angustias multas transivi, nec aliquando pro honore imperii mihi vel rebus meis peperci. In Longobardia devotionem meam vidistis, apud Alexandriam nichilominus fidelitatem animi mei sensistis, et que apud Bruneswich fecerim non semel, sed sepius, animadvertistis. Et cum in omnibus his nulli secundus fuerim, miror cur hodie abbatem istum mihi preferre volueritis, de cuius presumptione vos ipsum[1] *suspectum habeo, quia nisi voluntatem vestram in mea humiliatione sensisset, nunquam adversum me calcaneum suum levasset. Nunc ergo, si placet, ponantur sedes more solito, et si sedem meam deiecerit, sine contradictione similis sit Altissimo.* Siquidem Coloniensis arrogantiam abbatis presenserat et cum quatuor milibus et sexaginta quatuor viris armatis ad curiam venerat. Tunc surrexit imperator et dixit: *Innocentiam quidem nostram super hac impositione verbis pretendimus, sed si adhuc diffiditis, iuramento nos in presenti expurgare non dubitetis.* Et extendit manum quasi iam super reliquias positurus. Ad hec verba requievit spiritus archiepiscopi, et dixit: *Sufficit, quia verba vestra pro iuramento mihi sunt. Sed tamen hii qui causa perturbationis huius fuerunt, non facile ab hac suspicione purgabuntur.* Imperator autem dixit abbati: *Oportet vos ab hac iustitia vestra, quam exigitis, temperare, et locum archiepiscopo superiorem dare.* Sedata itaque controversia, coronatur imperator et cum imperatrice et filio coronato processit[2]. Abbas vero non sine rubore locum inferiorem tenuit.

10. *De superbia detestabili monachorum.* Ve tibi, superbia, que in celis quidem nata, sed cum genitore tuo diabolo ad inferiora baratri es demersa,

1) sic pro: *vos ipsos.* 2) hoc est: *sub corona precesserunt.* Nam Heinricus iam antea in regem coronatus erat, non, ut vult inscriptio capitis, in hac curia, in qua cum fratre suo Friderico cingulum militiae sumpsit.

et quanto fuit tibi altior gradus, tanto factus est inferior casus. Tu quidem de stirpe pessima pullulasti, et infectis parentibus primis per invidiam diaboli in orbem terrarum introisti. Tu autem, diabole, in lateribus aquilonis sedem tibi parabas, sed credo, quod sedem materialem non affectasti, sed per hoc a karitate Dei discedens et in frigore malitie perdurans, tronum tuum super filios superbie erexisti, qui sublimes habent oculos, qui non cum apostolo que sursum sunt sapiunt[1], set que super terram, quorum Deus venter est[2], et in pravitate cordis sui machinantur malum[3]. Sed quid tibi cum spiritalibus? quid tibi cum hiis qui religionem professi in diversis gradibus ecclesiasticis consistunt et ministri Domini nuncupantur, vel etiam cum his, qui sacerdotio funguntur, qui omni sanctitate et iustitia Domino servire videntur? Ve, ve presumptioni tue, qui multos eorum in perditionem misisti! Nec mirum, quia contra Altissimum prevalere non potuisti, contra eius membra acrius exarsisti, dum de celo velut fulgur cecidisti. Propterea Deus destruet te in finem, evellet te et emigrabit te de tabernaculo electorum suorum et radicem tuam de terra viventium[4]. Parumne tibi videtur, quod hec feceris? quin etiam monachorum gregem invadere presumpseris? dum eos ambitiose vivere cogis, qui iugum Christi suave et onus eius leve ferre detrectantes, iugum tuum gratanter suscipiunt, comessationibus et ebrietatibus servientes, in superbia vite ambulantes, concupiscentia carnis et oculorum se ipsos ante Deum semper polluentes. Ve tibi, Leviatan, qui fluvium absorbes et non miraris et adhuc fiduciam habes, quod influat Iordanis in os tuum, Iordanis inquam non solum baptizatorum, sed etiam religiosorum, monachorum videlicet, qui pro Christo reliquisse videntur omnia;

1) Ep. Coloss. 3, 2. 2) Ep. Philipp. 3, 19. 3) Proverb. 6, 14.
4) Psalm. 52, 7.

sed pro his vitam eternam possessuri, dum tuis pestiferis suasionibus assentiunt, retro aspicientes simul perdunt omnia. Habitus enim religionis, quem preferunt, pro quo etiam ab hominibus honores recipiunt, eos seculo plenarie conformari non permittit, sed dum secularia meditantes, carnalia sapientes, rei in cogitationibus suis ante Deum efficiuntur, et presens seculum, quod appetunt, perdunt, et futurum, quod videntur querere, non inveniunt. Quos Leviathan iste tanto avidius appetit, quanto eos videt per professionem religionis a se elongatos et Deo per spiritum unitos. Ipse etenim sicut oculos prothoplastorum per concupiscentiam aperuit, sic etiam magis desiderabilia concupiscit, quia esca eius esca electa spiritalium, proch dolor, vita, que nonnunquam ab innocentia inchoat, sed plerumque, dum proficere debuit, ad lubricitatem descendit, que illi tanto sapit suavius, quanto per condimentum bone actionis redolet spiritalius. O quam dura sunt michi que dico, quia dum alienam vitam non diiudicando set condolendo discutio, me ipsum reprehendens, penitentiam non ago, non metuens illud apostoli: *Ne forte, cum aliis predicaverim, ipse reprobus efficiar*[1]. Quid ergo? taceam an loquar? Conscientia quidem tacere suadet, sed karitas, que verbum Dei alligatum tenere non potest, loqui suadet. Loquar ergo, ut, dum reprehendo aliena, erubescam propria. Quid enim olim erat vita monachorum, nisi puritas innocentie, semita iustitie, vivendi forma, paradisi via? Hec enim est angelorum socia, apostolorum assecla, martirum letitia, confessorum gloria, virginum corona. Hanc precursor Domini Iohannes, primus heremiticam vitam ducens, docuit, Christus in deserto ieiunans confirmavit, chorus heremitarum signis et virtutibus extulit, et cenobitarum innumera multitudo toto orbe terrarum dilatavit. Hanc ut cognoverunt principes,

1) 1. Ep. Corinth. 9, 27.

glorificaverunt, eamque super aurum et topazion diligentes [1], patrimonia latissima conferendo copiosissime ditaverunt. Crevit autem possessio et evanuit religio. Siquidem ex temporalium habundantia dum ceperunt carnaliter vivere, ceperunt etiam carnaliter sapere. Refriguit karitas [2], subintravit mundialitas. Nec fuit locus religioni, ubi patebat introitus elationi. Nec stare potuit humilitas, quam fugavit dominalitas. Et ceperunt concupiscere aliena, quibus nec licebat tenere propria. Sicque factum est, ut sola remanserit religionis forma, cum ex toto ab eis perierit iustitie norma. O monache, qui vanum servas nomen religionis et vias sectaris superstitionis, regulam profiteris, sed qua conscientia illam discutiendo legis, cum omnia in contrarium facis? Illa ascendit per gradus humilitatis, sed tu descendis per gradus elationis. Illa te vult utiliter occupari aut opere manuum, aut oratione, aut in lectione divina, tu vero otium sectaris, ad curiositatem converteris. Illa te per obedientiam precipue docet salvari, tu vero contradictionibus plenus es. Et de obedientia quidem karitatis nichil tibi constat, nisi aut obedientia voluntatis aut necessitatis te impellat. Illa in rebus duris et contrariis sibimet ex karitate obedit, iuxta illud: *Non veni facere voluntatem meam, sed eius qui misit me* [3]. Hec autem si ad voluntatem aliqua precepta fuerint, suscipit iubentis imperium; sin autem, minime obedit, nisi per necessitatis stimulum. Es ergo auditor legis, non factor [4]. In quo ergo habes fiduciam? legem non servas, sed quasi de solo habitu et tonsura iudaizas. Unde vereor, ne quod facis magis ex hypocrisi quam ex veritate facias. Vis enim monachus videri, religiosus predicari, nec times Deum irritare, qui solus iudicat iustum et impium. Non attendis eum in ewangelio dicentem: *Qui voluerit animam suam*

1) Psalm. 119, 127. 2) Ev. Matth. 24, 12. 3) Ev. Ioh. 6, 38.
4) Ep. Iacob. 1, 22.

[illegible] erum: *Si quis vult*
[illegible] [2]. Et temet ipsum
[illegible] Christum sequeris
[illegible] veras, et hominem
[illegible] ptivatum lege pec-
[illegible] hristum, et dic ei:
[illegible] *o*. Ultimum locum
[illegible] ut veniens qui te
[illegible] *de superius*. Tunc
[illegible] mbentibus[3], non in
[illegible] lestis. Quia omnis,
[illegible] i se humiliat, exal-
[illegible]

[illegible] imo tripudio curia
[illegible] it turbo vehemens
[illegible] n ligneam, et attriti
[illegible] ve ex incuria arti-
[illegible] ecundum coniectu-
[illegible] casum portenderit,
[illegible] eratrix mortua est[6].
[illegible] provincialis timens
[illegible] scopi, secutus est
[illegible] eo discessit, donec
[illegible] psius invenisset.

[illegible] *peratore*. Sequenti
[illegible] pro disponendis ne-
[illegible] omnus papa Lucius
[illegible] usis determinandis
[illegible] e susceptus esset a
[illegible] uc convenerant de
[illegible] tempore Alexandri
[illegible] perant, cepit impe-
[illegible] ro ipsis ad domnum

[illegible] 3) Ev. Luc. 14, 10.
[illegible] eo ipso a. 1184; cf. Ann.
[illegible] 7) Fuerunt, ut ex verbis
[illegible] manici.

apostolicum, ut clementer circa ipsos dispensaret. Qui primo huic petitioni benivolum se exhibuit et eo usque annuerat, ut omnes petitiones suas scriberent, ut secundum casum singulorum dispensaretur circa ipsos. Et ecce altera die domnus papa mutavit animum et propositum, dicens, quod in generali concilio, quod Venetiis celebratum est, ubi ipso imperatore presente dispensatum fuerat circa domnum Christianum Moguntinum et domnum Philippum Coloniensem et domnum Mantuanum et alios plures, qui cum ordinatis suis persisterent, hi ab ordinibus suis suspensi fuissent, et nulla ratione mutandum affirmabat, nisi denuo in cardinalium et episcoporum generali collegio. Promisitque apostolicus, apud Lugdunum super eodem negotio se concilium habiturum. De qua mutatione domnus Conradus Moguntinus et domnus Wormaciensis[1] suspecti habiti sunt. Hii autem quibus spes de officiis recuperandis data fuerat contristati sunt valde. Et cum prius in susceptione imperatoris iocundissime decantassent: *Advenisti desiderabilis*, in luctum conversi cantabant: *Sustinuimus pacem, et non venit, Domine, quesivimus bona et ecce turbatio.* Quod tamen cardinalibus valde displicuit, dicentibus: *Ecce quanta est presumtio Alamannorum, qui gratiam minando querunt.* Hoc taliter infecto negotio, tractabant inter se domnus papa et imperator de patrimonio domne Mechtildis, matrone nobilissime, quod imperator in possessione habebat, dicens ab eadem imperio collatum. Et e converso domnus papa sedi apostolice ab ea datum affirmabat. Cumque in argumentum probandi testamenti ex utraque parte privilegia porrigerentur, nullo fine causa terminata est.

Aliud etiam habebant negotium, quod maximum et precipuum erat: de electione Treverensi. Siquidem metropolis Treverensis vacabat, in qua duo electi

1) Conradus II.

erant, Volcmarus et Rotholfus. Volcmarus quidem prior a saniore parte electus est. Rodolphus vero posterior a parte infirmiori[1]. Cumque scisma inter eos esset, Volcmarus quasi de canonica electione presumens ad sedem apostolicam appellavit, Rodolphus vero ad imperatorem se transtulit. Imperator ergo audiens quod factum fuerat, propter dissensionem electionis investituram dedit Rodolpho. Apostolicus itaque affirmabat partem Volcmari propter canonicam electionem, imperator pro Rodolpho erat propter electionis dissensionem. Sicque ab invicem discesserunt, ut quivis suam partem diceret iustiorem. Procedente igitur tempore cum Volcmarus sequeretur curiam Romanam et pro suo negotio molestus esset apostolico, apostolicus missa epistola peremptorie citavit Rotholphum, qui tunc cum imperatore erat. Quod imperator audiens, non parum egre ferebat. Ipsum tamen, ne contumax videretur, ad audientiam hortatus est venire, mittens secum duos decretistas et duos legistas: decretistas quidem, ut pro Rotholpho essent iustitia canonum, legistas vero, ut a parte sua starent iure legum. Cumque ad iudicium ventum fuisset et ex utraque parte plurimum fuisset allegatum, nullo dato fine, Rotholphus ad imperatorem revertitur, Volcmaro cum apostolico remanente. Sic ex utraque parte perturbatio non modica erat, quia cum pro eadem causa inter apostolicum et imperatorem cotidie graviora emergerent, fideles, qui scismatis ustionem experti fuerant, ecclesiam denuo gravissime scandalizandam timebant. Interea rex iuvenis et superbus, zelatus pro Rotholpho, decanum et canonicos quosdam Confluentie[1], qui pro parte Volcmari stare videbantur, calumpniatorie aggressus est, et ablatis stipendiis domos et posses-

1) Obiit Arnoldus archiepiscopus a. 1183. Mai. 25. Electi sunt per scisma Rudolfus praepositus ecclesiae et Volcmarus maior decanus; v. Ann. Colon. max. a. 1184. 2) Coblenz.

siones eorum exterminari precepit[1]. Apostolicus vero exinde magis commotus, Volcmarum ad pontificatus apicem promovere decrevit. Quod audiens imperator, per suos ei mandavit, dicens, quia si Volcmarum contra suam voluntatem ad summum sacerdotium promovere voluerit, omnem familiaritatem inter eos perpetuo exspirasse certissime sciat. Minas etiam quasdam terribiles addidit, que tamen pro discretione eorum qui nuncii erant ad medium non devenerunt. Taliter ab invicem disturbati apostolicus et imperator, quicquid moliebantur cassum fuit, nec consilium in perturbatione stare potuit. Siquidem inter plurima negotia agebat imperator cum apostolico de filio suo rege, ut coronam imperii super caput eius poneret. Et quia eum placabilem non habebat, consecrationem illius occasionibus[2] differebat, quam tamen non sine ratione refellebat. Dicebat enim apostolicus, non posse simul duos imperatores regnare, nec filium imperialibus insigniri, nisi ea prius ipse deposuisset[3].

12. *De discordia regis et Coloniensis.* Accidit inter ista, ut Philippus Coloniensis archiepiscopus quosdam negotiatores de Duseburch[4] per fines suos transeuntes prepediendo detineret et res illorum pro quadam iniuria ab eis sibi irrogata quasi pro pignore apud se reservaret. Qui abeuntes ad regem imperatoris filium, quia civitas eadem imperio contingebat, hoc conquesti sunt apud ipsum. Qui mittens precepit archiepiscopo, ut eis sua restitueret. At ille noluit, nisi prius iustitias quas exigebat fecissent. Et ita vacui reversi sunt ad dominum suum. Ille vero secundo misit, nec profecit. Tertio misit precipiens optentu gratie sue, ut que ablata fuerant

1) Cf. Ann. Col. max. a. 1185: *Filius imperatoris insolenter agere et res alienas diripere coepit.* 2) occasio h. e. praetextus. 3) Eandem papae vocem referunt Ann. Col. max. a. 1185: *non esse conveniens duos imperatores preesse Romano imperio.* 4) Duisburg, civitas regia.

redderentur. Dure hoc accepit archiepiscopus, dicens, neminem posse duobus dominis servire et ideo non posse duos principes regnare. Cumque hec verba ad regem perlata fuissent, iratus est valde, et indicta curia, eum ad audientiam venire precepit. Qui cum non venisset, aliam ei curiam prefixit, sed cum nec tunc venisset, tertiam ei apud Mogontiam indixit[1]. Qui acquiescens consilio amicorum suorum, venit illuc cum multis nobilibus. Actum autem fuit clanculo cum illis, ut singuli per noctem venirent et regi sacramentum fidelitatis facerent. Episcopus autem videns se circumventum, fecit quod necessitas imperabat et regi ad voluntatem ad omnia respondebat. Expurgabat autem se sacramentaliter de verbo supra dicto, unde arguebatur, hoc modo iurans, quod pro nullo contemptu regis hoc verbum locutus fuerit. Aliud etiam sacramentum fecit, quia rex eum suspectum habuit, quod ad regem Anglie ierat[2]; que tamen suspicio propter Heinricum ducem fuerat, quia tunc temporis in Anglia exulabat. Preterea trecentas marcas ei composuit, sicque discessit. Ex illo autem tempore a familiaritate se imperatoris et filii eius elongabat, plurimum dolens, quod tanta devotione imperio servierat. Et cepit Coloniam vallo maximo et turribus munire. Unde imperator eum suspectum habebat quasi aliquid novi molientem.

13. *De morte Sifridi et successione Harthvici.* Post dies illos mortuus est Syfridus archiepiscopus Bre-
1185. mensis[3]. Cui successit domnus Harthwigus canoni-
Ian. 25. cus eiusdem ecclesie[4]. Qui primo quidem strennue agens, multa predia, que a quibusdam predecessoribus suis negligenter inbeneficiata fuerant, non sine labore recepit. Cometiam etiam Thietmarcie, quam

1) Haec curia a. 1185 ineunte celebrata esse videtur. 2) V. Matthaeum Paris, Rogerum de Hoveden a. 1184. 3) Obiit a. 1184. Oct. 24. 4) Electus est 1185. Ian. 25, regalia accepit Febr. 22.

Adolphus comes vi obtinuerat, instanter requivisit[1]. 1185.
Qui animadvertens in hac possessione causam suam non satis iustam, eandem quidem cometiam resignavit, sed ab episcopo ducentos modios avene Stadensis mensure in beneficio stabili accepit. Hac serie temporum dux Heinricus, transactis diebus peregrinationis sue, reversus est in terram patrum suorum[2], et sedit in Bruneswich, contentus patrimonio suo[3], quod tamen ex magna parte a multis violenter occupatum fuerat. Imperator vero verbis bonis et consolatoriis per litteras suas frequenter ei spem bonam faciebat, quam tamen variis impeditus casibus ad effectum non perducebat. Nam quicquid adversitatis ei illis in temporibus accidisset, sive ab apostolico, sive ab archiepiscopo Colonie Philippo, vel a rege Danorum Kanuto, qui filiam ducis habebat, ducem Heinricum, quasi per eum vel propter eum factum fuisset, suspectum tenebat, ideoque segnius cause ipsius intendebat. In ipso autem reditu suo dux audiens domnum Harthvigum ad apicem Bremensis ecclesie sublimatum, letatus est valde. Et quia quandoque eum familiarem habuerat, dum succedentibus prosperis notarius in curia ipsius fuerat, per quem etiam canoniam Bremensem obtinuerat, rogavit eum, ut ad colloquium singulare sibi occurreret in loco qui sibi complacuisset. Qui minime acquiescens nec videre nec salutare dignatus est eum, non adversitatis sed prosperitatis amicus, nec de singulari amicitia, sed de vulgari, quia:

Vulgus amicitias utilitate probat[4].

14. *De electione domni Thiderici episcopi.* Inter hec autem vacabat sedes Lubicane ecclesie, quia imperator in Italia positus erat, ut supra dictum est[5].

1) V. supra c. 1 fin. 2) a. 1185. m. Octob. v. Ann. Weingart. T. VII. 3) Cf. A. Colon. max. p. 791 verba similia: *Peractis exulationis suae annis de Anglia rediit, proprio tantum contentus patrimonio.* 4) Ovidii Epist. ex Ponto l. II, 3. v. 8. 5) V. supra c. 11.

1186. Sed archiepiscopus videns canonicos eiusdem sedis circa electionem episcopi segnius agere, ipse se huic ordinationi inseruit, et canonicos omnes per
Ian. 6. litteras in Hammenburch in epiphania Domini citavit, cum eis super eodem negotio colloquium habiturus. Qui cum in Stadio positus esset, propter glacies hiemales fluvium transire non poterat, sicque cassato itinere canonici ad loca sua reversi sunt. Postea
Febr. 2. ante purificationem beate Marie venit archiepiscopus Lubeke et invenit eos discordantes in electione. Siquidem maior pars convenerat in abbatem Herseveldensem[1], fratrem ipsius archiepiscopi, pars vero altera in prepositum eiusdem ecclesie, David nomine. Cumque neutra pars prevalere potuisset, pari voto et unanimi consensu convenerunt in personam domni Thiderici, qui prepositus erat in Sigeberge et in Kevena, virum iustum, mansuetum et pium. Qui cum absens esset, et a canonicis de electione ipsi intimatum fuisset, cepit omnimodis refragari, indignissimum iudicans, apicem tante dignitatis suscipere, plus oneris quam honoris sibi impositum fuisse proclamans. Nec sine lacrimis hec affirmabat, in veritate se humilians, iuxta illud: *Non sum propheta, nec filius prophete*[2]. Cum autem ad hortationem ipsius archiepiscopi et comitis Adolphi assensum dedisset, ne temere aliquid aggredi videretur, mansit in prepositura sua Kevena toto anno illo, donec circa hiemem revertente imperatore de Italia occurreret ei cum archiepiscopo in Gellinhusen[3]. Ubi accepta pontificali investitura de manu ipsius, reversus est cum archiepiscopo Bremam, sicque in dominica
Dec. 21. *Memento nostri Domine*[4] unctus oleo sanctificationis

1) Segebodonem, v. stemma genealogicum Ann. Stad. additum, Tom. XVI, p. 374. Hersefeld, hodie Harsefeld in ducatu Bremensi. 2) Amos 7, 14. 3) In privilegio civibus Bremensibus dato a Friderico imperatore d. Gelnhausen Nov. 28. a. 1186 (Hamb. Urkundenb. I, n. 272.) Hartwicum archiepiscopum et Thidericum electum Lubicensem inter testes invenies. 4) *Memento nostri Domine* dies adventus dominica

consecratus est per manus ipsius et pontificatus infula 1186.
decoratus. Inde ab Adolpho comite honorifice deductus, priori die ante vigiliam nativitatis Domini Dec.
venit Lubeke. Ubi cum iocundissime susciperetur 23.
a clero et omni populo cum hymnis et laudibus Dei, ipse cum Domino se humilians, qui se ipsum exinanivit, non in equo falerato, sed in asello sibi obviam venientibus occurrit. Sic iste discalciatus nudis pedibus tam sollempniter sibi occurrentibus obvius ivit. Confirmatus igitur in sede pontificali, humilitatis viam non deseruit, omnibus vero se mitem et affabilem exhibuit. Per viscera quoque misericordie pietatis erat operibus deditus, castus, sobrius, pudicus, ita verus religionis cultor, ut tam Deo quam hominibus complaceret.

15. *De nuptiis regis.* Cum hec agerentur, rex imperatoris filius in Italia duxit uxorem[1] amitam Wilhelmi Siculi, celebravitque nuptias in confinio Ian.
Papyensium et Mantuanorum. Quas cum iuxta rega- 27.
lem magnificentiam magnifice exhibere voluisset, omnes nobiliores non solum de Italia, verum etiam de Teutonicis partibus adesse rogavit. Inter quos Philippum Coloniensem archiepiscopum omni studio multis supplicationibus, omni controversia remota, precipue venire flagitavit. Cumque archiepiscopus cum multo comitatu iter arripuisset, insecutus est eum cum summa celeritate nuncius archiepiscopi domni Conradi Moguntini, omnino dissuadens hoc iter, dicens, eum de eodem convivio Coloniam nunquam reversurum. Qui timens sibi iuxta verbum eius, simulata infirmitate excusatum se haberi rogavit a nuptiis illis. Unde magis suspectus habitus est a rege et servis eius.

16. *De lantgravio et matre regis.* Circa dies illos

4. h. a. Dec. 31; *Gaudete in Domino* dies adventus dominica 3. h. a. Dec. 14. 1) Constantiam, Rogerii II. filiam, Wilhelmi I. sororem. Factae sunt nuptiae a. 1186. Ian. 27. Mediolani.

Lothewigus lantgravius de Thuringia, filius sororis[1] imperatoris, repudiata uxore, quam prius habebat[2], opponens ei titulum consanguinitatis, uxorem duxit matrem Kanuti regis Danorum[3]. Que dum cum multo thesauro et suppellectili egressa fuisset de terra sua, occurrit ei lantgravius ad Egdoram fluvium, et suscipiens eam de manu regis et episcoporum eius, ibat per viam suam gaudens. Comes autem Adolphus honestissime eam per terram suam ducens, abundantissime ei hospitalitatis necessaria ministravit, tum pro regis honore, tum pro ipsius lantgravii familiaritate.

17. *De discordia inter domnum Urbanum papam et imperatorem.* Inter hec autem defuncto papa Lucio[4], domnus Urbanus in sedem apostolicam sublimatus est. Cumque inter ipsum et domnum imperatorem colloquia celebrarentur pro negotiis supra memoratis[5], que adhuc minime determinata fuerant, domnus papa, ut zelator iustitie, pro defensione sancte Romane ecclesie constanter agebat, nec terreni imperii metuens principatum, que sui iuris erant intrepidus requirebat. Arguebat sane imperatorem de patrimonio domne Mechtildis, de quo supra mentio facta est, quod ab ipso iniuste occupatum dicebat. Affirmabat etiam, quod episcoporum exuvias iniuste acciperet, que dum ipsis mortuis de ecclesiis rapiuntur, ecclesie quasi corrose et exspoliate ab episcopis subintrantibus inveniuntur, ita ut necessitate quadam raptores iniusti inveniantur, dum ablatis stipendiis, que confiscata fuerant, de novo resarcire cogantur. Tertium etiam contra eum proponebat capitulum, quod abbatissarum congregationes plurimas in dispersionem dedisset, dum propter enormitatem ipsarum sub emendationis occasione[6], stipen-

1) Iudith, quae Ludowico Ferreo de Thuringia nupserat. 2) Margareta, comitissa de Cleve. 3) Sophiam, viduam Waldemari I. 4) Obiit a. 1185. Nov. 25. 5) V. supra c. 11. 6) *occasione* ut saepius pro *praetextu*.

diis sibi usurpatis, personas quidem removisset, nec
alias ad honorem Dei vel ecclesie augmentum sub
meliori professione restituisset. Hec autem impe-
rator, etsi non libenter, patienter tamen audiebat,
quia de consecratione filii instanter agebat. Ad
quod opus domnus apostolicus se omnino difficilem
reddebat. Dicebat enim, ut a suo predecessore in-
structus erat, quod minime imperatoris filium impe-
rialibus insigniret, nisi ea pater prius deposuisset.
Inter hec autem Volcmarus electus Treverensis, de
quo superius dictum est, contra voluntatem impe-
ratoris per manus domni pape ad summum sacerdo- 1186.
tium meruit promoveri. Imperator hoc audiens, ira- Iun. 1.
tus est nimis, et ex illa die manifestissime inimicitie
inter ipsum et domnum apostolicum exorte sunt. Et
facta est in ecclesia Dei perturbatio non modica.
Quia dum inter se discordarent cardines orbis, facta
est confusio elementorum, prelatorum videlicet, hinc
inde placere volentium.

Filius vero imperatoris perturbationis huius causa non parva exstitit. Nam sub ipso tempore in Longobardia positus episcopum quendam ad se accersiri iussit, cui et dixit: *Dic, clerice, a quo investituram pontificalem suscepisti?* Qui ait: *A domno papa.* Cui rursum rex: *Dic,* ait, *a quo investituram pontificalem suscepisti?* Et ille: *A domno papa.* Cumque tertio eisdem verbis eum requisisset, dixit episcopus: *Domne, nichil de regalibus possideo, nec ministeriales nec curtes regias habeo, idcirco de manu domni pape parrochiam, cui presum, teneo.* Tunc indignatus rex precepit servis suis, ut pugnis eum cederent et in luto eum platearum conculcarent. Quod factum omnibus displicuit, quia post Decium nil tale de regibus auditum fuit.

Apostolicus tamen insistens imperatorem de tribus superioribus capitulis instanter arguebat, id est de patrimonio domne Mechtildis, de episcoporum

exuviis et de abbatissarum stipendiis, ita ut manifeste eum citaret et excommunicationis maledictum ei intentaret. Cui precipue favebat Philippus archiepiscopus Coloniensis, dolens, quod post mortem episcoporum omnia mobilia in fiscum redigerentur. Ad hec acclamabat Conradus Moguntinus, Volcmarus archiepiscopus Treverensis, quibus consentiebant episcopi duodecim, inter quos precipuus erat Bertoldus Metensis, qui etiam Volcmarum post consecrationem de apostolico venientem non solum in sua diocesi, verum etiam extra suos terminos ei occursans honestissime suscepit[1]. Unde graviter animum imperatoris exacerbavit, quod recordatus non fuisset, que sibi fecisset bona. Denique dum idem Bertoldus ad sedem Bremensem electus ab Alexandro papa fuisset depositus, ut in priori libello invenitur[2], venit ad domnum imperatorem pauper et exul. Quem miseratus imperator benigne suscepit, ita ut venienti de sede sua occursans per manum deduceret et in latere suo collocaret, sicque honeste et large habitum a conspectu suo fecit nunquam discedere, donec opportuno tempore certa eum et honesta sede locaret. Quod et factum est. Nam dum postea vacaret sedes Metensis, cum summo honore ipsum in ea sublimavit[3]. Cum igitur videret eum imperator ingratum tantorum beneficiorum et cito in adversam partem mutatum, per suos eum de sede sua disturbavit. Qui fugiens ad Philippum Coloniensem se contulit, qui ei prebendam Colonie ad Sanctos Apostolos deputavit[4]. Sicque sedes illa nec ipso nec alio presidente, diebus multis vacavit. Similiter etiam metropolis Treverensis errore infinito turbata erat, quia Rotholphus, quem imperator creaverat, per ipsum

1) Cf. Ann. Col. max. 1187, p. 792: *Bertramnus — — eundem Wolfmarum hospitio suscepit.* 2) V. s. l. II. c. 9. 3) sub nomine Bertrammi. 4) Eiectus est a. 1187; confer Ann. Colon. max. p. 792: *Coloniae apud S. Gereonem, ubi etiam canonicus ante fuit, privatus vixit.*

temporalibus uti videbatur; Volcmarus vero, quem apostolicus propter canonicam electionem consecraverat, nec in spiritalibus nec in temporalibus prevalebat.

18. *De imperatore et Coloniense.* Imperator igitur reversus de Longobardia[1], et considerans obstinatum erga se animum domni pape, clausit omnes vias Alpium et omnium circumquaque regionum, ut nemo pro quolibet negotio adire posset sedem apostolicam. Deinde convocans Philippum Coloniensem[2], cepit secum conferre de inportunitate domni pape, intelligens etiam ipsum fungi vice ipsius in causis decidendis; propterea magis animum ipsius explorare cupiebat, vel qualiter de eo sibi sentiendum esset scire volebat. Apostolicus etenim ipsi legationem Romane ecclesie sive etiam primatum de suis suffraganeis dederat, ut, quia imperator ut dictum est vias Alpium conclusisset, ipse vice apostolici singulorum causas discuteret, ne propterea magis ab ecclesia Dei iustitia deficeret. Exponente ergo imperatore inportunitates domni apostolici et querente ab archiepiscopo, quam fiduciam de ipso esset habiturus, ille respondit: *Domne, non est necesse, ut aliquid de me dubitationis habeatis, me enim semper pro iustitia velle stare sciatis. Sepius etenim probastis cor meum vobiscum, unde etiam vobis constet, semper in me fiducialiter agendum. Verumptamen ut omnium episcoporum ore loquar, si paululum mitius nobiscum agere velletis et per libertatem imperialem levigare onus nobis impositum, tanto devotiores quanto expeditiores in omnibus ad omnia vobis essemus. Nunc autem videtur nobis, quod quibusdam impensis, etsi non iniuste, indecenter tamen gravati simus. Unde*

1) a. 1186. mense Augusto. 2) Hoc colloquium omnino factum esse dubium; cf. Ann. Col., Marbac., Magdeb., narrantes Philippum se a. 1186 et 1187 praesentiae imperatoris usque ad annum 1188 ineuntem detractasse.

etiam videtur domno apostolico, quod iustam contra vos causam proponat, quod mortuis episcopis confiscantur ecclesie, ita ut ablatis omnibus mobilibus et stipendiis presentis anni, episcopus subintrans omnia exinanita et evacuata inveniat. Si ergo iustitie obtentu et nostri servitii intuitu per imperialem clementiam super hoc nobis peperceritis, mediatores iustitie inter vos et domnum papam humiliter erimus, sin autem, a veritatis tramite recedere nequaquam poterimus. Ad hec imperator ita respondit: *In veritate compertum habemus, quod predecessores nostri, antiqui imperatores, hoc iuris habuerunt, ut defunctis episcopis investituras pontificales sine alicuius preiudicio probatis personis liberrime locaverunt. Sed quia hoc ipsorum voluntate mutatum invenimus, ratum habemus. Hanc vero minimam scintillam iuris nostri, quam invenimus, nequaquam mutari permittimus. Sufficiat vobis iustitia vestra, quam invenistis, quod permittitur vobis electio episcoporum, quam vos canonice fieri dicitis. Sciatis tamen, quia dum pro voluntate imperatorum ista dispensarentur, plures iusti inventi sunt sacerdotes quam hoc tempore, dum per electionem intronizantur. Ipsi enim secundum vite meritum sacerdotes investiebant, nunc autem per electionem, non secundum Deum, sed secundum favorem eliguntur.* His dictis imperator animum archiepiscopi cum apostolico sentire intellexit, cui et dixit: *Quandoquidem audio, vos mecum non sentire, nolo ut ad curiam, que in Geilenhusen celebranda est, veniatis, ubi episcoporum erit conventus.* Cui archiepiscopus respondit: *Fiat iuxta placitum vestrum.*

19. *De subscriptione episcoporum.* Exinde ergo
1186. imperator curiam generalem edixit in Geilenhusen[1],
Nov. 28. ubi convenit multitudo episcoporum et principum.

1) Haec curia mense Novembri a. 1186. celebrata est. *Cf.* Scheffer-Boichorst, Kaiser Friedrichs I. letzter Streit mit der Kurie. Berlin 1866. p. 114 sq.

Et procedens in concionem, sic omnibus locutus est: *Rogamus vos summos sacerdotes et episcopos et principes, quorum corda iustitia possidet, ut animadvertatis que dico. Compertum forte habetis, quantis adversitatibus impetar a domno papa; in quo autem gratiam ipsius demeruerim, ignoro. Unum mihi constat, quod nunquam animum eius exacerbare studui, nec aliquando contra eius preceptum vel voluntatem aliquid feci. Nihil etiam ab ipso contra ius indecenter exegi. In quibus autem ipse me arguere habuit, non irascendo vel contradicendo, sed obediendo et rationem reddendo decenter ad omnia respondi. Et quoniam in omnibus hiis innocentia mea mecum est, idcirco non conturbor, sed si placuerit domno pape me filium habere dilectum et subiectum, ego eum pro honore et reverentia sancte apostolice sedis patrem habebo dilectum et reverendum. Si autem ad deiectionem mei, non dico iniuste, sed inepte aliqua molitus fuerit, spero quod divina favente clementia, vestro simul etiam adiutus consilio et auxilio, intrepidus ei ad omnia respondeam. Hec pro parte mea dixerim; pro parte autem vestra, quid sit faciendum diligenter pensandum est. Dicit enim domnus papa, iniustum esse, aliquam laicam personam decimas possidere, quas manifeste Dominus iis qui altario deserviunt deputaverit, quod sicut de scripturis habet auctoritatem, ita eadem auctoritate evacuare contendit. Scimus autem decimas et oblationes a Deo sacerdotibus et levitis primitus deputatas. Sed cum tempore christianitatis ab adversariis infestarentur ecclesie, easdem decimas prepotentes et nobiles viri ab ecclesiis in beneficio stabili acceperunt, ut ipsi defensores ecclesiarum fierent, que per se sua obtinere non valerent. Affirmat etiam iniustum esse, quod aliquis in prediis seu hominibus ecclesiarum advocatiam sibi usurpet, ut sicut ecclesie de libera voluntate seu donatione imperatorum vel principum fundate sunt, ita res ecclesia-*

rum a prelatis tantum libere dispensentur. Et quamvis hec pro prelatis esse videantur, non tamen credo, quod ista facile mutari possint, que ex longa antiquitate usus in consuetudinem vertit, immo ipsa consuetudo a progenie in progenies descendens quasi iusta traditione roboravit. Hec de parte vestra dicta sufficiant. Quero autem de vobis, rectores ecclesiarum, quid inter ista michi de vobis sentiendum sit, quid timendum, quidve vel quantum de vestra fidelitate presumendum. Sed quia a Domino iubemini reddere que sunt Dei Deo, et que sunt cesaris cesari [1], *sic rogo, domno pape in vice Christi debitam persolvatis obedientiam, ut in parte altera a Deo constitutam non negligatis iustitiam.*

Ad hec verba surgens domnus Conradus Moguntinus accepta opportunitate sic locutus est: *Domne, rogamus serenitatem vestram, ut paululum verba nostra attendatis. Casus iste, in quo laborare videmur, gravis est,*

Nec nostrum inter vos tantas componere lites [2].

Quia sicut paulo superius dixistis, ex una parte tenemur reddere que sunt Dei Deo, ex altera que sunt cesaris cesari. Domno etenim pape ut patri spiritali, qui super omnes est, iustum est ad omnia promptissime obedire, vobis autem, quem Deus principem et imperatorem Romani orbis exaltavit, cui hominium fecimus, a quo et temporalia possidemus, ad exsequendas omnes iustitias vestras iure tenemur assistere. Nunc ergo sine preiudicio melioris consilii, si placet, scribantur littere domno pape ex persona episcoporum, in quibus commoneatur, ut ea que ad pacem sunt vobiscum sentiat et iustitiam vobis in his que iuste ab eo exiguntur faciat.

Placuit imperatori et omnibus episcopis quod dixerat. Et ad voluntatem imperatoris scripta est epistola, signata bullis omnium episcoporum et per-

1) Ev. Marc. 12, 17. 2) Vergilii Eclog. II, v. 108.

lata ad domnum papam. Qui cum legisset epistolam, obstupuit de immutatione episcoporum, quia ipse causam pro eis videbatur sumpsisse, ipsi vero de causa cecidisse. Nec minus tamen in proposito suo perstitit, et veniens Veronam, imperatorem legitime citatum pro capitulis suprascriptis excommunicare decrevit. Ad quem accedentes Veronenses dixerunt: *Pater, servi et amici domni imperatoris sumus, rogamus sanctitatem vestram, ut eum in civitate nostra nobis presentibus non excommunicetis, sed hanc sententiam respectu nostri servitii in presenti differatis.* Qui faciens iuxta petitionem eorum, discessit, et cum in proximo eum excommunicare vellet, morte 1187.
preventus[1] sententiam distulit, sicque imperator ma- Oct. 20.
ledictionis iaculum evasit.

20. *De edificatione castelli et de privilegio civium.* Hac serie dierum Adolfus comes cepit reedificare castrum ad ostium Travene[2], quod a Sclavis exustum fuerat, quando imperator civitatem Lubeke obsederat[3]. Locum tamen in edificando mutavit, quia, cum prius in aqua ipsum castellum situm fuisset, ipse super litus maris in ipso introitu Travene illud fundavit, ut tanto facilius pirate intrantes inde obrui potuissent. Porro cives civitatis ex eodem opere valde commoti fuerant, quia comes ab eis theloneum expetebat, quem illi ei unanimiter negabant. Unde grandis inter eos controversia orta est. Dicebat enim comes, thelonium sui iuris esse, quia tempore ducis Heinrici illic non sine theloneo transierant. Illi autem affirmabant, non hoc de iure factum, sed propter petitionem ipsius ducis ad castelli sustentationem ad tempus esse permissum. Ob hanc igitur contradictionem quicquid commoditatis in suis terminis cives ante videbantur habere in fluviis, in pascuis, in silvis, comes omnino abstulit. Preterea

1) Obiit a. 1187. Oct. 20. 2) Travemünde. 3) V. supra l. II, c. 21.

etiam quosdam ex eis in civitatibus suis Thodeslo et Hammenburch negotiantes prepediendo detinuit et bona eorum quasi pro thelonei pignore sibi usurpavit. Cumque hoc sepius apud imperatorem conquesti fuissent, et ipse frequenter suos ad pacem inter eos reformandam delegasset, nichil in sua causa profecerunt. Tandem mediante imperatore de theloneo hoc pacto liberi facti sunt, ut trecentas marcas argenti comiti darent et comes iuri suo de theloneo requirendo abrenunciaret; similiter pro pascuis ducentas marcas argenti persolverent, et sic a mari usque Thodeslo libere fruerentur fluviis, pascuis, silvis, exceptis his que ad stipendia monachorum in Reynevelde, duce Bernardo resignante et imperatore conferente, deputata fuerant[1]. Super his autem privilegiati sunt ab imperatore, ut hec in processu temporum a nullo hominum temerarie possint mutari[2].

21. *De restitutione sororis regis et reditu matris.* Eo autem tempore misit imperator ad Kanutum regem legatos honoratos pro pecunia, quam pater illius Waldemarus cum filia sua ipsius filio socianda pollicitus fuerat, quam etiam idem Kanutus partim persolverat[3]. Qui propter occasiones supra dictas, que inter imperatorem et ipsum versabantur, pecuniam persolvere timuit. Imperator vero non propter repudii occasionem sed propter pactionis immutationem regi sororem suam intactam cum tali apparatu, quo eam receperat, restituit[4]. Quod Kanutus graviter accipiens, manifestas ex illa die inimicitias contra imperatorem exercere cepit, ita ut omnem terram Wagirorum, Holtsatorum, Sturmariorum, Polaborum usque ad Albiam sui iuris esse diceret et eam per

1) De his exceptis v. privilegium monachis ab imperatore datum a. 1189. Mai. 10, Noodt Beiträge II, p. 287 sq. 2) V. privilegium imperatoris d. d. 1188. Sept. 19. in Urkundenbuch d. St. Lübeck I, n. 7. 3) V. supra c. 2. 4) Id a. 1187. medio factum esse apparet, quoniam sex anni pro solvenda dote statuti erant; v. Usinger p. 60.

Sclavos, quos sibi astrinxerat, frequenter vastaret. Mater etiam eius a Lothewico lantgravio repudiata et ad terram nativitatis sue sine honore reversa conquesta est, in multis se a marito iniuriatam[1]. Unde etiam magis instimulatus, iustam se causam contra Teutonicos habere arbitratus est.

22. *De expeditione archiepiscopi.* In diebus illis Harthwigus archiepiscopus Bremensis, contracto sive conducto exercitu, cum manu valida intravit Thietmarciam, et eos qui sibi contradicebant ad deditionem coegit. Illi autem pro sua liberatione pecuniam infinitam promiserunt, sicque episcopus cum magna iactantia ad sua reversus est, credens, se in omnibus prospere egisse. Sed ex eodem casu materies non dico confusionis sed humiliationis in eadem ecclesia exorta est. Nam cum Adolfus comes de Scowenburg et comes de Aldenburg et alii nobiles stipendium militie, quod eis archiepiscopus promiserat, requirerent, ille tam ea que illis promiserat, quam alia multa inutiliter ab eo consumpta reddere non valens, necessitate compulsus, ministerialium reditus episcopales per triennium abiuravit, ut infra tempus illud omnia ex integro solverentur. Episcopus vero ex hiis que de cathedratico[2] vel ecclesiarum consecrationibus consequi poterat sustentabatur. Thietmarci autem pecuniam, quam polliciti fuerant, persolvere non valentes, ad Waldemarum Sleswicensem episcopum se contulerunt. Qui erat filius Kanuti regis, qui a Suenone una cum Waldemaro invitatus ad convivium, inter epulas insidiose occisus est[3], vir dives valde, non solum de stipendiis episcopalibus, sed de latissimo patris quod sibi remanserat patrimonio. Sicque datis obsidibus, ex illa die additi sunt regno Danorum, servieruntque sancto

1) V. s. c. 16. — Repudiata esse videtur ipso anno 1187. 2) i. e. pensio, quae episcopo ab ecclesiis in signum subiectionis singulis annis exsolvitur. 3) Helmold. l. I, c. 84.

Petro in Sleswich, ut servierant in Brema. Demembrataque est ecclesia Bremensis per negligentiam Hartwici, qui propter suam segnitiem oves perditas requirere non valebat.

LIBER QUARTUS.

1. *Querimonia de excidio ecclesie et maxime Ierusolimitane.* Inter hec autem fluunt lacrime, trahuntur suspiria, et vox ploratus et ululatus in excelso levatur. Insolito namque timore turbata, confusa sunt viscera, corda tremuerunt, ingenii flos interiit, manus scribentis elanguit. Nam propter inimici zizania, messem Christi suffocantia, spinarum multiplicantur scandala, ita ut sancte ecclesie area, raro tritico, tota squalescat in palea. Ubi enim sapiens et intelligens? ubi leges, ubi iura, ubi iustitia, ubi religio, ubi pax, ubi veritas, ubi castitas coniugalis, ubi celibatus spiritalis? Nonne iuxta prophetam[1] maledictum et homicidium et mendacium et furtum et adulterium magis quam in diebus antiquis inundaverunt, et sanguis sanguinem tetigit? Numquid non secundum Ysaiam tumultuatur puer contra senem, et ignobilis contra nobilem?[2] Merito ergo confusa sunt viscera, corda tremuerunt. Propter hec enim iudicium Dei imminet, quod nemo quidem evadere potest, quod ille tamen quasi pater misericordiarum adhuc premuniendo magis quam dampnando exercet. Ferit tamen parcente manu, quia vindictam quidem iustam exercet, sed adhuc emendationis tempus per patientiam exspectat. *An ignoras,* inquit apostolus, *quod benignitas Dei ad penitentiam te adducit?*[3] Sed quia divitias bonitatis eius contempnis, non immerito lapidem offensionis incurris. Ieremias[4] enim dicit: *Quid est, quod dilectus meus in domo mea facit scelera multa?* Quis iste rogo dilectus, nisi ministrorum Dei con-

1) Osea 4, 2. 2) Iesaia 3, 5. 3) Ep. Roman. 2, 4. 4) Ierem. 11, 15.

ventus? Sed ut minus sapiens dixerim, quis eorum scelera explicare, quis enumerare sufficiat? Nonne oculos quidem habent, sed non vident? Legem Dei audiunt, eloquia mystica intelligunt, sed que dicunt, non faciunt. Qui enim dicis non mechandum, mecharis, qui dicis non furandum, furaris. Tu vero in ecclesia gloriose sedens super cathedram non iam Moysi, non apostolorum, set ipsius Domini, iudicas proximum. Qua rogo fiducia vel conscientia? In quo enim alium iudicas, te ipsum condempnas. Sed si forte manus a rapina pauperis continuisti, contra me murmuras, quod furem te memoraverim. Nonne veritas dicit[1]: *Qui non intrat per ostium in ovile ovium, sed ascendit aliunde, fur est et latro.* Sed dicis: *Per ostium intravi*, si forte ecclesia in electione tua consentit. Ad hec Dominus: *Ego*, inquit, *sum ostium, per me si quis introierit, salvabitur et egredietur et ingredietur et pascua inveniet*[2]. Si ergo per ostium intrasti et in pascuis Domini moraris, cur te oves non audiunt, sed magis a te fugiunt? Non enim audiunt voces alienigenarum. Fur enim non venit nisi ut furetur, mactet et perdat. Si ergo oves te non audiunt, constat, quod non per ostium intrasti, quia in veritate non stas, quod est per ostium intrare. Unde scias, quod omnis prelatus, qui dominicas oves verbo et operatione destruit, fur est, et ipsas mactat et perdit. Quia corrumpunt mores bonos colloquia mala[3], et non iam colloquia mala, sed opera mala, dolus, fallacia, mendacia, periuria. Ipsi enim circumveniunt et circumveniuntur, et circumveniendo arbitrantur, se

obsequium prestare Deo.

Circumventi autem dicunt: *Nunc finis adest seculi, quia nulla est reverentia cleri.* Nam de sacerdotibus Christi dictum est: *Vos sancti Domini vocabimini,*

1) Ev. Ioh. 10, 1. 2) ibid. v. 7 et 9. 3) 1. Ep. Corinth. 15, 33.

ministri Dei nostri dicetur vobis[1]. Et iterum: *Nolite tangere christos meos*[2]. Quam recte hec pro ipsis essent, si istis vivendo non contradicerent. Nunc autem omnes de iure cleri volunt esse, sed non de religione. Quia vero nec de sorte cleri sunt, nec de religione, iusto iudicio nec a Deo nec ab hominibus reputantur. Quia cuius vita despicitur, restat ut eius predicatio contempnatur. Quos etiam per psalmistam Dominus redarguit, dicens: *Quare tu enarras iustitias meas, et assumis testamentum meum per os tuum? Tu vero odisti disciplinam, et proiecisti sermones meos retrorsum. Si videbas furem, currebas cum eo, et cum adulteris portionem tuam ponebas*, et cetera, que ibidem de perversis sacerdotibus commemorantur[3]. Ipsa tamen perversitas prelatorum occulto Dei iudicio nonnunquam de peccatis subditorum provenire solet iuxta illud: *Qualis populus, talis et sacerdos*[4]. Et illud[f]: *Propter peccata populi regnare facit Deus ypocritam*[5]. Et Dominus: *Qui ex Deo est, verba Dei audit, propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis*[6]. Et Ieremias: *Vie tue et cogitationes tue fecerunt tibi hec*[7]. Et item: *Prophete prophetabant mendacium, et sacerdotes applaudebant manibus suis, et populus meus dilexit talia*[8]. Non ergo prelati a subditis temere reprehendantur, nec subditi mortaliter a prelatis diiudicentur, scientes quod tales prophete et sacerdotes, quos olim de templo Dominus eiecerat, destruxerunt muros Ierusalem, quia nisi tales perversis eam moribus maculassent, nequaquam gentibus ludibrio habita fuisset. cuius excidium olim Dominus defleverat. Sed illa, que tunc a Tyto Vespasiano destructa est, occidit prophetas et lapidabat eos, qui ad eam missi erant, et in ipsum Dominum manus mittere non timuit. Hec

1) Iesaia 61, 6. 2) Psalm. 105, 15. 3) Psalm. 50, 16—18. 4) Iesai. 24, 2; Hos. 4, 9. 5) Hiob 34, 30. 6) Ev. Ioh. 8, 47. 7) Ierem. 4, 18. 8) ibid. 5, 31.

autem sanguine ipsius Domini fundata et morte et resurrectione eius confirmata, ipsa vivifica sacramenta minus reverendo, et loca sancta negligentius honorando confusionem maximam excepit, ita ut dicat cum Ieremia: *Dormiemus in confusione nostra, et operiet nos ignominia nostra, quoniam peccavimus Domino Deo nostro et nos et patres nostri ab adolescentia nostra usque ad hanc diem et non audivimus vocem Domini Dei nostri*[1]. Nunc autem his finem faciamus et ad destructionem civitatis sancte stilum vertamus.

2. *De excidio Ierosolimitano.* Cum Baldewinus, Emelrici regis filius, rex Ierosolimorum tam genere quam virtute preclarus, refrenatis circumquaque christiane religionis hostibus, regnum suum in omni iustitia moderaretur, manu Domini tactus, qui quos diligit corripit[2], infirmitate lepre cepit deficere et de regni successore cogitare[3]. Ipse enim filium heredem non habebat, quia celibem agens vitam, in castitate perseverans, virgo in evum permansit. Habebat autem sororem[4], quam cuidam Wilhelmo, nobili et strennuo viro, fratri Conradi marchionis de Monte Ferreo[5], sociaverat, ex qua nepotem parvulum suscipiens, nomen ei suum imposuerat. Hunc, cum esset annorum quinque, sperans eum a paterna felicitate non degenerare, consilio domni patriarche, simul etiam consensu principum sive nobilium, Templariorum, Hospitalariorum, cum benivolentia cleri et devotione populi, in regem ungi preceperat. Cui etiam tutorem cognatum suum comitem Trypolensem, Regimundum nomine, deputaverat, ut ad quintum decimum etatis annum vicem pueri ageret,

1) Ierem. 3, 25. 2) Ep. Hebr. 12, 6. 3) Nostri narrationem rebus gestis minime respondere, ex eo ipso apparet, quod rex Balduinus IV, postquam 13 annos natus a. 1173 patri Amalrico successit, infirmitate continua tenebatur; v. Wilken III, 2. p. 155. 4) nomine Sibyllam. 5) Marchio Wilhelmus Longaspata Sidonem venit a. 1176. mense Oct., mortuus est a. 1177. mense Iunio; v. Wilken III. p. 171.

sive idem puer duraret sive vita excederet[1]. Hiis ita dispositis rex infirmitatis molestia deficiens, beato 1185. Mart. 16. fine migravit ad superos[2]. Puer autem rex anno etatis sue nono ipsum moriendo secutus est[3]. Qui cum honeste in sepulcro patrum suorum in Ierusalem sepultus fuisset, in ipsa octava depositionis sue accessit mater ad domnum patriarcham et sic ei locuta est: *Domine, tu scis, quod frater meus mortuus est, simul et filius meus, qui in regem unctus fuerat et nemo relictus est, quem regnum hereditario iure contingat preter me, que et filia regis sum et soror et mater. Nunc ergo rogo, ut mecum misericordiam faciatis, et coronam michi debitam non negetis.* Cui domnus patriarcha respondit: *Scio quidem, quod filia regis es, ut dicis, simul et soror et mater pueri regis defuncti; set quomodo tibi corona debeatur, nescio, que femina es, maxime cum terra ista ferocissimis et innumeris hostibus circumdata sit,*

Nomine femineo nec satis apta regi[4].

Nisi forte per maritum illam optinere posses, si tamen idem ad regnum et genere et virtute idoneus inventus fuisset. Ad quem illa: *Habeo,* inquit, *maritum genere quidem nobilem, corpore validum, virtute prestantem, qui gloria et honore dignus sit coronari. Quem, si mecum iustitiam et veritatem facere vultis, in presentiam vestri adducam, ut de manu vestra coronam simul et benedictionem accipiat.* Siquidem mortuo Willehelmo, invito fratre Baldewino, alium maritum duxerat, Widonem nomine[5], quem non longe locaverat et eum ad verba domni patriarche ad presentiam ipsius exhibuerat. Quid plura? statim ad

1) Balduinus puer a. 1183. Nov. 20. unctus et coronatus est; de institutione Raimundi cf. Wilken p. 243 sq.; discrepat noster a narratione Bernhardi Thesaurarii; ibid. p. 244. 2) a. 1185. Mart. 16. 3) a. 1186; v. Wilken III. p. 249 not. 6. 4) Ovidii Heroidum II, v. 112: *Nomine foemineo vix satis apta regi,* paulisper immutatus. 5) Guidonem (Veit) de Lusignan, a. scilicet 1180. *Invito fratre Baldewino* falso dicit; v. Wilken III. p. 196.

voluntatem domini patriarche et aliorum qui de latere ipsius erant inungitur Wido, clausis portis Iherosolime tota die illa, ea videlicet dominica, qua canta- 1186.
tur: *Omnes gentes plaudite manibus* et cetera[1]. Que Iul. 20.
verba clerus, qui regi adulabatur, ea die prophetice introducta interpretabatur. Et abierunt leti omnes, dicentes: *Vivat rex in eternum*, nescientes ei magis imminere maledicta Sedechie, quam verba prophetie. Hec autem subitanea consecratio ideo facta est, quia non bene sentiebant de comite Regimundo, quia idem ad regnum aspirans cum Salladino familiaritates habere videbatur[2]. Displicuit tamen sermo iste in oculis fratrum de hospitali beati Iohannis, quia regnum quatuordecim annos in manu comitis a Baldewino rege positum erat[3], consentientibus omnibus, etiam multis religiosis viris hec confirmantibus.

3. *De discordia regis et comitis.* Igitur Wido confirmatus in regem misit ad primates regni, ut venientes hominium ei facerent et beneficia regalia de manu ipsius susciperent. Inter quos etiam misit ad comitem Trypolensem, ut sicut pre ceteris dignior videretur, ita pre ceteris regem sua exhibitione honoraret. Qui audiens quod factum est, primo quidem obstupuit, et post cum ammiratione ita respondit, dicens: *Baldewinus quidem puer, qui in regem unctus fuerat, recenter mortuus est et neque, si rex sit, audivi, et tu me dicis ad regem properare? Quis est sermo, quem tu locutus es? Quis unquam regnavit sine electione primorum et consensu populorum? Nemo enim se ipsum regem facere potest, nisi tyrannice velit dominari. Omnibus autem notum esse non du-*

1) Diem coronationis a nostro definiri sane mirum est, quum reliqui fontes nihil de eo habeant, uno excepto qui tamen mensem Augustum statuit; v. Wilken III. p. 251 not. 8. 2) Guidone coronato demum foedus cum Saladino iniit; v. infra. Cf. Wilken III. p. 257. 3) Hoc discrepare ab illis, quae modo de procuratione regni dixit, apparet. Repetitum est infra cap. 3.

bito, Baldewinum regem me tutorem pueri Baldewini regis statuisse quatuordecim annis, quod multorum religiosorum testimonio affirmare possum, quos spero propositum suum mutare non velle. Quod siquidem, quod absit, fecerint, me tamen sciatis ad regem non venire, quia nichil mihi cum rege vestro. Que enim possideo, magis ex libertate quam ex beneficio teneo. His dictis avulsus est ab eis. Illi autem ad dominum suum reversi sunt. Hac igitur occasione discordabant inter se rex et comes per annum et dimidium[1] et manifestas ad invicem inimicitias exercebant. Invalescebat tamen pars regis, ita ut quique nobiles ad ipsum venirent, et susceptis ab eo beneficiis, hominium ei facerent. Aconite vero, qui in parte comitis esse videbantur, mutata voluntate ad regem se contulerunt[2]. Comes vero, quasi fuga elapsus, abiit Tyberiadem. Salladinus autem rex Damasci, cognita controversia que inter regem et comitem erat, letatus est valde, et quia terre sancte semper insidiabatur, tali occasione introitum se habere potuisse arbitratus est. Quod et factum est. Nam comiti per suos mandavit dicens: *Constans esto! Scio, quod iniuste tecum agitur, tibi enim regnum ex dispensatione Baldewini regis iure debetur. Quod ut contra Widonem vi obtinere valeas, ego tibi ad contrahendam militiam pecuniam dabo copiosam. Quod si hoc modo prevalere non poteris, ego per me ipsum in manu valida veniam, et eiectis hostibus tuis de terra, te super omnes regem constituam. Tu tantum iura mihi per legem Dei tui, ut liberum mihi transitum per te permittas, et tu cum tuis salvus consistas.* Comes igitur sub iureiurando astrictus est Salladino, cuius auxilio multa contra regem molitus est. Salladinus vero[3],

1) Immo per 9 menses discordia durabat; iam a. 1187. ineunte mense Maio reconciliati sunt, v. Wilken III, 272. 2) Sane mirum est nostrum hoc memorare, quod fontes potiores non habent, quum in ceteris inaccuratius exponat. 3) Praetermisit noster indutias tunc inter Saladinum et Christianos in tres annos factas, quibus a Rai–

collecto exercitu non solum ex omnibus finibus regni sui, sed etiam de regnis finitimis contrahens auxilia, ad destructionem terre sancte paulatim se preparabat. Inter hec fuerunt, qui dicerent fratribus de domo beati Iohannis: *Vos contra populum Dei inique agitis. Vos enim cum comite conspirationem fecistis, quia nisi ille de vobis confideret, nunquam contra regem tanta ac talia presumeret*[1]. His auditis magister eiusdem domus, Radgerus nomine[2], vir prudens et religiosus, abiit ad comitem et sic ei locutus est: *Quid gloriaris in malitia, qui potens es iniquitate? Quare contra populum Dei cogitasti consilia? Tu cum Iuda traditore portionem tuam posuisti, dum cupiditate regnandi seductus, contra ius et contra religionem Dei celi Saladino fidem fecisti. Sed nunc acquiesce consiliis meis, reconciliare Deo, quem abnegasti, reconciliare regi, quem offendisti, ne fiant novissima tua peiora prioribus.* His exterritus comes ita respondit, dicens: *Cur me sic accipis, serve Dei? nonne tu scis, quod iniuste mecum agitur? Ego enim de his, que iuste possedi, violenter eiectus sum. Recordare quam rationabili dispensatione regis Baldewini, quam prompta voluntate domni patriarche, consensu etiam omnium primatum, baronum, Templariorum, Hospitalariorum, tutelam pueri regis suscepi ad quatuordecim annos, sive idem puer duraret sive vita excederet, nisi forte rex Anglie vel per se, vel per filium suum huic regno subvenire voluisset. Et cum luce clarius constet, me tibi vera locutum, tamen ne tantorum malorum videar occasio et populi Dei perditio, ecce acquiesco consiliis tuis et cum rege compositionem facio, si tamen ea que in negotiis regni expendi restituere spoponderit.* His auditis Radgerus reversus venit ad regem et ei hec per ordinem exposuit. Et bonus

naldo principe de Chatillon violatis, ille bellum paravit; v. Wilken III. p. 263 sq. 1) Contrarium fere Wilken III, 263, fontes potiores secutus, narrat, scilicet de odio propter Widonis institutionem aliasque causas in Templarios verso. 2) Roger du Moulin.

… Rex autem non
… ere promisit, que
… nare potuisset, ve-
… divitias et honores
… surus esset ad co-
… conduceret, man-
… *Vide ne per viam,*
… *ia insidie ibi sunt.*
… terram intraverat,
… cem milibus con-
… etiam canonico-
… Nazareth, affirma-
… eos, presidium fla-
… ertit ad magistrum
… lo, nomine Foba[3],
… tebat. Consilio au-
… s, qui reversi sunt
… sse. Illi enim insi-
… rte tetenderant, et
… lites autem Christi
… *Dominus in manus*
… d eos, illi fugam
… atebant, consurge-
… omnes in ore gladii

… *et occisione populi*
… onfessione Domini
… d sua reversi sunt.
… um cecidisse, leta-
… *in manibus nostris,*
… *mortuus est ductor*
… cum multitudine
… Tyberiadis et iuxta

… dford. 3) Sie noster
… ter Sebaste et Nazareth.
… 28. 5) Proelium illud
… Mar. 1.

Saffret[1] castra metatus est. Rex autem cum omnibus 1187. terre primatibus, inter quos erant episcopi cum ligno Domini, occurrit ei, et e regione castra metatus est, et erant montana inter eos. Cumque per aliquot dies in excubiis fuissent et utrobique ad invicem accedere timerent, Salladinus cum omni multitudine Tyberiadim reversus est. Populus autem Domini credens, eum fugam inire, ascendit in montana. Ille autem cepit Tyberiadim et succendit eam igni. Comes vero Trypolensis[2] dissuasit militibus Christi ascendere in montana, dicens: *Non ascendatis in montana, quia impetum Salladini ferre non potestis, set si ille terram exire disponit, victoriam maximam reputetis. Castrum, quod succensum videtis, meum est; non sit vobis cure, ego hanc libenter iacturam sustinebo.* Ille vero etsi fraudulenter, sapienter tamen locutus est. Set non est consilium contra Dominum, qui propter malitiam hominum terribile super terram illam exercere volebat iudicium. Cumque omnino cum Salladino confligere decrevissent, ille subtractus ab eis cum suis intravit Surs[3], castrum firmissimum. Salladinus igitur cognoscens, populum Dei ascendisse in montana et ibi per biduum siti exaruisse tam homines quam iumenta, dixit suis: *Filii mortis sunt homines isti, quia non solum siti defecerunt, sed cum sint pauci numero, effugium eis ipsa loci negavit angustia.* Appropiante igitur parte adversa, ordinata est acies christianorum, et rex erat in capite cum episcopis et victoriosissimo ligno dominice crucis, quam sequebantur Templarii, Hospitalarii cum baronibus ac militibus et populo terre. Sicque desiderata congressione facta confligunt fideles cum infidelibus[4]. Sed nostra-

1) Circa fontem Sephoritanum non Turci, sed Christiani castra posuerunt; Iacob. de Vitr. c. 94, p. 1118. 2) Praetermisit noster, paulo post proelium illud regem et comitem inter se reconciliatos esse. 3) Alio nomine Tyrum. Aufugit autem Raimundus cum aliis nonnullis baronibus proelio iam inito; v. Wilken p. 286 not. 4) Facta est illa clades apud Kittin iuxta Tiberiadem 1187. Iul. 4. et 5.

1187 tes, amore mortis animati, audacter irruerunt in eos et vi hostiles acies irrumpentes manus suas Domino consecraverunt, cecideruntque adversarii a dextris et a sinistris. Sed quia siti exaruerant, infirmati sunt, et prevaluit pars adversariorum, et captivatus est rex, trucidati episcopi et crux Domini a suis hostibus capta est; omnesque fere aut occisi sunt gladio aut hostilibus manibus comprehensi, ita ut pauci per fugam elapsi noscantur[1]. Fit igitur clamor gentilium ad celum, blasphemantium nomen Dei vivi et subsannantium populo Dei. Filius autem iniquitatis prosperatus in via sua, et evanescens in cogitationibus suis, dicens in corde suo: *Non est Deus*[2], sequenti die inter ipsa funera tronum glorie sue erexit ponensque coram se crucem Domini, circumstante multitudine procerum suorum, precepit adesse multitudinem captivorum, ponensque in celum os suum sic omnibus locutus est: *Vos estis infelices, illi cultores illius Nazareni, qui dicitur Ihesus, qui dudum in terra ista a Iudeis crucifixus est, quem vos vana superstitione delusi Deum esse creditis et mutato ritu sacrificiorum, qui ab antiquis patribus etiam in lege Dei ordinatus est, pro carnibus et sanguine hostiarum mille pauxillum panis et vini sub sacramento carnis et sanguinis illius crucifixi offertis, et hac presumptione diu terram meam et patrum meorum vobis usurpastis. Sed nunc, quid possit Deus vester, vidistis, immo per virtutem dei mei Maumeth manum*

1) Plurima huius narrationis verba suggesta esse videntur per bullam Gregorii VIII. papae, d. d. Tarentini Oct. 29, cuius fragmentum affert etiam Ansbertus in Historia de expeditione Friderici imperatoris. Confer haec verba: *Accessit Saladinus cum multitudine armatorum ad partes illas, et occurrente sibi rege, episcopis, Templariis, Hospitalariis et baronibus cum militibus et populo terrae et cruce dominica, quae* etc. *certum solebat esse tutamen et . . . defensio, facta est congressio contra eos, et superata parte nostrorum capta est crux dominica, trucidati episcopi, captus est rex, et universi fere aut occisi gladio aut hostilibus manibus deprehensi, ita ut paucissimi per fugam dicantur elapsi; episcopi quoque, Templarii et Hospitalarii in eius oculis decollati* etc. 2) Psalm. 14, 1.

meam excelsam sensistis. Nunc ergo unum e duobus 1187.
eligite, aut michi consentientes deum meum adorate, aut coram cruce vestra sententiam decollationis accipite. Cui milites Christi responderunt, dicentes: *Vere cultores Ihesu Christi Nazareni sumus, qui Deus est et Dei filius, qui opere Spiritus sancti de immaculata virgine conceptus et natus est, et pro peccatis omnium in se credentium in hac terra crucifixus, non solum de morte surrexit, verum etiam ad celos ascendit. Pro cuius nomine et amore bonum certamen certavimus et cursum consummare felici perseverantia optamus. Hunc adoramus, hunc laudamus, hunc Deum et dominum omnium confitemur. Illum vero Mammeth, filium perditionis, quem deum tuum dicis, irridentes, qui post semen bonum apostolorum in terra vestra superseminavit zyzania, et prestigiis suis seduxit corda hominum, negamus, execramur, et simul te cum tuis terroribus despicimus.* His dictis, omnes de conspectu suo eiecti sunt, et altera die Templarii, Hospitalarii decollati sunt, eo quod illos pre ceteris exosos habuerit.

Moriatur anima mea morte iustorum, et fiant novissima mea horum similia! Gloria tibi, Christe, quia quamvis peccatores, devotos tamen etiam in diebus nostris habes confessores. O quanti sunt, qui sepe expugnati a iuventute sua in tali certamine victores existerent et sub tali optione vitam et omnia vite blandimenta promptissime respuerent, prestante domino nostro Ihesu Christo, qui vivit et regnat per omnia secula seculorum! Amen.

5. *Quod Salladinus obtinuit terram.* Igitur occiso populo Dei, Salladinus totam obtinuit terram, depopulatisque omnibus, omnem civitatem munitam percussit in ore gladii. Omnia loca sancta destructa sunt, religiose persone tam virorum quam mulierum aut trucidati aut in captivitatem abducte sunt. Sed et virgines Deo dicate vim pertulerunt. Primo autem

1187. obtinuit Accon, deinde veniens Surs, que alio nomine Tyrus dicitur, per mensem oppugnavit eam[1]. Quam cum capere non potuisset, abiit Sydon et cepit eam. Deinde Iubeleth[2], postea Baruth. Quam cum obtinuisset, creavit sibi aliud nomen, quia ibi est coronatus et Babilonie rex salutatus[3]. Inde via, qua venerat reversus, venit Ascalonem, quam fratres de Hospitali firmissime munierant, et obsedit eam. Quam cum obtinere non posset, dixit regi captivo: *Persuade populo tuo, ut tradant michi civitatem hanc et alias, quas tenent Templarii, et ego te a captivitate relaxabo, et triginta de nobilioribus tecum.* Qui letatus, misit ad Ascalonitas et sic eis locutus est: *Rogo, ut faciatis mecum misericordiam, et liberetis me a captivitate et viros qui mecum sunt, quia sic et sic Salladinus locutus est.* Qui responderunt: *Tu quidem rex noster eras, sed nunc nec te ipsum nec alios salvare potes, ideoque scias, quod civitatem Domini gentilibus non trademus. Scis etiam, quia omnia castra firmissima in manibus sunt Templariorum, et ideo parum ad nos de tua liberatione.* His auditis, Salladinus magis oppugnavit civitatem erexitque contra eam machinas multas et fregit munitiones et turres comminuit. Quod videntes qui intus erant, pro liberatione regis obtulerunt civitatem. Quam ille acceptare noluit sub conditione
Sept. 5. priori. Rex tamen cum paucis liberatus est[4], et qui in civitate erant exierunt illesi, et Salladinus intravit civitatem[5].

Post hec convertit exercitum ad expugnandam civitatem sanctam et obsedit eam. Quidam autem de melioribus, qui intus erant, animaverunt ceteros,

1) De ea oppugnatione nihil constat; errare videtur noster. Traditae sunt urbes ab Accon usque ad Ascalon eodem mense Iulio; Iacob. de Vitr. c. 95. 2) i. e. Byblon. 3) De coronatione Saladini in regem Babyloniae vide infra l. V. cap. 27. Nugatur autem noster in hac narratione, v. Wilken V. p. 40 not. 71. 4) Dimissus est tandem a. 1188. Maio. Promissio liberationis autem iam tunc facta est, v. Wilken III, 297. IV, 249. 5) Mense Augusto Ascalon obsideri coepta est, tradita est Sept. 5; v. Wilken III, 296 sq.

dicentes: *Pugnemus viriliter et moriamur cum fratribus nostris. Nonne iste est locus dominice passionis, in quo Christus pro nobis mortuus est? Nunc ergo eamus et nos, et leti moriamur cum illo, ut simul conresurgamus cum ipso.* Alii autem qui nondum cupiebant dissolvi et esse cum Christo[1], non acquieverunt sermonibus istis, sed pro sui liberatione legationem miserunt Salladino. Qui propter frequentes oblationes peregrinorum credens ipsam civitatem opulentissimam, infinitum aurum expetiit ab eis, ut quivis pro suimet liberatione daret mille byzantios. Sed cum multo minus inventum fuisset, acceptavit centum. Sed nec hoc stare potuit. Tandem hoc definitum est, ut absque his qui maiores et ditiores erant, quilibet masculus daret decem aureos, femina quinque, et illesi abirent. Qui vero predictam pecuniam non haberent, pro redemptione vite servi essent et ancille. Cum autem obtinuissent civitatem sanctam inimici Christi[2], non pepercit oculus eorum sanctuario Dei, sed ipsum templum stabulum equorum facientes, destructo omni ornatu ad contumeliam christiane religionis, scelera multa ibidem perpetraverunt. Sepulcrum tamen Domini religiosis viris tali conditione deputatum est, ut tributum Salladino de oblationibus peregrinorum, qui ipsum sepulchrum sub conditione pacis visitabant, ministrarent. Siquidem Salladinus consulens questui avaritie sue, hoc statuerat, ut si quis christianorum sepulchrum Domini visitare vellet, byzantium auri pro suo conductu daret et liber iret et rediret, dummodo nulla secum arma deferret. Sicque humiliata civitate sancta, renovatum est illud lamentationis carmen Ieremie: *Quomodo sedet sola civitas, plena populo? facta est quasi vidua, domina gentium, princeps provintiarum, facta est sub tributo*[3]. Crucem etiam Domini a suis

1187. Oct. 3.

1) Ep. Philipp. 1, 23. 2) Intravit Saladinus Ierusalem Octobr. 3. non ut infra noster dicit Sept. 28. 3) Ierem. Lam. 1, 1.

cultoribus tractari precepit, dicens: *Crucem captivam, in qua habetis fiduciam, simul concaptivi adorate, donec experiar virtutem Dei vestri, si vere possit exuere vos de manibus meis.*

6. *De epistola domni pape.* Anno verbi incarnati millesimo centesimo octuagesimo septimo, mense Iulio quarta Non. eiusdem devastata est terra repromissionis, et capta est civitas sancta quarta Kal. Octobris a Salladino, rege Sarracenorum, Rome presidente Gregorio papa[1], qui successerat domno Urbano, regnante Friterico inperatore Romanorum. Post discessum vero Gregorii[2], qui paucis sedit diebus, domnus Clemens in sedem apostolicam sublimatus est. Qui dolens de excidio ecclesie Iherosolimitane in universum orbem Romanum epistolas direxit, scribens omnibus ecclesiis de tam impia traditione et occisione servorum Dei et de ceteris abhominationibus a Sarracenis in terra sancta perpetratis, incitans omnes in zelum impiorum et ad ultionem sanguinis sancti. Et pro liberatione ligni dominici et civitatis sancte remissionem omnium peccatorum apostolica auctoritate pollicitus est. Hortatus est etiam unumquemque, discedere a via sua mala et temperare a superfluitate ludorum et a vestibus fluxis et irreligiosis, in quibus superbia vite et concupiscentia carnis et oculorum dinoscitur, ac si omnibus diceret: *Sicut exhibuistis membra vestra servire immunditie et iniquitati ad iniquitatem, ita nunc pro gloria sancte crucis, cuius cultores estis, exhibete vos servire iustitie in sanctificationem.* Ieiunia etiam quedam omnibus indixit et orationes publicas in canone in omnibus ecclesiis, monasteriis, parochiis celebrari constituit, psalmum videlicet: *Deus venerunt gentes*[3], qui omnes miserias in sancta terra

1) immo Urbano, qui obiit demum 1187. Oct. 19. 2) eod. a. Dec. 17. 3) Psalm. 79.

perpetratas, simul et peccata quibus iram meruimus, prophetice commemorat.

7. *De ordinatione peregrinationis.* Omnes igitur ecclesie filii in toto orbe terrarum diffusi, perspectis epistolis apostolici, timuerunt valde et repleti sunt stupore et exstasi in eo quod significatum fuerat illis. Communis fuit meror omnium una voce plangentium: *Eheu, ut quid nati sumus videre contritionem populi Dei et terre sancte, in qua steterunt pedes Domini exercituum, qui venit in hunc mundum salus omnium? Nunc cecidit corona capitis nostri, versus est in luctum chorus noster*[1]. *Sancta nostra prophanata sunt, templum Dei violatum, et coinquinaverunt illud gentes. Civitas sancta immunditiis repleta est, lignum dominicum inter alienigenas detinetur, quod a nobis utique suis cultoribus constanter requiretur. Nunc igitur accingatur unusquisque ense super femur suum et compatiendo fratribus nostris moriamur cum ipso, qui pro nobis mortuus est, quia sicut ipse pro nobis animam suam posuit, sic et nos debemus animas pro fratribus ponere*[2]. *Ad vindictam igitur zeli domus Dei et in ultionem sanguinis iusti egrediatur sponsus de cubili suo, et sponsa de thalamo suo*[3], *cessent dies letitie, canticum et tybia non audiatur in plateis,*

Temperet ornari solito plebs leta choreis.

Huiuscemodi studiis incitati, omnes terre gloriosi, sub quibus curvatur orbis, nobilis et ignobilis, simul in unum dives et pauper — ceciderat enim super eos timor et indignatio — unanimes ad expeditionem Iherosolimitanam aspirabant. Et signati signo sancte crucis in remissionem peccatorum suorum, iter arripiunt. Precipuus autem et signifer erat domnus Frithericus Romanorum imperator, qui honorem imperii exaltare cupiens, ad expugnandos inimicos crucis Christi robur militie sue convertit,

1) Thren. Ierem. 5, 15. 2) 1. Ep. Ioh. 3, 15. 3) Ioel 2, 16.

bonam consummationem certaminis sui existimans, quod tam pro Deo quam pro honore temporali certaverat, si finem dierum suorum tali honore conclusisset. Qui ut sapiens archivetator ipsam expeditionem prudenter ordinavit, precipiens omnibus regni sui peregrinis, tam equestribus quam his qui navigio ituri erant, ut post annum, adveniente Mayo, omnes
1188. parati essent. Ipse vero Moguntie[1] per predicatio-
Mart. 27. nem Erbipolensis episcopi Godefridi et aliorum predicatorum cum multis nobilibus insignitus signaculo dominice passionis, apud Goslariam pro diversis regni negotiis curiam generalem indixit[2]. Ubi quosdam discordantes reconciliavit, quedam etiam castella propter latrocinia prohibenda dirui precepit, ut pacatis omnibus iter propositum tanto devotius, quanto liberius expleret. Ducem etiam Heinricum illuc adesse precepit, ut, quia discordia non parva inter ipsum et Bernardum pro ducatu erat, pacem inter ipsos aliqua conditione iuxta decreta principum reformaret. Duci tamen Heinrico trium optionem dedit, ut aut dispensationem in particulari quadam restitutione pristini honoris pateretur, aut secum peregrinatum in expensa imperatoria iret, postea plenarie restituendus, aut terram per triennium tam pro se quam pro filio suo equivoco abiuraret. Dux tamen magis elegit terram abiurare, quam vel ire quo nollet, vel honore pristino ulla diminutione mutilari.

1189. 8. *De peregrinatione imperatoris.* Igitur arridente veris tempore, domnus inperator iter peregrinationis arripuit. Postquam autem Ratisbone venerat[3], viso ibidem magno exercitus defectu, ab itineris propositi profectione desperare cepit. Causa autem defectus

1) Curia Moguntina Mart. 27. a. 1188. celebrata est. 2) Diplomata ibi Iul. 25. et Aug. 8. data novimus; Böhmer Reg. 2706—2708. Cf. Ann. Stederb. SS. Tom. XVI, p. 221. 3) Apr. 23. a. 1189. curiam celebrem ibi habuit.

erat magnus omnigenarum nationum populus, qui 1189. eum precesserat, quia peregrinationis amore omnes iter accelerabant. Consilio tamen habito, sciens eos propter difficultatem vie ipsum preterire non posse, abiit via qua ceperat. Procedens autem inde venit in Austriam, cui occurrit cum multo comitatu dux eiusdem provintie[1], magnifice eum et omnes suos suscipiens cunctisque recipere volentibus donaria sua honorifice tribuens. Morante autem eo in civitate, que maior[2] est in terra, nomine Wene, tanta per exercitum excrescere cepit inmunditia tantusque incestus, ut ex consilio sive precepto imperatoris huiuscemodi hominum fornicatorum et furum seu aliorum inutilium quingenti viri redire coacti dicantur. Post hec iter faciens, circa pentecosten venit ad portam Ungarie[3], ibique dies festos pentecostes cele- Mai. brando quievit. Rex autem Ungarie[4] per nuncios 28. suos ipsum gratanter excipiens, introitum ei terre benigne aperuit, omniumque rerum venalium emptionem ad placitum promisit Ut autem in terram ventum est, omnia invia in fluviis, in rivis, in paludibus pontibus sterni precepit. Cum autem domnus imperator in civitatem venisset que Grane dicitur, que Ungarorum est metropolis, rex ei in propria persona cum mille militum comitatu sollempniter occurrit omnique devotione se non solum hospitalem, sed etiam offitiosum exhibuit. Inperatore autem quatuor diebus ibidem moram faciente, ex consilio principum propter nimiam tumultuantis exercitus insolentiam stabilis et firma pax in exercitu sub iuramento firmata est[5]. Regina[6] autem dedit domno imperatori tentorium optimum et domum desupter de scarlatto

1) scil. Liutpoldus V. 2) i. e. maxima, capitalis. 3) scil. in civitatem Pressburg, quam dicunt *initium Ungariae* etiam Ann. Col. max. p. 797. 4) Bela, cuius filiam Fridericus, dux Sueviae, filius imperatoris, anno praeterito duxerat uxorem. 5) Hoc iam Pressburgi factum esse apparet ex Ann. Col. max. p. 797 et Ansberto ed. Dobr. p. 26. 27. 6) Margaretha, soror regis Franciae.

1189. et tapete iuxta latitudinem et longitudinem ipsius domus et lectum culcitra et operimento precioso magnifice ornatum, sedemque eburneam cum cussino lecto prepositam, que quantis ornatibus exculta fuerint, presentis pagine depromere nequit inopia. Et ne quid excogitatis deesset delitiis, albus et parvus venatorius super tapete discurrebat caniculus. Post hec regina, horum auctrix munerum, aliquid a domno inperatore petitura processit, scilicet ut ipsius interventu frater regis, per quindecim annos ab ipso rege in captivitate detentus a captivitate liberaretur. Rex autem, qui tanta devotione domnum inperatorem susceperat, in nullo volens eum contristari, non solum fratrem ad petitionem ipsius a captivitate laxavit, sed datis duobus milibus Ungarorum, ipsum ad preparandam sive ostendendam viam inperatorem precedere fecit. Exinde rex inperatorem in castrum quod Grane dicitur recepit, transito flumine eiusdem nominis, a quo ipsa civitas, in qua prius moratus fuerat et castrum ipsum nomen acceperat, ibique dedit rex inperatori duas domus plenas farine purissime. Imperator vero, quia farina opus non habebat, dedit eam populo pauperi. Ubi propter nimiam avaritiam tumultuantis populi tres homines farina obruti sunt. Inde domnus inperator a rege deductus est in urbem Adtile dictam [1], ubi domnus imperator quatuor diebus venationi operam dedit. Inde ventum est ad urbem Sclankemunt, ubi per quandam aquam que Eiza dicitur [2] tribus diebus et tribus noctibus transeuntes, tres ibidem milites submersos amiserunt. Ubi rex universo exercitui innumerabilem victualium copiam dedisse dinoscitur. Post hec venerunt ad fluvium qui Sowa dicitur, ubi multitudo exercitus dinumerata est, et inventa sunt quinquaginta

1) Etzilburg prope Ofen. 2) Fluvium Eizam, cui fortasse ab urbe Esseg nomen inditum est, Dravam fuisse, patet ex Ansberto p. 27. 28. De urbe Sclankemunt (Slankamen) et hic nostrum errasse v. Wiener Iahrbücher der Literatur T. 42, p. 27.

milia militum et centum milia armatorum ad bella valentium. Ex habundanti autem letitia, quam domnus inperator super tanta exercitus conceperat multitudine, militie ludum gaudens in propria persona ordinavit, et sexaginta iuvenes nobiles, qui armigeri nuncupantur, ad militarem habitum et cultum militie transtulit. Ubi[1] etiam sedens pro tribunali iudicia sua exercuit, ibique duo mercatorum capite truncati sunt et quatuor servis manus amputate, quia pacem iuratam infregerant. Eadem die quingenti servi pabularii toxicatis sagittis ab hominibus illius regionis, qui Servi nuncupantur, interfecti sunt. Altera autem die[2] venit dux eiusdem gentis[3] et fecit domno inperatori hominium, suscipiens ab ipso terram suam iure beneficiario. Profecti autem inde, venerunt ad fluvium qui Marowa dicitur[4], ubi rex domno inperatori plaustra multa misit farina onerata, et quodlibet plaustrum duobus tauris regebatur. In eodem loco rex imperatori valedicens discessit, dans ei quatuor camelos, preciosis muneribus oneratos, que ad quinque milia marcarum computata sunt. Domnus autem imperator multas regi gratias agens, dedit ei omnes naves, que eum de Ratisbona fuerant secute. Ipsa die venit dux Grecie[5] ad imperatorem, dans ei aureum vas, quod duabus ansis sublevari debuit, et tanta victualia, que exercitui ad octo dies sufficerent. 1189.

9. *De precedenti opere.* Igitur in nativitate beati Iohannis baptiste exierunt Ungariam[6] et intraverunt Iun. 24.

1) Haec apud urbem Belgrad ad Sowam acta esse ex Ann. Col. max. p. 797 apparet, ubi festum Petri et Pauli Iun. 29. egerunt; v. Ansbert. p. 28. 2) Sequentia demum exeunte mense Iulio, imperatore Nissae commorante, facta esse, nostrumque hic plane seriem temporis perturbasse patet ex Ansberto p. 31 sq. 3) Stephanus Neaman magnus comes Serviae. 4) Morawa fluvius Serviae. Secessionem regis Ungariae factam apud Branitzowa ad Danubium Iul. 2. v. apud Ansbert. p. 28. 5) Alexius patruelis Isaaci Angeli occurrit imperatori Nissae. Ansb. p. 35. 6) Cf. Ansbertum p. 28: *Nativitatem S. Ioh. Bapt. in marchia, quae est inter Ungariam et fines Graeciae — celebravimus.*

1189. Bulgariam. In qua per tres dies non invenientes aquam, aliquantulum periclitati sunt. Omnes artas vias dux Grecie eis ampliari fecit, et ita in festo beati
Iul. 25. Iacobi tenuerunt castrum Ravenelle[1], quod in medio nemoris situm est. Post laborem vero nemoris in
Aug. 15 assumptione beate Virginis ac si paradisum Dei tenuerunt civitatem Listriz[2], que est in confinio Bulgarie et Grecie. Inde castra moventes venerunt Vinopolim[3], civitatem magnam, sed desertam, in qua cum omnis exercitus hospitatus fuisset, vix alterne domus inhabitate sunt, ibique decem et octo ebdomadas morati sunt. Siquidem inter tot et tanta prospera non defuerunt adversa, quia nunquam fuit Abel, quem malitia Cain non exercuit. Dux etenim de Brandiz[4], que est circa Ungariam et Bulgariam, invidens servis Christi, festinus precucurrit ad regem Constantinopolitanum[5], dixitque ei: *Quid hoc facere voluisti, ut hominibus tam inpiis transitum per terram tuam preberes? Non parcit oculus eorum alicui civitati vel urbi, set omnia vastantes sue subiciunt ditioni. Unde scias, si in terram tuam intraverint, te de solio tuo deiciunt, et inperium tuum obtinebunt.* His verbis nimis credulus et exterritus Constantinopolitanus nuntios inperatoris, episcopum videlicet Monasteriensem[6] et Robertum comitem de Assowe[7] et Marquardum camerarium cum quingentis militibus comprehendi precepit. Sicque exterriti omnes habitatores terre, appropiantibus peregrinis, tutiora loca querentes, civitates et oppida deserta reliquerunt.

10. *Unde supra.* Imperatore itaque in prefata civitate moram faciente, miratus est, quod non redirent

1) v. supra l. I, c. 3. p. 15. n. 4. 2) Secundum Ansbert. p. 59 Aug. 13. secundum Tagenonem in Chron. Magni Presbyt. T. XVII. p. 509 Aug. 11. pervenerunt ad oppidum Straliz, de quo ab antiquis Serdika, hodie a Bulgaris Sredetz, a Turcis et Graecis Sophia dicto v. Wiener Iahrb. T. 42, p. 42. 3) *Vinipopolin, quae et Philippis*, Ann. Col. max. T. XVII, p. 797. *Philippolim,* Ansb. p. 41, cf. s. l. I, c. 3. p. 18, n. 3, ubi advenerunt Aug. 24. 4) V. supra l. I, c. 3. p. 15, n. 2. 5) Isaacum Angelum. 6) Hermannum. 7) Nassau.

hi quos ad regem pro bono pacis miserat, commone- 1189.
faciens eum pactionis sive promissionis, qua spopon-
derat, ad ultionem zeli Dei et vindictam terre sancte et
effusionis iusti sanguinis servorum Dei in omnibus
se obsecuturum exercitui peregrino, scilicet ut fir-
mam in regno suo pacem haberent, et ipse eis omnia
invia pervia faceret et emendi gratiam tam in victua-
libus quam in aliis necessariis preberet. Ipse etenim
imperator omnia que promissa fuerant ita fideliter
custodivit, ut, sicut supra dictum est, nulli de exer-
citu nec per vim, nec per rapinam, nec per furtum
aliquid obtinere permiserit. Cumque diutius expectas-
set, et sui non essent reversi, indignatus omnem circa
regionem vastare cepit, ita ut aratris terram excole-
ret, quod tamen arte factum fuerat, ut maiorem ha-
bitatoribus terre timorem incuteret. Tantas igitur
exercitus divitias in terra de spoliis collegerat in
auro et argento, in vestibus preciosis, in armentis, ut
aliquis pro lautioris cibi exquisitione octo boves pro
gallina daret. Que tamen habundantia ad tantam
devenit inopiam, ut consumptis, immo magis per-
ditis omnibus, omnis retro habundantia oblivioni tra-
dita videretur. Transactis itaque decem et septem
ebdomadibus, castra moverunt de loco illo et vene-
runt Andropolim[1]. Ubi septem ebdomadas hospitan-
tes, similia perpetraverunt. Ibique reversi sunt nuntii 1190.
imperatoris cum obsidibus quinquaginta, firmam pa-
cem et cetera que imperator expetierat ad volunta-
tem afferentes. Acceptis igitur obsidibus, in media

1) *Decem et octo* supra dixit. Nonis Novembr. recessit imperator ipse a Philippopoli, v. Ansbert. p. 56, Tagenonem p. 510; intravit Adrianopolim Nov. 22, unde transactis 14 hebdomadibus Mart. 2. ad transitum maris profectus est, Ansbert. p. 57. 78. Alia pars exercitus exiit Philippopoli Ian. 15, venit Adrianopolim Febr. 6, exierunt omnes m. Martio ineunte, Tagenon. p. 512. 513. Quum igitur nostrum in definiendo itineris ordine neutri relationi congruere facile appareat, tamen paschale festum quiete transactum esse, proximis diebus transfretasse exercitum, omnes consentiunt; non autem cum gaudio, sed cum tristitia propter pluvias festum celebratum esse testes illi ocularii affirmant.

1190. quadragesima relicta Andropoli prospere proceden-
Mart. 25. tes, in pascha, quod eo anno in annuntiatione Domini celebrabatur, venerunt ad brachium sancti Georii, ibique castra metantes, sanctum pascha Domini cum gaudio celebrabant. Proxima die classem intrantes transierunt vadum. Quibus rex tantas naves providerat, ut omnis exercitus cum omnibus attinentiis suis tribus diebus transmearet[1].

11. *De adversitate peregrinorum.* Igitur post maris transitum populus Domini exercituum, ac si post Pharaonis vinculum, confessionis Christi cecinit epitalamium. Nam propter obsides, quos secum traxerant, sperabant pacem. Et ecce turbatio et forum rerum venalium[2], et ecce famis et inedie tribulatio. Siquidem non post multos dies, cum adhuc in terra regis Grecorum essent, occurrerunt eis Turci insidias tendentes, quos illi primo non attendebant, quia pauci erant, nec eos malum machinari cogitabant. Illi vero de die in diem multiplicabantur, ac si arena maris, que pre multitudine numerari non potest, et nocte et die erant circa ipsos. Populus vero Dei psallebat: *Domine, quid multiplicati sunt, qui tribulant me, multi surgunt adversum me, multi dicunt anime mee, non est salus ipsi in Deo eius; tu autem, Domine, susceptor meus es*[3]. Cumque conclusi essent in manu hostili sicut oves in medio luporum, non tamen a cepto itinere cessabant, et cum castra moverent, simul hostium castra movebantur. Iam Rumeniam, terram desertam et inviam et inaquosam, intrabant, et defecerat panis in sitarciis eorum, quia alimenta non habebant. Fuerunt tamen inter eos, qui panes mellitos, cum in habundantiis essent, sibi preparaverant et utcumque sustentabantur[4]. Qui

1) Non tribus diebus, sed sex (Mart. 23—28) omnes transmeasse affirmant Ansbertus p. 80. et Tageno 513. 2) immo *forum rerum venalium nullum* legi debet, cf. Ansbert. p. 81 sq., neque enim nostri sententia diversa est. 3) Psalm. 3, 1 sq. 4) Neque Ansbertus neque Tageno in ceteris multo longiores hoc memorant.

vero simile opus non fecerant, aut carnibus equinis 1190.
et aqua sive radicibus pascebantur, aut fame usque ad mortem affligebantur. Cumque vires ad ambulandum non haberent, ceciderunt in facies suas super terram, ut martirium pro nomine Domini susciperent. Inimici vero, irruentes super eos, sine omni miseratione in conspectu omnium eos trucidaverunt. Iamiam defecerant iumenta, tum quia gramina non habebant, tum etiam, quia ad victum consumpta erant, et laborabant in ambulando tota die multi viri nobiles et delicati et Deo gratias agebant. Sic autem ordinabant acies suas, ut pedites et infirmiores medii essent, equestres vero propter insultum hostium a dextris et a sinistris. Sepius etiam insultum in illos facientes, prostraverunt quosdam ex eis, aliquando etiam ad quinque milia, et nichilominus cessabant insequi eos. Sed quia *multe sunt tribulationes iustorum, et de omnibus his liberabit eos Dominus*[1], non invalida super eos erat manus Domini, in omnibus confortans eos. Laborabant siquidem ut castigati et non mortificati, quasi tristes, semper autem gaudentes. Imperator vero quamvis sę circumventum non dubitaret, dimisit tamen obsides, quos tenebat, iuxta illud: *Michi vindictam, ego retribuam, dicit Dominus*[2]. Post hec incurrerunt siccitatem maximam, ubi per biduum siti laborabant. Venerunt igitur in pente- Mai.
costen Yconium, que capitalis est civitas Turcorum 13.
et castrametati sunt in orto venatorio prope civitatem[3], ubi refecti sunt de herbis ortorum qui circa civitatem erant, et visum est anime eorum ac si paradisi delicias habuissent.

12. *De pugna imperatoris et soldani.* Dum igitur post longam famis maciem populus Dei utcumque refectus fuisset, sperans post diutinos labores quietis

1) Psalm. 34, 20. 2) Ep. Roman. 12, 19. 3) Die pentecostes, Mai. 13 non pervenerunt Iconium, sed in itinere, fame maxime vexati, diem peregerunt; v. Ansbert. p. 90. In hortum illum prope Iconium venerunt Mai. 17, ibid. p. 94.

1190. requiem, post bellorum turbines pacis serenitatem, ecce filius iniquitatis, filius Salhadini, gener soldani [1], imperatori mandavit dicens: *Si per terram meam securum vis habere transitum, de quolibet tuorum aureum michi dabis Byzantium; quod si non feceris, scias, quod in crastino bello te impetam et violenter et te et tuos aut gladio interficiam, aut in captivitatem redigam.* Cui imperator respondit: *Inauditum quidem est, ut Romanorum imperator ulli mortalium tributa persolvat, que ipse magis exigere consuevit quam solvere, accipere magis quam dare; tamen quia viribus exhausti sumus, ut cum pacis quiete viam nostram tendamus, unum denarium, qui manlat*[2] *dicitur, ei voluntarie persolvam. Quem si acceptare noluerit et magis bello nos inquietare voluerit, sciat, quod pro nomine Christi libentissime cum eo congredi volumus, qui pro ipsius amore aut vincere aut vinci optamus.* Est autem manlat de viliori nummismate, qui nec totus sit aureus, nec totus cupreus, sed quasi de confusa et vili constat materia. Nuntius itaque reversus nuntiavit hec domino suo. Imperator vero convocata saniori parte, quod agebatur exposuit, ut quid ageretur ex consilio inveniretur. Ad hec illi uno ore responderunt, dicentes: *Bene quidem et ut imperialem decet maiestatem tyranno respondistis, nos tamen sciatis nullam pacis conditionem querere, quia nichil restat, nisi aut mori aut vivere, aut vinci aut vincere.* Placuit imperatori tanta virorum Dei constantia. Et lucescente aurora, ordinata acie, filius eius, dux Suevie, cum robustissimis in fronte constituitur, ipse vero cum reliquis hostes, qui a tergo insistebant,
Mai. percussurus accingitur. Pugnabant igitur Christi
18. milites animis quam viribus fortiores [3]. Sed qui olim

1) Immó filius Soldani et gener Saladini. Melik dicitur ab Ansberto p. 85; Wilken IV, p. 133 etc. filium Malekschah, patrem Kilidsch Arslan dicit. Facta est illa legatio, priusquam ad Iconium pervenirent, Idibus Maii; v. Ansbert. p. 93. Tagenon. p. 514. 2) Denarius Byzantinus, cui Manuelis imperatoris imago impressa erat. 3) Facta est pugna apud Iconium Mai. 18.

roborabat martirum tolerantiam, ipse horum etiam 1190. firmabat constantiam. Cadebant autem adversarii a dextris et a sinistris, nec erat numerus interfectorum, quod testabatur maxima congeries cadaverum. Denique ipsum introitum civitatis precludebat multitudo interfectorum, sed alii occidebant aliique occisos removebant. Sicque vi portas irrumpentes, omnes qui in civitate erant, percusserunt in ore gladii. Reliqui vero in castrum, quod civitati coniunctum erat, se receperunt. Et ita humiliatis hostibus intus et foris, per triduum in ipsa civitate morati sunt. Tunc soldanus legatos honoratos cum muneribus imperatori misit dicens: *Bene quidem, domne imperator, in terram meam venisti, sed quod iuxta placitum tuum et secundum tuam magnificentiam susceptus non es, tibi quidem gloriosum, nobis vero est ignominiosum. Tibi enim de tanta victoria eternalis erit memoria, nobis autem rubor et ignominia. Ista tamen preter voluntatem meam acta certissime scias, quia in lecto egritudinis decumbens nec mei nec aliorum conpos esse valeo. Nunc igitur rogo, ut misericordiam mecum facias et pro conditione pacis obsides et quecunque volueris acceptes, ita ut civitatem egrediens iterum in orto castra reponas.* Quid plura? Imperator cum suis civitatem egreditur[1], tum quia que exigebat ad placitum offerebantur, tum quia nimia corruptio aeris propter interfectos eos exire cogebat. Firmata igitur pace, agoniste Christi gaudentes per viam suam ibant, nec ulterius adversarii eos insequebantur. Et ita transeuntes terram Armeniorum, venerunt ad fluvium Saleph, ubi castrum eiusdem nominis situm erat[2].

13. *De morte imperatoris.* Quo cum perventum fuisset, propter nimiam estus intemperiem pulveris-

1) Exierunt Mai. 23. Ansbert. 99. Tageno 515. 2) Castrum plerumque Seleucium dicitur, et ipse fluvius Seleucius, v. Ansbert. p. 103, Graeco sermone Selefkieh, Saleph vel Saphet; Wilken IV, p. 137, not. 170.

1190. que squalorem domnus imperator in eodem amne lavari simul et refrigerari disposuit. Siquidem idem amnis non multum latus erat, cursum tamen velocem propter montium circumgirationes habebat. Aliis igitur ad vadum certum transeuntibus, ipse multis invitis aquam ingreditur, et sperans se natando transmeare, fluminis arripitur inpetu, quo nollet trahitur, et priusquam subvenire potuissent qui circa ipsum erant,
Iun. 10. aquis preoccupatus interiit[1]. Fit igitur meror omnium una voce plangentium: *Quis nos consolabitur in hac peregrinatione nostra? quia cecidit propugnator noster. Nunc erimus sicut oves, errantes in medio luporum, nec eos quisquam a morsibus nostris prohibebit.* Huiuscemodi ploratu et ululatu populus tabescebat. Sed filius consolabatur eos, dicens: *Pater meus quidem mortuus est, sed vos constantes estote nec deficiatis in tribulationibus vestris et videbitis auxilium Domini super vos.* Et quia idem in omnibus se prudenter gerebat, omnes mortuo patre principatui eius se subdiderunt. Qui recolligens qui remanserant — plurimi enim distracti erant — pervenit Anthiochiam[2]. Quem princeps Anthiochie honorifice suscipiens, ipsam civitatem ei consignavit, ut de ipsa ordinaret quod vellet. Plurimum enim ipsi civitati Sarraceni insistebant, ita ut ipsam tenere desperaret propter insultus eorum. Cum igitur ibidem ad pausandum aliquantulum moram faceret[3] et populus famelicus vino et ceteris deliciis civitatis immoderatius infarciri cepisset, nimia mortalitas inter eos orta est, ita ut plures ex nimia repletione quam ex priori exinanitione morerentur. Multis autem de vulgaribus propter intemperantiam ibidem occumbentibus, etiam nobiles et boni viri propter nimium estum interierunt. Inter quos domnus Godefridus Erbipolensis

1) 1190. Iun. 10. Proxime accedit nostri narratio ad accuratiores Ansberti et Anonymi Canisiani, Thesaurus ed. Basnage III, p. 526. 2) Pervenerunt eo Iun. 21. 3) *octo hebdomadarum*, Ann. Col max. p. 800.

episcopus, vir prudens et eloquens, qui eandem 1190.
peregrinationem secundum datam sibi gratiam ex magna parte regebat, ex hoc incolatu celestem migravit ad patriam[1]. Dux vero, locatis ibidem trecentis militibus, ipse cum reliquis pervenit Acon[2] et invenit ibi manum validam christianorum, qui eandem civitatem obsederant. Multum autem confortata est pars Teutonicorum in adventu ipsius, qui tamen non nisi cum mille viris venit ad eos. Eo autem ibi morante et cum hostibus confligere disponente, inmatura morte preventus diem clausit extremum[3]. Sicque ex- 1191.
peditio illa terminata est, ut quasi fere adnichilata Ian. 20.
videretur.

Unde nonnulli scandalum contra eam habuerunt, dicentes, eam non recte inchoatam ideoque nec bene consummatam. Sed qui talia iudicas, vide ne lumen, quod in te est, tenebre sint, dicente Domino: *Lucerna corporis tui est oculus tuus*[4], profecto per oculum interiorem intentionem, per corpus vero exteriorem actionem volens interpretari. Sapientia vero dicit: *Homo videt in facie, Deus autem in corde*[5]. Si ergo lucerna corporis tui in corde, quam Deus solus videt, et si in facie corpus exterius, quod videt homo, qua temeritate iudicium Dei tibi usurpas, qui solus occulta novit, cum magis ea, que nescis, quo animo fiant, in meliorem partem debeas interpretari? Manifesta tamen indicia hic inveniuntur, que magis attendenda fuerunt, quod ewangelici viri illi propter amorem Christi reliquerunt domos, fratres et sorores, patrem et matrem et uxores, filios et agros, et quod maius est omnibus, tradentes corpora sua laboribus et suppliciis. Quia plurimi eorum tali devotione sunt peregrinati, ut, quantum in ipsis erat, magis eligerent in confessione Domini occumbere quam

1) Qui fuit antea cancellarius imperatoris. Obiit a. 1190. Iul. 8. Magnus Reichersb. SS. T. XVII, p. 516. 2) Oct. 8. v. Wilken IV, 288. 3) Obiit a. 1191. Ian. 20. 4) Ev. Matth. 6, 22. 5) 1. Samuel. 16, 7.

ad sua remeare. Et ideo quamvis expeditio illa sive peregrinatio ad finem desiderati certaminis non pervenerit, non tamen eo minus credendum est, quod coronam desideratam non perceperint, cum preciosa sit in conspectu Domini mors sanctorum eius, que quali fine claudenda sit, vel quomodo vel quando adinplenda, sicut Dei solius est nosse, ita eius de singulorum meritis iudicare. Iustus enim, si morte preoccupatus fuerit, in refrigerio erit.

14. *De obsidione Accon.* Inter hec autem civitas Accon expugnabatur a militibus Christi, qui ex omnibus gentibus, populis, tribubus et linguis illic collecti erant. Quam primo Wido rex, a captivitate solutus, ut supra dictum est[1], a Tyro veniens cum ducentis milibus obsederat. Sed post, Domino cooperante, obsidio in inmensum excreverat. Ipsa siquidem Tyrus tunc fere sola refugium erat christianorum, faciente Conrado marchione, qui eam constantissime tenebat. Ipsum namque Deus ad robur militie christiane ad presidium suorum fidelium direxerat, qui in ipso tempore desolationis terre sancte orationis gratia Iherosolimam tendebat, cumque navigio veniret de Grecia et applicare vellet Accon, cognovit quod Salhadinus totam obtinuisset terram et ipsa civitas ei tradita fuisset. Et fugiens divertit ad Tyrum. Et nichilominus homines Salhadini in ea erant, ut obsides de ipsa acciperent. Meliores autem civitatis cognoscentes de adventu ipsius, clam eum in civitatem receperunt, et facientes cum eo amicitias principatum ei civitatis dederunt[2]. Qui eiectis ex ea hominibus Salhadini, confortabat animos virorum qui in ea erant, reparans ruinas murorum et firmans presidia turrium. Salhadinus vero in Accon

1) c. 5. Acconem obsidere coepit rex a. 1189. Augusto. Cf. Wilken IV, p. 250 sq. 2) Conradus marchio, Wilhelmi marchionis de Monteferrato filius, postquam Theodoram filiam Isaaci Angeli in matrimonium duxit, Tyrum advenit a. 1187. mense Iulio vel Augusto, quum de ipsa deditione cogitaretur; v. Wilken IV, p. 217 sq.

constitutus, audiens quod factum erat, indignatus statim obsedit civitatem, erigens contra eam machinas septem, et confregit muros eius, ita ut iam suis pateret introitus. Marchio vero Conradus confortans suos, confidens de adiutorio Christi, qui numquam deseruit sperantes in se, apertis portis audacter egressus est ad eos et fugavit Salhadinum et persecutus est eum ad montana, et ceciderunt de suis quinque milia[1]. Et reversus ditatus est de spoliis eorum, et de victualibus replevit civitatem, et satiata est anima eorum, qui iam fame defecerant. Nec adiecit ultra Salhadinus obsidere civitatem. Post etiam multo auro pacem a marchione mercatus est, quia continuis eruptionibus castra ipsius infestabat. Unde quidam eum infidelitatis arguere conati sunt, quod munera infidelium acciperet. Sed ille exspolians Egyptios, ditavit Hebreos[2], quia quod ab infidelibus quoquo modo rapiebat, fidelibus fideliter erogabat.

15. *De adventu Teutonicorum.* Igitur cum Wido rex, ut dictum est, civitatem Accon obsideret cum militibus Teutonicis et his qui de Longobardia et Tuscia apud Tyrum collecti erant, inter quos primates erant comes de Gelrem[3] et Heinricus comes de Aldenburch et Widikyndus advocatus de Rieden[4] et Adelbertus comes de Poppenburch[5] et alii quam plures episcopi et nobiles, Salhadinus eos sine intermissione infestabat, ita ut se illic subsistere desperarent. Sed qui gemitum filiorum Israel in Egypto olim audivit, cum affligerentur a Pharaone, nunc recordatus misericordiarum suarum, respiciens de solio suo excelso, misit eis auxilium. Denique tertia

1) Reportata est ea victoria a. 1188. exeunte mense Ianuario; ibid. p. 233. 2) Respexit Exod. 12, 35. 3) Otto comes de Geldern. 4) Widikindus de Rheda in Westfalia, advocatus monasterii Freckenhorst, fundator monasterii Marienfelde dioecesis Monasteriensis, v. dipl. a. 1185. apud Erhard Cod. dipl. Westf. II, n. 451 et 452. 5) Poppenburg, nunc praefectura principatus Hildesheimensis iuxta fluvium Leine.

1189. Sept. 1. die obsidionis in Kalendis Septembris apparuit multitudo navium de diversis Teutonicorum partibus venientium, quas Dominus per tediosissimas circumgirationes regionum per longissimos tractus marium ita illesas gubernaverat, ut numquam secundus ventus eis defuerit et nulla earum vel hominem vel instrumentum aliquod perdiderit. Fuerunt autem quinquaginta quinque naves Teutonicorum expansis velis applicantes. Quibus iunctus erat princeps quidam de Avense, nomine Iacobus[1], cum quinque magnis navibus, viris et armis honustatis, simul et victualibus. Salhadinus vero, qui cum innumerabili multitudine proxima die super milites Christi irruere disposuerat, cognito adventu tante classis, primo quidem obstupuit et in amaritudine cordis, anima deficiente, totus contabuit, quia quos a terra arcere non potuit, eos ad destructionem sui venisse non dubitavit. Cum igitur portum tenuissent et egressi fuissent in manu valida, vallaverunt in gyrum civitatem nec tamen inhibere poterant, quin homines Salhadini, quotiens voluissent, cum camelis intrarent et exirent civitatem ad portam que vergebat ad orientem. Sicque multo labore et periculo fere per mensem in obsidione laboraverunt et multum exhausti erant continuis excubiis et vigiliis, quia Sarraceni sine intermissione sagittis et incursionibus eos inquietabant. Cogitabant autem confligere cum eis, si forte propitio Deo possent obtinere eos. Et miserunt Tyrum pro Conrado marchione et Lothewigo provinciali de Thuringia, qui iam nuper de terra sua gloriose venerat cum multa copia militum et victualium, rogantes ut presidio eis fierent. Marchio tamen sepius vocatus venit invitus propter simultationes quasdam, quas contra regem habebat. Arguebat enim eum, quod pro sua tantum liberatione multas civitates munitas Salhadino tradidisset. Venerunt

1) de Avesnes in Flandria.

tamen in manu valida, et letati sunt in adventu 1189.
eorum, maxime tamen de adventu lantgravii, qui tunc novus venerat et quasi princeps militie illorum fuerat. Domnus etiam patriarcha in castra venerat, qui animos plurimorum confortabat. Ordinata igitur acie, omnis multitudo equestrium et sagittariorum et robustiorum in campestribus erant; ceteri vero contra insultus eorum qui in civitate erant castra servabant. Cumque congrederentur qui foris erant, irruerunt viri civitatis super eos qui castra servabant, et artabant eos vehementer. Sed fugata sunt castra Salhadini. Quod videntes hi qui naves servabant, vociferati sunt, fugere Salhadinum, sicque liberati sunt hi qui in castris erant. Porro campestres fugientem Salhadinum persecuti sunt in montana et reversi sunt, timentes insidias. Cumque pedites in castris raperent spolia, orta est inter eos seditio de quodam mulo, qui rapiebatur ab omnibus, trahebatur ab omnibus, ita ut mutuo populus contra populum pararetur ad bellum. Quod cognoscentes Sarraceni, cum insidiis irruerunt super eos et prostraverunt ex eis plus quam mille viros, et ceteri fugerunt ad castra[1]. Et facta est in populo Dei tristitia magna. Ex illo tempore statuerunt, ut vallo se circumdarent, ne hostibus subitanea preda fierent. Foderunt ergo duo magna fossata, unum versus civitatem, aliud versus campestria, et hoc muniti presidio quietis vacabant otio, conclusis his qui in civitate erant, quibus libertas exeundi et redeundi subtracta erat. Agente autem lantgravio et ceteris nobilibus, multo labore et expensis plurimis tres turres ligneas contra civitatem erexerunt. Et cum se eam tali instrumento optinere crederent, qui in civitate erant omnia edificia illa igne, qui dicitur Grecus ignis, concremaverunt. Quo facto, milites Christi meror occupavit et indignatio et quedam de hostium subsannatione

1) Commissum est proelium a. 1189. Oct. 4, non autem fuit ultimum.

confusio. Mortuus est etiam post dies illos lantgravius[1]. Inde quasi sine principe esse videbantur,

1191. 16. *Adventus regum Francie et Anglie.* — cum su-
Apr. 13. pervenit rex Francie[2], et in manu valida cepit vallare civitatem et erexit adversus eam machinas; siquidem rex Anglie in expugnatione Cypri occupatus erat. Cyprus est regio mari circumdata, regi Constantinopolitano subdita, persolvens ei annuatim septem auri pondera, que cyntenere dicuntur. Invaluerat autem rex terre illius divitiis, et in superbiam elatus recessit a Constantinopolitano simul et a fide catholica[3]. Huius rei gratia eum Anglicus inpetebat, et obtinuit eum et terram ipsius, coniciens eum in vincula apud civitatem que Meregart[4] dicitur. Et quoniam hoc iuraverat, ne ferro eum compediret, catena eum vinxit argentea; ibique mortuus est. Accepit autem de terra eius thesauros maximos. Ipsam etiam quasi sub titulo christianitatis consignavit in manu Widonis regis Iherosolimorum, qui iam regno privatus erat, uxore mortua. Et regnum ipsius Conradus marchio cum sorore uxoris optinuerat[5]. Vastata igitur Cypro, rex Anglie applicuit Accon[6], et iunctis viribus cum rege Francie arcebat civitatem. Siquidem milites Christi dantes se periculo, sine intermissione nocte et die suffoderunt muros eius et turres precipitaverunt. Et necessitate coacti qui intus erant, de civitatis deditione agere ceperunt. Miserunt autem occulte frequenter Salhadino nuntios, ut eos ipse, sicut promiserat, liberaret. Quod

1) Landgravius propter infirmam valetudinem profectus obiit in insula Cypro a. 1190. mense Octobri. 2) scil. Philippus. Advenit in vigilia paschali, April. 13. a. 1191. 3) Regnum vel imperium insulae tenebat Isaacus, homo crudelissimus. Cf. Wilken IV, p. 200 sq. 4) *apud Margatum munitissimum castrum* Ansbert. p. 110. Margath sive Markab in parte septemtrionali comitatus Tripolis in Syria.* 5) Sibylla mortua, Conradus ducta Elisabeth violenter regnum sibi usurpavit, exeunte a. 1190. 6) Pervenit eo Iun. 8.

*) De Margati castro vide apud Cafarum Mon. Germ. T. XVIII. p. 45. 46. P.

cum non posset, tradiderunt civitatem[1]. Captivatis 1191.
autem omnibus qui intus erant, pro sui liberatione Iul.12.
promiserunt pecunias multas, insuper ligni dominici restitutionem, datisque obsidibus acceperunt inducias unius mensis, et abeuntes ad Salhadinum de ligni dominici restitutione nichil quidem profecerunt, sed nec pecuniam persolvere potuerunt. Et ita reversi intraverunt civitatem, et trucidati sunt quatuor milia virorum gentilium in conspectu Salhadini. Carchas vero et Mesthus et alii nobiliores pecunia se liberaverunt[2]. Rex autem Francie, capta civitate, ingressus classem ad sua reversus est[3], tali tamen conditione, ut ex omnibus spoliis civitatis dimidietatem optineret. Quod rex Anglie in presenti quidem promisit, sed minime persolvit. Post discessum vero regis Francie, convertit se ad Aschalonem, ut expugnaret eam. Quod videntes habitatores eius, succenderunt eam et fugerunt. Ipse autem desolatam ingrediens[4], firmissime eam reedificavit, instaurans muros eius et turres.

Post dies illos occisus est Conradus rex Iheroso- 1192.
limorum, dolo ut dicitur regis Anglie et quorundam Apr. 28.
Templariorum[5]. Siquidem princeps de montanis, qui quadam excellentia principatus dicitur senex, precio corruptus duos de suis misit, qui eum occiderent. Quiddam ridiculosum de hoc sene dicturus sum, sed tamen assertione fidelium mihi attestatum[6]. Idem senex prestigiis suis ita circumvenit homines terre sue, ut nullum preter ipsum Deum venerentur vel credant. Qui etiam quandam spem et quedam

1) a. 1191. Iul. 12. Cf. Wilken IV, p. 363 sq. 2) *Mustoch et Carcus admirandi* dicuntur in Ann. Colon. max., T. XVII, p. 802, Meschtub et Karakusch, vulgo dicti *Emire;* Wilken IV, p. 390. Haec facta sunt, postquam Philippus profectus est. 3) Accone profectus est a. 1191. exeunte mense Iulio. 4) Venit Ascalonem a. 1192. Ian. 20. Brevissime hic narrat Arnoldus. 5) Conradus marchio, rex Hierosolymorum electus, sed nondum coronatus, interfectus est a duobus assasinis in urbe sua Tyro 1192. April. 28. Cf. Wilken IV, p. 483, 487. 6) De assasinis confer infra l. VII, c. 8.

gaudia eterne iocunditatis monstruose eis pollicetur, ut optent magis mori quam vivere. Sepe enim multi eorum ad nutum vel imperium suum stantes in muro excelso se precipitaverunt, ita ut cervicibus fractis miserabili morte interirent. Beatissimos autem eos affirmat qui humani sanguinis fusores ipsi pro tali ultione occumbant. Cumque aliqui eorum talem elegerint mortem, ut aliquem dolo occidant, pro cuius ultione ipsi beatius moriantur, ipse eis cultros quasi ad hoc negotium sacratos amministrat et tunc poculo eos quodam, quo in extasim vel amentiam rapiantur, inebriat, et eis magicis suis quedam sompnia in fantastica, gaudiis et deliciis, immo nugis plena, ostendit, et hec eternaliter pro tali opere eos habere contendit. Iste, ut dictum est, munere corruptus, de tali secta duos ad occisionem marchionis his qui in mortem eius conspiraverant misit. Qui tamen eo occiso et ipsi occisi sunt, sed nescio an et deificati.

Mortuo igitur marchione — quia hoc nomen usitatius ei erat — sive rege, facta est perturbatio non modica in populo Dei, quia cecidit vir bonus et prudens, per quem sepe Dominus salutem operatus est in Israel. Post hec rex Anglie, volens ad loca sua reverti, pacem firmissimam cum Salhadino constituit tribus annis et quadraginta diebus, que tamen stare non potuit, nisi rex destrueret Aschalonem. Quam etiam necessitate compulsus destruxit, quia habitatores non habuit, qui eam post discessum ipsius inhabitarent[4]. Igitur navim ingrediens, applicuit Bulgariam, homines vero eius abierunt Brandiz. Ipse vero cum paucis intrans galeidam, abiit Ungariam, nec reversus est via qua venerat[2]. Timuerat enim regem Francie, quem offenderat, quia sororem ipsius, que ei desponsata fuerat et quam idem rex Francie obviam ei duxerat, non duxit uxorem, sed filiam regis

1) Convenit pax a. 1192. Sept. 1. 2) Oct. 9. de terra sancta profectus est.

Avernensis[1] sibi copulaverat, quam mater ipsius cum multa ambitione adduxerat. Cum ergo sibi precavisset hunc laqueum, incidit in alium. Nam cum transisset Ungariam peregrino more — nam Templariorum habitu se suosque induerat — captivatus est a duce Orientali sive Austrie, qui eum imperatori presentavit[2]. Sic necdum liberata est terra repromissionis propter peccata nostra. *Necdum enim completa sunt peccata Amorreorum*[3], *sed adhuc manus Domini est extenta*[4].

LIBER QUINTUS.

1. *De reditu ducis de Anglia.* Interea autem 1189.
quando hec expeditio sive peregrinatio celebrabatur, non defuerunt nova in Saxonia. Siquidem ipso anno, quo domnus imperator circa Mayum exierat simul cum his qui cum ipso amore Dei peregrinati sunt — inter quos erat Adolphus comes —, domnus Harthvigus Bremensis archiepiscopus domnum ducem Heinricum una cum filio suo equivoco circa festum beati Mychahelis de Anglia revertentem benigne Sept. 29.
suscepit. Et sperans, se per eum recuperare pristinum statum, qui iam ab omnibus quasi despectus erat propter Thietmarcos[5], quos a Waldemaro Sleswicense requirere non valebat, et faciens cum eo amicitias, eum in Stadio collegit et cometiam in manu eius consignavit[6]. Quo audito meliores Holtsatorum, Sturmariorum ei occurrerunt et pacifice eum salutantes introitum ei terre optulerunt. Qui gavisus est et eos exaltari spopondit, si per eos introitum habere potuisset. Qui statim occupaverunt loca comitis,

1) Berengariam de Navarra. 2) Captus est Richardus exeunte a. 1192, Heinrico traditus 1193. Mart. 23. 3) Genes. 15, 16 4) Iesai. 5, 25. 5) De Thietmarcis v. s. l. III, c. 22. 6) *Qui* (dux Heinricus) *ab archiepiscopo Hartwico castrum et comitiam Stadensem cum omni feodo, quod aliquando dux a Bremensi ecclesia sibi collatum tenuerat, ab eo recepit.* Visiones Godescalci Novimonast. apud Langebek, SS. r. Dan. T. V, p. 364.

1189. Hammemburg, Plune, Etziho, et eiecerunt homines eius de terra. Quod videntes Adolphus de Dasle, qui tunc in terra erat vice nepotis, et domna Mechtildis, mater comitis de Schowenburg, et uxor eius[1], domna Adelheidis, filia domni Burchardi de Querenvorde, in civitatem Lyubeke se receperunt.

2. *De vastatione Bardewich.* Dux autem contracto exercitu de Stadio et de terra Holtsatorum, Sturmariorum, Polaborum vallavit Bardewich, assistente sibi Bernardo comite de Racesburg[2] et Bernardo comite de Wilepe, Helmoldo comite de Zverin et aliis amicis suis, et expugnare eam cepit. Rebellabant autem hi qui intus erant, nolentes tradere civitatem. Prevaluit autem dux adversus eam et devastata est civitas opulenta valde, nec pepercerunt viri bellatores ecclesiis vel cimiteriis, sed ablatis omnibus succenderunt eam igni. Captivatis autem omnibus qui intus erant, inter quos erat Hermannus de Sturthenebuthle[3], et aliis militibus cum civibus civitatis, vix mulieres et parvuli captivitatem evaserunt[4]. Dux igitur prosperatus in via sua circa festum beati Nov. 11. Martini secundam expeditionem instauravit, et ad obsidionem Lyubikanam se preparavit. Cumque iam appropiaret civitati, territi qui intus erant, propter desolationem memorate civitatis, missis nunciis pacifice eum salutaverunt, tali tamen conditione, ut Adolphus comes de Dasle et mater comitis de Scowenburg, qui tunc in peregrinatione erat, simul cum coniuge ipsius et hominibus eius cum omnibus que ipsorum erant libere terram exirent. Cumque dux obtinuisset civitatem et omnem terram Adolphi comitis, tunc peregrini, statim expugnavit Lowenburg, castrum ducis Bernardi, quod post mensem traditum est in manus eius, hac tamen conditione, ut hi qui

1) nempe secunda, priori synonyma, comitis Adolphi III. uxor. 2) scil. seniore. 3) Störtenbüttel vicus haud procul ab oppido Uelzen. 4) die Simonis et Iudae, Oct. 28. Ann. Stad.

in castro erant abirent illesi. Succedentibus igitur 1189. prosperitatibus, dux obsideri fecit castrum Sygeberg, quod solum homines adhuc comitis tenebant, per manum Walteri de Blandensile[1], quem adiuvabant Holtsati, Sturmarii, sed tamen in dolo[2]. Siquidem penitentia ducti de facto priori, mutata voluntate alienati sunt a duce, et liberatum est castrum auxilio Eggonis de Sture et amicorum suorum. Et captivatus est Walterus et in vincula coniectus, castrum, quod prius expugnabat, exul inhabitabat. Sic rursus infirmata est pars ducis in partibus illis. Siquidem Adolphus de Dasle cum matre comitis peregrini et uxore eius reversus est, et inquietabat civitatem Lyubekanam in multis. Post, adveniente Maio, ulcisci 1190. volens dux de adversariis suis, ordinavit acies in terram Holtsatie per manum Bernardi comitis de Racesburg, et per manum Helmoldi de Zverin et Iordanis dapiferi. Et exeuntes de civitate Lyubeka non longe, in fugam versi sunt, et captivatus est Helmoldus et Iordanis dapifer cum aliis multis. Sed et multi in flumine Trabene submersi sunt. Comes vero de Racesburg cum aliis fuga elapsus est. Helmoldus vero et Iordanis in castro Sigeberg manicis ferreis astricti sunt. Postea vero a captivitate soluti suut, Helmoldo persolvente trecentas marcas denariorum et Iordane, quia pecuniosus erat, sexcentas marcas argenti.

3. *De adventu regis.* Rex autem iuvenis, audito de reditu ducis Heinrici et filii eius, indignatus est, tum quia quasi despiciens adolescentiam suam contra iusiurandum ante tempus redisset, tum quia terram Adolphi comitis sibi usurpaverat, qui cum patre

1) Vel contra potiorum codicum auctoritatem vix dubium videtur hunc fuisse Walterum de Baldensele, qui occurrit in chartis a. 1198—1217. Baldensele esse videtur Gross-Bollensen parochiae Nettelcamp praefecturae Bodenteich in principatu Luneburgensi; v. Hodenberg, Calenberger Urkundenbuch I, p. 26 not. et Verdener Geschichtsquellen II, p. 288 sq. 2) i. e. dolose agebant.

1190. suo[1], ut dictum est, exulaverat. Inpetu igitur quodam venit Bruneswich, volens vastare eam[2]. Quam cum propter instantem hiemem obtinere non potuisset, abiit Limbere[3] ad castrum Conradi de Rothe, volens obtinere illud. Sed cum nec ibi profecisset, amaro animo reversus est in locum suum. Archiepiscopum tamen Bremensem Hartwigum, qui huius perturbationis causa fuit, querimonia Bremensium de sede sua disturbavit. Ille vero, iram regis ferre non valens, in Angliam profectus, per annum ibidem deguit. Post reversus ad ducem se contulit. Dux tamen, mediante Conrado archiepiscopo Moguntino et Philippo Coloniense, pro gratia regis laborare cepit[4]. Qui prefigens ei curiam in Vulda, ita eum in gratiam recepit, ut muros Bruneswich in quatuor partibus deponeret, castrum Louenburg dirueret, Lyubekam vero civitatem dono regis dimidiam haberet, dimidietatem vero comes Adolphus cum omni terra sua quiete possideret[5]. Ut autem ista pacis reformatio rata permaneret, filium ipsius Ludgerum obsidem accepit, qui postea in civitate Augusta mortuus est[6]. Heinricus vero, filius ipsius senior, cum eo Romam simul et in Appuliam cum quinquaginta militibus ivit. Dux tamen nec Lowenburch destruxit nec dimidietatem civitatis, sicut promiserat, Adolpho, qui adhuc peregrinabatur, restituit, nec terram ipsius infestare cessavit.

4. *De consecratione inperatoris.* His autem ita dispositis, rex in manu valida Italiam intravit cum Philippo Coloniense et Ottone duce Boemie et aliis multis[7]. Cumque appropiaret Rome, suscepturus

1) scil. Friderico imperatore. 2) A. 1189. mense Novembri; cf. Ann. Stederburg. p. 221 sq. 3) Limmer infra Hanoveram ad Leinam fluvium; v. ibid. p. 222. 4) Ducem una cum Philippo Coloniensi testem diplomatis Conradi Maguntini d. d. Nörten 1190. Mart. 11. invenimus, v. Stumpf, Act. Magunt. saec. XII, n. 111. 5) Facta est pax a. 1190. ineunte mense Iulio. 6) a. 1190. Oct. 15; v. Necrolog. August. in Monument. Boic. XXXV, 1. p. 98. 7) exeunte anno 1190.

apostolicam benedictionem, domnus apostolicus Clemens mortuus est[1]. Pro quo domnus Celestinus in sedem est sublimatus. Qui videns regem cum multa iactantia venisse, ad protelandam eius consecrationem suam distulit. Sed Romani exeuntes ad regem, sic ei locuti sunt: *Fac nobiscum amicitias et honora nos et Urbem iure nostro, quod exhibuerunt reges, qui ante te fuerunt. Insuper fac nobis iustitiam de castellanis tuis, qui sunt in Tusculano, qui sine intermissione nos inquietare non cessant, et erimus pro te ad domnum papam, ut coronam imperii super capud tuum ponat.* Qui in omnibus ad voluntatem Romanorum promptum se exhibuit. Insuper castrum vel civitatem, de qua conquesti sunt, dirui precepit. Romani vero accedentes ad domnum papam adhuc latente consilio dixerunt: *Domine, oves tue sumus, tu pastor ovium et pater filiorum. Ideoque rogamus clementiam tuam, ut parcas nobis, qui non parum afflicti sumus. Tu enim, ut melius nosti, cum magistro gentium teneris flere cum flentibus et gaudere cum gaudentibus*[2]. *Rex iste cum infinita multitudine terram occupavit et devastat segetes nostras, vineta et oliveta. Quapropter rogamus, ut in hoc nobis subvenias, ne consecrationem ipsius ulterius differas, ut non consumatur terra inopia. Ipse etiam se pacificum venire affirmat et in omnibus urbem nostram honorare, simul et paternitati tue obedire desiderat.* His precibus consensum prebuit apostolicus, et cum summo tripudio rex Urbem ingreditur, sicque domnus papa in die pasche sollempniter consecratur et proxima secunda feria cum summa pacis tranquillitate domnus imperator una cum imperatrice benedicitur et coronatur.

1191. — Apr. 14. 15.

5. *De profectione inperatoris in Apuliam.* Igitur domnus imperator, percepta benedictione, profectus est in Apuliam, accepturus totam terram Willehelmi Siculi, que eum cum imperatrice, uxore sua[3], con-

1) Obiit a. 1191. Mart. 20. 2) Ep. Roman. 12, 15. 3) V. s. l. III. c. 15.

1191. tingebat. De qua tamen profectione animum domni pape non parum offenderat, quia alius rex, Tancradus nomine[1], a sede apostolica iam ibi ordinatus fuerat. Qui quidem rebellare parabat, sed impetum imperatoris ferre non valebat. Siquidem imperatore adveniente, territi habitatores terre illius omnes civitates munitas et castra firmissima in manu eius tradiderunt. Veniens autem ad Montem Cassinum, ubi beatus requiescit Benedictus, cum summa benivolentia ibidem susceptus est. Ibi cum esset apud Sanctum Germanum in radice montis, filius ducis Heinrici eo insalutato discedens Romam reversus est. Ubi a quibusdam Romanis acceptis navibus per aquas evasit. Imperator vero dissimulata iniuria abiit via qua ceperat, et ita prospere venit Neapolim et invenit ibi manum validam et obstinatos animos eorum qui intus erant. Imperator vero devastans omnem terram, succidens vineta eorum et oliveta, obsidione maxima vallavit civitatem[2]. Quod non multum attendebant qui intus erant, quia per maritima intrandi et exeundi copiam habebant. Ipse vero de Pisa et aliis civitatibus cogitabat contrahere naves plurimas et artare civitatem terra marique. Inter hec autem appropiabant dies caniculares et morsus continuos in exercitu faciebant.

6. *De morte Coloniensis et reditu imperatoris.* Tunc temporis mortuus est illic Philippus Coloniensis[3], cuius corpus Colonie translatum est et ibi cum honore condigno tumulatum, et Otto dux Boemie[4], in quibus maximum robur consistebat, et alii multi tam de nobilibus quam de vulgaribus. Imperator etiam propter nimiam caloris intemperiem cepit egrotare infirmitate maxima, ita ut hostes, credentes eum

1) comes de Lecce, filius Rogerii ducis Calabriae, filii Rogerii regis.
2) Obsidio inde ab exeunte mense Maio usque ad exeuntem mensem Augustum acta est. 3) Obiit a. 1191. Aug. 13, v. Ann. Col. max.
4) Conradus Otto, dux Bohemiae, obiit eodem anno Sept. 9.

mortuum esse, imperatricem, que ulterius processerat, captivarent. Sicque obsidio illa soluta est. Imperator vero, necdum perfecte recepta sanitate, ad sua revertitur[1]. Postea tamen imperatrix cum honore ad eum revertitur. Sicque loca, que imperator optinuerat, ab hostibus recipiuntur.

7. *De reditu Adolphi comitis.* Inter hec autem comes Adolphus, in peregrinatione constitutus, veniens Tyrum, cognovit, terram suam a duce Heinrico occupatam. Et consilio multorum religiosorum dimissa peregrinatione, reversus est Scowenburch. Cum tamen in reditu esset, venit ad imperatorem, qui tunc in Suevia erat[2]. Qui spem bonam de restitutione terre sue ei quidem in presenti fecit, in omnibus promittens adiutorium, insuper ditans eum omni ope suorum munerum. Cum igitur venisset Scowenburch, vidit ex omni parte preclusum sibi introitum Holtsatie, quia dux omnia circa Albiam loca tenebat, videlicet Stadium, Lowenburch, Boyceneburch, Zverin. Nec per Sclaviam intrare poterat, quia Burwinus, gener ducis, ei ibi insidias tetenderat. Abiit igitur ad Bernardum ducem et ad Ottonem marchionem de Brandenburch, qui in manu valida eum Ertheneburch deduxerunt. Ubi occursans ei Adolphus, nepos eius, de Dasle cum multitudine Holtsatorum, Sturmariorum, simul etiam cum matre et uxore ipsius, excepit illum gaudens. Bernardus quoque iunior, filius comitis Bernardi de Racesburch, quem dux per dispensationem domni apostolici de clericatu ad militiam transtulerat, quia patri unicus fuerat, timens perdere terram suam, veniens ad ducem Bernardum et ad marchionem sub nomine imperatoris ad eos se transtulit, et sic alienatus a duce cepit Adolpho comiti in omnibus assi-

1) Mense Septembri profectus est et circa Idus Decemb. in Germaniam pervenit. 2) exeunte a. 1190, ante nativitatem Domini, v. diploma Hamburgensibus ab eo confirmatum, Hamburg. Urkb. 1, n. 292.

stere. Pater vero ad ducem Heinricum divertens, apud eum mansit diebus multis. Postea tamen infirmitate tactus, ad Racesburch claustrum, non castrum, reducitur. Ubi filio simul et uxore curam agente ipsius, per aliquod tempus egrotans, exilii sui finem faciens diem clausit extremum[1]. Nec moveat lectorem, si quedam premittuntur, que postea repetuntur, quia alius est ordo naturalis, alius artificialis. Unde etiam poeta doctorem monet,

Ut iam nunc dicat, iam nunc debentia dici
Pleraque differat et presens in tempus omittat[2].

Nec obliviscendum, immo memorie commendandum, quod idem Bernardus patrem habuit nobilem et illustrem virum Heinricum comitem de Bodwide, qui tempore Conradi regis terram intravit, adhuc vivente Heinrico duce Saxonie atque Bauwarie, tunc temporis existente puero filio ipsius Heinrico duce[3]. Qui deficiente Heinrico, patre Heinrici ducis, terram suscepit de filio ipsius Heinrico adhuc tenello. Erat tamen werra inter ipsum comitem Heinricum et Adolfum seniorem de Scowenburch, qui et ipse tunc in terra erat. Contra quem Heinricus comes Wagrien optinere volens, multum laborabat. Prevaluit tamen Adolfus Wagrien optinendo. Heinricus autem Racesburch cum terra Polaborum stabili beneficio a duce tenuit. Dux autem adultus et magnificatus tunc temporis ecclesias Transalbinas fundare cepit, et Evermodum prepositum in Magdeburch ad parrochiam Racesburgensem auctoritate archiepiscopi eiusdem loci promovere studuit[4]. Cui omnimodis cooperabatur comes predictus, et cooperante gratia Dei, ecclesia illa tunc valde tenella et rebus et personis invaluit. Idem etiam comes filium habuit Bernardum nomine, qui et ipse, patre defuncto, strennue se gerebat et Sclavorum impetus non sine magna difficul-

1) Mortuus esse videtur ineunte a. 1195. 2) Horatii Artis poeticae v. 43. 44. 3) V. Helmold. I, c. 54 fin. 56. 4) V. ibid. c. 77.

tate sepius sustinebat. Ipse tamen eiectis Sclavis de die in diem in terra proficiebat. Qui Bernardus uxorem nobilem duxit de Sclavia, Margaretam nomine, filiam Ratibor principis Pomeranorum. Hoc matrimonio terra confederata in pace duravit. Genuit autem ex ea filios Volradum, Heinricum, Bernardum, qui adulti facti sunt strennui nec a paterna felicitate degeneraverunt. Volradus autem et Heinricus militari collegio applicati sunt, Bernardus vero ad clericatum promotus in Magdeburch stipendium optinuit in ecclesia maiori. Igitur Volradus quodam tempore adversus Sclavos bellum suscipiens, peremptus est et ad Racesburch deductus cum suis consanguineis sepulturam optinens, tali epytaphio laudari meruit:

Dum premis hostiles cuneos, fortissime miles,
Heu, Volrade, ruis flenda ruina tuis.
Tu de morte patris, ultor patrie quasi matris
Et defensor eras, premia nunc referas.

Frater autem eius Heinricus in pace vitam finivit. Sicque deficiente patre Bernardo, ut dictum est, Bernardus filius, relicto clericatu, dispensatorie tamen, miles factus, uxorem duxit nobilem Adelheidem filiam comitisse de Alremund*. Ex qua filium suscepit, suum ei inponens nomen. Qui postea molestia corporis tactus, in Racesburch diem clausit extremum. Quem post aliquot annos infans secutus inmatura morte vitam finivit[1]. Adelheidis vero mater et vidua Adolfo comiti de Dasle nupsit. Sicque generatio illa terminata est.

8. *De obsidione secunda civitatis.* Dux igitur Bernardus cum restituisset Adolfum, simul cum nepote suo marchione ad sua revertitur. Victualia tamen

1) Haud ita multum ante a. 1201, quo anno Adolfus comes de Dasle cometiam Raceburgensem tenuit, v. Usinger l. c. p. 93.

*) Hallermund castrum olim ad os Hallerae in montanis Deister situm. P.

que secum adduxerat, comiti Adolfo simul et Bernardo[1] tribuit. Comes igitur Adolfus et Bernardus statim circumdederunt civitatem Lubeke, vallantes eam obsidione maxima, uterque consistens in terra sua. Quam homines ducis Heinrici constantissime tenebant, cui etiam dux prefecerat Liuthardum quendam, filium Walteri de Berge, virum strennuum valde, qui in ipsa obsidione cum constanter ageret, ipsam moriendo usque in hodiernum diem servavit. Adolfus igitur videns civitatem non multum reputare obsidionem, quia liberam intrandi et exeundi per Travenam facultatem habebat, multo labore sudibus sive trabibus maximis ipsum fluvium obstrui fecit, sicque artata est civitas valde. In ipsa autem obsidione abiit ad Kanutum regem Dacie, salutans eum, simul et gratias agens maximas, quod tempore peregrinationis sue terra ipsius per eum pacem firmissimam habuisset. Quod tamen absque causa non fuerat, quia frater regis, dux Waldemarus, simul cum episcopo Waldemaro Sleswicense post exitum comitis in manu valida fines eius intraverant. Et a nepote ipsius, Adolfo de Dasle, ipso tamen renitente nec valente, obsides acceperat, ea tamen occasione, ne Thietmarcos, qui tunc sub ipsis consistebant, impeterent, nec aliud contra regnum Kanuti regis facerent. Salutato igitur rege, comes ad sua reversus est.

9. *De captivitate militum ducis.* Inter hec autem dux Heinricus compatiens civibus inclusis, contracto exercitu, direxit eum ad civitatem per manus Conradi de Rothen[2], qui tunc a duce Stadium tenebat, simul et Bernardi supra dicti[3]. Cumque clanculo transissent Albiam versus Lowenburch, venerunt prope Racesburch et exterruerunt homines comitis Bernardi, qui prope civitatem excubias servabant in

1) scil. iuniori, comitis de Raceburg filio. 2) Cf. mentionem Conradi de Rode factam in diplomate Heinrici VI. dato Geilenhusen a. 1195. Oct. 25, Hamb. Urkundenb. n. 307. 3) scil. senioris, de Raceburg comitis.

loco qui dicitur Herenburch[1]. Qui fugientes in Racesburch se receperunt. Sicque soluta obsidione in partibus illis, cives egressi de civitate rapuerunt spolia vel victualia, que illic inventa erant, sicque ingressi sunt civitatem cum letitia magna. Postera autem die, surgente aurora, assumptis armis egressi sunt de civitate, precedente comite Bernardo et Conrado de Rodhen, pugnaturi cum adversariis in medio terre eorum. Illi autem licet impari numero occurrerunt eis non longe a civitate et occupaverunt vadum, quem transituri erant, ad amnem qui Zwartowe[2] dicitur, ibique fortiter dimicantes statim eos in fugam verterunt. Illi vero in civitatem se receperunt. Bernardus autem iunior reversus de Racesburch cum omnibus quos habuerat, simul etiam cum Holzatis, in ipsa vespera castra metatus est prope civitatem ad meridianam plagam, mane cum eis, si illic egrederentur, dimicaturus. Quod presentientes homines ducis, qui in civitate erant, per noctem egressi ad septemtrionem, per alteram viam ad sua reverti cogitabant. Et erat fluvius qui Wokenize dicitur inter eos, sicque ad invicem accedere non valebant. Bernardus autem magis ac magis contracto exercitu insecutus est eos. Adolfus autem comes in castro Sygeberch infirmitate detentus erat. Cumque essent prope Boyceneburch iuxta litus Albie, commissum est inter eos prelium, et cesi sunt homines ducis, plures tamen in captivitatem tracti sunt, ceteri vero fugierunt. Adolphus autem audito tam leto nuncio, quasi ex infirmitate convaluit, et cepit cogitare, si forte propicio Deo Stadium posset occupare. Nam plurimi ex cometia Stadiensi captivati erant, quos in sua potestate tenebat. Nam eos, prudenti usus consilio, a militibus, qui eos ceperant, dato precio liberaverat. Hi spem bonam ei fecerant, ut si eum placatum invenissent, potius ei quam duci

1) Herrenburg, inter Lübeck et Ratzeburg situm. 2) Schwartau.

parati essent. Insuper in omnibus se subservire promittebant, ut eorum consilio simul et auxilio Stadium optinere potuisset.

10. *Quomodo comes cepit Stadium.* Comes igitur animatus vel potius instructus eorum verbis, contracto exercitu in Hammemburch, invasit insulam vicinam que Gorieswerther dicitur[1]. Qui timentes adventum ipsius, venerunt ad ipsum et cum eo fedus amicitie statuerunt. Congregatis autem navibus, que tunc inveniri poterant, comes cum omni multitudine navigabat Stadium et cepit exurere quasdam villulas in ulteriori ripa fluminis. Et

Rumor in excelsa iam dudum perstrepit aula[2], venire comitem in manu valida, et timuerunt timore magno. Nondum enim consolationem de mortuis vel captivis, quos perdiderant, receperant. Et dixit vir proximo suo: *Melius est, ut serviamus comiti, per quem recipiamus captivos nostros, quam duci, propter quem talia passi sumus.* Conradus autem, videns quod futurum erat, timens seditionem populi qui exacerbatus fuerat, stratis equis quasi pro quodam negotio se iturum simulans, et exhortans populum et quasi regratians, quod pro domino suo duce bene laborassent, relicta illic uxore et omni suppellectili, non reversurus celeriter abripitur. Tunc qui in castro erant, pacifice venerunt ad comitem, se ipsos ei et castrum offerentes. Cumque optinuisset castrum, uxorem Conradi cum omnibus, que ipsius erant, in iumentis et plaustris deduci precepit, in tanta liberalitate magna, ut dicunt, delusus astutia, quia mulieres in plaustris pro loricis virorum in saccis deferebant cumulos thesaurorum. Luneburgenses tamen acerrime ei insistebant et eruptiones

1) Insulae in Albi fluvio sitae quondam latissimae, nunc in plures divisae, inter Finkenwerder et Ochsenwerder, nomen adhuc apparet in voce Griesenwerder; v. quae scripsi in Die Elbkarte des Melchior Lorichs v. I. 1568, p. 41 sq. 2) Statii Achilleidos l. II. v. 76: *Rumor in arcana iamdudum perstrepit aula* paulisper immutatus.

sepius facientes, depredationes, latrocinia in cometia Stadensi continue faciebant.

11. *De episcopo Lubicensi.* Inter hec etiam domnum episcopum Lubicensem Thidericum non parum gravabant, preposituramque in Kevena continue vastabant. Siquidem Hartwigus Bremensis archiepiscopus, qui tunc a Bremensibus eiectus ducem sequebatur, episcopo molestus erat. Quia idem episcopus Bremensibus propter fidem imperii familiaritate astrictus fuerat, de Brema etiam oriundus, in ipsa civitate fratres et cognatos multos habebat, ipsumque archiepiscopum ex linea consanguinitatis contingebat[1]. Archiepiscopus tamen, consanguinitatis immemor, ei non parcebat, volens a statu suo canonica eum iustitia deicere, nec poterat. In Luneburch tamen positus, frequenter eum quasi ad audientiam per epistolas citavit. Quo cum ille extra terminos episcopales inter homines adverse partis venire non auderet, peremptorie eum citavit, sed non iudiciario ordine, quia prius citatus, cum inducias ad determinatam diem ab eo accepisset, ipsum terminum archiepiscopi citatio prevenit, et cum non venisset, in colloquio Mindensi, quod inter ipsum et Bremenses celebrabatur, excommunicatum eum furiose pronunciavit. Quam sententiam Bremenses aridam et exanguem clamaverunt, cum nec episcopus excommunicationem meruerit, et ipse quasi sui impos magis iudicari quam iudicare venerit. Postea tamen per domnum Cynthium cardinalem, qui delegatus in Daciam et inde reversus Bremam venerat, ipsa sententia evacuata est[2]. Posthec Heinricus dux iunior, Heinrici ducis filius, cometiam Stadii cum expeditione intravit, in cuius comitatu archiepisco-

1) Natus erat Thidericus ex Hartwici sorore Mechthildi; v. stemma Ann. Stadens. additum cum explanatione. 2) Confer de Centio, titulo S. Laurentii in Lucina presbytero cardinali, apostolicae sedis legato, Coelestini papae diploma dat. 1195. Mart. 3. Hamb. Urkundenb. n. 306.

pus erat. Qui veniens ad ipsam civitatem, nescio qua fiducia introitum se habere arbitratus est. Sed cum eum Stadienses non recepissent, primo quidem ipsam curiam episcopi que prope civitatem erat, que Horst dicitur[1], vastari precepit, deinde veniens Kevena, omnia fere mobilia sive pecora, que homines eiusdem loci quasi ad domum refugii illuc adduxerant, auctoritate archiepiscopi auferri precepit, ita ut ancille Christi, que ibi clause sponso suo celesti die noctuque laudum resonant vota, nimia diu laboraverint inedia. Alio etiam tempore cum adhuc Conradus de Rothe castrum teneret, eruperunt Bremenses in cometia depredationes facturi, et inter cetera que rapuerunt contigit, ut etiam homines episcopi spoliarent. Ipso autem complente missarum solempnia, venit qui diceret, homines suos a Bremensibus exspoliatos, ipsosque predones cum preda iam longius elongatos. Quid faceret vir Dei, quo se verteret, ignorabat. Nam preter illa que extrinsecus erant instantia, fuit illi cottidiana sollicitudo omnium afflictorum, meritoque plus suorum, iuxta illud: *Quis infirmatur, et ego non infirmor? quis scandalizatur, et ego non uror?* Depositis ergo sacerdotalibus ecclesiam egreditur, et iter arripiens predones insequitur, et ad miliare fere unum anhelus cucurrit, illos comprehendit, predam tenuit, nec prius inde recessit, quam suis sua restituit. Terrentur omnes eius adventu, se peccasse numerant, et inter compassionem et constantiam magnanimitatem viri considerant, caniciem pulvere squalentem venerantur et sacras manus cornua taurorum trahentes perhorrescunt, nec aliquid habebant contradictionis, quos terrebat auctoritas tanti presulis. O virum misericordie visceribus plenum, compassionis affectibus deditum, cui pietas preripuit moram, ut non eques sed pedes sequeretur raptorem. Fuit etiam ad interveniendum

1) villa parochialis in praefectura Himmelpforten.

strennuus, ad discordantium compositionem humillimus, ita ut nonnunquam cum pontificalibus ipsorum provolveretur pedibus, quos ad reconciliandum acclamantium prohibebat animus. Beatius credebat dare quam accipere. Unde in consecrationibus ecclesiarum magis omnes de propriis sumptibus accurate studebat procurare, quam sua iocunditate alios inportune gravare. In ordinibus vero clericorum tanto plus gaudebat, quanto magis ordinatorum numerositate domum suam inpletam esse videbat. Hospes enim erat domi largissimus, hospes foris verecundissimus, pauperum procurator diligentissimus et cum ipsis in mensa propria conviva iocundissimus. Nichil huic pontifici virtutis deesse credimus, ut plenissime de ipso dicere possimus:

Qui pius, prudens, humilis, pudicus,
Sobrius, castus fuit et quietus,
Vita dum presens vegetavit eius
Corporis artus.

Adversitates enim supradictas tanta vicit patientia, ut nunquam eum aliquis viderit irascentem, audierit clamantem, nec malum pro malo reddentem, sed cogitatum suum iactans in Domino, dicebat cum apostolo: *Si Deus pro nobis, quis contra nos?* Sed hec hactenus.

12. *De deditione civitatis Lubikane.* Quia vero longius a civitate digressi sumus, nunc ad ipsam redeamus. Inter hec cives nostri, diutina inclusione laborantes, audierunt de mutatione que in Stadio facta est. Et turbati valde ceperunt de civitatis deditione cogitare. Facta est autem dissensio inter eos. Quidam enim dixerunt: *Tradamus civitatem regi Danorum, ut gratiam ipsius inveniamus, qui ab omni nos infestatione eripiet, insuper negotiari nos in terra sua permittet. Et quis est, qui nos inquietare poterit, si ipsum habuerimus protectorem?* Alii autem dicebant: *Non sic, quia civitas nostra sub ditione Romani impe-*

rii sita est, a quo si alienata fuerit, proscriptione domni imperatoris multabimur et sic odibiles omnibus erimus. Sed si placet, tradamus eam Ottoni marchioni, ut ipse eam quasi sub nomine imperatoris accipiat, sicque liberabimur a tyrannide istius comitis, ne regnet super nos. Adolfus autem hoc cognoscens magis artabat civitatem. Unde territi cives, civitatem ei aperiunt, conditione tamen interposita, ut homines ducis abirent illesi. Capta autem civitate, Adolphus ad imperatorem profectus est[1], qui pro labore suo omnes reditus civitatis liberalissime ei permisit. Bernardum etiam comitem suis muneribus sepius honoravit.

13. *Confessio scriptoris.* Miserationum Domini recordabor. Cur inter hec, que ad posteritatis memoriam scribo, opera misericordie Dei nostri, que diebus nostris innotuerunt, non recolo? Eius memoriam omnibus preferam, quia recordatus est mei, et factus est michi in salutem. Quia vero pater meus et mater mea dereliquerunt me, Dominus autem assumpsit me. In omnibus enim tribulationibus meis et angustiis respiciens eram ad auxilium, et non erat. Sed ipse miserator et misericors factus est michi adiutor. Nemo umquam principum, nemo magnatorum patrocinatus est mihi, ac si inter angustias mihi diceret: *Iacta tuum cor in Domino, quia sufficit tibi gratia mea, nec sperabis in principibus, neque in filiis hominum, in quibus non est salus.* Quid enim mihi cum principibus? cui magis dicere expedit: *Ego autem sum vermis et non homo, obprobrium hominum et abiectio plebis.* Ego autem cum hominibus positus, que infirmitatis mee sunt, potero gloriari. Nichil autem quod homines mirentur, in me inveniunt, quia non est exaltatum cor meum, neque

1) Adolfum comitem de Scowenburc inter testes chartae ab imperatore Henrico VI. datae Wormatiae 1193. Iun. 28. invenimus, v. Lacomblet Urkundenb. I, 377.

elati sunt oculi mei, neque ambulavi in magnis, neque in mirabilibus super me. Illi autem que fortia sunt complectuntur, et que infirma sunt et contemptibilia huius mundi despiciunt, que tu, Deus meus, magis eligis, ut confundas fortia. Neque enim eges fortium, cum tu Deus sis fortis, ideoque magis infirmos eligis, ut fortes facias, ut dum perfecte cognoverint, quia sine te nichil possunt facere, nomini tuo victoria. Qui vero absque te se potentem gloriatur et fortem, dicam illi: *Quid gloriaris in malitia, qui potens es iniquitate.* De quibus ergo homines me reprobant, tu magis approbas. Illi me peccatorem despiciunt, sed quia tu pius es, ad te conversus dico: *Deus, propicius esto mihi peccatori,* et tu remisisti impietatem peccati mei. Illi a me sapientiam querunt, sed tu scis insipientiam meam. Illi me secularia negotia detestantem detestantur, sed mihi adherere tibi Domino, Deo meo, bonum est. Illi me personam nullam habentem fugiunt, sed tu, Deus meus, personarum acceptor non es. Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis, ut inhabitet in me virtus tua. Non enim qui se ipsum commendat, ille probatus est, sed quem tu, Deus meus, commendas. Merito igitur miserationum tuarum recordabor, ut qui tua me preventum gratia non ambigo, preveniar etiam in benedictionibus dulcedinis tue, in quibus epulantur iusti, Deus meus, in conspectu tuo. O pie, o misericors, o suavissime, o amantissime, quas pro tuis miserationibus gratiarum actiones tibi referam? Quid retribuam tibi pro omnibus que retribuisti mihi, que laudes tibi sufficiant, cui celum et terra non sufficiunt et maria? Set quia in te cantatio mea vite semper, immo laus mea tu es, sufficiat tibi, Deus meus, qualiscunque laus mea, que tu es, et vota nostra, que tu ipse et nemo alius preveniendo aspiras, etiam adiuvando prosequere. Quid de mutatione dicam, quam operata in me dextera

Excelsi? Vertit impium, et non erat. Ego enim aliquando sub lege preter legem vixi, auditor legis, non factor. Sub religione eram, sed totus pene irreligiosus; sub libertate ordinis libere peccabam in ordine. Nam quod quasi de pietate indultum mihi erat, abutebar magis quam utebar. Et quia nec certum tempus lectionis vel laboris vel orationis servabam, semper vagus, semper incertus nunquam in eodem statu permanebam. Nec regulariter abstinebam, nec regulariter ieiunabam. Et cum ista mihi essent pro gratia, crevit exinde tamen superfluitas maxima, ita ut iam non quid liceret, sed quid liberet instanter cogitarem. Otium reputavi ordinem, intemperantiam abstinentiam, gulam sobrietatem, musitationem taciturnitatem, a verbositate vel nocte temperare penam maximam. Quid ergo? dampno, reprehendo ordinem? non ordinem, sed ordinis superfluitatem, que ex illo tempore ceperunt, ex quo facta est mutatio ordinis, non quod illi patres sancti et iusti non fuerint, sed ut verbis utar poete

— — libertas in vitium excidit — —
— — — — — — chorusque
Turpiter obticuit, sublato iure nocendi.

Nam quod illis dispensatio, nobis mutationis est remissio. Ordo enim de die in diem per plurimorum mutationes, qui non pro ordine, sed contra ordinem dispensant, vergit ad occasum, ita ut nunc in hoc tempore fere nemo sciat, quid sit ordo, sed ordinis prevaricatio. Ego autem cum essem parvulus, loquebar ut parvulus, sapiebam ut parvulus, cogitabam ut parvulus. Cum autem tua gratia, Deus meus, factus sum vir, evacuavi que erant parvuli. Et cum audirem regulam, quam non sequebar, errare me intelligebam. Per quem? Per spiritum timoris tui. Ille me initiavit, per suam me veritatem docens omnem veritatem. Et intellexi, quod in his observationibus, que prius multipliciter observabam, labor est maxi-

mus et afflictio spiritus, nec stare potest ordo in talibus. Ordo enim simplex est, a te, simplicissimo Deo, sanctis patribus inspiratus, a quibus eum beatissimus pater noster Benedictus accepit et in scriptum redegit. Cuius michi precepta super mel et favum dulciora. Ibi enim est, quod fortes cupiant et infirmi non refugiant. Ideo, Deus meus, cantabiles mihi sunt iustificationes tue, ita ut cantem in viis Domini, quoniam magna est gloria Domini. Pro his beneficiis tuis miserationum tuarum recordabor, ita ut te laudans, omnibus te laudabilem predicem, commemorans opera misericordie tue, que diebus nostris facta sunt, ut habeant et presentes et futuri, unde glorificent nomen tuum, quod est benedictum in secula. Amen.

14. *Miraculum de sanguine Domini.* Puellula quedam in partibus Thuringie prope civitatem Erpisphordiam egrotabat. Quam dum sacerdos ex more visitaret, dans ei viaticum, ablutionem digitorum fecit in bycario mundo, ipsam aquam ad bibendum ei tradens, sicque discessit. Illa vero bene sue mentis compos, dixit his qui circa ipsam erant: *Diligentissime ipsam aquam operite, quia de digitis sacerdotis vidi portiunculam eucharistie in eam decidere.* Quo facto cum ipsa aqua ei postea ad bibendum fuisset allata, tota mutata fuit in sanguinem, ipsaque portiuncula, licet minimi formam acceperat digituli, versa in cruentam carnem. His visis terrentur omnes, fit clamor muliercularum accurrentium, clamantium, mirantium, stupentium et de re tam inaudita sic et sic loquentium. Mittitur, sacerdos vocatur, qui magis stupebat, qui suam in his negligentiam metuebat. Qui etiam timens officii suspensionem, celare rem voluit, hortans tanti sacramenti exustionem. Sed celari non potuit, quod Deus miraculose manifestari voluit. Communicatur res pluribus, fit conventus sacerdotum, qui in perturbatione non habentes consi-

lium, adierunt archidiaconum. Qui super his timens aliquid dispensare, que gesta fuerant per epistolam significavit domno Moguntino. Interea vero ipsum bycarium cum vivifico sanguine opertum corporali super altari ponitur, et videntibus cunctis qui aderant columba venit, super labium bycarii diutius sedit, non sine ammiratione cunctorum, quod corporis sui pondere ipsum vasculum non everterit. In partibus enim illis bycaria quasi ductilia in inferioribus sunt angusta, in superioribus vero ampliora. Unde, qui viderant, non corporalem sed spiritalem columbam arbitrati sunt. Cum ergo hec circa festum
Ian. 22. beati Vincentii martiris facta fuissent, in festo an-
Mart. 25. nuntiationis venit domnus archiepiscopus in partes illas. Ipsam enim diem prefixerat omnibus prelatis suis cum omni clero simul et populo, ut omnibus in unum positis, quid super eodem negotio ageret, omnium consilio uteretur. Omnibus igitur convenientibus ad villam, ubi ipsum sacramentum repositum erat, ordinata processione prelatis portantibus, sanguinem Domini, cum supplicatione letanie et populi devotissima prece, omnes discalciatis pedibus ad civitatem supradictam veniunt et primam in monte beati Cyriaci stationem faciunt. Quibus cum nimia humilitate occursant sanctimoniales eiusdem loci cum genuflexione intima devotissime cantantes: *Iesu nostra redemptio* etc. Ubi cum missarum sollempnia pro instanti articulo celebrata fuissent, procedunt ad montem beati Petri, ubi magnus et religiosus ab antiquo institutus est monachorum conventus. Ubi simul cum devotissime missarum sollempnia celebrata fuissent, ventum est ad ecclesiam beate Dei genitricis Marie. Ubi domnus archiepiscopus pontificalibus indutus, inter divina populum ad lacrimas et orationes est adhortatus, ut divina clementia semper humano generi amica, que ad evacuandum errorem infidelium sive ad fidem corroborandam suorum

fidelium, sacramentum, quod sub specie panis et vini benedicitur, sanctificatur, sumitur, vere suam carnem et sanguinem evidentissimis indiciis demonstrasset ad laudem et gloriam nominis sui, simul etiam ad iocunditatem et exultationem ecclesie sue sancte, ut confiteamur nomini sancto suo et gloriemur in laude sua, rursus in priorem substantiam panis et vini transformare dignetur; ut sicuti ipse vere est panis vite et vinum, quod spiritaliter letificat cor hominis, ita vere sacramentum, quod ecclesie sub specie panis et vini usitandum dederat, in formam notam verteretur. Cumque diu oratum fuisset et sanguis et caro in formam priorem non rediisset, pontifex de novis lapidibus novum altare construi precepit, ut in eo idem sanguis cum carne dominica reverenter conderetur. Verum cum inter ipsas orationes et exhortationes sepius misisset, et transformatio facta non fuisset, venit subito qui diceret, Dominum preces et gemitus filiorum Israel audisse, et priorem illam substantiam plenissime rediisse. His auditis domnus archiepiscopus multis suffusus lacrimis, omnes ad gratiarum actiones hortari cepit, ipse vero cum sermone exhortationis in laudes Domini nostri Iesu Christi prorumpens, sic omnibus locutus est: *A Domino factum est istud et est mirabile in oculis nostris. O redemptor, quis umquam mortalium facta pietatis tue dignis efferat laudum preconiis? qui semper cogitas cogitationes pacis et non afflictionis. Et quia proprium tibi misereri semper et parcere, cuius natura bonitas, voluntas potentia, opus misericordia, tu facis quod tuum est, nos vero quod nostrum est. Tu, antequam te invocemus, paratus es misereri; nos proni ad malum sumus a diebus adolescentie nostre. Nos ingrati sumus tante pietatis munificentie; tu vero nec ingratis beneficia subtrahis, qui solem tuum oriri facis super bonos et malos et pluis super iustos et iniustos. Sed qui de terra est, de terra loquitur;*

tu vero, qui de celo descendisti, super omnes es, quia tu solus scis, unde venias aut quo vadas, qui ad firmandam plebis tue fidem sacramentum hoc vertisti in cruentam carnem. Qui vere te panem vivum, qui de celo descendit, homini ne deficiat in via huius peregrinationis, comedere dedisti, quem sine fastidio continue manducat angelus in celo. Quem tamen ille manducat deliciosum, iste interim manducat ad remedium. Uterque vere, sed non uterque plene. Apostolus enim dicit: „Probet se ipsum homo et sic de pane illo edat!" Aliud quippe est sumere sacramentum, aliud rem sacramenti. Unum est visibilis forma, aliud invisibilis gratia. In his duobus duo comedendi sunt modi, unus sacramentalis, alius spiritalis. Secundum unum comedunt universi, secundum aliud tantum boni. Ibi multi vocati, hic pauci electi. Ideo dixi „uterque vere, sed non uterque plene", quia alius tantum sumit sacramentum, alius autem et sacramentum et rem sacramenti. Alius enim devotus et dignus cum sacramento visibili invisibilem percipit gratiam. Alius autem indignus sumens sacramentum, reus efficitur corporis et sanguinis Domini, quia iudicium sibi manducat et bibit, non diiudicans corpus Domini. Nunc igitur, dilectissimi, ut condignas persolvamus gratiarum actiones domino Ihesu Christo, qui in hoc facto nos et terreri voluit et consolari, hoc suademus, precipimus, statuimus omnibus sub nostra iuridicione consistentibus, ut omnes a minimo usque ad maximum, a iuvene usque ad senem, pueri et puelle, incurvati adorent, laudent, magnificent dominum nostrum Ihesum Christum, cui omne genu flectitur celestium, terrestrium et infernorum, ut sic honoremus almiflua eius sacramenta, ut non solum sacramentum, sed et rem sacramenti fideliter percipiamus per gratiam ipsius, qui secundum ordinem Melchisedech sacerdos est, et sacrificium, qui nos sibi faciat populum peculiarem, sectatorem bonorum operum. Cumque omnes respon-

dissent: *Amen*, domnus archiepiscopus ipsam aquam retranssubstantiatam in vasculo precioso ad posteritatis memoriam in ipsa ecclesia honorifice reposuit, bycharium vero secum Moguntiam detulit, ubi usque hodie honore maximo veneratur. Omnes autem, qui in omni dyocesi sua constituti erant, ita devote ad laudem Christi incurvati sunt, ut etiam infantuli, qui in cunabulis iacebant, incurvati gratias agerent, iuxta illud: *Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem.*

15. *Aliud miraculum.* Aliud etiam beneficium Salvatoris nostri narrabo, quod tempore Philippi archiepiscopi Colonie celebratum est. In sabbato quippe sancto pasche, cum parvuli iuxta morem ecclesie baptizarentur, quidam Iudeus eiusdem civitatis quasi pro curiositate cum aliis spectatoribus huic se negotio ingessit. Et cum infra actionem sacrum crisma capiti cuiusdam infantuli a pontifice poneretur, aperti sunt oculi eius et vidit Spiritum sanctum in specie columbe super ipsum infantulum descendentem. Territus ille de tanta visione et mente consternatus discessit, et illuminationem quandam mentis concipiens, divinum illud esse mysterium nec perfecte credidit nec perfecte dubitavit. Audierat sepius magnum esse christianitatis sacramentum, sed Iudaica repugnante perfidia, quicquid inde mente concipere poterat, dubie recipiebat. Conservabat tamen omnia hec, conferens in corde suo. Sic totus revolvitur annus, cum iterum in parasceue, quod est ante sabbatum, in sinagoga constitutus visitationem piissimi sensit Salvatoris. Siquidem Iudeis quedam est detestabilis consuetudo, ut inplentes mensuram patrum suorum quovis anno ad contumeliam Salvatoris ymaginem ceream crucifigant. Quam dum more suo contumeliis afficerent et cetera, que in passione eius leguntur, flagellando, colaphizando, conspuendo inplessent et clavis manus et pedes perforassent, tan-

dem lancea latus eius perfoderunt, et continuo exivit sanguis et aqua. Et qui vidit testimonium perhibuit, et scimus, quia verum est testimonium eius. Nam idem Iudeus divinitus illuminatus hec vidit et credidit. Relicta enim synagoga, statim ad archiepiscopum cucurrit, que gesta sunt nunciavit, et abrenuncians infidelitati synagoge in sabbato sancto lavacrum regenerationis accepit et non solum angelis Dei, sed et hominibus de sua conversione gaudium fecit. Gaudeamus et nos, carissimi, de benignissima gratia Redemptoris, ita ut etiam malis bene utentes ipsam nobis nequitiam Iudeorum vertamus in arma salutis, et quasi per eorum illuminati excecationem nostram ad Iesum excitemus devotionem. Videamus, quid illis faciat sua malitia, et vere credamus, quod ipsum apud Ihesum faciat devocio nostra. Illi inplentes mensuram patrum suorum, qui sibi suisque inprecantes dixerunt: *Sanguis eius super nos et super filios nostros*, ipsum sub ymagine sua contumeliis affectum crucifigentes, vere crucifigunt, non verbum vite sicut patres eorum manibus nefariis contrectantes, sed odiendo, execrando, malitie illum manibus contingentes. Christus enim resurgens a mortuis, iam non moritur, mors illi ultra non dominabitur. Ipse tamen per ymaginem crucifigi potuit, qui ante passionem tempore legis per agnum immolari potuit. Sed dicis: *Illud in figura factum est.* Assentio. Illos tamen, qui huic sententie diffidunt, ad auctoritatem illius scripti mittimus, ubi a Iudeis in ymagine Domini simile quiddam perpetratum est, ubi invenitur, quod de latere eius exivit sanguis et aqua, unde multi ceci fuerant illuminati et claudi curati, leprosi mundati et demones effugati. Veraciter igitur credamus, quia quod illis ipsorum malitia, nobis faciat fides nostra. Annon qui devota mente recolit[1] passionis dominice, ita ut ad lacrimas com-

1) *recolit mente* scil. recordatur, reminiscitur.

pungatur, non vere compatitur Christo, cuius membrum est, cum gloriosissima matre eius Maria, cuius animam doloris pertransivit gladius[1], et cum pudicissimo filio et ministro suo Iohanne, quamvis ille mortem non viderit, donec placidam sue carnis absolutionem, Domino se visitante, percepit, calicem dominice bibat passionis? annon vere cum mulieribus plorat, que sedentes ad monumentum lamentabantur, flentes Dominum? annon qui in commemoratione talium in omnibus se devotos et compunctuosos exhibent, non vere cum Nychodemo et Ioseph aromatibus eum condiunt et linteo mundo involvunt? Vere tales, quia flent cum flentibus, gaudebunt cum gaudentibus, quia sicut vere Christo compatimur morienti, sic vere conregnabimus resurgenti[2].

16. *De obsidione et liberatione Lovenburg.* Bernhardus autem dux videns, quod Adolphus comes prosperatus in via sua Liubekam optinuisset et Stadium, sperans per eum plurimum prevalere in terra et nominis sui extendere potentiam, veniens in manu valida cum uxore etiam et omni suppellectili circa 1193.
cathedram beati Petri[3] obsidione maxima vallavit Febr. 22.
Lowenburch. Quem constanter iuverunt Adolphus comes et Bernardus. Cumque diutina obsidione artasset castrum, ita ut iam fame deficerent qui in ipso erant, et dux quasi securus distracto exercitu solus excubias servaret, venerunt amici ducis Heinrici, Bernhardus comes de Wilepe et Helmoldus de Zverin cum hiis quos contraxerant, aut victualia esurientibus laturi, si possent, si vero non possent, ipsos de obsidione liberaturi. Cum vero transirent aquas, dux quidem primo eos non attendebat, sed cum multiplicati fuissent, inibere eos volebat, nec

1) secundum Psalm. 105, 18. Cf. verba cantus ecclesiastici, qui vocatur *Stabat mater: cuius animam gementem, contristantem ac dolentem pertransivit gladius.* 2) Respicit ad Ep. Roman. 8, 17. 3) anni ut videtur 1193.

poterat. Illi autem confortati viribus et armis cum his qui in castro erant, dimicaturi cum hostibus campum petunt. Dux quid faceret nesciebat, exercitus, ut dictum est, distractus erat, Adolphus aberat, et Bernardus comes Barsith castrum[1] cum suis expugnabat. Ipse tamen constanter agens arma corripuit, viriliter pugnavit, sed victoriam non optinuit. Siquidem omnibus suis captivatis, ipse vix captivitatem evasit. Uxor vero ipsius, relicta omni suppellectili, abiit Racesburch. Sicque preter spem liberata est Lowenburch, vel quia ducem Bernardum fortuna ceca deseruit, vel quia duci Heinrico ullas reliquias Transalbinas Deus reservare voluit. Qui tamen ultionem de inimicis expetens, nunc a Sclavis, nunc a Danis auxilium querebat, et non erat.

17. *De expeditione regis Danorum in Holsatiam*
1194. *et captivitate Waldemari episcopi.* Rex tamen Danorum Kanutus, exacerbatus a comite Adolpho, fines ipsius in manu valida intravit, terram eius incendiis et depredationibus vastaturus. Siquidem Waldemarus Scleswicensis episcopus, Kanuti regis filius, contra Kanutum regem inimicitias pro regno susceperat[2] et auxilium regum Northwegie et Suecie sibi contraxerat, cui ex altera parte favebant amici imperatoris Otto marchio et Adolphus comes et Bernhardus comes de Racesburch. Cum igitur Waldemarus contra Kanutum produceret exercitum, ipso tempore Adolphus comes cum multitudine gravi transiens Egdoram fluvium, omnem terram regis vastavit usque Scleswic, ibique accepto sinistro nuncio, ad sua cum preda multa reversus est. Waldemaro namque a quibusdam amicis suis insidiose persuasum fuerat,

1) Sive in Gamme sive in Sadelbande, ut videtur, quondam positum. Fortasse Borist s. Börsk s. Börse in parrochia Gülzow (v. Arndt, das Zehntenregister des Bisth. Razeburg im 13. Iahrh. p. 37.) aut Basthorst, praedium equestre et villa parrochialis. 2) Manum levavit contra Canutum, adiutus a rege Sueciae, ineunte a. 1193, captus est mense Iulio vel Decembri.

ut memor consanguinitatis et pristine familiaritatis ad gratiam regis veniret, quem ille procul dubio omni amicitia dignum honoribus et divitiis ampliaret. Talibus ille consiliis acquiescens, volubilitatem fortune expertus, non solum compedibus, sed et manicis ferreis fortissime astrictus est.

Pro tali commotione, ut dictum est, sive, ut quibusdam placuit, ad subveniendum duci Heinrico rex fines comitis cum armorum vasis intravit. Cui comes, licet impari numero, occurrit. Adventum namque regis diu comes presenserat, unde non solum marchionem, sed et militum manum validam contraxerat. Sed moram rege faciente, marchio cum multis abierat, cum subito rex venit et comes exivit obviam ei. Computans tamen, quod ex equo illi occurrere non posset, legatione missa, rogat ea que pacis sunt. Sicque mille quadringentis denariorum marcis gratiam regis optinuit, et ille in locum suum reversus est.

18. *De morte Absalonis Lundensis archiepiscopi.*
Hoc dierum curriculo ex hac vita subtractus est 1201.
domnus Absolon Lundensis archiepiscopus, vir religiosus et magni consilii, summe discretionis et precipue honestatis[1]. Huius industria omnes ecclesie totius Danie prius discordantes uniformes in officiis divinis facte sunt. In cathedrali sede crucifixum super affigi fecit, ut abscedentibus et recedentibus reverentia crucifixo magis quam sibi fieri videretur. Preterea large sua ecclesiis et monasteriis conferens, maxime cathedralem ecclesiam beati Laurentii martiris Lundis ditare et ornare studebat coronis preciosis et campanis maximis, ut nunc cernitur, et diversis ornamentis. Et quia erat, ut dictum est, vir

1) Obiit a. 1201. Mart. 20, itaque Arnoldus hoc capitulum non suo loco inseruisse videtur (quod manus recens perquam margini adscripsit cod. 1). Factus est episcopus Roskildensis a. 1158, archiepiscopus Lundensis a. 1178.

religionis amator, monasterium Cysterciensium monachorum in Sora[1] edificare et ditare satagebat, ubi etiam circa finem dierum suorum molestia corporis tactus egrotabat. Ordinatis autem ecclesie sue rebus,
Mart. 20. in die beati Benedicti abbatis diem clausit extremum. Cuius mortem omnis Dania non parum indoluit, et quia multos discordantes ad pacem in vita sua reformaverat, ipsius exitum Ihesu Christo, pacis auctori, commendabat. Cui successit domnus Andreas, regalis aule cancellarius, vir litteratissimus, nec minori gratia preditus. Erat enim primo iuventutis sue tempore studiis deditus et morum gravitate ornatus. Et cum esset in negotiis regiis continue occupatus, magna tamen abstinentia se constringebat. A qua nec in Romana curia negotiis deditus temperabat, ut omni sexta feria nil gustans crucis dominice baiulus existeret. Ordinatus autem ipsam morum gravitatem non deseruit, humilis et quietus et pudicus[2] et abstinens permansit. Unde emulatione sua plurimos provocavit. Doctrina etiam adeo insistebat, ut nonnullos tam clericos quam laicos divini amoris flamma succenderet, et ipse es candens existens scyntillas verbi Dei ubique spargeret. Avaritiam quoque, que est ydolorum servitus, omnino detestans, nil per vim rapere curabat, sed suis contentus, beatius dare quam accipere docebat.

19. *Epistola Conradi cancellarii.* Nec piguit ad edificationem aliorum hic ponere epistolam Conradi cancellarii[3], quam scripsit nobis de statu Apulie et de operibus vel artibus Virgilii:

Conradus Dei gratia Hildensemensis electus, imperialis aule et regni Sicilie legatus, dilecto suo Hartberto[4] Hildensemensis preposito ecclesie salutem et di-

1) Soroe in Selandia. 2) Eadem epitheta vide in versibus c. 11 additis. 3) Epistola circa annum 1195, quo Conradum in Apulia moratum esse infra c. 25 narratur, scripta esse videtur. 4) Herbordus sive Hartbertus de Dalem, primo cantor, deinde praepositus

lectionem quam intimam. Quoniam virtuosa Domini dextra serenissimi domini nostri Heinrici, gloriosissimi Romanorum imperatoris semper augusti et regis Sicilie, imperium usque adeo in ore gladii dilatavit, ut ea que olim apud vos in scolis positi in enigmate quasi in speculo auretenus percepimus[1], *facie ad faciem oculata nunc fide cognovimus, vobis de his scribere non duximus superfluum, ut omnem de his que vobis frivola forte vel incredibilia videntur de corde vestro dubietatis scrupulum auferentes, ad ea videnda que auditis, vestrum accendamus desiderium, ut ea que nunc demissa tantum per aurem*[2] *vobis sunt dubia, fide plena constent et pateant oculata. Nec id vobis videatur difficile, terminos imperii non oportet egredi, Teutonici orbem dominii non est transeundum, ut ea videatis, circa que poete multa consumpserunt tempora.*

Inter hec autem Alpium nivibus laborioso cursu superatis primum occurrit nobis

Mantua, ve misere nimium vicina Cremone[3].

Quas civitates celeri cursu pretereuntes

— — Mutineque labores[4],

non sine ammiratione

— astitimus parvi Rubiconis ad undam[4].

Cuius parvitatem stupido intuentes obtuitu, disertissimi illius poete Lucani ammirati sumus facundiam, qui de re tam humili tam grandiloquo intumuit eloquio. Nec minus ammirati fuissemus, quod tam minimus non fluvius, sed rivulus tanti ducis, Iulii scilicet Cesaris, animo nullis unquam fracto periculis timorem in-

maioris ecclesiae, postea Conrado in episcopatu Hildesheimensi successit, anno 1199; v. Chron. Hildesh., SS. T. VII, p. 858 sq. 1) Hinc Conradus adiisse scholam Hildensemensem putandus est, videturque esse discipulus Bernonis praedecessoris, qui ex magistro scholarum decanus, deinde a. 1190 episcopus factus est: Chron. Hild. p. 858. Itaque in Chron. Hildesheim. l. c. Conradus cancellarius *frater noster* dicitur; cf. Abel l. l. p. 357. 2) *demissa per aurem* imitatur Horat. Epist. II, 3, v. 180. 3) Vergilii Eclog. IX. v. 28. 4) Lucani Pharsal. l. I. v. 41. et 213.

cutere potuit vel transitus prebere difficultatem, nisi indigenarum didicissemus assertione, eundem Rubiconem instar perhennis fluminis ymbrium et torrentium auxiliis sepe sepius intumescere mendicatis. Quo sine difficultate transiit[1]*, quod Iulio contingere non potuit. Transeuntes Pesaurium*[2]*, quod a pensando aurum ab antiquis dictum est, eo quod Romanis militibus, ad debellationem exterarum nationum proficiscentibus, ibi aurum ponderaretur et distribuerentur, solidi scilicet, civitatem Fanum*[3] *accessimus, ubi milites proficiscentes apud fana ydolorum, quorum vestigia adhuc ibi sunt, oraverunt et votivas pro salubri reditu diis fecerunt promissiones, quas a debellatis victoriosi redeuntes hostibus ibidem cum gratiarum actionibus persolverunt. Deinde montem non sine difficultate calcantes Apenninum, Sulmonem*[4] *ad illius Ovidii patriam pervenimus, magis ex tanti poete natione quam de sue ubertatis laude famosum, cum ipsum nullis divitiis adeo copiosum quam gelidis invenimus undis. Unde idem Ovidius:*

Sulmo mihi patria est, gelidis uberrimus undis[5].

Nec nos ipsum, ut verum fateamur, gelidis minus invenimus nivibus copiosum. Occurrerunt circiter eundem locum nobis arbores miraculose, de quibus ut aiunt si quis ramum decerpit, aut eodem anno in fata concedit aut longe et acutissime febris non evadit insultum. In quas asserunt — si credere dignum est — sorores Phetontis post lacrimosas fratris exequias miseratione superum transformatas. Deinde Thetim civitatem[6]*, ubi Thetis, mater Achillis, habitabat, pretereuntes, civitatem Nympham a dextris reliquimus, ubi pro fontium amenitate nymphe fingebantur esse et ibidem*

1) sc. imperator. 2) Romanis dictum Pisaurum, hodie Pesaro, in delegatione papali Urbino. 3) Fano in delegatione papali Ancona. 4) Sulmona in provincia Abruzzo. 5) Ovidii Tristium l. IV. el. 10. v. 3. 6) Theti sive Chieti, olim Teate, in provincia Abruzzo, ad fluvium Pescara situm.

colebantur. Cannas[1] *etiam aspeximus, ubi tot nobilium Romanorum milia ab Hannibale interfecta sunt, ut anulis occisorum duo modii inplerentur, cum anulis tunc temporis tantum nobiles uterentur. Preterivimus Iovinianum civitatem, que quasi Iovis natio*[2] *nuncupatur, eo quod Iupiter ibi natus fuerit. Sub silentio etiam transire nolumus, quod Pegaseum fontem*[3] *Musarum preterivimus domicilium, de quo nunc sine precio potare possetis et haurire, si vobis placeret, ad cuius gustum poete longis quondam studiis et laboribus pervenerunt. Nunc ergo ad illum fontem gustandum ultra Sauromatas aut ad extremos Indos*[4] *non oportet peregrinari, fons iste est in nostro imperio. Ibidem non longe Parnasus mons occurrit, in quo Deucalion cum sua coniuge dampnum humani generis iactu lapidis post diluvium reparavit*[5]. *Ibidem est Olimpus mons, tante celsitudinis, ut ceteros montes sublimes quidem sub pede longe relinquere videatur. Ibidem Kaianum*[6], *que casa Iani fuit et ideo Caianum dicitur, preterivimus et locum, qui capud Minerve vocatur*[7], *eo quod ibi Minerva coleretur, litus maris scopulosum pretereuntes, quod Palinurus dicitur, eo quod ibidem*

Nudus in externa iacuit Palinurus harena[8],

Enee adhuc refricans infamiam, quod ibidem emeritum peregrinis demersit in fluctibus Palinurum. Vidimus etiam operosum opus Virgilii[9] *Neapolim, de qua nobis mirabiliter Parcarum pensa dispensaverunt, ut muros civitatis eiusdem, quos tantus fundavit et erexit philosophus, imperialis iussionis mandato destruere debere-*

1) Canne in terra di Bari prope Ofante fluvium. 2) Giovenazzo in terra di Bari. 3) Pescara fluvius in Abruzzo an intelligendus sit incertum. 4) cf. Catull. 11, 2. 5) Cf. Vergilii Georgicon l. I. v. 62. 63 margini cod. 8 adscriptos. 6) Caietanum, Caieta, hodie Gaeta. 7) nunc Punta di Campanella dictum, haud procul a Surrento e regione insulae Capri situm. 8) Vergilii Aen. l. V. v. 871 *Nudus in ignota, Palinure, iacebis arena* paulisper mutavit auctor epistolae. Locus in Lucania nunc Capo Palinuro vocatur. 9) De Virgilio mago cf. Gervasium Tilburiensem nostri coaevum.

mus. Non profuit civibus illis civitatis eiusdem ymago, in ampulla vitrea magica arte ab eodem Virgilio inclusa, artissimum habente orificium, in cuius integritate tantam habebant fiduciam, ut eadem ampulla integra permanente nullum posset pati civitas detrimentum. Quam ampullam sicut et civitatem in nostra habemus potestate et muros destruximus[1]*, ampulla integra permanente. Sed forte, quia ampulla modicum fissa est, civitati nocuit. In eadem civitate est equus ereus, magicis incantationibus a Virgilio sic compositus, ut, ipso integro permanente, nullus equus posset redorsari, cum tamen de vitio naturali sit illi terre proprium, ut ante equi illius compositionem et post eiusdem equi quantulamcunque corruptionem nullus equus sine dorsi fractura possit equitem aliquamdiu vehere*[2]*. Ibidem est porta firmissima ad instar castelli edificata, valvas habens ereas, quas nunc satellites tenent imperiales, in qua constituerat Virgilius muscam eream, qua integra manente, nec una musca civitatem potuit introire. Sunt ibidem in castro vicino in supercilio civitatis undique mari incluso ossa Virgilii, que si libertati exponuntur aeris, totius facies aeris obscuratur, mare funditus evertitur et tumidis estuat procellis insperateque consurgit strepitus tempestatis, quod nos vidimus et probavimus.*

Sunt in vicino loco Baie, quarum meminerunt auctores, apud quas sunt balnea Virgilii, singulis passionibus corporis utilia. Inter que balnea unum est principale et maximum, in quo sunt ymagines, hodierno tempore vetustate consumpte, singulas singularum partium corporis passiones demonstrantes. Sunt et alie ymagines gypsee singule singula balnea demonstrantes singulis passionibus profutura. Ibidem est palatium Sybille, operosis constructum edificiis, in quo est bal-

1) Muri urbis Neapolis a 1194 Heinrico deditae sequenti anno sunt destructi. 2) Equus Virgilianus usque ad annum 1322. Neapoli stetit.

neum, quod hodiernis diebus balneum Sybille nuncupatur. Est ibidem palatium, de quo Helena a Paride rapta perhibetur. Preterivimus etiam Chiros[1] *insulam, in qua Thetis filium suum Achillem deposuit, dum fatorum minas et Grecorum insidias formidaret. Demum asperrima Calabrie invia cum labore transeuntes, Siciliam adituri Scillam et Caribdim non sine timore magno transivimus, quem numquam alicui contigit sani corporis homini sine formidine locum pertransire.*

In principio igitur Sicilie vidimus domum Dedali, in vertice montis constructam, in qua Minotauros inclusus matris infamiam vite tenebris redemit. Unde adhuc locus Taurominum[2] *vocatur, a Minotauro, vel quasi tauri menia, a cuius semine Pasiphe genuit Minotaurum, ubi radices et reliquie murorum domus illius intricate vestigia reliquerunt plurimum, ut vidimus, intricata. Unde mare adiacens Ycareum mare*[3] *nuncupatur, eo quod Ycarus ibidem alarum remigio aereas contra naturam hominis carpens vias*[4]*, neglecto patris mandato, vite sue diem lacrimabiliter consummaverit extremum. Accessimus demum ad Ethnam montem, in quo Iovis faber Vulcanus cum suis conservis Gygantibus Iovis fulmina fabricavit. In eodem siquidem ingentissimi caminus ignis exalans, horrendissimus, pro scintillis saxa veniunt ingentissima in modum scorie ferri ambusta, que hodierna die totam faciem terre ad diete longitudinem circumquaque tegunt, ut tota illa provincia nedum cultoribus sit idonea, sed sua multitudine predicta saxa viatoribus transitum penitus negaverunt. Talibus siquidem eguit durus ille fulminum faber carbonibus, qui inmanibus non possent follium de facili flatibus exsufflari. Est in latere predicte Ethne locus munitus et amenus, cui*

1) Sirenusas insulas haud procul a Capri sitas noster vidit, quas confudit cum insula sporadica Scyro. 2) Taormina. 3) Constat mare Aegeum a veteribus Icarium dictum esse, non vero mare Siculum, ut noster nugatur. 4) Cf. Ovidii Artem amandi II, 44: *Quis crederet unquam Aerias hominem carpere posse vias.*

dea Ceres de unica prole sollicita unicam non sine lacrimis filiam Proserpinam commendavit. Est ibidem scissura terre non minima, quam horrendarum occupat obscuritas tenebrarum. Ubi Pluto rapturus Proserpinam fingitur erupisse. Predictus autem caminus Ethne usque ad tempora Agathe virginis duravit[1], *et dum solito fortius erumperet, ut universe terre faciem occuparet et multa hominum milia violentia flammarum interimerentur, Sarraceni, qui multa miracula viderant que Dominus per merita beate Agathe operari dignatus est, velum eiusdem virginis predictis flammis opposuerunt, et ipsa flamma tamquam ventorum impetum fugiens in terre visceribus se recepit nec ultra in Sicilia comparuit, sed ipse ignis se ad quendam scopulum in mari positum transtulit, ubi hodiernis temporibus indesinenter glomeratus flammarum et cineris turbo exalat. Unde idem scopulus vulgo Vulcanus appellatur, eo quod faber Iovis Vulcanus credatur a simplicibus se ab Ethna ad eundem scopulum contulisse. Est circiter eundem locum Syragia civitas, de qua dicit Virgilius*[2]:

Prima Syracusio dignata est ludere versu
Musa, *etc.*

Iuxta hanc civitatem oritur in litore maris fons Arethusa, que primo raptum Proserpine matri sollicite per ordinem reseravit. Ad hunc fontem Arethusam vicinus preterlabitur Alpheus, surgens in Arabia et per medium maris usque in Siciliam defluit et ibidem aquis Arethuse nititur inmisceri, pristinum servans amorem, et quam vivam dilexerat, eiusdem aquis admisceri nititur post eiusdem transformationem. Vidimus ibidem termas, quarum sepius meminerunt auctores, vidimus Pelorum, Pachinnum et Lilibeum, tria promuntoria Sicilie.

1) Conf. Acta S. Agathae virg. martyr. 5. die Februarii ap. Bolland. Acta sanctorum T. III, p. 618. 620. 647 sq. 2) Vergilii Eclog VI. v. 1. 2. epistolae auctor tamen pro *Nostra* posuit *Musa* etc.

Vidimus ibi Sarracenos, qui solo sputo venenosa interficiunt animalia, que virtus, quomodo ipsis sit insita, breviter tangemus. Paulus apostolus, naufragium passus, apud Capream insulam applicuit, que in actibus apostolorum Mitilena nuncupatur[1], *et cum multis aliis evadens, ab indigenis terre benigne tractatus est. Et cum predictis naufragis ignis de sarmentis strueretur, serpens, qui in sarmentis latuerat, ignis calorem fugiens, exiliit, et manum Pauli morsu vulnerans venenoso radicatis adhesit dentibus. Quod videntes dicebant indigene:* Vere hic homo peccator est et facinorosus nec vita dignus, quem de naufragii periculo vix extractum Deus in gravioris mortis pena posuit. *Paulus autem intrepidus manum excussit, et continuo manus sanata est. Quod ammirantes Sarraceni Paulum venerari ceperunt. Unde Pauli meritis in humanitatis sue premium hospiti Pauli et suis filiis et nepotibus usque nunc collatum est, ut solo sputo venenosa interficiant animalia. Et quemcunque locum solo ambitu giraverint, animal de cetero non introit venenosum, nec aliquis serpens eos audet tangere. Unde cum generat aliquis filium, ipsum solum cum serpente ponit in naviculam et sic diu naviculam permittit fluctuare. Quodsi postea puerum receperit illesum, se patrem esse cognoscit et puerum paterne dilectionis visceribus amplexatur. Si autem ipsum invenerit vulneratum, continuo per membra frustatim discindit et uxorem suam adulterii pena condempnat.*

Ad mentem reducimus, quod apud Neapolim est quedam porta, que ferrea nuncupatur, in qua Virgilius omnes serpentes illius regionis inclusit, qui propter edificia subterranea et cryptas, que ibi plurime sunt, habundant, quam solam inter ceteras portas plurimas

1) Act. 28, 1 sq. insulae Melite, Malta, mentio fit, quam scriptor cum insula Capri confundit, insuper falsum nomen Mitylenes civitat Lesbi insulae ei attribuens.

timebamus, ne serpentes inclusi de carcere egredientes terram et indigenas molestarent. Est in eadem civitate macellum sic a Virgilio constructum, ut caro animalis occisi in ipso per sex ebdomadas maneat recens et incorrupta, si exportetur. feteat et appareat putrida.

Est ante civitatem Veseus mons, ex quo ignis, multos involvens cineres fetidos, infra decennium semel solet exalare. Cui Virgilius opposuerat hominem ereum, tenentem balistam tensam et sagittam nervo applicatam. Quem quidam rusticus ammirans, eo quod semper bálista minans nunquam percuteret, impulit nervum. Sagitta vero prosiliens percussit os montis et continuo flamma prosiliit, nec adhuc certis vicibus cohibetur.

Est ante civitatem eandem insula, que vulgo Iscla dicitur, in qua ignis cum fumo sulphureo evomitur continuus, ita ut quoddam castrum adiacens, ita paulatim etiam ipsa saxa et ipsum scopulum consumpserit, ut ibi vestigia castri non appareant. Ibi firmissime asseritur os esse inferni et ibi esse loca penalia referuntur. Ibi etiam Eneas fingitur ad inferna descendisse. Videntur circiter eundem locum qualibet die sabati circa horam nonam volucres in quadam valle nigre et sulphureo fumo deturpate, que ibi quiescunt per totum diem dominicum et in vespere cum maximo dolore et planctu recedunt nunquam nisi in sequenti sabato reversure, et descendunt in lacum ferventem. Quas quidam afflictas arbitrantur animas vel demones.

Est ibidem mons Barbarus [1], *ad quem per viam subterraneam per medium maximi montis accessimus per tenebras infernales, tamquam ad inferos descensuri. In quo monte in ipsis montis visceribus maxima sunt palatia et vici, quasi maxime civitatis, subterranei et fluvii ferventis aque subterranei, quos quidam ex nostris viderunt et sub terra quasi per spatium duorum miliarium processerunt. Ibidem thesauri septem*

1) Monte Barbaro prope Puzzuoli.

regum asseruntur repositi, quos demones custodiunt in ereis ymaginibus inclusi, diversas terribiles ymagines pretendentes, quidam arcu tenso, quidam gladiis, quidam aliis comminantes. Hec et alia plura vidimus, quorum non possumus per singula meminisse.

20. *De nuptiis Heinrici ducis et secunda expeditione imperatoris in Apuliam.* Dux autem Heinricus adhuc expetens auxilium regis[1], filium suum equivocum de Bruneswich ad ipsum misit, ut a suo latere non recederet, quousque per eum omnem terram Transalbinam optinuisset. Cui bonam quidem spem rex fecerat, non tamen eam que non confundit. Nam eadem de die in diem evanescens nil firmitatis propter negotia regis habere visa est. Unde isdem ducis filius quasi desperatus discedens alia via usus est, qua ad gratiam imperatoris, non tamen ad restitutionem paterni veniret honoris. Nam quia erat preclarus genere, nobilis virtute, speciosus forma, validus corpore, notus opinione[2], filiam palatini de Reno sortitus est uxorem. Qui quoniam patruus imperatoris erat, imperator eum pro huiusmodi copula vehementer arguebat. Qui preter se[3] hec acta affirmans, imperatoris animum blanda calliditate lenire studebat. Sed quia legitimus contractus dissolvi non poterat, paulatim mediante genero[4] iuvenis palatinus gratie imperatoris appropiabat. Tunc denique temporis imperator secundam in Apuliam expeditionem ordinavit, et quia in ipsa profectione idem ducis filius in omnibus ad placitum ei deservivit, non tantum imperatoris gratiam, sed et omnem dignitatem generi sui de manu imperatoris suscepit iure beneficiario. Tunc nova lux in Saxonia orta est[5], pacis videlicet iocunditas, quia ex illo tempore

1) scil. Danorum. 2) i. e. fama. Duxit Agnetem, filiam Conradi a. 1194. v. Ann. Stadens. Cf. Ann. Stederburg. p. 227. 3) i. e. se inscio. 4) sic pro *socero* ut etiam alibi; v. ad l. I, c. 11. p. 29. n. 2. 5) Cf. Helmold. I, c. 41 de primordiis Vicelini: *coepitque oriri nova lux, non tam in Saxoniae finibus* etc. Item infra l. VII. c. 15.

tanta familiaritate[1] imperatori adhesit, ut nil de cetero contra ipsum moliri decrevisset. Sicque ex omni parte terra marique cessaverunt depredationes, furta, latrocinia, et ingemuerunt latrones et viri sanguinum, quia periit maledictus fructus eorum. Benedicte he nuptie et eadem femina benedicta inter mulieres et benedictus fructus ventris eius, quia in ipsius copula terris sociata est pax et letitia et diu clause tunc patuerunt porte civitatum et castrorum, cessaverunt excubie, et hactenus inimici ad se mutuo accedebant, negotiatores et ruricole liberrime deambulabant. Dux autem senior variis negotiis deditus, his videlicet que ad ornatum domus Dei pertinerent, vel etiam aule proprie in Bruneswich, residuum vite sue tempus quietus exegit. Imperator autem in Apuliam profectus, prosperatus est in via sua, quia mortuo Dangchrado[2] adversario suo, omne regnum Willehelmi ad voluntatem optinuit. Cuius aulam ingressus, lectos et sedilia, mensas ex argento et vasa earum ex auro invenit purissimo. Reperit etiam thesauros absconditos et omnem lapidum preciosorum et gemmarum gloriam, ita ut oneratis centum quinquaginta somariis auro et argento, lapidibus preciosis et vestibus sericis, gloriose ad terram suam rediret. Cum autem terras Teutonie attigisset, insecutus est eum celeri cursu imperatricis nuncius, que in Apulia remanserat, nuncians, inventos esse omnes thesauros Rothgeri regis. Vetula enim quedam apud imperatricem erat, que de obsequio Rotgeri fuerat. Hec gazophilacium regis de paucissimis noverat, quod in muro antiquissimo contutatum diligentissime linito pariete et superducta pictura omnibus indagabile[3] videbatur. Cum igitur per ipsam proditum imperatori manifestatum fuisset, ille imperatrici mandavit, dicens: *De ipsis thesauris quod tibi videtur facito, me autem scias hoc tempore Apuliam*

1) i. e. fide. 2) a. 1194· Febr. 20. 3) immo: *non indagabile*.

non repetere. Ipse siquidem imperator liberalissimus erat. Quem Deus ampliare volens dedit ei thesauros absconditos, quos infatigabiliter, non tamen prodige omnibus erogabat, non tantum melioribus vel nobilioribus, sed militaribus sive vulgaribus. Pauperum vero non segnis provisor erat, qui se in omnibus non solum prudenter, sed et religiose cum gravitate gerebat.

21. *De reditu Harthwici Bremensis in sedem suam.* Eodem tempore domnus Hartwigus Bremensis archiepiscopus, a Bremensibus eiectus[1], in sedem suam reversus est cum coniventia cleri et ministerialium quorundam astipulatione. Multum enim contra episcopum in curia Romana laboratum fuerat pro causis supra dictis, simul et apud imperatorem, ut et ab officio arceretur et beneficio. Sed cum adversarii casso labore deficerent, eo quod domnus apostolicus Celestinus eum manu teneret, sopita commotione ad pacem rediit ecclesie. In tantum siquidem contra ipsum excreverat indignatio, ut imperatoris assensu tota ecclesia in personam domni Scleswicensis Waldemari convenisset[2], cuius electioni in tantum consenserat, ut sub ipsius nomine quedam negotia Bremenses ordinarent et in monetis ipsius imaginem et superscriptionem representarent. Ipse tamen Waldemarus pro tali electione Kanuto regi et amicis eius suspectus habitus est. Nam quia Kanutus ab imperatore dissentiebat, propterea episcopum imperatoris archipresulatum malignandi causa arrogare cogitabat. Et quia omne regnum divisum desolabitur[3], ideo Waldemari regnum stare non potuit, quia cum rege de pace non sensit. Cives tamen domnum Hartwigum non libenter aspiciebant, quia ipsum non per imperatorem, cuius animum offenderat, reversum dicebant. Unde ei reditus civitatis, quos imperator

1) Cf. supra c. 3. 11. 2) Confer de electione Waldemari a. 1191 s. 1192. facta Usinger p. 48 sq. 3) Ev. Luc. 11, 17.

in manibus eorum posuerat, inpedire studebant. Ille autem non propria deliberatione, set imperatoris voluntate se intrasse affirmabat et plenarie gratiam ipsius invenisse. Ad argumentum huius assertionis domnum Coloniensem Adolfum ad medium deducebat, qui favens parti ipsius, hec scriptis et nunciis ita esse astruebat. Cives vero, qui mandatum cesaris[1] habebant, hec immutari non posse sine veris litteris et nunciis ipsius evidentibus contendebant.

22. *De excommunicatione archiepiscopi pro reditibus.* Adolphus igitur comes, audito ingressu domni Hartwici, venit Bremam congratulans de adventu ipsius simul et certificari volens si vere per imperatorem vel aliunde intraverit. Ipse enim, cum idem Hartwigus exularet, omnibus modis per imperatorem et per ipsam ecclesiam Bremensem laboraverat, ut ad statum pristini honoris rediret. Ideoque nunc magis exultabat et pro hac vicissitudine aliquid gratie expectabat. Veniens ergo Bremam, auditis hinc inde partibus, displicuit quod non per ostium intraverit[2]. Ideoque sic ordinatum est ab ipso et a civibus et aliis amicis domni imperatoris, ut cum domnus archiepiscopus aliqua in civitate ordinare voluisset de ecclesiasticis tantum causis, non nisi una die vel ad maius duobus toleraretur; de reditibus tamen, qui sub interdicto positi erant, non uteretur, donec ista cesari insinuassent et ipsius voluntatem cognovissent.

Hec autem ordinatio domno Hartwigo et suis valde displicuit, qui iam libere se reditus episcopales invadere putavit. Adolphum tamen comitem, qui non tantum cometiam Stadii, set et alias res episcopii de mandato imperatoris ex magna parte tenebat[3], graviter arguere cepit eumque quasi invasorem eccle-

1) De quo v. Hamburg. Urkb. I. p. 261 et c. 22. 2) Ev. Iohann. 10, 1. 3) Confer diploma imperatoris a. 1196. Mart. 28, datum apud v. Hodenberg Verdener Geschichtsquellen I. p. 60.

sie denotavit. Adolphus autem videns, se quasi ecclesiastica censura iniuste gravari, sedem apostolicam appellavit. Exinde domnus archiepiscopus, collecto concilio ecclesiastico, usus est consilio, quod super his expediret, vel quid agendum ecclesia iudicaret. Sicque accepto responso, excommunicatis adversariis, non tantum in cathedrali sede, set et in omni sua diocesi suspendit divina, et ita non tantum gravata est ecclesia, sed et adversariorum adversus eum gravius efferbuit ira. Nam quia filii huius seculi prudentiores sunt filiis lucis in generatione sua[1], ipsum Hartwigum sua sententia gravare conati sunt. Adolphus namque veniens Bremam, absente tamen archiepiscopo, post appellationem legitime interpositam, iniuste se excommunicatum clamavit, nec ideo se a reditibus ecclesie abstinere dixit, quos ipso adhuc in peregrinatione posito domnus imperator sub interdicto posuisset et post reditum ipsius in manum eius consignasset, nisi iterum sua hoc auctoritate domnus imperator inmutasset. Se etiam gratiam potius quam iram meruisse dicebat, qui non modo domno archiepiscopo, sed toti ecclesie semper fidelis et devotus exstitisset, et per eius laborem beatus Petrus non tantum Stadium, sed et Thietmarcos, qui ad regnum Danorum se transtulerant, recepisset[2].

His altercationibus non mediocriter turbata est ecclesia propter partes adulantium, hinc inde placere volentium. Nam qui de consilio comitis erant, dicebant excommunicationem illam nil habere virium propter appellationis remedium; hi qui de parte archiepiscopi erant contradicere non poterant, pro aliis tamen causis comitem dicebant excommunicatum[3]. Ille autem affirmabat, pro appellatis se tantum

1) Ev. Luc. 16, 8. 2) Thietmarciam ab Adolfo comite recuperatam esse, ex his tantum verbis discimus; ante Iul. 3. a. 1194. factum esse statuit Usinger p. 48 not. 1. 3) De appellatione ad papam facta v. diploma Coelestini III. a. 1195. Mart. 3. datum, in quo controversia tota exponitur; Hamburg. Urkb. I, n. 306.

excommunicatum. Cum igitur civitas Bremensis hac pestilentia diutius laboraret et corruptio cadaverum que inhumata in cimiteriis iacebant homines plurimum lederet, temperata est sententia, ut in maiori ecclesia divina fierent et civitas illuc confluerent, comes tamen cum advocato civitatis et quidam de fortioribus qui reditus colligebant in banno perseverarent, et nullus eis presentibus divina celebraret. Nec hoc sine scandalo stare potuit. Nam cum hi in sua sententia perseverantes se excommunicatos negarent, comiti quidem sui non solum in Hammenburch, sed et in omnibus parrochiis et castris communicaverunt. Alii vero in Brema in forensi ecclesia populum detinentes, quia bursa vacabat, in facie archipresulis et canonicorum divina peregerunt, et factus est novissimus error peior priore[1]. Quid de ipsis canonicis dixerim? qui de propriis domibus fugati, non nisi in ecclesia et officinis claustralibus permittebantur, propter eos qui dicebant: *Vos contra imperatorem sentitis; civitatem tradere vultis, ideo vos in civitate non patiemur.* Hec omnia propter absentiam imperatoris fiebant, quia tunc in Apuliam ierat. Quo reverso domnus archiepiscopus 600^{tis} marcis gratiam eius meruit, et comes cometiam Stadii in beneficio suscepit cum tertia parte redituum[2]. Et omnis excommunicatio plenarie relaxata est.

23. *De translatione Berenwardi Hildensemensis episcopi.* Hoc dierum curriculo domnus Thidericus, abbas beati Michaelis archangeli in Hildensem, abiit Romam ad limina sanctorum apostolorum Petri et Pauli, omni devotione ipsorum adorans memoriam, simul etiam humillimis exposcens supplicationibus, ut per ipsorum vicarium, domnum papam Celesti-

1) Ev. Matth. 27, 64. 2) Reversus imperator mense Iulio diplomate d. d. Oct. 25. Geilenhusen infeodationem Adolfi comitis ab Hartwico factam confirmavit, v. Hamburger Urkb. I, n. 307. In charta Rudolfi, episcopi Verdensis, a. 1197. Adolfus audit comes Stadensis, v. Vaterländ. Archiv T. IX, p. 336.

num, et per auctoritatem sancte Romane ecclesie Berenwardus, Hildensemensis ecclesie quondam episcopus, cenobii vero beati Michaelis archangeli primus fundator, nunc autem patronus apud Deum venerandus, in cathalogum transiret sanctorum, ut, cuius sanctitatem iam dudum in sepulchro iacentis testati sunt demones effugati, ceci illuminati, claudi curati, nichilominus eius sacrum corpus tota ecclesia veneretur et adoret de pulvere translatum. Cuius devotioni, immo iuste petitioni sancta Romana concurrens ecclesia, que omnibus rationabilia postulantibus pium prebet assensum, ipsum antistitem non iam propter abbatis devotissimam supplicationem, sed etiam propter domni cardinalis Cyncii intercessionem canonizari precepit, ut eius corpus de sepulchro levatum inter memorias veneretur sanctorum ipsumque sacrosancta kategorizet ecclesia, cuius apud Deum sibi patrocinari non ambigat merita. Idem namque cardinalis pro quibusdam arduis negotiis delegatus in Daniam[1], cum peracto negotio ad sua remearet, divertit ad ipsam ecclesiam beati Michaelis archangeli. Et cum ibi a memorato abbate et fratribus eiusdem loci humanissime tractaretur, cognovit sepius ipsorum devotionem de translatione corporis venerandi. Sicque ipsius consilio et auxilio diu exoptatum adepti sunt desiderium. Cum igitur cardinalis ipsum abbatem cum sua ecclesia plurimum apud domnum papam commendaret, non solum de translatione pontificis quod voluit optinuit, sed etiam quadam prerogativa a domno papa honorari meruit. Denique mytram et anulum pontificalem, quo in sollempnitatibus uteretur, ab eo accepit et privilegia liberalissima ecclesie sue de omnibus que desideraverat optinuit[2]. Taliter honoratus a summo pontifice,

1) Confer de eo supra l. V, c. 11. 2) Cf. Chron. coenobii S. Michael. in Hildesheim, ap. Leibniz SS. R. Br. II. p. 400: *Sub eius regimine S. Bernwardus a papa Coelestino III, elaborante hoc Bernone*

accepta epistola de translatione memorati sancti, post multas itineris difficultates ad sua tandem cum gaudio remeavit. Veniens igitur in presentiam domni Bernonis episcopi et totius capituli, epistolam domni pape in medium produxit. Que cum recitata fuisset, laudabatur ab omnibus, placuit universis non tantum pro tanti thesauri revelatione sed et pro viri devotione et pro gloriosissime Dei genitricis Marie civitatis glorificatione. Coadunata igitur ecclesia, de translatione reliquiarum agitur et tali negotio dies certa prefigitur. Sed omnium bonorum invidus, ne preteriret innocuus ad sue dampnationis cumulum, hoc impedire conatus est negotium. Nam cum domnus episcopus cum sanioribus hoc decrevisset, ut mane aperto sepulchro, tumultum populi preveniens, reliquias decenter colligerent, ut processionis tempore sine impedimento procederet, mutato consilio ante auroram cum abbate et admodum paucis monachis clam ad tumbam accessit, memoriam[1] reseravit, ossa virtutis plena in lintheo mundo collegit sicque sub custodia relinquens ad sua recessit. Mane quod factum fuerat innotuit, unde commoti fratres maioris capituli dixerunt: *Non est nobis pars in reliquiis istis, que nocturno silencio ossibus mortuorum corrupte sunt.* Et dixit vir amico suo: *Quis me certificabit, ne pro veris reliquiis capud vel scapulas seu tibias alicuius lecatoris aut cuiuslibet peccatoris accipiam? Nihil nobis cum sollempnitate ista, revertamur ad nostra.* Ad episcopum autem: *Quia defuistis,* aiunt, *nobis in facto isto, et nos deerimus vobis hodie in facto vestro.* Huiusmodi contradictionibus protelabatur translatio, et populus, qui de longe venerat, gravabatur tedio, ita ut quidam desperati discederent, alii vero non sine scandalo remanerent. Hec tamen anticipatio

episcopo Hildes. et Theodorico abbate, canonizatur; qui etiam obtinuit infulam et sandalia cum aliis libertatibus, privilegiis et multis indulgentiis. 1) i. e. arcam.

tali, ut reor, ex causa exstitit. Fuerunt aliquando in eodem monasterio quidam simpliciores fratres, qui virtutes beati pontificis scientes, quas tam in vita quam post mortem patraverat, ipsius memoriam in magna veneratione habebant, unde ipsum transferri dignissime iudicabant et eius reliquiis ditari super aurum et topazion ardentissime cupiebant. Unde consilio habito cum custodibus ecclesie clam sepulchrum aperiunt, reliquias auferunt, et eas in suis loculis contutantes, psalmodiis, missis seu aliis oratiunculis venerantur, honorant, adorant. Ubi vero talis veneratio percrebruit, pluribus innotuit, cognita displicuit, nec iam devotio sed gravissima iudicatur presumptio. Terrentur reliquiarum cultores, et quod factum fuerat non iam factum sed omnino mutatum esse volentes, thesaurum, quem absconditum habuerant, abscondite et diligentissime reposuerunt. Hec scientes monachi cum sollempnitate reliquias adire timuerunt, ideoque cum solo episcopo hec peregerunt. Ipsum tamen cum eorum lateret intentio, simpliciter quod fecit operatus est, ut transferentium vitaretur oppressio. Tali machinatione, ut dictum est, commentor fraudum translationem sanctarum reliquiarum pene impedierat, quod ante aliquot dies per energuminum quendam se facturum iactitaverat. Sed religiosis viris, quorum illic multitudo confluxerat, mediantibus, concordia, mater virtutum, in suis optinuit dominatum, episcopo sacramentaliter confirmante, non nisi pro quiete ecclesie se quod factum erat fecisse, monachis quoque iurantibus non nisi veras reliquias protulisse. Prolato igitur thesauro beati corporis, commune fit tripudium, resonat concentus populorum, certatim dona ferentium et tanti patroni suffragium postulantium. Deferuntur presulis reliquie in sanctam ecclesiam beate virginis Marie, in qua idem presulatus sui tempore ipsam reginam glorie divino iubilo glorificaverat creberrime. Et quia

ipsam, ut decuit, glorificavit, ipsa eum in ecclesia Dei magnificavit. Peractis igitur Dei laudibus, cum gloria capud et dextrum brachium in scriniis eiusdem ecclesie est repositum, et caput quidem exquisitissimo opere gemmis preciosis et auro fulvo nimis adornatum, corpus vero reliquum ad ecclesiam beati Michaelis archangeli fuit relatum. Facta est hec translatio non sine virtute signorum, a domno Bernone episcopo, anno presulatus eius sexto[1], anno vero verbi incarnati 1194, Rome presidente domno papa Celestino, pontificatus eius anno quarto[2], regnante Heinrico pio imperatore, anno regni eiusdem a morte patris, qui in peregrinatione Hierosolimitana gloriose obierat, septimo, imperii vero quarto, anno quoque depositionis sancti memorati 188.[3] Et laudatur et glorificatur nomen domini nostri Ihesu Christi a populis omnium nationum, qui ita in sanctis suis nostris in temporibus magnificari voluit. Cuius regnum et imperium sine fine permanet in secula seculorum. Amen.

24. *De morte Bernonis episcopi et Heinrici ducis.* Hoc dierum curriculo mortuus est domnus Berno Zverinensis episcopus, primus eiusdem tituli antistes[4]. Qui enim nunc est Zverinensis, olim tempore Ottonum dicebatur Magnopolitanus. Unde eadem sedes propter timorem Sclavorum translata est, a quibus idem antistes sepius contumeliatus. Qui a duce Heinrico episcopus eis prefectus[5], primus nostris in temporibus doctor illis exstitit catholicus, alapas, colaphos ab eis pertulit, ita ut frequenter ludibrio habitus ad sacrificia demonum artaretur. Ille tamen per Christum confortatus, culturas[6] demonum

1) Berno a. 1190. ad episcopatum promotus est. 2) Papa factus est a. 1191. 3) Quem numerum non esse congruum apparet, quoniam Bernwardus a. 1022. decessit; ita etiam in aliis erravit. 4) Obiit, ut videtur, a. 1190 seu 1191. Ian. 27; v. Wigger in Iahrbücher des Vereins für Mecklenburg. Geschichte XXVIII, 278. 5) V. Helmold. l. I. c. 87. de institutione eius. 6) V. ad Helmold. l. I, c. 83. pag. 165, not. 2.

eliminavit, lucos succidit et pro Gutdracco Godehardum episcopum venerari constituit, ideoque bono fine cursum certaminis terminasse fidelibus placuit. Post cuius decessum domnus Brunwardus, eiusdem ecclesie decanus, pontificali honore sublimatus est.

Circa ipsos dies mortuus est famosus ille dux 1195.
Heinricus in Bruneswich[1], et cum Salemone de uni- Aug. 6.
verso suo labore, quo laboravit sub sole[2], nichil est consecutus nisi memorabilem satis sepulturam una cum coniuge sua domna Mechtilde in ecclesia beati Blasii episcopi et martyris. Unus enim, ut idem Salomon testatur, interitus est omnium, et idem occasus sapientis et stulti, et moritur doctus simul ut indoctus[3]. In omnibus autem et super omnia benedictus Deus excelsus, quia ante solem permanet nomen eius[4].

Princeps laudande, iam letus ad ethera scande,
Cultor pacis eras, nunc divitias tibi veras
Reddat rex regum, qui solus regnat in evum.
Enituit late virtus tua cum pietate,
Nobilitas morum cum flore decoris eorum.
Ad cultum Christi tu Sclavos perdomuisti,
Qui per doctores Sathane sprevere furores
Adque Dei cultum satagunt attollere vultum.
Structor multarum sic crederis ecclesiarum.
Non est gens, que te non miretur, bona de te
Dum recolit rite. Te noverat ultima Thyle,
Que sua donavit; te Grecia magnificavit;
Hierusalem, tota tua conspiciens pia vota,
Te colit e contra cum rege suo patriarcha.
Non aberat tristis livor virtutibus istis:
Set pro pressuris seclis potiere futuris.
Coniuge coniuncta maneat merces tibi multa,
Que Christo gratum pia deprompsit famulatum.
Excelsi donis durat benedictio prolis,
Et nutu Christi regnant modo, quos genuisti.

1) Obiit a. 1195. Aug. 6. 2) Ecclesiast. 2, 18. 3) Ecclesiast. 2, 14. 16. 4) Psalm. 72, 17.

25. *De peregrinatione secunda.* In omnibus his non est aversus furor eius, sed adhuc manus eius extenta[1]. Siquidem propter peccata nostra, que cotidie accrescunt super nos, nondum venit tempus miserendi. Nam Syon captivata et adhuc a gentibus est conculcata. Sed tu exurgens, Domine, misereberis Syon, et utinam coram te veniat tempus miserendi eius. Presumendum est tamen de tua misericordia, piissime pater, quod cito veniat tempus miserendi. Quanti enim filii tui, Domine, in priori peregrinatione pro Syon redimenda devoti fuerunt, quanti reges, principes gloriosique et sublimes, sua seque dedentes, exilium et mortem propter te sustinuerunt? et licet non omnes pari devotione perseveraverant, invenisti tamen de tuis, quos elegeras, holocausta gratuita. Quid de ordine gloriosorum pontificum dixerim? qui omni devotione in hac peregrinatione desudarunt et multis exemplum facti, tam predicatione quam operatione eos animaverunt. Sacerdotes quoque suis ministeriis et exhortationibus salutares offerentes hostias, cum numerositate canonicorum populum Dei plurimum roboraverunt. Placeat tibi, Christe, devotio sponse tue, sancte videlicet ecclesie, placeant tui fideles, in quibus, etsi minus perfecta sunt opera, invenisti tamen fidem in Israel. Nos enim alium Deum nescimus preter te, Domine, in quem speramus, quia etsi iuste ad tempus irasceris, propter temet ipsum tamen propitius eris nec in ira tua misericordias tuas continebis. Nunc ergo quique terrigene et filii hominum, simul in unum dives et pauper, placate Dominum, sumite armaturam Dei, signum videlicet victoriosissime crucis ad expugnandos ipsius hostes, tam visibiles quam invisibiles! Audite psalmigraphum exhortantem: *Hodie si vocem Domini audieritis, nolite obdurare corda vestra*[2]. Hanc vocem, ut speramus, audivit pius imperator

1) Iesai. 5. 25, v. i. l. VI, c. 1 init. 2) Psalm. 94, 8.

Heinricus. Qui licet publice cruce signatus non fuerit, per viscera misericordie spiritaliter tamen fuisse signatum non ambigimus[1]. Nam sicut pater eius priorem, ita ipse secundam devotus ordinavit peregrinationem. Qui apud Argentinam in curiali collo- 1195.
quio acceptis epistolis domni pape Celestini a venerabili cardinali Gregorio[2], omni devotione huic peregrinationi se obsecuturum affirmavit. Ordinavit etiam legatos honoratos in Appuliam ad domnum Conradum cancellarium, qui tunc ibi erat negotiis imperialibus detentus, mandans omni studio inpensas preparari peregrinationi, que sequenti anno futura erat, in auro, frumento et vino et navibus plurimis. Cuius zelo plurimi accensi tam magnates quam militares signum dominice passionis in remissione peccatorum suorum tunc temporis susceperunt, Heinricus videlicet palatinus de Reno et Otto marchio de Brandenburch, qui tamen ipsam peregrinationem non peregit, sed per domnum papam dispensatorie eam dimisit, dux Heinricus Brabantie, Hermannus lantgravius de Thuringia, Walraven comes de Lymborch, Adolphus comes de Scowenburch[3], dux de Osterike[4], Hartwigus quoque archiepiscopus Bremensis et Rodulfus Verdensis et alii quam plures. Multi etiam acceptis litteris exhortatoriis domni pape a cardinali memorato, in civitates et parrochias plurimas eas detulerunt. Quibus perspectis nonnulli celitus inflammati pro defensione terre sancte triumphale signum dominice passionis et ipsi susceperunt. Inter quos in civitate Lubeka de valentioribus circa quadringentos viros signati sunt. Fervente itaque zelo

1) Cf. Ann. Marbac. a. 1195 et epistolam Heinrici ex Apulia principibus missam, in Ann. Col. max. 2) Litteras papae d. d. Laterani April. 27. v. apud Magnum Reichersb., ex quibus apparet Gratianum et Petrum cardinales in Germaniam missos esse, non, ut vult noster, Gregorium. 3) Comes Adolfus cum rege Heinrico fuit Wirzburgi 1196. Mart. 28; v. supra c. 22, p. 186, not. 3. 4) Fridericus. Iidem principes et alii cum rege Wormatiae 1195. Dec. 6; v. Ann. Marbac.

christiane devotionis, omnes in unum, dives et pauper, ad peregrinationem future estatis se preparabant. Ipse quoque imperator in propria persona eandem peregrinationem ordinaturus Appuliam properavit, tanto devotior, quanto adventantibus peregrinis esset paratior[1]. Sed perplexitate testiculorum Leviathan[2] hoc impedire conante, intolerabilis werra ibidem exorta est. Nam uxore imperatoris ab ipso dissidente, grandis conspiratio a primoribus terre, a consanguineis etiam ipsius imperatricis contra eum exorta est[3]. Quam ex ordine prosequi non possumus, quia ad alia tendimus, id hystoriographis censentes relinquendum.

26. *De processu peregrinorum.* Igitur adveniente
1197. tempore, quo solent reges ad bella procedere[4], gens sancta, videlicet christianorum, genus regium, regale sacerdotium contra legionem Sathane expeditionem seu peregrinationem devote suscepit, alii quidem navali, alii terrestri pergentes itinere. Navales quidem divina favente clementia secundo vento fruebantur, terrestres autem regia via prospere ferebantur. Venientes autem Ytaliam et ad regionem Beneventanam, nonnullam gratiam apud habitatores regionis illius invenerunt, qui rerum forum venalium et cetera commoda large quidem eis prestabant, clanculo eis tamen derogare non cessabant. Quidam etiam eis in faciem exprobrabant, dicentes: *Superstitiosa et Deo odibilis est via, qua pergitis, qui facie quidem vos peregrinos et religionis cultores ostenditis, re autem vera intus lupi rapaces estis. Non enim pro imperatore celesti sed pro terreno militatis et una cum ipso omnem Appuliam et Siciliam spoliare venitis.* Quid facerent Christi milites, an procederent seu redirent, dubitabant. Talibus enim verbis dissolve-

1) a. 1196. exeunte mense Iunio. 2) secundum Hiob 40, 12.
3) scil. a. 1197, Heinrico in Sicilia existente, v. Ann. Marbac.
4) sc. ver anni 1197.

batur cor multorum ut cera que fluit a facie ignis[1]. 1197.
Timebant sane traditiones, ne, si procederent, vita simul et rebus spoliarentur.

Ars temptatoris minime tamen obfuit illis.

Nam pius Dominus suis non defuit, sed in suo proposito constantiam ipsorum roboravit. Eodem, ut dictum est, tempore in Appulia erat imperator, variis adversitatibus et preliis detentus. Nam de traditione imperatricis et aliorum nobilium illius terre ei constabat. Quapropter infinitum in stipem militie erogans aurum, omnem virum fortem et validum sibi sociavit. Contigit tamen, ut ipsos adversarios suos comprehenderet et dignam de eis ultionem caperet. Et illi quidem, quem contra se regem creaverant[2], dyademate inposito clavis acutissimis cum ipso dyademate capud transfixit, alios autem aut suspendio aut incendio aut diversis dampnavit suppliciis. Post hec generalem curiam in Palerma civitate regia edixit, et procedens in concionem omnibus locutus est: *Scimus quidem, omnibus vobis constare de nostra impia traditione; sed quia annuente Deo ipsos erroris capitaneos, qui nostram circumvenerant clementiam, comprehendimus, convicimus, convictos ut maiestatis reos dampnavimus, suggerit animo imperialis serenitas hec nobis sufficere, nec ullam ulterius ultionem super hoc capere. Remittimus igitur ex animo in commune toti regno consensum prave conspirationis, quam in nos feceratis, regem contra nos suscitando et anime nostre insidiando. Tantum de cetero filii pacis sitis, et vobiscum sit Deus pacis.* Talibus alloquiis multam gratiam illius regni invenit, et de cetero terra quievit. Infirmitatem tamen nimis gravem tolerabat, que eum usque ad mortem vexabat.

1) Psalm. 68, 3. 2) scil. Iordano de Sicilia, v. Ann. Stadens. a. 1196. Ann. Col. max. p. 804. Confer Ann. Marbac. p. 168: *regem — — coronam clavis ferreis capiti eius affigi iussit, et alios igne cremari, quosdam in mare mergi iussit.* Quae inde sequuntur discrepant a nostro.

Inter hec exercitus peregrinorum appropiabat et comes Adolphus cum melioribus eum salutare veniebat. De quorum adventu nimis letatus, iocundissime eos suscepit et humanissime tractavit. In ipso temporis articulo classis peregrinorum, quam Dominus per tediosissimam viam et longissimos tractus maris illesam conservaverat, prosperis ventis et plenis velis cum quadraginta quatuor navibus ad Messinam Sicilie civitatem cum gaudio applicuit. Quorum adventus tam imperatori quam omnibus Teutonicis, qui illuc pro instanti werra confluxerant, habundantiorem fecit letitiam. Imperator sane ad ultionem inimicorum suorum infinitum contraxerat exercitum de Suevia, Bauwaria, Franconia et aliis nationibus usque ad sexaginta milia. E quibus omnes meliores et ipsa imperatoris familia[1] tota cum domno Conrado cancellario devotissimum illud peregrinationis iter unanimes susceperunt. Qui quoniam in Appulia diutius erat, ad ipsum iter summo apparatu se preparaverat. Nam preter aliam suam suppellectilem et thesauros amplissimos, quos large postea erogavit, in mensa cottidiana vasa aurea et argentea, quibus cibi et pocula inferebantur, ad mille marcas sunt appreciata. Ipse vero cancellarius in eadem profectione ordinatus sacerdos et episcopus[2], alacri animo profectus est, multas gazas portans secum tyronibus ab imperatore deputatas, qui prelia Domini viriliter exercerent. Circa festum igitur beati
Sept. 1. Egidii de Messina civitate profecti, ad portum Accon
Sept. 22. in festo beati Mauricii cum summa tranquillitate et salute integroque navium numero applicuerunt. Cancellarius tamen cum comite Adolpho aliisque amicis apud Cyprum adlitavit[3], regem[4] eiusdem insule coronaturus diademate a domno imperatore

1) i. e. ministeriales. 2) Wirceburgensis. 3) i. e. naves appulit.
4) Amalricum, Widonis quondam regis Hierosolymitani fratrem. Cf. de Cypro s. l. IV, c. 16.

transmisso. Sane idem rex sub ditione Constantino- 1197. politani imperatoris prius subsistens, ad maiorem sue glorie dignitatem a gloriosissimo Romanorum augusto coronari desiderantissime expetiit. Illuc itaque gloriose veniens[1] gloriosius suscipitur, lautissime detinetur, expletisque instantis negotii rebus, exquisitissimis ditatus muneribus, omnibusque suis, prout cuiusque exigebat magnificentia, repedatis navibus Accon prospere velificabat.

Ibi tamen adhuc consistens tristi percussus est nuncio de morte Heinrici comitis Campanie, regis vero Hierosolime[2], qui paucis ante diebus subita et inopinata morte decessit. Siquidem Sarraceni, eruptione facta, civitatem Ioppen vallaverant. Quo audito predictus rex arma subito corripuit, ut presidio fieret civitati. Christiani autem qui intus erant, plus in sua animositate quam in Domino confidentes, apertis portis hostes cedere ceperunt. Quibus illi acrius insistentes, ad fugam eos compulerunt. Cumque in civitatem se recipere voluissent, qui intus erant, hostium timentes impetum, valvas concluserunt et innumeram fratrum suorum iacturam pertulerunt. Illis cadentibus, Sarraceni civitati insistentes ipsam ceperunt et omnes qui intus erant Teutonicos tantum trucidaverunt. Sicque factum est, ut et intus et foris Teutonici tantum cecidissent; traditione, ut dicunt, factum illorum, qui ibi erant de Ytalia vel Anglia, Deo dignam ultionem eis reddente, quia etsi peccatores ad vitam servati sunt, possessionibus tamen et rebus sunt privati, illi autem in sua morte victores sunt reputati. Videns autem rex tantorum neglectam salutem, Accon revertitur, domum propriam ingreditur, et dum solus cum solo super exedras[3] pro captando aere staret, subito cecidit et

1) sc. Conradus cancellarius. 2) Factus est rex post mortem Conradi marchionis, cuius duxerat viduam, 1192. mense Maio. 3) Intelligenda est fenestra; cf. Ann. Stadens. p. 353: *de fenestra cadens.* Obiit a. 1197. ineunte m. Septembri, ut videtur, confer Wilken V,

1197. fracta cervice exspiravit. Dicunt tamen quidam, eum a Deo plagatum, eo quod de adventu Teutonicorum doluerit et eis liberationem terre sancte, si sic Domino complacuisset, inviderit. Sub eodem igitur tempore peregrini applicantes Accon, audita perditione fratrum, arma corripiunt, si forte Christo mediante hostes fundere vel predam excutere potuissent. Illi autem destructa civitate cum captivis et preda multa ad sua repedarunt, nec minus isti Accon sunt reversi.

27. *De prosperitate peregrinorum.* Congregatis itaque navibus et convenientibus Dei filiis in unum, factum est gaudium non modicum de coadunatione et devotione tante ecclesie, ibidem in Christo congregate. Audivit enim Syon et letata est, et exultaverunt filie Iude[1]. Non tamen Syon terrena, quam adhuc captivabat misera Babylonis filia, set Acconite et Tyrii, non quondam Dei populus, nunc autem Christi coheredes et Dei filii in ymnis et confessionibus benedicebant Dominum, orantes et deprecantes, ut accepta ipsorum devotio et de inimicis crucis digna fieret ultio. Econtra hostes timore turbabantur non modico, timentes, ne ipsorum deiectio terre sancte fieret liberatio. Unde etiam multa loca munita, que fiducialiter inhabitabant, audito istorum introitu deserta relinquentes ad tutiora commigrabant. Coadunato igitur exercitu, ut dictum est, omnes pariter abierunt Tyrum. Ibi contemplatis viribus suis et armis, ordinaverunt acies adversus Sydonem. Equestres quidem terrestri via usi sunt, ceteri vero navali itinere perrexerunt. Venientes itaque ad Sydonem, sine habitatore et rebus eam invenerunt. Videres illic domos lapideas et cedrinas, diversis ornatibus cultas, quas inhabitare gloria, destruere vero erat miseria. Quanti illic erant, qui de lignis cedrinis aut equos stabulabant aut ex eis cibaria deco-

p. 26 sq. not. 48, qui Heinricum Ptolemaidem reliquisse a nostro falso statutum esse dicit. 1) Psalm. 96, 8.

quebant? Destructa igitur Sydone, ad Sareptam 1197.
Sydoniorum iter convertunt[1]. Ubi similibus perpetratis, ad Fontem Ortorum perveniunt, inde ad Baruth[2] facies convertunt. Cuius habitatores civitatem quidem neglectam reliquerunt, castrum vero nobilissimum civitati contiguum viris fortissimis munierunt, repositis illic cibariis et armorum vasis plurimis. Videntes igitur castellani terrestrem contra se venire exercitum, navali adhuc latente, apertis portis omnes eis obviam procedunt. Hoc viso, nostrates auxilium de celo invocantes, contra illos se animaverunt. Factis igitur discursibus modo hac modo illac volubilis se fortuna trahebat. Comes autem Adolphus cum quodam nobili Bernardo de Horstmere[3] latenter insidias tetenderat, donec exitum rei animadverteret. Vidit igitur principem ipsius castri[4] in fervido equo, quem dextrarium dicunt, eminus venientem et gloriosum gloriose multorum interitum minitantem. Explorata igitur oportunitate, cominus venientem de latebris consurgens impetu valido in transversum facto tam equum quam sessorem ad terram deiecit. Illo subito cadente, subito extra se rapitur et mentis impos circumspexit, et non fuit auxiliator. Tandem ad se reversus, vires resumere conatur et nichilominus impetu valido equinis pedibus ad terram conculcatur. Quod cum tertio fieret, resumptis animis et viribus ipsum equum brachiis detinere conatur. Ille autem tertio casu supinatus circa umbilicum lorica nudatur, nec mora imminens hostis vibrata hasta valide illum transegit, nec secundum vulnus apposuit. Inter hec fit tumultus hostium auxilium ferre certantium. Quibus dum comes

1) Sita est civitas inter Sydonem et Tyrum; errare hic nostrum de serie rerum facile apparet, v. Wilken V, p. 35, not. 62. 2) vulgo Berytus dicta, Beyruth. 3) Horstmar in praefectura Steinhorst, districtu Münster. Bernhardus de Horstmar una cum Adolfo comite occurrit inter testes in pluribus diplomatis, v. Hamburger Urkb. I, n. 316, dat. 1199; n. 432, dat. 1219. 4) Fuit Emir Assamah.

1197. cum suis viriliter resisteret, captivati sunt de ipsis adversariis duo insignes, et cessaverunt ab eis[1]. Magnificatus est autem comes Adolphus, Domino auxilium ferente ipsoque periculo se submittente. Cum hec agerentur, navalis exercitus prospere velificando urbi desolate appropiabat, in qua tantum captivi christiani remanserant. Qui videntes vela quadrangula, christiana intellexerunt agmina. Unus autem ex eis accedens ad turrim, que ceteris excelsior erat et fortior, instrumento quodam hostium reseravit clanculo et suspensis vestigiis repressoque halitu ascendens, custodes carceris pausantes invenit; irruensque super quietos repentino interitu soporem illorum morti sociavit. Arreptoque signo, nutu quo poterat navales ad subversionem urbis invitabat. Quod videntes Dei miraculum intelligebant, et celerius applicantes certatim litus apprehenderunt. Cancellarius vero, quia cum ipsis erat, quantocius ipsum castrum apprehendebat. Hostes ergo territi sinistro omine, quod maxima spes illorum perisset in casu principis et in perditione turris, fortitudinis omni fiducia perdita, per loca deserta et invia fugere ceperunt, nullum vite presidium nisi montes et scopulos et petrarum fissuras opinantes. Servi autem Christi civitatem et castrum gaudentes intraverunt. Et castrum quidem omnibus divitiis repletum invenerunt. Vinum autem et triticum et cetera que ad victum pertinent, abundantissime repererunt illic, que ad tres annos habitatoribus illis sufficere potuissent. Telorum autem, balistarum et arcuum tanta illic fuit superabundantia, ut due naves magne ex his onerari potuissent. Est enim Baruth nobilissima civitatum et fortissimum presidium illius regionis. Que quia in optimo portu maris sita

1) Commissum est proelium a. 1197. Oct. 23; confer de loco atque de serie temporis Wilken V, 35 sq. not. 64 et 66, qui nostri narrationem minus accuratam esse ostendit.

est, omnibus prebet introitum et exitum, nec ulla 1197. ibi potest navis aut galea preterlabi, quin sponte aut invita ipsa portui addatur. Unde factum est, ut ab ipso Syrie excidio[1] usque tunc decem et novem milia captivorum christianorum de eodem castro Saladini curie sint presentata. Habet etiam talem prerogativam eadem civitas, ut omnes reges illius terre ibi coronentur. Unde Salhadinus cum eam cepisset, ibi coronatus est et rex Ierosolyme sive Babylonie salutatus[2].

Moram autem ibi exercitu faciente et muros civitatis destructe suscitante, sinistra fama de morte imperatoris illuc pervenit[3]. Que non parvam populo Dei tristitiam fecit. Dissolvebantur enim manus virorum fortium, quia, sicut in tali mutatione fieri solet, alius cogitabat perdere dignitatem suam, alius beneficium, alter patrimonium, sicque fluctuabant cogitationes fere omnium. Alteri forte sua dictabat conscientia, si domi esset, sibi provenire imperium. Alius timebat principatum sibi contrarium et, quod maior erat destructio, plus dissensionem sperabat quam pacis unionem, ut factis partibus suis quoquo modo prospiceret eventibus. Inter has fluctuationes non defuit suis spiritus consilii, qui colligationes impietatis in eis dissolveret et in suo proposito constantes faceret. Nam principes celebrato colloquio hoc statuerunt, ut omnes regni primores ibi presentes sacramentaliter fidem facerent imperatoris filio. Et sic quievit commotio.

Aliud quoque ibi habuere consilium, quis regno Iherosolymitano digne prospiceret, quia, ut dictum est, rex vita decesserat. Visum est ergo omnibus regem Tyri[4] ad talem sufficere principatum. Qui vo-

1) Intelligit expugnationem Hierosolymorum aliarumque civitatum a. 1187. factam, v. supra l. IV, c. 4. 2) Confer de hoc nostri errore supra l. IV, cap. 5. not. 3) Mortuus est Sept. 28. De tempore, quo nuncius in Syriam pervenerit, cf. Wilken V, p. 43 not. 80. 4) immo regem Cypri Amalricum, de quo v. s. cap. 26. Regis

1197. catus, ad eos honorifice venit, ibique sociata sibi regina vidua[1], rex Iherosolymorum ab omnibus est declaratus. His omnibus devote cooperabatur princeps Antiochie[2], qui cum multis copiis de finibus suis eo venerat et bene prosperatus iamiam reditum maturabat. Volens autem suos prescire quod factum erat, dimisit columbam.

Hic quiddam dicturus sum non ridiculum, sed ridiculose a gentilibus tractum, qui quoniam sapientiores filiis lucis in generatione sua[3] sunt, multa excogitant, que nostrates non noverunt, nisi forte ab eis didicerint. Solent enim exeuntes ad quelibet negotia secum asportare columbas, que domi aut ova aut pullos noviter habent creatos, et si in via forte accelerare volunt nuncium, scriptas litteras sub umbilico columbe subtiliter ponunt et eam avolare permittunt. Que cum ad suos fetus properat, celeriter amicis desideratum nuncium apportat. Hac arte usus princeps memoratus quod factum erat, celerrime per columbam suis nunciavit. Qui cognoscentes Sydonem destructam et Berith captam, eruptione facta attemptare volebant, si et ipsi hostibus dominari potuissent. Cum igitur principibus salutatis ad sua princeps Antiochie remearet et expansis velis Lystris[4] propiaret, celitus exterriti habitatores civitatis arrepta fuga montes camposque petierunt. Princeps vero eam intravit, collocatisque ibi militibus, christianorum presidium fecit. Habitatores autem Gybel[5], cognito adventu Anthiochenorum, simili stuporis genere confusi relictis suis sedibus fuga elapsi sunt. Princeps vero superveniens ipsam civitatem terminis addidit christianorum.

28. *De obsidione Thoruti.* Igitur Domino popu-

electionem iam antea, statim post regis Heinrici mortem factam esse, errare igitur hic nostrum statuit Wilken V, p. 29. 1) scil. Elisabeth, quae tunc quartum iniit matrimonium. 2) Boemundus III. 3) Ev. Luc. 10, 8. 4) Laodicea. 5) Dschabala.

lum suum confortante et sermonem confirmante, 1197.
quem suis per prophetam dixerat: *Sicut mater consolatur filios suos, ita consolabor vos*[1], servi Dei in magna fuerunt exultatione et spiritali congratulatione. Siquidem illud propheticum vere in illis fuit completum, quia omnia illis in bonum cooperabantur[2], ideoque tota terra libere fruebantur. Nam quia omnia tenebat maritima, non fuit locus, quo non discurreret exercitus in tota Syria, maximaque fuit spes omnibus, in proximo se habituros civitatem sanctam[3]. Sed longe secus venit, et hoc peccatis nostris prepedientibus. Quod quidem meminisse piget. Sed ad executionem ordinis ipsa ratio perurget. Restaurata igitur civitate Berith vel, ut aliis placet, Baruth ordinatisque eius habitatoribus, Domini exercitus via qua venerat reversus est Tyrum[4]. Ubi transacto aliquo tempore, consilio sive precepto principum conversa est tota expeditio ad castrum nomine Thorutum[5], quod quidem non longe erat, sed quasi itinere diei unius a Tyro distabat. Illuc itaque venientes, maxima obsidione vallaverunt ipsum castrum. Et quia locus ipse preruptus erat nimis et quasi inaccessibilis, novum genus expugnandi, hostibus vero omnino incognitum, sunt aggressi. Fuerunt sane ibi nonnulli de Saxonia, quibus erat notum, qua arte excavatur mons argentarius, qui apud Goslariam multis est cognitus[6]. Multo igitur labore expensaque plurima opus illud aggressum est, prefectis quidem operis vigilantius insistentibus, cooperatoribus vero per castrorum gyrum re-

1) Iesai. 66, 13. 2) Ep. Rom. 8, 28. 3) Eandem spem se habere Heinricus dux Brabantiae in epistola ad Coloniensem archiepiscopum missa exponit, Ann. Col. max. p. 805. 4) scilicet quia Malek al Adel frater Saladini contra eam profectus est. 5) Toron castrum, milliaribus quinque a Tyro distans, a. 1197. Dec. 11. obsideri coeptum est; v. Wilken V, p. 42. 6) *dictus Rammesberg* addit ipse Korner apud Eccard. p. 811. Turcis autem obsidendi hoc genus non erat incognitum, ut noster putat, v. Wilken V, p. 45 not. 84.

1197. ciproca vice sese alternantibus. Cumque tali arte montem cavarent appositoque igne, prout libuit, muros cadere facerent, hostes exterriti nesciebant, quid agerent, dum castrum subrui quasi sine tormento murorum viderent. Ipsi tamen simili arte fodere ceperunt, sed laborantes nichil profecerunt. Cumque per mensem opus instanter urgeretur, hostibus vero nulla ars obviandi inveniretur, consternati mutuo dicebant: *Viri fratres, quid faciemus? hoc genus mortis qualiter effugiemus? Taliter fratres et consanguinei nostri in Accon perierunt, quando una die sub oculis nostris quatuor milia sententiam decollationis acceperunt* [1]. *Provideamus igitur nobis et parvulis nostris. Nam genus hominum hoc nimis est pertinax et iracundum et nostri sanguinis avidissimum. Consultum igitur nobis videatur, ut dextras petamus, si aliqua conditione vite nostre prospicere valeamus.* Cumque turbati in consiliis suis sepius ista revolverent, una dierum stantes in muro loquebantur e regione iis qui excubias servabant: *Rogamus, ut sub pacis conditione copiam nobis detis loquendi vobiscum.* Quod cum factum fuisset, dixerunt: *Obsecramus ut nobis dicatis, que sine simulatione querimus. Quisnam est dominus vester aut cuius sunt hec castra, que opposita habemus?* Qui responderunt: *Castra, que videtis, sunt Heinrici palatini de Reno, filii Heinrici ducis, nominatissimi principis, et nos servi illius.* Ad hec illi: *Vellemus,* aiunt, *si fieri posset, loqui domino vestro. Quid,* inquiunt, *cum domino nostro loqui velletis, cum pacis disturbatores sitis et circumventores veritatis.* At illi: *De veritate quidem loqui volumus et de pacis unione.* Quid plura? ad petitionem illorum palatinus venit, dextras dedit et accepit. Ad quem illi: *Coartamur nimis in hac obsidione ideoque rogamus te, princeps gloriose, ut tuo conductu in*

1) V. supra l. IV, c. 16.

cetum principum veniamus, ut de castri deditione et 1197.
de nostra salute cum eis disponamus.

Illis responsum paucis ita reddidit heros[1]: *Presumimus quidem de gratia principum, quod sine livore ducatu nostro ad presentiam ipsorum venire possitis, sed quia sapientis est, omnia consulte facere, communicato eis hoc verbo, quantocius ad vos revertar.* His dictis abiit et equivoco suo, duci videlicet Brabantie, qui ab omnibus princeps super exercitum ordinatus fuerat, voluntatem illorum aperuit. Cum ergo cognovissent illorum propositum et eis constaret, quod de castri deditione agere voluissent, data fide principes ipsius castri septem secum in castra deduxerunt, convocatisque principibus, ut pro se loquerentur copiam eis dederunt: *Rogamus*, aiunt, *clementiam vestram, ut patientiam in nos habeatis et christiane religionis memores, que, ut dicitis, omnem exercet pietatem, ipsam, ut decet religiosos, in nobis quoque manifestetis. Nos enim, licet christiani non simus, non tamen sine religione vivimus, nam, ut speramus, Abrahei sumus ideoque a Sara uxore ipsius Saraceni dicti sumus*[2]. *Si vero credendum quod est, Christus vester verus Deus et homo in cruce vos liberaverit, ideoque formam crucis vos habere gloriemini, ipsam quoque in nobis advertere potestis. Unde constat, etsi dispar sit religio, unum nos habere factorem, unum patrem, ideoque constat nos fratres esse non professione, sed humanitate. Quapropter patrem attendite, fratribus parcite, omnia nostra sint vestra, dummodo vivendi vobiscum sit nobis copia. Iam nichil est, quod nobis arrogare possimus, de statu tamen nostro, qualis huc usque fuerit, vobis aperimus: in castro, quod videtis, principatum habuimus, quia inter nostros de meliore prosapia fuimus. Unde placeat vobis, ut*

1) Vergilii Aen. VI. v. 672: *Atque huic responsum paucis ita reddidit heros* paulisper mutatus. 2) Aliorum medii aevi scriptorum erat opinio, pro Saracenis melius Agarenos dicendos esse, ab Hagar, Abrahae ancilla oriundos.

captivi vestri simus, quia pro nostra liberatione non iam thesauros plurimos, sed et christianos infinitos recipere potestis captivos. De iis autem qui in castro sunt, si placet, talis fiat conditio, ut relictis omnibus suis egrediantur, nil preter simplicem vestitum et ipsum tenuissimum secum portantes. Quodsi inventus fuerit quisquam aurum vel gemmas aut vestes preciosas vel aliud quid ferens preter id, quod determinatum est, sine omni mora capite plectatur. Hec vobis gratanter offerimus, quia nil nisi vivere querimus. Istius castri vestra sit possessio, dummodo nobis sola contingat evasio. Placuit principibus talis oblatio, hoc apud se tractantes, quod in unius castri deditione duo quoque collateralia facilius obtinere potuissent, quorum unum Baufort gallice, latine vero bella fortitudo, aliud vero .... Firmataque est pax inter ipsos et castrum, ut res cepta meliorem haberet processum. Missum tamen fuit pro domno cancellario, ut suo complacito hec firmaretur ordinatio. Ille autem propter corporis debilitatem excusatum se haberi petiit, et nec minus pacis indictio rata permansit. Fuerunt tamen qui huic dispensationi contradicerent et hostes vi se obtinere proponerent: *Si istos,* inquientes, *violenter expugnaverimus, nullos de cetero adversarios habebimus, quia firmissimi castri deiectio maximi timoris erit incussio, ita ut tinniant aures omnium nobis resistere volentium.* Sic quidam dicebant. Plures tamen de bono pacis exultabant. Laborabat tamen pacis unitas, quia in omnibus non regnabat karitas. Inter hec autem comes Adolphus terrere volens animos adversariorum, ipsos, qui hec inter principes loquebantur[1], ad fossata deducebat, ut plenarie perspicerent, quam parata eis supplicia imminerent. Cum hec fierent et sic abinvicem dissentirent, fuerunt qui ad arma convolarent et balistis et machinis castellanos impeterent. Qui se ledi viden-

1) scil. legatos Turcorum.

tes, nichilo minus et ipsi iactis lapidibus et sagittis quosdam vulneraverunt, alios vero necaverunt. Sic aliis pugnantibus, aliis vero paci vacantibus, isti flebant cum flentibus et illi gaudebant cum gaudentibus[1]. Rursus tamen pax invaluit et seva commotio quievit. Cumque per aliquot dies hec tractarentur, firmata est pacis conditio, hoc dispensante cancellario, ut obsides darent, quousque promissa persolverent, et sic ad sua remearent.

29. *Unde supra.* His itaque dispositis, cum illi suis hanc seriem exponerent, displicuit talis conditio, et gravis inter eos facta est altercatio. Alii dicebant, ista se persolvere non posse, alii vero alios animabant, dicentes: *Nonne castrum firmissimum tenemus, munitum viris fortibus et armis? stemus simul, ut vim vi repellere possimus.* Scientes etiam discordiam, que versabatur inter principes, non parum sunt roborati, ut promissa immutarent nec promisse pactioni starent. Evacuata igitur pace, arma corripiunt nec ad persolvendum, sed ad dimicandum se erigunt. E contra nostrates ad resistendum se preparant, ad machinas ceteraque bellica instrumenta convolantes. Castellani vero neglectis obsidibus, ex illo die omni se virtute defendere nitebantur. Nostrates autem minus prospere agebant, hostes vero magis ac magis contra eos invalescebant. Nimia enim callentes astutia ipsum fossatum, de quo plurimum confidebant, destruxerunt et plures in eo aut succenderunt aut gladio necaverunt. Quosdam etiam vivos extrahentes, ablatis capitibus de muro precipitaverunt.

— — — En quo discordia cives
Perduxit miseros[2]. — — —

Illi enim unanimes perseverabant, isti autem dissidentes partim pugnabant, partim diversis negotiis vacabant. Et quia caritate refrigescente[3] mente re-

1) Ep. Rom. 12, 15. 2) Vergilii Bucol. I, v. 71 et 72 sicut infra L. VI, c. 6. 3) Respicit ad Matth. 24, 12.

versi sunt in Egyptum[1], ideo Egyptios, id est tenebrarum filios, contra se sentiebant erectos. Nam propositum, secundum quod vocati sunt sancti, plures reliquerant ideoque vitiis insidiantibus enerviter iacebant. Quanti enim fuerunt, qui pro Christo legitimas suas reliquerant, qui ibi meretriculis adherebant? Quas enim ad sua ministeria sub specie religionis quasi ex necessitate admittebant, postea Moabitas sentiebant, que olim peccare fecerunt Israel, quando irato Domino coram hostibus cadebant[2]. Quanti illic specie recti decipiebantur, qui, navium suarum precio ditati, plus avaritie quam Christi militie studebant? Quid de talibus dixerim, qui arrogantie dediti, suis consimilibus in vana gloria se preferebant et, quos domi consortes habuerant, eis parificari in peregrinatione nolebant. Et cum Dominus dicat: *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde*[3], quomodo per tales vincere posset, qui spiritum timoris non habentes, spiritu superbie pleni plus se hostibus Christi quam suo discipulatui conformarent? Sed veniam peto; non enim, ut quemquam confundam, hec scribo, sed dilectos in Christo moneo. Nunc ordinem prosequamur.

Deficiebant inter ista populo Dei cibaria, et necesse habebant Tyrum mittere pro victualibus comparandis. Propter timorem tamen hostium non paucorum fuit ista legatio, sed plurimorum. Dimidiabant ergo exercitum, ut alii irent, qui caruani[4] dicebantur, alii vero in excubiis remanerent. Tunc itaque temporis exierant, nec erat parva exspectatio de illorum reditu, quia alii cibis indigebant, alii vero de periculo suorum metuebant. Auditum sane fuerat in castris, Saffadinum[5] eis imminere cum infinita multitudine de Persya et Medya et Damasco, ut ipsos

1) Respicit ad 4. Mos. 14, 2—4. 2) Respicit ad 4. Mos. 25, 1 sq. 3) Ev. Matth. 11, 29. 4) Cf. vocem *Caravane*. 5) Saifeddin Abubekr Mohammed Malek al Adel, frater Saladini.

destrueret et castrum liberaret. Inter has autem 1198.
fluctuationes personuerunt bucine in castris cancellarii, nunciantes venisse caruanos. Tum vero gaudebant omnes, excipientes suos cum gaudio. Scientes ergo principes imminere sibi hostes, consilio habito in vigilia purificationis beate Virginis, enunciari Febr. 1.
fecerunt in castris, ut omnes mane parati essent confligere cum hostibus. Fit igitur omnibus gaudium, commune tripudium, mutuis sermonibus se exhortantium, pro Christo aut vinci aut vincere volentium. Cumque omnes crastinam salutem sperarent et ad certandum se devote prepararent, subito sermo exivit inter fratres, quod tota familia cancellarii et aliorum principum, omnibus rebus suis iumentis impositis, versus Tyrum iter arriperet. Qua novitate omnes exterriti, ceperunt et ipsi properanter sua colligere, iumentis imponere, certatim post ipsos equitando vel peditando properare. Fiunt igitur tumultuationes fugientium, de tali mutatione merentium et rerum suarum distractione dolentium. Quanti illic relicti sunt egroti? quanti vulnerati? qui hostibus ludibrio facti celestibus sunt annumerati. Nec minus tamen istorum fuga exterriti fugiebant et ipsi. Utrobique timor et pusillanimitas: hi spiritum fortitudinis perdiderant, illos vero sua cecitas per devia trahebat. Istis fugientibus Dominus parcere volebat, illos vero ipsius indignatio exagitabat. Nec inter ista defuit spiritus procelle, tonitruis et coruscationibus et pluviarum inundationibus et grandinis de celo fugientes infestando. Cum ergo soluta obsidione apud Tyrum et Accon se recepissent, propter rumorem, qui eos de morte imperatoris terruerat, ceperunt de reditu disponere et de statu eorum qui remanere disponebant ordinare et victualia vel arma, que sibi superabundabant, indigentibus erogare. Igitur adveniente Martio, ascensis navibus, favente zephiro, omnes fere principes cum melioribus po-

puli ad sua redierunt. Remansit tamen domnus Moguntinus[1] et domnus Verdensis[2] et quidam de melioribus cum populo Dei, misericordiam ipsius et consolationem exspectantes. Moguntinus tamen aberat tunc, in Armenia constitutus pro coronando rege eiusdem terre[3], ad quod tamen negotium cancellarius deputatus fuerat, qui, ut dictum est, in Cypro similia perpetraverat. Sed cum esset apud Baruth, visum est principibus, ut remanente cancellario Moguntinus vicem eius suppleret et ipsum regem diademate imposito ad titulum Romani imperii coronaret. Ipse enim rex omnibus modis hoc affectans, audita fama virtutis populi Dei et quia Dominus ad ipsorum introitum omnes inimicos eorum terruisset, et quia gloriose multa loca munita optinuissent, missis nunciis honoratis cum muneribus non paucis ipsos principes devote salutavit et, quanto desiderio ipsorum adventum exspectaverit, per scripta simul et verba amplissima intimavit, paratissimum se dicens Romano subdi imperio, si coronam diu desideratam ab ipsius mereretur suscipere nuncio. Glorietur ecclesia Romana, que non solum in spiritalibus, sed etiam favente Christo dilatatur in temporalibus, ut etiam reges transmarini hoc titulo affectent insigniri. Viderint tamen illi, qui hac dignitate neglecta plus diminutionem quam Romani orbis attendunt dilatationem. Moguntinus igitur, ut diximus, gloriose expleto hoc negotio, ipsum regem Armenie et principem Antiochie ad pacis concordiam reformavit, quorum dissensione non modicum ecclesia Dei in partibus illis diu turbata fuerat.

30. *De conversione Livonie.* Oportunum arbitror, memorie fidelium commendare nec silentio preterire devotionem et laborem multorum religiosorum, quo apud gentiles, qui Livones dicuntur, desudatum est, qui verbi Dei semina spargentes ipsum populum

1) Conradus. 2) Rudolfus. 3) scilicet Leone.

ab idolatria cessare laboraverunt. Vidimus sane propter eorum instantiam multos cooperatores existere, alios peregrinando, alios sua conferendo, ut seges Christi fructuosa consurgeret et multa messe diaboli zizania suffocaret. Fuit autem princeps huius institutionis auctor domnus Meinardus Sygebergensis canonicus, quem eloquium Domini inflammavit, ut eidem populo infideli pacem Domini nunciaret et ipsum paulatim calore fidei scintillaret. Cumque vir bonus per aliquot annos cum negotiatoribus illuc iret et suis negotiis devotus insisteret, sensit manum Domini non invalidam et auditorum suorum devotionem plurimam. Accedens igitur ad Bremensem ecclesiam, quam tunc domnus Hartvicus archiepiscopus[1] regebat, suam intentionem suorumque auditorum devotionem ipsi archiepiscopo simul et capitulo maiori exposuit, ut non sine auctoritate vel consilio cepto labori insisteret. Qui sperantes ipsum plantando et rigando incrementum Domini percipere, ipsum ad predicandum gentibus miserunt, simul etiam pontificali honore sublimantes maiori auctoritate roboraverunt. Ipse igitur humilis et devotus suis auditoribus verbi spargens semina, arguendo, obsecrando, magis tamen obsecrando, duritiam gentilium frangens, ipsorum corda non minus muneribus[2] quam exhortationibus paulatim ad quod volebat, Deo annuente, perducebat.

Anno igitur verbi incarnati 1186.[3] fundata est 1186.
sedes episcopalis in Livonia a venerabili viro Meinnardo, intitulata patrocinio beate Dei genitricis Marie, in loco qui Riga dicitur[4]. Et quia idem locus benefi-

1) scil. annis 1184—1207. 2) Hoc etiam de successore Meinardi tradunt Gesta Bertoldi episc. Livon. a. 1197. §. 2. 3) Idem annus legitur in Auct. Aquicinct. ed. Miraeo p. 241. 4) Immo primum fuit sedes episcopalis in Uexküll, v. bullas, quibus Clemens III. papa novum episcopatum Ikescolanensem a. 1188. archiepiscopo Bremensi confirmat, in Hamb. Urkb. I, n. 278 et 280. Rigam Albertus episcopus demum a. 1201. aedificavit, eodemque anno sedem episcopalem eo transtulit, v. Gesta Alberti c. 3, §. 1 et c. 4, §. 4.

cio terre multis bonis exuberat, nunquam ibi defuerunt Christi cultores, et novelle ecclesie plantatores. Est enim eadem terra fertilis agris, abundans pascuis, irrigua fluviis[1], satis etiam piscosa et arboribus nemorosa. Domnus quoque Bertoldus, abbas in Lucka[2], relicta prelatione et ipse verbi semina gentilibus spargere studens, huic labori non impiger se ingerebat. Unde gratia Dei cooperante, non parum gentilibus quibusdam acceptus erat. Considerabant sane in viro gratiam conversationis, temperantiam sobrietatis, modestiam patientie, virtutem quoque abstinentie, instantiam predicationis, iocunditatem affabilitatis.

1196. Unde post decessum domni Meinnardi[3], qui, ut premissum est, bonum certamen certavit, cursum quoque felicem consummavit[4], quia omnibus tam clero quam populo conversatio domni Bertoldi innotuerat, ipsum unanimi consensu locum defuncti sortiri exoptabant. Qui veniens Bremam, episcopus consecratur. Cui etiam ad supplementum laboris redditus annuales in eadem ecclesia ad viginti marcas deputantur. Cuius predicationis instantia nonnulli sublimes et nobiles signaculo sancte crucis insigniti, ad deprimendas gentilium vires, vel potius ad cultum Christi perdomandas, iter peregrinationis arripiunt. Nec defuerunt sacerdotes et litterati, suis exhortationibus eos confortantes et ad terram promissionis felici perseverantia eos pertingere promittentes. Et quia profectio sive peregrinatio Iherosolimitana tunc vacare videbatur, ad supplementum huius laboris domnus papa Celestinus indulserat, ut quicunque peregrinationi memorate se vovissent,

1) *Rigam appellant — eo quod sit pascuis, pratis et aquis valde irrigua.* Gesta Alb. c. 2, §. 5. 2) Loccum. Profectus est in Livoniam a. 1194, v. Albericum h. a. 3) Obiit Octobr. 11, Necrolog. Luneburg., anni, ut videtur, 1196, v. Gesta Bertoldi a. 1198. §. 6. Econtra a 1195 Bertholdum episcopum consecratum esse referunt Ann. Stadenses. 4) 2. Ep. Timoth. c. 4, v. 7.

huic itineri, si tamen ipsis complacuisset, se sociarent, nec minorem peccatorum remissionem a Deo perciperent[1]. Fit igitur de tota Saxonia, Westfalia vel Frisia prelatorum, clericorum, militum, negotiatorum, pauperum et divitum conventus plurimus, qui in Liubeka comparatis navibus, armis et victualibus Livoniam usque pervenerunt. Cumque presul beatus exercitum produceret contra infideles Christi cultoribus insidiantes, in manus impiorum cum paucis, duobus tantum, devolvitur, occiditur[2] et, ut spera- 1198.
mus, gloria et honore coronatur; erat enim flagrans Iul.24.
mortis desiderio.

Qui sicut prime lucratur bravia[3] sortis,
Sic ipsi prime fuerat data copia mortis.

Denique die secunda cum requirerentur corpora occisorum, inventum est corpus episcopi intactum et incorruptum, ceteris corporibus, quia estus erat, muscis et vermibus repletis. Quod cum planctu nimio et exequiis sollempnibus in civitate Riga[4] tumulatum est.

Post hec domnus Albertus, Bremensis canonicus, in sedem defuncti sublimatus est[5]. Qui cum adhuc iuvenili floreret etate, magna morum pollebat maturitate. Et quia vir parentatus erat[6], ornatus fratribus et amicis, in vinea Domini cooperatores habebat plurimos. Nec facile exprimere potero, quantam invenerit gratiam apud reges et magnates, qui ei cooperabantur pecuniis, armis, navibus, victualibus. Inter quos domnus Andreas, archiepiscopus Lundensis[7], Bernardus Pathelburnensis[8], Yso quoque Verdensis[9]

1) Cf. Gesta Alberti c. 1, §. 5. 2) a. 1198. Iul. 24, v. Gesta Bert. §. 6. 3) i. e. brabea. 4) immo in ecclesia Ixcolanensi, v. Gesta Alberti c. 8, §. 6. 5) Consecratum Albertum a. 1199. ineunte m. Martio et exinde ordinem gestorum suorum constituendum esse statuit Bonnell, Russisch-Liwländ. Chronographie. 6) V. stemma genealogicum Ann. Stadensibus adiunctum, T. XVI, p. 374. 7) Sedit a. 1201—1228. Rigam profectus est a. 1206, v. Gesta Alberti c. 8, §. 13. 8) Qui fuit annis 1203—1223. 9) Qui fuit annis 1205—1231.

manus suas Domino consecraverunt[1]. Optinuerat etiam a sede apostolica, ut, si quos invenisset viros religiosos et verbi Dei erogatores sive de ordine monachorum, sive regularium canonicorum vel aliorum religiosorum, ipsos suo labori cooperatores efficeret[2]. Unde ipsum sequebatur multitudo maxima et militum manus copiosa. Cumque frequenter estivo tempore exercitum produceret contra crucis Christi inimicos, non solum Livones, verum etiam alias barbaras nationes ita sibi subiecerat, ut ab eis obsides acciperet et pacis conditiones cum eo facerent[3]. Crevit igitur ecclesia Dei in Livonia per venerabilem virum Albertum, bene disposita prepositis, parrochiis, cenobiis. 'Multi etiam continentias voventes, et soli Deo militare cupientes, forma quadam Templariorum omnibus renunciantes, Christi militie se reddiderunt, et professionis sue signum in forma gladii, quo pro Deo certabant, in suis vestibus preferebant[4]. Qui confortati et animo et numero, inimicis Dei terrore non parvo formidabiles effecti sunt. Nec defuit divina miseratio fidem suorum inconcussam roborando, et hoc indiciis veritatis demonstrando. Nam cum quidam neophytorum ab inimicis sue gentis comprehensi fuissent, muneribus, blandimentis ad pristinum errorem eos reinvitare satagebant. Quibus cum nulla ratione consentirent, sed suscepte fidei sacramenta inviolabiliter constantissime observare decrevissent, incredibili tormentorum genere eos trucidabant. Qui sua confessione multos confortabant, quia per eos plurimi Deum glorificabant. Verum inter hec prospera non defuerunt adversa. Siquidem

1) Bernhardus et Yso episcopi a. 1210. se in Livoniam transituros esse promiserunt, transierunt anno sequenti simul cum Philippo, episcopo Raceburgensi, v. Gesta Alberti c. 12, §. 4. c. 13, §. 2. 2) V. bullam Innocentii III. papae a. 1204. Oct. 12. datam. Hamburg. Urkundenb. I, n. 347. 3) velut a. 1201. cum Curonibus et cum Lettonibus, 1203 cum Semigallis, v. Gest. Alb. 3, §. 3. 4. c. 4, §. 7. 4) Ordo gladiferorum institutus a. 1201.

rex Rucie de Plosceke[1] de ipsis Livonibus quandoque tributum colligere consueverat[2], quod ei episcopus negabat. Unde sepius graves insultus ipsi terre et civitati sepe dicte faciebat[3]. Sed Deus adiutor in oportunitatibus suos semper protegebat. Orta tamen fuit inter domnum episcopum et fratres supra dictos, qui Dei milites dicuntur, quedam intestina simultas et mirabilis quedam altercatio. Dicebant sane fratres, ipsorum iuris esse tertiam partem totius gentilitatis, quam domnus episcopus vel verbo predicationis vel violentia expeditionis optinere potuisset. Quod cum episcopus omnino eis negaret, facta est inter eos gravis discordia, ita ut multum contra ipsum in curia Romana laborarent, nec minus domnus episcopus suam sententiam confirmaret[4].

LIBER SEXTUS.

1. *De electione Ottonis regis.* In omnibus his non est aversus furor eius, sed adhuc manus eius extenta[5]. Denique principibus de peregrinatione reversis, Syon quidem, peccatis nostris prepedientibus, captiva remanebat, nec minus ecclesia in occiduis partibus bellis intestinis laborabat. Deficiente sane glorioso imperatore Heinrico, per quem Deus terminos imperii, ut dictum est, multum dilataverat, neglecta fide sive electione in filium ipsius facta, duo soles, id est reges, exorti sunt, qui radiis invicem discordantibus Romani imperii fines non modice perturbabant. Siquidem Colonia Agrippina in regnis inclita, colloquio celebrato cum regni primatibus de electione novi regis tractare cepit. Huic colloquio intererat Adolphus Coloniensis archiepiscopus; Conradus Moguntinus, qui quidem presentialiter aberat, transmarinis nego-

1) Polozk, castrum iuxta Dünam. 2) De quo v. Gesta Meinardi ep. Liv. §. 3. 3) V. Gesta Alberti ep. Liv. c. 5 et 8. 4) Quod factum est ab Innocentio III per bullam datam a. 1210. Oct. 20. V. von Bunge, Liv-, Esth- und Curl. Urk. B. I, n. 16. 5) Conf. s. l. IV, c. 25. init.

tiis, ut predictum est, occupatus, cuius vicem in omnibus negotiis ordinandis ipse Coloniensis tenebat, nec minus domnus Treverensis[1] talibus se negotiis non absentabat. Intererat quoque palatinus de Reno Heinricus[2] cum multis nobilibus, qui omnes
1198. unanimi consensu Ottonem, Heinrici nobilissimi prin-
Apr. cipis et ducis filium, in Pictavia adhuc constitutum, in regem et Romani imperii principem elegerunt, missisque legatis eum cum summo honore Coloniam usque perduxerunt[3]. Nec defuit inter ista benevolentia avunculi sui Riczhardi regis Anglie, cum maximis copiis thesaurorum ad tantam vocationem eum amplissime promovendo. Confirmataque electione regis Ottonis, ipse collecto robore militum, aspirantibus suis electoribus, obsidione maxima Aquisgrani vallavit, que contra eum, fidem adhuc servans imperatori mortuo sive ipsius fratri Philippo, nimis obstinata erat. Quam tamen non sine difficultate et expensis plurimis[4], septuaginta videlicet marcarum milibus, violenter optinuit, unctusque in regem ab Adolpho memorato archiepiscopo in sedem imperii sublimatus et Romanorum augustus est salutatus[5]. Talis igitur electio sive regis ordinatio per legatos honoratos a domno Coloniensi sive ab aliis archiepiscopis, principibus, primoribus, domno Innocentio, Romane sedis summo pontifici, insinuata est, omnibus obnixe postulantibus, ut electionem sive ordinationem regis Ottonis approbaret ipsamque sua auctoritate confirmaret. Qui nimis gavisus est et non solum ipsius electionem approbavit, sed ipsum Ottonem imperio dignissimum iudicavit, eumque filium suum dilectum declaravit, missisque epistolis omnibus prelatis, archiepiscopis, episcopis, abbatibus re-

1) scil. Iohannes. 2) Heinricum palatinum tunc temporis nondum de terra sancta rediisse constat. 3) Electus est ineunte mense Aprili a. 1198, advenit Coloniam medio Maio. 4) Cf. verba Ann. Colon. max. p. 807: *multis expensis et gravi labore consumpto.* 5) A. 1198. Iul. 12. accepit coronam.

galia tenentibus obtentu obedientie, ut regi electo subservirent, mandavit[1].

2. *De electione Philippi regis.* Inter hec Philippus, qui imperialia tenebat, fratri succedere aspirabat. Quem multorum copia iuvabat Saxonum, Franconum, Suevorum, Bawarorum, utpote qui omnia loca munita, civitates, castra tenebat, et, cum sola Colonia et pars quedam Westfalie Ottoni faveret, totum robur imperii Philippo adherebat. Coadunata igitur multitudine prelatorum et principum de Franconia, Saxonia, Suevia, Bawaria, Thuringia apud Moguntiam, consensu et favore omnium in regem eligitur, et a domno Tarentino[2] archiepiscopo consensu cleri et conniventia capituli maioris sine preiudicio domni Moguntini Conradi, qui ut sepe dictum est tunc aberat, cum magna sollempnitate rex consecratur et Romanorum augustus salutatur[3]. Ibi quoque regina[4] regio diademate non tamen coronata, sed circulata processit, que de Grecia oriunda Philippo nupserat et eius dignitatem non modice in suis partibus auxerat. Boemo etiam maior dignitas accessit, ut, cum antea ducatum teneret, tytulo regio a Philippo sublimatus ibi et ipse procederet coronatus et gladii regis baiulus[5]. His regibus non conregnantibus sed invicem discordantibus, turbatur ecclesia, oriuntur scismata, dissensiones, partes adulantium, hinc inde placere volentium. Apostolicus autem Ottonem constanter firmabat, prelatos sua auctoritate ei subdebat, archiepiscoporum nullum pallio pontificali induebat, nisi Ottonem omni fidelitate devotionis honoraret. Sicque fit, ut clerus, ex magna parte pastoris timens sententiam, Ottoni faveret, Philippus

1198.

1) Haec demum a. 1201. facta sunt. 2) Non Tarentinum, sed Tarentasiensem archiepiscopum eum consecrasse constat, cf. Innocentii III. registrum de neg. imp. ep. 21. 3) Electus in civitate Thuringiae Arnstadt Mart. 6. coronatur Moguntiae Sept. 8. 4) Irene, filia Isaaci Angeli imperatoris Constantinopolitani, quondam sponsa Wilhelmi, filii Tancredi. 5) scil. Ottocarus I.

… in temporalibus
… nulli pontificum, ne-
… dam tergiversatio-
… rent, quidam vero
… in finem vite in-
… rent. Philippus igi-
… dem copiis, Boemo
… selle partibus Colo-
… cum suis animosus
… erat viribus, audax
… suscitatus ad pre-
… re aut vinci affecta-
… boris erat, astutia
… ere studebat. Cum
… m transire pararet,
… olenter resistebant,
… arte non pauci ceci-
… Boemus ad sua re-

… *Circa dies illos*
… sit[3], et statim in tam
… Fautores siquidem
… guntine preficiunt,
… apostolici timentes
… eligunt[4]. Ille impe-
… ibus et castris mili-
… bat, iste spiritalibus
… s regebat.

… *gensis archiepiscopi.*
… deburgensis archi-
… nnus Albertus, eius-
… sedem sublimatus

… 2) Forte noster alludit
… 3) a. 1200. Oct. 27.
… Wormatiensem, et Sifri-
… Aug. 16. Cur Arnoldus
… videatur; cf supra l. V.

est. Qui quoniam in electione sua quosdam emulos habuit, per semet ipsum ad domnum apostolicum accedens, sicut in prepositura ita et in episcopatu ab ipso confirmatus cum honore ad sua reversus est, ita ut Ottoni regi faveret et eius principatui non contradiceret.

Exinde Philippus de multis copiis presumens, 1200.
Ottonem iterato inpetiit et contracto exercitu veniens, Brunesvich civitatem artare cepit[1]. Tunc temporis Otto rex defuit, sed frater eius Heinricus palatinus civitatem constanter tenuit. Adversarii tamen ipsam civitatem circa monasterium beati Egidii intrantes et pontem occupantes[2], ipsam fere civitatem irruperant. Quod cognoscentes qui intus erant in alio latere civitatis occupati, ubi cum maiore robore Philippus rex esse videbatur, subito ad resistendum conversi, hostes in fugam convertunt ipsosque balistarum iaculis longe repellunt. Interea quidam latrunculi domum beati Egidii, que contigua erat, irrumpunt et quadam barbarica ferocitate monachos invadunt, vestibus exuunt, officinas claustrales, dormitorium, coquinam utensilibus suis privaverunt, ita ut ipsi oratorio non parcentes, securibus hostia succidentes, ornamenta ecclesie diripere conarentur. Que tamen tutante Deo quorundam monachorum industria conservata sunt, qui hostium sacrarii quibusdam instrumentis astute celaverunt, ita ut paries solidus videretur. Et sicut in diebus Rachelis sollicitudo querentis delusa est[3]. Cancellarius tamen Conradus audita direptione ecclesie cum multitudine supervenit, et seditione sedata raptores iniustos procul abegit. Nec defuit vindicta Dei. Nam sequenti die unus illorum, qui pre ceteris violentior fuerat, in amentiam raptus coram omnibus misere vitam finivit. Nec mirum.

1) scil. aestate a. 1200. Cf. Chron. rythm. Brunswicense cap. 51.
2) scil. Ockerae fluvio impositum; *dhe langhen brucke* ibid. p. 99.
3) Genes. 31, 35.

1200. Quante enim virtutes ab antiquis diebus in eadem domo per misericordiam Dei orationibus beati Egidii celebrate sunt? quanti demones ab obsessis corporibus fugati, ceci illuminati, claudi et paralytici curati et de diversis laqueis et compedibus sive carceribus diversis in locis afflicti liberati? qui ad ipsam domum beati Egidii cum ymnis et laudibus Dei confluentes liberationis sue memorias, ut nunc videri potest, cum gaudio ibi reliquerunt. Non tamen aliquibus in scandalum veniat, si forte peccatis latentibus ipsa domus tantarum virtutum a filiis Belial, Deo permittente, ad tempus afflicta est, cum ipse Dominus virtutum et rex glorie in nostra redemptione positus a manibus impiorum se teneri et crucifigi passus est. Crevit tamen civitatis obsidio per aliquot dies, sed qui intus erant confortabantur, exteriores vero affligebantur. Interiores ciborum affluentiis fruebantur, exteriores vero fame et inedia torquebantur. Homines sane Ottonis[1], qui exteriores excubias servabant, in rupibus et vallibus et silvis latitantes plaustra cum victualibus de diversis locis et civitatibus venientia impetu valido prepedientes, hominibus occisis, quibusdam vero captivatis, rebus et equis ablatis, ipsa victualia in dispersionem dederunt. Videres illic fluitantes rivos cerevisie sive vini, qui destructis vasis cum inundatione vehementi terram irrigabant. Taliter hostes afflicti magis abesse quam adesse volebant. Conditione tamen quadam pacis interposita obsidio soluta est, et illi sine honore discesserunt nec ultra civitatem inpetere adiecerunt[2]. Est enim non parva spes civitati illi de suffragiis beati Auctoris archiepiscopi Treverensis, cuius corpus ibi requiescit. Quod Gerthrudis marchionissa, Egberti marchionis coniunx[3], cum tempore viduitatis sue ipsum

1) Advenerat ipse interea de partibus Rheni. 2) Induciae tantum ad 7 septimanas factae sunt in castro Horneburg ultra Wolfenbüttel; v. Chron. rythmicum Brunswic. cap. 52 fin. 3) Immo fuit Ger-

monasterium fundasset, a Treverensibus multis supplicationibus optinuit et in eodem monasterio cum aliis corporibus Thebeorum martirum, ut nunc cernitur, in sarcophago honorifice collocavit. Et quia idem pontifex, cum terra sua ab Hunis vastaretur, qui sanctas virgines Colonie trucidaverunt, civitatem Treverorum, quam tunc regebat, orationibus suis illesam protegebat, ipsam adhuc virtutem apud Deum habere creditur, ut civitatem, in qua nunc requiescit, suis orationibus ab hostium incursu protegat et defendat. Unde mos inolevit Brunesvicensibus, ut cum timore obsidionis artantur, reliquias memoratas circa ambitum sue civitatis cum letaniis et Dei laudibus et elemosinarum largitionibus devote circumferant, et infra ipsum ambitum nullos hostium incursus perferant. Res est probata et in liberatione eorum sepius experta[1].

5. *De expeditione Ottonis regis in Thuringiam.* Sequenti anno Odackerus Boemus legitimam suam repudians, aliam de Ungaria duxit uxorem[2]. Unde commotus frater repudiate, Theodoricus marchio Misnensis, una cum duce Bernardo, qui Philippi regis familiares fuerunt, hoc apud ipsum obtinuerunt, ut regnum sive ducatum Boemie Odackero adultero auferret et ad Theobaldum puerum, qui tunc Magdeburch studebat, Theobaldi filium, transferret. Quod et factum est. Unde commotus Boemus, a Philippo alienatus, lantgravio Thuringie Hermanno confederatus est. Qui contra Philippum sentientes, multa

trudis soror Egberti Brunswicensis, marchionis Misniae, coniux Heinrici Crassi de Northeim, socrus Lotharii III. imperatoris. Transtulit b. Auctorem in monasterium S. Aegidii a. 1115, v. Transl. S. Auctoris T. XII, p. 315. 1) S. Auctoris auxilio tunc civitatem esse liberatam, Chron. rythm. cap. 52 et Transl. S. Auctoris p. 316 narrant; in somno enim apparuisse eum archiepiscopo Trevirensi. 2) *Sequenti anno* non recte dicit. Repudiata Adela, filia Ottonis marchionis, duxit Constantiam, Emmerici regis sororem, non diu post coronationem a. 1198. factam; v. Abel p. 165. 359.

contra eum machinari ceperunt[1]. Hermannus igitur, qui filius sororis Fritherici imperatoris fuerat, immemor consanguinitatis et iurisiurandi ad Ottonem regem se transtulit[2], ita ut Northhusen[3] et Mulenhusen ab ipso in beneficio susciperet et cum eo, adiuncto Boemo, exercitum contra Philippum produceret et propriam terram hac occasione irrecuperabiliter vastaret. Philippus enim cum manu gravi, Lippoldo Moguntino auxilium ferente, et aliis multis copiis
1203. Thuringiam intravit et Erpisfordia consistens totam terram in circuitu vastabat[4]. Nec minus qui de foris erant provinciam vastabant. Sunt enim Boemi natura pravi, actu scelerati et nunquam expeditionem suscipere volunt, nisi liberam habeant potestatem vastandi sancta cum non sanctis. Nec defuit ibi illud perditissimum hominum genus, qui Valwen[5] dicuntur, crudelitates suas et nequitias exercentes, de quibus loqui non est edificatio sed miseria. Cum igitur adversarii cum Philippo congredi timerent, ut dictum est, omnia pervagantes rebus multis Thuringiam spoliaverunt. Sedecim sane ecclesie conventuales religiosorum tam virorum quam mulierum cum parrochiis 350 a Boemis destructe sunt, et cum ceteris mobilibus ipsa ornamenta ecclesiarum a sceleratis inquinata sunt. Videres illic pessimum quemque, quod dictu nefas est, pro camisia indutum alba, accinctum stola, alium pro tunica uti dalmatica, tertium pro clamide amictum casula. Alterius cuiuslibet scelerati equus palla altaris discurrebat opertus. Et quod sine lacrimis et gemitu vix dici potest, religiosas et nobiles Deo dicatas feminas, ad strepas

1) Arnoldum hic seriem rerum confudisse, ostendit Abel p. 166. 359 not. 5. Philippus enim regnum Bohemiae Theobaldo transtulit, postquam Ottakar defecit a. 1202. 2) Hermannus landgravius primo Ottonis, deinde Philippi partes secutus a. 1203. denuo hunc deseruit. 3) *Northusen* legi debet, quam landgravius ab Ottone accepisse constat ex Innoc. neg. imp. ep. 27. 4) anno sc. 1203. 5) Intelligendae sunt copiae Emmerici regis de Ungaria, natione Cumani et Petschenegae. De vocabulo ex voce Plauci corrupto v. Abel p. 360.

equorum ligatas, quasi captivas trahebant et templa Dei non manu facta libidinose polluebant. Inter quas nonnulle hoc genere tormenti ad mortem usque vexate sunt. Quid istas nisi inter martires deputare possumus? Absit enim a Christi fidelibus, ut eas sponte a tam turpibus, ut ita dicam, canibus credant velle inquinari. Cum igitur caro vim sit passa, hoc volumus et procul dubio speramus, ut, spiritu reluctante, anima Deo dicata permanserit inviolata. Nonne in primitiva ecclesia, quando persecutio instabat martirum, hoc genus mortis sanctis et nominatis virginibus, ut in passione earum legimus, ab impiis iudicibus sive tortoribus sepius intentatum est? Sed si a pio sponso earum, Ihesu Christo, qui idolatras illos in his prevalere nolebat, ab omnibus his misericorditer et miraculose sunt liberate, non minus istas in consortio illarum sperandas credimus, que tempore ecclesie a fidei professoribus non cultoribus talia sustinuerunt, in castitatis professione perseverantes. Nonne huic simile invenitur de sancta virgine et martyre Hyrene? que pessimo iudici scortum sibi minanti sic respondit: *Non reputo quam crudeli, quam turpi mortis genere corpus deficiat, dum spiritus tormentis non cedens nec carnis illecebris consentiens intactus et illibatus Deo permaneat. Numquid polluti sunt sancti martyres de sacrificiis idolorum, quibus tu sanguinem demonibus immolatum violenter ore aperto infundi iussisti? Non sunt polluti, immo pro his et aliis irrogatis sibi penis et iniuriis eternaliter sunt coronati.* His et aliis exemplis instructi credimus et has coronatas, que castitatem veraciter professe, nolentes, non consentientes hoc genere mortis defecerunt.

Boemus autem usque Hallis procedens, enormia perpetrans per terram marchionis[1], ut de eo vindictam expeteret, ad sua reversus est non sine gravi

1) Misnensis scil.

iactura suorum, qui stragem non parvam diversis in locis perpessi sunt, Deo eis retribuente secundum nequitias operum suorum. Rex autem Otto reversus ad sua, nondum dimisso exercitu, edificavit castrum firmissimum Harlungenberch[1]. Unde Goslarienses nimis afflicti sunt, ita ut, multis de civitate exeuntibus, ipsa civitas ex magna parte desolata videretur. Siquidem ipsa civitas inedia et fame laborabat, in oriente quidem oppositum habens castrum novum, in occidente vero castrum Lichtenberch. Nec permittebantur intrare civitatem plaustra seu vehicula, que civibus inclusis necessaria afferrent. Medio tamen tempore Lichtenberch ab Hermanno comite de Hartesburch insidiose capta est, et civitas de tanta obsidione partim soluta est. Postea tamen occasione eiusdem castri Goslaria desolata est.

1204. 6. *De discessu palatini a fratre.* Aliquantulum temporis fluxerat et rursum Philippus cum militum manu partibus Ottonis appropiabat[2]. Qui cum Brunesvich consisteret, collecta multitudine militum vel etiam civium, qui propter continuas bellorum exercitationes gladiis et sagittis et lanceis non parum prevalent, obviam ei processit prope Goslariam castra metanti. In comitatu eius erat palatinus frater ipsius cum copiis non parvis, quas de Aldenburch et de Stadio et ministerialium suorum numero contraxerat. Cumque fratres vallati tantis exercitibus prope villam que Burchtorp[3] dicitur consisterent, repente quedam inopinata discordia emersit, que semper suos cives miseros facit iuxta illud poete:

— — — *En quo discordia cives*
Perduxit miseros[4]. — — —

Et sic illa congregatio in stuporem et merorem versa

1) postea Harlingsberg dictum, prope monasterium Woeltingerode; cuius vestigia hodie non apparent. 2) Ineunte anno 1204. Philippus, ut Harlungenberg expugnaret, profectus est, v. Ann. Col. max. 3) Burgdorf villa inter Goslar et Wolfenbüttel sita. 4) Vergilii Ecl. I, 71. 72. sicut supra l. V, c. 29.

infecto negotio soluta est. Palatinus sane, qui partes fratris instanter iuvabat, continuas minas a Philippo audiebat, quod dignitatem palatii quam circa Renum habebat, perderet nisi a fratre recederet. Dicebat enim, se nolle tollerare, quod rebus palatii gravaretur, quas ipse et non alius dispensare videretur. Durum ergo visum est palatino, utrobique dispendium pati, in fratris servitio sua expendere et, neglecto Philippo, palatii dignitatem perdere. In ipso igitur congressionis articulo, fratri regi ita locutus est clanculo: *Frater, ego quidem tibi servire dupliciter teneor et iure consanguinitatis et fide regie maiestatis. Ut igitur tibi plenarie possim assistere, equum est, ut aliquid emolumenti a te debeam accipere. Dimittas ergo michi si placet civitatem Bruneswich et castrum Lichtenberg, ut his munitionibus roboratus, omnibus adversariis tuis circumquaque resistere sim paratus.* His auditis frater rex non sine dedignatione respondit: *Non sic, frater mi! magis expedit, me primo regni gubernacula potenter possidere, et sic omnia que volueris una mecum equaliter tenere. Nolo, ut quadam formidine territus, aliqua modo facere videar, que forte in posterum quasi penitens mutare compellar.* Quid plura? sive deliberatione sive necessitate palatinus, relicto fratre, multis mirantibus vel etiam lacrimantibus, ad Philippum transiit, et Otto in Brunesvich rediit. Inter hec tamen Goslarienses a Brunesvicensibus continuas oppressiones seu dilapidationes tollerabant, quia eos frequenter foris negotiantes vel captivabant, vel casulis eorum argentariis destructis, supra modum dampnificabant.

7. *De captivitate Goslarie.* Post hec Guncelinus[1], dapifer regis Ottonis, ipso rege in Colonia commorante, cum castrum Lichtenberg requirere vellet, quia Brunesvicenses de eodem castro multas infestationes patiebantur, convocatis amicis castrum obsi-

1) de Wolfenbüttel.

1206. dere cepit. Sed quia nimis erat munitum, casso labore in obsidione defecerunt. Consilio igitur habito, Goslariam divertunt et impetu valido ipsam inpugnare ceperunt. Et quia, ut dictum est, ex magna parte desolata erat nec militum manu munita, subito hostibus capitur et direptionem maximam patitur. Presidio tamen erat Hermannus cum paucis de Hartesburch, qui quoniam resistere non valebat, irruentibus hostibus fugiens cum suis evasit. Depopulata est igitur civitas opulenta valde, ita ut captivatis civibus et plaustris innumeris de diversis locis adductis, per octo dies spolia deferrentur civitatis. Inter que tanta erat copia piperis et aromatum, ut modiis ea et acervis maximis dividerent. Et quia ipsa civitas diu contra Ottonem steterat, alii ipsam igne supposito succendere volebant, alii ecclesias destruere parabant. Quidam etiam ecclesiam beati Matthie armati intrantes, coronas aureas et cetera ornamenta innumera, a regibus large collata, deferre parabant. Sed divinitus hac voluntate mutata, obsides civium accipiunt et civitatem usque ad adventum regis illesam relinquunt. Placuit hoc regi, et cum eam securius possedisset, quedam ablata civibus reddidit et ipsam de cetero subiectam tenuit[1].

1204. 8. *De secunda expeditione Philippi regis.* Post hec[2] Philippus rex expeditionem secundam in Thuringiam ordinavit et obsidione maxima vallavit civitatem Wiscense, que in medio terre lantgravii sita erat[3]. Cumque per aliquod tempus crevisset obsidio, Hermannus lantgravius nimis afflictus erat, qui regi resistere non valebat. Venit tamen confederatus suus Boemus, auxilium amico laturus. Qui cum esset circa Horlemunde[4], intelligens virtutem Philippi expavit, et qualiter evaderet, animo tractare cepit. Con-

1) Facta est haec expugnatio a. 1206. Iun. 9. 2) Hic redit ad c. 6, expeditionem a. 1204. factam. 3) Weissensee inter fluvios Helbe et Unstrut. 4) Orlamünd iuxta Salam situm.

tulit tamen dolose cum Conrado marchione Landesbergensi, qualiter ad gratiam regis ipso mediante venire potuisset. Cumque marchio id se agere fideliter spopondisset, dicebat Boemus: *Quia nunc tempus instat prandii, vos ad castra revertamini; sciatis tamen, me finaliter ad gratiam Philippi regis velle venire, et nullo modo hinc recedam, nisi per vos faciem eius videam.* Cum igitur marcravius ad castra remeasset, ilico Boemus relictis omnibus suis cum castris, excepta ferula, qua Boemi uti solent, ascensis caballis fugam iniit. Quem cum quadringentis viris palatinus Otto de Witilisbach persecutus est usque ad silvam que Boemerwald dicitur. Quod videns lantgravius magis timuit et nullum videns subterfugium, nulla prorsus conditione interposita, ad pedes Philippi supplex venit[1]. Qui cum diutius in terra iaceret, et eum rex de perfidia et stultitia nimis argueret, tandem circumstantium alloquiis admonitus eum a terra levavit et in osculo recepit. Odackerus autem a Philippo in tantum est humiliatus, ut dimidietatem ducatus vix optineret, reliquam partem Theobaldus supra dictus possideret[2]. Nunc hiis omissis ad nostra revertamur.

9. *De expeditione Kanuti regis contra marchionem.* Interea non defuerunt nova in Dania et Nordalbingia. Siquidem Otto marcravius de Brandenburch infestabat Kanutum regem, subiciens sibi quosdam Sclavos[3] quos rex sue ditionis esse dicebat. Unde commotus
rex expeditionem contra eum ordinavit et classe 1198.
terram suam intravit per aquam que Odera dicitur, que in mari descensum habet. Cui occurrerunt Rugiani sive Rani cum Polabis et Obotritis. Rex tamen in insula Mone consistebat, Petro cancellario[4] exercitum ducente. Cumque eis marchio occurrisset in multitudine militum et Sclavorum, ex utraque parte

1) in monasterio Ichtershausen prope Erfurt; Sept. 17. 2) eo ipso anno 1204. 3) scil. Pomeranos. 4) scil. episcopo Roskildensi.

vulnerati ceciderunt. Inter alios frater episcopi Durbernus cecidit et cancellarius vulneratus in captivitatem ivit[1]. Sicque expeditio illa soluta est. Episcopus autem in gravi custodia ab Ottone tenebatur, sperans se per eum multos captivos recipere vel multam partem Sclavie possidere. Aliquantulum temporis fluxerat, et episcopus in custodia tenebatur. Cumque de vulnere accepto egrotaret, ipse callidus et astutus maiorem infirmitatem de se simulabat, ut quasi se ipsum desperaret. Marchio igitur quadam humanitate ductus, timens etiam infamiam, ne episcopus in custodia nimis dura deficeret, eum indulgentius habere cepit, deputato sibi custode quodam Ludolfo nomine. Episcopus igitur nacta oportunitate cum suo custode de sua liberatione tractare cepit. Et quid plura? Custode consentiente et cooperante episcopus de custodia eripitur et ad sua revertitur, et Ludolfus non parva mercede remuneratur.

10. *De expeditione marchionis.* Proxima vero hieme, que fluvios et paludes durius constrinxerat, Otto marchio coadunato exercitu, Adolfo comite auxilium ferente, totam Sclaviam vastavit nec terre Ieromari, que Tribuses[2] dicitur, pepercit, ita ut ipsam Rugiam vastasset, si glacies stagni, quod terras dividit, soluta non fuisset. Unde Adolfus gravem regis indignationem pertulit et de cetero gratie ipsius alienus exstitit. Sepius enim regem offenderat, tum quia Sclavos sepius impetebat, tum quia cum Waldemaro episcopo contra eum quandoque senserat[3].

1199. 11. *De expeditione Kanuti ad Egdoram.* Instante igitur estate[4], Kanutus rex contra Adolfum exercitum perduxit ad Egdoram in loco qui Reinoldesburch[5]

1) Facta est expeditio aestate a. 1198. 2) Tribsees iuxta fluvium Trebel. 3) V. supra l. V, c. 17. 4) anni sc. 1199. 5) hodie Rendsburg.

dicitur. Cui comes occurrit cum innumera militum multitudine, auxilium ferente Ottone marchione cum armatorum multitudine. Aderat ibi Symon comes de Tekeneburch, Bernardus de Wilipia, Mauricius de Aldenburch et alii multi. Domnus quoque Hartwigus, Bremensis archiepiscopus, huic collegio non defuit. Hos omnes comes de suis sumptibus copiose procuravit diebus non paucis, non sine ammiratione multorum, quod tantis expensis comes sufficere potuisset. Cum igitur aqua eos abinvicem divideret, et rex ad istos transire simularet, nec isti eum impetere auderent, rex tandem castra movens ad sua reversus est. Et ita expeditio illa sine pacis conditione soluta est.

12. *De edificatione Reinoldesburch.* Transacta hyeme statim Adolfus comes castrum Reinoldesburch antiquum reedificare cepit, sperans, se hac munitione impetum regis evadere. Sed rex non immemor suarum iniuriarum, adveniente Maio coadunato 1200.
exercitu cum multitudine gravi ad Egdoram venit, nec minus comes cum suis affuit. Qui cum impetum regis ferre non valeret, conditione pacis interposita, sic ad gratiam regis venit, ut ipsum castrum regi cederet et comes sua quietus possideret. Rex autem ampliando ipsum castrum firmiter edificavit, collocatis illic viris et armis plurimis pontemque latissimum super Egdoram sterni fecit et exinde liberum introitum et exitum in terram comitis habuit, sicque paulatim simultationes et occasiones contra comitem exorte sunt. Comes tamen una cum equivoco suo Adolfo comite de Dasle Louenburch[1] obsidere cepit, edificato castro Haddenberge, per quod ipsum castrum nimis artabat, ita ut castellani nec introitum nec exitum habere potuissent. Crevit igitur obsidio, quia comes copiam navium de Hammenburch ad-

1) quod solum de castris a. 1190. expugnatis Heinrico Leoni et filiis remanserat; v. supra l. V. c. 16.

1200. duxerat, quas viris et armis et machinis optime munierat. Cumque castrum et per aquas et per terras artaretur et dux Heinricus, qui et palatinus, illud liberare non potuisset, deficientibus iam victualibus viri castellani de deditione castri agere ceperunt. Missis igitur clanculo legatis ad Kanutum regem, ei castrum offerunt resignandum. Qui gavisus est, et gratias agens castellanis misit ad eos Radulfum quendam, virum illustrem de Holsacia[1], ut ipsi castrum loco suo resignarent et vexillo regio sibi illud intitularent, promittens se in brevi venturum et castrum de hostibus redempturum. Quod intelligentes nepotes[2], ipsum castrum artius impugnare ceperunt. Et quia victualia defecerant, ipsum sibi citius potenter subiugaverunt. Hoc audiens rex et callide dissimulans, ipsos comites amplius exosos habere cepit. Postea tamen mediantibus amicis, comes Adolfus ad gratiam palatini venit et facti sunt amicissimi, ita ut dux patrimonio suo, quod circa fluvium qui Gamme dicitur[3] habebat, eum inbeneficiaret et comes septingentas marcas ei persolveret.

13. *De expeditione Sclavorum in terram Racesburg.* Inter hec Heinricus, qui et Borvinus, et Nicolaus nepos ipsius, qui et Niclotus, de voluntate regis Kanuti expeditionem in terram comitis Adolfi de Dasle ordinaverunt[4]. Quibus idem comes cum suis occurrit ad locum qui Warsikowe dicitur[5]. Cumque acies ordinassent, Nicolaus prior insultum in hostes faciens interfectus est[6], vir bonus et prudens, cuius ruina tota Sclavia in merorem est versa, ita ut in ultionem ipsius multi perirent. Nam cognito casu tanti viri, hostes acrius insistunt et innumera strage

1) qui apud ducem Waldemarum in Iutia exulabat, v. c. 13. 2) i. e. comites Adolfi. 3) fluvius circa villam Alten-Gamme, qui olim in Albim mergebatur. 4) scil. in comitatum Ratzeburgensem, quem Adolfus cum uxore Adelheidi, Bernhardi vidua, susceperat, v. Usinger p. 93 sq. 5) hodie Waschow parochiae Wittenburg. 6) Mai. 25. a. 1200, v. Meklenb. Urkb. I, n. 166.

Teutonicos prosternunt, ut vix comite cum quibusdam militibus evadente, exceptis captivis septingenti viri gladio interirent.

Heu, heu, quot vidue gemitus lacrimasque dedere! Deficientibus sane viris terra spatiosa quasi inculta manebat et spinas et tribulos germinans nec aratra nec iuga boum sentiebat. Exinde autem comes predictus minus gratus terre sue fuit, utpote qui tante ruine auctor exstitit. Ipse enim cum nepote suo Adolfo Thietmarciam, que regi subdita videbatur, intraverat, quam spoliatam non parva cede affecerat[1]. Non minus comes autem Adolphus insidias suorum tolerabat propter quosdam, quos pecunia multaverat, videlicet Heinricum cognomine Busche[2], quem etiam captivatum in vincula coniecerat, Egconem de Sturgia[3], Brunonem de Tralowe[4]. Is congaudentes illi, quos comes de terra eiecerat et apud ducem Waldemarum in Iutia exulabant, videlicet Scacco et fratres eius Widagus et Radulfus, Ubbo, Thymmo cum fratre Marquardo, omnes consanguinei Marcradi prefecti, qui a comite prefato de terra eiectus[5], ibidem in exilio cum uxore sua, Ida nomine, defecerat — hi cotidie per se ipsos et per internuncios continue zizania discordie in terra comitis prefati seminare non cessabant, ita ut iam instante gwerra, quosdam in suam partem allicere temptarent, videlicet Emmekonem de Viszowe et Vergotum de Sybrandestorp[6]. Qui ad emulos comitis transeuntes manifestas inimicitias adversus comitem iam tunc exercere iussi sunt. Quidam etiam promissionibus beneficiorum in partem regis et fratris Waldemari ducis sunt inclinati, qui-

1) Id ineunte anno 1201 factum esse, contendit Usinger p. 94. 2) Heinricus Busche occurrit in charta Alberti comitis Holsatiae a. 1209, Hamb. Urkb. I, n. 372. 3) Eggo de Sture audit nomen l. V. c. 2. 4) Tralau in parochia Oldesloe. 5) V. supra l. III. c. 1. Marcradum mortuum esse ante annum 1190. patet ex Godescalci Visionibus c. 20. 6) sic dictos a villis Fissau et Sibberstorf in parochia Eutin.

1201. dam etiam pecuniarum muneribus invitati. Cum igitur omnes meliores in partem regis et fratris ducis inclinati fuissent, circa tempus piscationis, que in Sconia fieri solet, quam cives nostri frequentant — ubi etiam ipso tempore cum navibus suis et rebus sunt detenti, ita etiam ut quidam eorum in captivita-
Sept. 14. tem irent — circa exaltationem sancte crucis Waldemarus dux cum expeditione gravi terram comitis intravit. Cui comes cum suis occurrit ad locum qui Stilnowe[1] dicitur. Congressione autem facta, pars comitis infirmata est, ita ut multi gladio perirent, alii vero captivitatem subirent. Comes autem fuga elapsus in Hammenburch se recepit. Ipso tempore dux Etzeho obtinuit, Sygeberch et Travenemunde obsideri fecit, Plune quoque, quod magnum presidium videbatur, a suis hominibus capta est. Videns autem dux, quod fortuna favente introitus terre sibi pateret,
Oct. 28. circa festum Symonis et Iude rursum instaurato exercitu, una cum Petro Roskildensi episcopo, prudenti et magni consilii viro, terram intravit. Et quia predictus comes iam terram exierat, venit Hammenburch. Ubi occurrentibus provincialibus honorifice susceptus est a clero et ab omni populo. Sequenti vero die castra movens, venit Bergherstorp[2], et altera die processit Louenburch. Comes autem de Dasle, cognita virtute ducis, timensque traditionem propter causas supra dictas nec minus et ipse terram exierat. Qui autem remanserant, timentes impetum ducis, accepto consilio, duci apud Louenburch obviam venerunt et ei castrum Racesburg et introitum terre obtulerunt. Dux autem videns, quod Louenburch capere non posset, reedificato Haddenberch[3], relictisque ibi militibus et armis cum victualibus plurimis, processit Racesburch. Sicque potito hoc

1) hodie Stellau, villa parochialis in dominio Breitenburg, prope Kellinghusen. 2) Bergedorf. 3) Destructum illud esse praetermisit noster.

castro, de Wittenburch et Godebusz et ipsi dextras 1201.
dederunt. Dux igitur prospere agens, applicuit ad civitatem famosam Lubeke, sciens nomen suum dilatari, si tante civitati dominaretur. Cives autem propter captivos suos supradictos et propter naves in Sconia detentas, animadvertentes quoque, quod ex omni parte tota terra in conspectu ducis parata esset, ita ut nullum introitum vel exitum nec per terram nec per mare habere potuissent, necessitate compulsi, consilio habito, nominatiores duci, cum apud Bredenvelde[1] esset, occurrerunt et civitatem ei tradiderunt sicque suos captivos cum navibus et omnibus ablatis receperunt. Dux igitur, acceptis obsidibus tam de civitate Lubeca quam de aliis civitatibus et castris, ad sua cum gaudio reversus est, preficiens castro Sygebergensi advocatum Thymmonem, quod tamen per ipsum adhuc in obsidione laborabat. Fratrem quoque eius[2] deputavit Travenemunde, quod adhuc homines comitis tenebant. Scacconem etiam comitem Thietmarcie declaravit, et fratrem eius Widagum Plune prefecit. Radulfum quoque in Hammenburch locavit, ut, qui propter ipsum exulaverant, per eum maiora reciperent.

14. *De captivitate comitis Adolphi.* Post hec comes Adolphus de Schouenburch, dolens de perditione terre sue, circa festum beati Andree contractis navibus et copiis de Stadio, quod adhuc tenebat, occupa- Nov.
vit Hammenburch. Unde territi homines regis sive 30.
ducis, cum Radulfo advocato fugam inierunt. Comes vero sperans, se prospere agere propter castra, Louenburch videlicet et Sigeberg et Travenemunde, que adhuc cum ipso sentiebant, et propter quosdam provinciales, qui spem bonam, in dolo tamen, ei faciebant, in ipsa civitate usque ad nativitatem Domini, sinistro tamen omine, perduravit[3]. Siquidem

1) Breitenfelde, villa parochialis in advocatia Mölln. 2) scil. Marquardum. 3) V. diploma eodem anno 1201. Hammenburg datum, Hamb. Urkb. n. 329.

1201. Waldemarus dux, audito introitu Adolphi comitis,
impiger ad expeditionem se preparans, evocatis
omnibus amicis suis de Nordalbingia, Sclavia, Thiet-
marcia ad obsidionem eiusdem civitatis properavit.
Nec defuit comes Guncelinus cum Heinrico Borwino,
auxilium devote ferentes. Comes autem seductus a
referentibus, qui eum fraudulenter certum reddide-
rant, nullatenus ducem venturum propter festum na-
tivitatis, quod Dani festivis potationibus honorare so-
Dec. lent[1], hac fiducia seductus, repente circa vigiliam
24. nativitatis Domini ducem cum infinitis sensit adesse.
Sed tunc effugium non patebat, quia horrore hyemis
tota Albia et Halstera[2] constricta erat. Comes igitur
in arto positus, quid faceret, quo se verteret, igno-
rabat, quia ex omni parte inimicorum rabies eum
urgebat. Tractabat cum suis, si forte nocturno tem-
pore, aliis quiescentibus, ad arma convolans, violenter
exire potuisset. Set nec hoc stare potuit propter maxi-
mas excubias, que undique per circuitum ordinate
Dec. erant. Cumque dies beati Stephani advenisset, sic
26. ordinatum erat, ut comes Lowenburch duci redderet
et ipse cum suis liber abiret. Ad hoc negotium depu-
tatus est Guncelinus comes de Zverin, qui comitem
sub pacis conditione Lowenburch conduceret, ut pro-
missum comes fideliter persolveret. Cum autem
cognovissent Thietmarci, comitem de civitate egres-
sum in castris Gunzelini consistere, sive ex delibera-
tione propria, sive instinctu aliorum in unum con-
globati, rupto pacis federe comitem occidere conati
sunt. Facto igitur tumultu, Guncelinus cum suis for-
titer resistebat. Sicque supervenientes principes du-
cis, Adolphum comitem de occisione liberaverunt,
qui tamen artius custodiebatur. Dux igitur castra
movens, cum Adolpho venit Lowenburch, ut promis-
sum persolveret. Qui cum castellanis suppliciter satis

1) *sub vulgari nomine Iuel* addit Korner. 2) die Alster prope Ham-
burg.

loqueretur, ut sui miserentes castrum pro sua liberatione redderent, illi nulla ratione acquieverunt. Et exinde comes compedibus et vinculis constrictus est. Sicque non sine contumelia per omnia loca quibus antea dominabatur deductus, Daniam captivus intravit. Dani autem cognita captivitate sui inimici, in omnibus civitatibus et vicis, ut tempore Saul Phylistei fecerunt, omnibus ad plausum et exultationem hoc nunciaverunt. Inter hec autem Lowenburgenses sepius erumpentes, terram satis inquietabant.

15. *De nuptiis domni Wilhelmi.* Non autem obli- 1202.
viscendum, quod domnus Kanutus rex in beneplacito fratris sui Waldemari, sororem suam domnam Helenam cum magna sollempnitate domno Willehelmo, filio ducis Heinrici, sociavit[1]. Unde letati sunt omnes amici ducis et omnis terra Holsatorum Sturmariorum, sperantes, eum cum sorore domni regis totam terram habiturum. Sed fefellit opinio. Ipse tamen gener regis sepius a rege et fratre duce in multis honoratus, dignitatem sui nominis multis preferebat. Proxima estate domnus rex Kanutus venit Lubeke et gloriose susceptus est a clero et ab omni populo. Ad cuius introitum redditum est castrum Travenemunde, quod regi non parvam fecit letitiam. Provinciales quoque occurrentes, omni alacritate obsequio regis se exhibuerunt. Rex igitur procedens Molne et acceptis obsidibus prius neglectis ad sua revertitur, fratre duce procedente Louenburch. Quod cum capere non posset, reedificato castro Haddenberch, quod Louenburgenses destruxerant, firmatisque presidiis ad propria revertitur.

16. *De castro Sigebergensi.* His ita gestis dux videns, quod sui in obsidione Sygebergensi deficerent, eo quod castellani propter munitionem loci sepius villanis boves vel quelibet animalia que ad victum pertinent violenter auferrent, nonnullos etiam

1) anno videlicet 1202. ineunte.

1202. resistentes sepius graviter vulnerarent, ipse per semet ipsum impatiens ocii castrum vallavit et, omni eruptione ablata, graviter illud artavit. Cumque pro diutina obsidione victualia castellanis deessent, nimis artati, sperantes liberationem, longa famis inedia castrum viriliter tenebant. Et cum nichil esurientibus superesset, ipsi tamen non minus instrumentis ferreis molares cedebant, ut crederent adversarii, farina et panibus eos abundare. Tandem pertesi tanti laboris et obsidentes et esurientes, castrum redditum est ea conditione, ut castellani patrimonia sua sive beneficia ut ante possiderent et cum omni pace omnem supellectilem, vel quicquid in castro possederant, libere deferrent. Cumque dux castrum suis locasset et ad sua cum gaudio remearet, repente sinistrum accepit nuncium, videlicet fratrem regem mortuum[1]. Unde exterritus velocius accelerat reditum, utpote fratris accepturus regnum. Cumque

Dec. 25. multa concordia regnum adeptus fuisset, in nativitate Domini percepta benedictione regali a venerabili Lundensi archiepiscopo Andrea in ipsa civitate in sedem regni gloriose sublimatus est.

17. *De obsidione Louenburch et liberatione comitis*

1203. Aug. *Adolphi.* His ordinatis circa Augustum rex Waldemarus cum magna gloria et infinita multitudine venit Lubekam, ibique cum multa iocunditate rex Danorum et Sclavorum et Nordalbingie dominus salutatur[2]. Sicque prosequente archiepiscopo Lundensi et fratre ipsius Petro Roskildensi, cum ceteris episcopis, prepositis, primoribus Nordalbingis, Thietmarcis, Sclavis, Rugianis, maxima virtute vallavit castrum Louenburch. Cumque castrametatus fuisset, erexit machinas multas sive alia castrorum tormenta. Viri quoque balistarii et sagittarii continue castellanos inquietabant, et vicissim vulnera dabant et accipie-

1) Obiit 1202. Nov. 12. 2) V. privilegium tum, ut videtur, Lubicensibus a rege datum, Urkb. d. Stadt Lübeck I, n. 11.

bant, nec deerant inter has altercationes funera morientium. Cumque diutius hec fierent et rex castro dominari non posset, eo quod castellani viri fortes et bellatores essent et castrum nimis munitum fuisset, tandem conditione pacis interposita colloquium regis castellani exposcebant, in quo de liberatione comitis tractatum est. Et sic, mediante archiepiscopo et fratre eius cancellario ceterisque episcopis et primoribus, definitum est, ut castellani castrum redderent, et comes datis obsidibus a captivitate solveretur. Dedit igitur comes duos filios suos et filium cognati sui Ludolfi de Dasle[1] et filium comitis Heinrici de Dannenberghe, preterea octo pueros ministerialium suorum. Et iureiurando firmatum est, ut obsides post decem annos liberi essent. Si vero rex infra hos annos vita excederet, obsides redderentur, si autem comes deficeret, non minus hoc fieret. Sic castrum redditur, et comes gaudens Scowenburch revertitur.

18. *De liberatione Waldemari episcopi.* Interea tamen concaptivus eius Waldemarus episcopus in vinculis perdurabat. Sed pietate domni Andree archiepiscopi et aliorum, qui pro ipso movebantur, a captivitate tandem hoc modo liberatus est. Quia enim idem Waldemarus vir nobilis erat, regis Kanuti filius, magni patrimonii heres, et contra Kanutum regem et fratrem eius Waldemarum, tunc ducem, nunc autem regem, senserat, suspecta eius liberatio multis videbatur. Unde consilio habito, ipsum negotium communicatum est domno apostolico. Ipso ergo per suos nuncios mediante[2], domnus Waldemarus tali modo liberatus est, ut nunquam in tali vicinia esset, ubi regi Waldemaro cognato et equivoco importunus existeret[3]. Et hoc ab ipso Waldemaro episcopo sacramentaliter firmatum est. Rex igitur

1) fratris Adolfi comitis de Razeburg. 2) V. epistolas Innocentii papae dat. a. 1203. Dec. 5. et 1206. Ian. 20. 3) anno videlicet 1206.

datis expensis ad domnum papam eum misit, ut apud ipsum consisteret, quousque eum episcopio excellenti sublimaret. Waldemarus tamen hec ex parte non persolvit, quia medio tempore Philippo regi se coniunxit et se iniuriatum Waldemaro rege conquestus est[1]. Unde quidam eum peierasse contendunt.

19. *De subactione Grecie.* Nunc his omissis ad Greciam transire cogimur, ut nova et mirabilia, que illic Domino operante seu permittente facta sunt, et presentibus et posteris, prout nobis de veritate constat, insinuemus. Magna quidem et preclara et relatu digna ibi a Latinis gesta sunt. Sed utrum Dei facta sint an hominum, necdum dignus finis declarat. Ideoque Deo permittente, ut premissum est, quia sepe videntur aliqua fieri in ecclesia magis ex Dei permissione quam operatione, licet ipsa Dei permissio recte ipsius etiam intelligi possit operatio. Ipse enim, Sathana expetente, Iob affligi permisit, licet ipsius afflictio Sathane fuerit deiectio et viri sancti glorificatio. Operante enim Deo, quasi ipsius permissione temptatus est Iob, ut virtus patientie, Deo soli cognita, electis proficeret in morum doctrina. Quod bene intelligens vir sanctus post dampna rerum, post occisionem pignorum sic ait: *Dominus dedit, Dominus abstulit* etc.[2]. Diabolus enim ex quo veritatem deseruit et a Deo et angelorum consortio, quibus prelatus erat, se elongavit, sicut nichil habet proprietatis preter malitiam propriam, ita per se nichil habet potestatis. Cum ergo aliqua permissus facit, ipse quidem agit quasi vastator. Deus autem quasi miserator, cuius voluntati dum quasi ex malitia subditur, ipso nolente quod Deus vult perpetratur. Nos tamen hac serie postposita, veniamus ad promissa.

1203. Circa tempora dierum illorum talis epistola de partibus Grecie domno Ottoni regi fuit directa[3]:

1) Hoc in itinere factum esse videtur; v. infra l. VII. c. 10. 2) Hiob 1, v. 21. 3) Eandem epistolam a crucesignatis ad omnes Christi fide-

Excellentissimo domno Ottoni, Dei gratia Romanorum regi et semper augusto, Balduinus comes Flandrensis et Henegovensis, Lodewicus Blezensis et Clarumontensis[1] *et Hugo Sancti Pauli comites, ceterique barones et milites exercitus signatorum in stolio*[2] *Venetorum cum amoris plenitudine et honoris paratum semper obsequium*[3]. *Quanta fecerit nobis Dominus, immo non nobis, sed nomini suo quantam gloriam dederit his diebus, quanta possumus brevitate perstringamus, ipso prenotantes initio, quod, ex quo urbem transgressionis exivimus — sic enim Iaderam*[4] *nominamus — cuius excidium vidimus dolentes quidem et necessitate compulsi, nichil inter nos ordinatum esse meminimus, quod communiter ad utilitatem pertineret exercitus, quin illud in melius providentia divina mutaverit, sibique totum vendicans stultam fecerit sapientiam nostram. Hinc est, quod eorum, que facta sunt apud nos gloriose, omnem a nobis gloriam iure repellimus, quippe qui operis adhibuimus parum, consilii nichil. Unde necesse est, ut si quis ex nobis voluerit gloriari, in Domino glorietur, non in se vel in altero.* 1203.

Federe igitur Iadere confirmato cum illustri Constantinopolitano, quondam imperatoris Ysachii filio, Alexio[5], *cum victualibus omnibus et rebus egentes terre sancte videremur gravamen potius illaturi sicut alii ex nobis, qui nos precesserant, quam levamen aliquod allaturi, nec terre Sarracenorum in tanta nos egestate*

les directam ex Mscr. Elnonensi dederunt nostro textu ampliorem Martene et Durand in Thes. nov. anecdotor. T. I, p. 788, ex quo opere vitiis nonnullis emendatis repetita est in Recueil des Historiens T. XVIII, p. 515. Legitur quoque inter epistolas Innocentii III. papae ed. Bréquigny et du Theil l. VI, n. 211. T. I, p. 410. et in Gestis eiusdem pontificis n. 90, sed ea in fine decurtata; desinit enim ibi verbis: *pro viribus inclinare.* 1) Ludevicus comes de Blois et Chartres. 2) i. e. classe, a voce Graeca στόλος. 3) De rebus gestis, quas haec Balduini epistola narrat, confer epistolam, quam comes de S. Paulo duci Brabantiae misit, Ann. Colon. max. insertam, T. XVII, p. 812, accuratius de singulis rebus exponentem. 4) Zara in litore Dalmatiae. Exivit exercitus ex hac urbe a. 1203. mense Aprili. V. Wilken T. V, p. 192. 5) imperatore postea IV.

1203. *crederemus applicare posse, verissimilibus quidem omnino rumoribus et argumentis inducti, quod dicti Alexii suspiraret adventum regie pars potior civitatis et pondus imperii, quem electione concordi cum sollempnitate debita imperiali diademate sublimasset; contra consuetum ordinem temporis, aura favente, obedientibus Domino ventis et mari*[1]*, ad urbem regiam preter omnem spem prospere applicuimus et in brevi*[2]. *Sed nec adventavimus improvisi, qui usque ad sexaginta milia equitum preter pedites in urbe reperimus. Et transilientes loca tutissima, pontes, turres et flumina sine dampno nostrorum, terra et mari obsedimus civitatem et tyrannum*[3] *pariter, qui commisso in fratrem parricidio fasces imperii diutina incubatione polluerat. Preter omnium igitur opinionem universorum civium mentes contra nos invenimus obfirmatas nec aliter contra dominum suum civitatem muris et machinis obseratam, quam si adventasset populus infidelis, qui loca sancta polluere et religionem proponeret inexorabiliter evellere christianam. Imperii siquidem crudelissimus incubator, domini sui et fratris proditor et orbator, quique eundem carcere perpetuo sine crimine condempnasset, idem filio eius illustri facturus Alexio, si non eundem a manibus eius felix eripuisset exilium, prehabita in populo detestabili concione, potentes simul et plebem sermonibus adeo infecerat venenatis, ut ad subversionem libertatis antique Latinos assereret adventare, qui Romano pontifici locum et gentem restituere properarent et Latinorum legibus imperium subiugare. Hec profecto res sic omnes contra nos animavit pariter et armavit, ut contra nos et exulem nostrum viderentur omnes pariter coniurasse. Sepius ergo per nuncios, immo per ipsum exulem nostrum et barones nostros seu etiam nosmet ipsos a civibus po-*

1) Respicit ad Ev. Marci c. 4. v. 41. 2) Advenerunt in portum Scutarium Iun. 26. 3) Alexium imperatorem III. scilicet, cuius dolo Isaak II. imperator, frater eius, a. 1195. excaecatus et depositus est.

stulantes audiri, nec adventus nostri causam nec petitionis modum potuimus explicare, sed quotiens terra vel mari stantibus in muro sermones obtulimus, totiens pro verbis retulimus tela. Considerantes igitur, quod preter spem nostram cuncta contingerent, in eum statum necessitatis impacti, ut statim necesse haberemus aut perire aut vincere, cum obsidionem ipsam nulla ratione in quindecim dies protelare possemus, quos victualium omnium incredibilis urgeret angustia, non ex desperatione quidem, sed insperata quadam securitate divinitus suspirare cepimus ad bella, promptissimi periculis nos audacter opponere et incredibiliter in omnibus optinere. Ad conflictum etiam campestrem sepius ordinati, inestimabilem multitudinem fuga in urbem ignominiosa conclusimus. Aptatis igitur interim terra et mari bellicis instrumentis, die obsidionis octava violenter civitas introitur[1]*. Grassatur incendium, disponit in campo contra nos aciem imperator, et paratis nobis excipere venientes, constantiam nostram cum paucitate miratus ignominiose frena reflectit. In urbem retrogressus ardentem, ipsa nocte fugam cum paucis aggreditur suamque in urbe relinquit uxorem et parvulam prolem. Ea re comperta, nescientibus nobis, Grecorum proceres in palatio congregantur et exulis nostri solempnis celebratur electio seu potius restitutio declaratur, insperatamque letitiam copiosa in palatio luminaria protestantur. Mane facto prodit in castra inermis Grecorum procerum multitudo suumque cum gaudio querit electum, restitutam civitati asserit libertatem et regredienti filio ad fasces imperii cum gaudio inestimabili sublevatum de carcere caput patris Ysaachii, quondam imperatoris, ostendunt*[2]*. Preordinatis itaque que necessaria videbantur, ad ecclesiam sancte Sophie novus imperator cum sollempni* 1203.

1) Iul. 17. Discrepat noster in singulis sicut comitis S. Pauli epistola a fontibus praecipuis; v. Wilken V, p. 226 sq. 2) Obscurius ita significat, Isaakum ex carcere liberatum esse, qui filium Alexium, Aug. 1. coronatum, collegam imperii assumpsit.

16*

1203. *processione deducitur, et exuli nostro sine contradictione imperiale restituitur diadema cum plenitudine potestatis.*

His peractis ad solutionem promissorum prosiliit imperator et promissa rebus accumulat, victualia servitio Domini profutura nobis omnibus prebet in annum, ducenta marcarum milia nobis solvere pergit et Venetis, sumptibusque suis stolium nobis prolongat in annum, seque iuramento constringit, quod exire nobiscum debeat regale vexillum et in passagio Martii nobiscum ad servitium Domini proficisci cum quantis potuerit milibus armatorum, et sub eadem promissione concludit, quod eam reverentiam prestare debeat Romano pontifici, quam antecessores sui imperatores catholici predecessoribus suis pontificibus pridem impendisse noscuntur, et ecclesiam orientalem ad hoc idem pro viribus inclinare. Tantis igitur utilitatibus provocati[1]*, ne salutem, quam dederat Dominus in manibus nostris, spernere videremur et vertere in obprobrium sempiternum, quod ad honorem nobis incomparabilem cessisse videbatur, prompta devotione consensimus et ibidem hyemem, Deo dante, facturi, ad partes Egypti proximo passagio transmeare tam certo proposito quam irrevocabili quantum in nobis est, prompta voluntate sumus astricti.*

Et nunc, si quid ex his que acta sunt vel agenda meriti vel gratie vel etiam glorie prestolamur, serenitatem vestram in Domino desideramus esse participem, immo principem. Nos interim soldano Babilonie, terre sancte impio detentori, premisimus nuncios nostros, qui ex parte regis summi Iesu Christi Nazareni et servorum eius, dicti videlicet imperatoris, et nostra regaliter debeant intimare, quod devotionem populi christiani incredule genti sue, Deo donante, in proximo

1) Eadem fere verba: *tot et tantis utilitatibus provocati,* in epistola illa comitis de S. Paulo in conclusione, breviori tamen, legi certe notandum est. Ibidem denominatio inusitatior: *soltanus Babyloniae* occurrit. Nescio igitur an eidem scribae epistolae tribuendae sint.

proponamus ostendere, et ad contritionem infidelitatis 1203.
de celo nos expectare virtutem. Hec autem fecimus de vestra potius sub Domino et aliorum christiani nominis zelatorum, quam de nostra virtute confisi, qui conservos nostros eo devotius ac vehementius nobis desideramus adiungi, quo meliores et plures regis nostri ministros nobiscum viderimus decertare, ne Iudeis pridem traditus, sed iam assumptus in gloria illudendus de cetero gentibus relinquatur.

20. *Unde supra.* Hec de primo introitu Latinorum in Greciam cognovimus per epistolam, quam audistis, regi directam. Nunc de acquisitione terre et principatu Baldewini imperatoris Constantinopolitani, quam potenter sibi terram subiecerat et thesauros absconditos et arcana secretorum, que Deus illi ostenderat, quanta largitate ea distribuerit, per subiectam epistolam[1] cognoscere potestis.

Baldewinus, Dei gratia fidelissimus imperator Constantinopolitanus, a Deo coronatus, Romanus moderator et semper augustus, Flandrensis et Henegovensis comes, universis Christi fidelibus, archiepiscopis, episcopis et abbatibus, prioribus, prepositis, decanis ceterisque ecclesiarum prelatis ecclesiasticisque personis, baronibus, militibus, sariantis omnique populo christiano, ad quos presens pagina pervenerit, in vero salutari gratiam et salutem. Audite, qui longe estis et qui prope, ammiramini et laudate Dominum, quoniam magnifice fecit[2]*, qui antiqua miracula nostris dignatus est renovare temporibus, et non nobis quidem, sed nomini suo dedit gloriam omnibus seculis ammirandam. Mirabilibus eius circa nos semper mirabiliora succedunt, ut etiam infidelibus dubium esse non debeat, quin manus Domini operetur hec omnia, cum nichil a nobis speratum aut provisum ante contigerit,*

1) Haec Balduini epistola, Innocentio papae inscripta, legitur intra epistolarum eius librum III. Eandem, quasi Coloniensi archiepiscopo missam, inseruerunt Ann. Col. max. p. 815 sq. 2) Iesai. 12, 5.

1204. *sed tunc demum nova nobis Dominus procuravit auxilia, cum nichil humani videretur superesse consilii. Et quidem, si bene meminimus, per litteras universitati vestre transmissas nostri progressus et status narrationem eo usque deduximus, ut urbe populosa capta violenter a paucis, tyranno fugato et Alexio coronato, mora nostra promissa fuit et ordinata per hiemem, ut potenter obtinerentur, si qui resistere vellent Alexio. Sed nos, ne discordie inter nos et Grecos fomitem ministraret moribus nostris adversa barbaries, de civitate exeuntes ex adverso civitatis, interiacente Ponto, ad preces imperatoris castra posuimus*[1].

Verum sicut non hominum opera fuerunt, sed Dei, que Grecis intulimus, ita non hominum, sed demonum, que cum imperatore novo Grecia nobis ex perfidia consueta retribuit. Imperator siquidem ex insperato Grecorum seductus perfidia a nobis recessit animo, cui tanta beneficia contuleramus, et in omnibus cum patre, patriarcha et mole nobilium nobis promissis periurus et mendax tot incurrit periuria, quot nobis prestitit sacramenta. Unde nostro tandem destitutus auxilio, prelia contra nos meditatur incassum et navigii, quod ipsum adduxerat et sublimaverat ad coronam, procurat incendia. Sed voto tam crudeli fraudatur, Domino nos protegente, fit pars sua per cuncta deterior et hominum suorum cedes, incendia et rapine. Imminente foris pugna intus timoribus coartatur. Emulum ei elevant Greci imperatorem[2]*, ea occasione captata, quia ad auxilium nostrum tunc nullum sanguine sibi propinquum possit habere refugium. Cumque unica spes evadendi restaret in nobis, iuratum sibi quendam Murzulphum nomine, de*[3] *quo super alios omnes pro impensis ei beneficiis confidebat, mittit ad exercitum no-*

1) Pars quaedam exercitus cum Alexio iuvene contra imperatorem fugatum profecta est, alia remansit in castro Pera; v. Wilken V, p. 246. Brevius hic epistola narrat. 2) scil. Nicolaum Canabum, qui a. 1204. Ian. 27. electus est. 3) Alexium Ducam videlicet, cognomine Murzuflum.

strum, quia imperiale palatium, Blacherne dictum, 1204.
nobis sub imperatoris et suo iuramento promittit in obsidium, donec cuncta nobis promissa reddantur. Accedit ad accipiendum palatium nobilis marchio Montisferran[1] *cum militibus nostris. Sed Greci nostris illudunt et quos super hoc iam nobis promisso dederant sumptis obsidibus, consueta periuria non verentur. Nocte insecuta Murzulphus, domino suo et nobis periurus, reddendi nobis palatii revelat*[2] *arcana et ex hoc perpetuam ipsis eripi libertatem et contra hoc veniendum modis omnibus esse declarat, si deiciatur Alexius. Huius itaque proditionis merito a Grecis imperator attollitur. In dominum igitur suum dormientem et rei nescium sacrilegas mittit manus et in carcerem una cum Nicolao quodam*[3]*, quem inscium apud Sanctam Sophiam populus in imperatorem erexerat, proditione traditum simul deiecit sibique coronam imperialem usurpavit. Modicumque post hec domnus Ysachius, pater Alexii, diem clausit extremum, qui animum filii sui a nobis pre omnibus, ut dicebatur, averterat.*

Grecis autem sanguinem nostrum tantum sitientibus, acclamante precipue clero et populo universo, ut de terra in brevi tolleremur, prelia contra nos proditor iam dictus instaurat, urbem machinis in propugnaculis munit, quorum similia nemo unquam vidit. Cumque murus mire latitudinis, in altum valde consurgens, turres haberet amplissimas, pedibus circiter quinquagenis paulo plus minusve distantes, inter quaslibet duas ex parte maris, qua noster timebatur assultus, turris lignea erigitur super murum stationibus tribus aut quatuor, multitudinem continens armatorum. Nichilo minus inter duas turres quaslibet seu petraria seu magnellus[4] *erigitur. Turribus autem supererigun-*

1) scil. Bonifacius. 2) scil. Graecis, ut eos contra Alexium sollicitaret. 3) scil. Canabo. 4) Petrariae (gallice *perrière*) et magnelli, ballistarum genera, v. Bangert h. l.

1204. *tur lignee turres altissime stationum sex, superque supremam stationem adversum nos porriguntur scale, appoditiones*[1] *ex utraque parte et propugnacula continentes, paulo minus et excelsis scalarum capitibus, quantum iacere possit in altum arcus a terra. Murum etiam ipsum murus circumcingit inferior duplexque fossatum, ne muris ulla applicare possint ingenia*[2], *sub quibus possint latitare fossores. Interim terra marique nos temptat perfidus imperator, Domino nos semper protegente suosque frustrante conatus. Nam preter ordinationem nostram ad predam victualium procul exeuntibus nostris usque ad mille animas pugnatorum*[3], *imperator occurrit in multitudine gravi, primoque congressu dissipatur omnino, cesis captisque non paucis sine dampno nostrorum; fuga ignominiosa consulens sibi clipeum abicit, arma deponit et vexillum imperiale dimittit, nobilemque quam sibi preferri faciebat yconiam, quam Cysterciensium ordini nostri dedicavere victores. Post hec naves nostras iterato flammis aggreditur, intempesteque noctis silentio sedecim naves suas incensas velis in altum colligatis et inferius ad proram, flante fortiter austro, nostras mittit in naves. Sed Domino faciente cum multo labore nostrorum custodimur indempnes et ardentibus navibus clavis infixis catenis habentibus nostrorum remigio trahuntur in pelagus, et sic ab imminenti mortis periculo a Domino liberamur. Nos quoque terrestrem eum provocamus ad pugnam, et ponte atque amne transmisso, qui exercitum nostrum separabat a Grecis, cuneis ordinatis ante portam diu stetimus regie civitatis, precedente cruce vivifica, in nomine Domini agminum Israel parati ad prelium Grecos excipere, si eis placuisset exire. Sed unus tantum miles quidam nobilis pro militie exercitio egressus est, quem nostri pedites mem-*

1) i. e. adminicula. 2) i. e. machinae, *engines*. 3) Expeditionem fecerunt praedandi causa ad Phileam in litore Ponti; proelium commissum est Febr. 2.

bratim dilaniaverunt, sicque in castra reversi sunt. 1204.
Terra marique sepius provocamur, sed dante Domino semper triumphaliter obtinemus.

Mittit igitur ad nos pacis ficte legatos perfidus incubator imperii, postulat et optinet cum duce Venetorum[1] *colloquium. Cumque eidem dux obiecisset, quia nulla cum eo possit esse pacis securitas, qui dominum suum carcere conclusisset, postposita iurisiurandi religione et fidei ac federis inter quemlibet et inter fideles firmiter obtinentis, et ipsi preripuisset imperium, ei bona fide consuleret, ut dominum suum restitueret et humiliter veniam postularet, nostras etiam pro se promittens preces et quia, cum eodem domino suo misericordiam si vellet agere, deberemus, ac quicquid egerat contra nos venenose, si redirent ad animum, imputare vellemus etati lapsuive consilii; ille vana verba subintulit, quia, que responderet rationabiliter, non habuit. Obedientiam Romani pontificis et subventionem terre sancte, quam iuramento et scripto confirmabat Alexius imperiali, adeo refutavit, ut vitam amittere preeligeret Greciamque subverti, quam quod Latinis pontificibus orientalis ecclesia subderetur. Nocte igitur insequenti dominum suum latenter suffocat in carcere, cum quo ipsa die prandium sumpserat. Inde et clava ferrea, quam tenebat in manu, latera morientis et costas inaudita crudelitate confringit, casuque vitam, quam laqueo extorserat, confingit exemptam ac imperiali sepultura concessa, propalatum omnibus scelus funeris honore dissimulat.*

Sic nobis hiems tota perficitur, donec navibus nostris scalis aptatis et instrumentis bellicis preparatis, nos et nostra recipientes in navibus, 5. Idus Aprilis, Apr. 9.
hoc est sexta feria ante passionem Domini[2]*, unanimiter pro honore sancte Romane ecclesie et subventione terre sancte, navali prelio invadimus civitatem. Et eo*

1) Heinrico Dandolo. 2) i. e. ante dominicam Iudica, quae dominica passionis vocatur et h. a. in diem Aprilis 11. incidit.

1204. *die, sine multo tamen nostrorum sanguine, tanta fuimus perpessi, ut inimicis nostris in obprobrium verteremur, quorum ea die pars fuit per cuncta deterior, adeo ut tracta in terram Grecis compelleremur bellica nostra machinamenta relinquere et infecto negotio ad ripam cogeremur redire adversam, ea die, ut videbatur, inutiliter fatigati. Conturbati ergo plurimum et conterriti et demum in Domino roborati, definito consilio*
Apr. 12. *rursum instauramur ad pugnam et quarto die, pridie Idus Aprilis, hoc est feria secunda post passionem Domini, flante borea rursum applicamur ad muros, et scalis navium scalis turrium applicatis, cum multo labore nostrorum et permultum resistentibus Grecis. Sed ex quo cominus gladios sensere nostrorum, non diu belli duravit anceps eventus. Due siquidem naves colligate pariter, que nostros episcopos, Suessionensem ac Trecensem, deferebant, quarum erant insignia paradysus et peregrina, prime scalis scalas turrium attigerunt et felici auspicio peregrinos pro paradiso certantes hostibus admoverunt. Prima muros optinent vexilla pontificum, ministrisque celestium secretorum prima conceditur de celo victoria. Irruentibus igitur nostris cedit Domino iubente multitudo infinita perpaucis et, propugnacula relinquentibus Grecis, nostri audacter militibus portas aperiunt. Quorum cum imperator, qui non procul a muris in tentoriis stabat armatus, conspicaretur ingressum, statim tentoria dereliquit et fugit. Nostri cedibus occupantur, civitas capitur populosa, recipiuntur in palatiis imperialibus, qui nostrorum enses effugierunt, multaque cede facta Grecorum, nostri sese recolligunt, advesperascente iam die, arma fessi deponunt, de assultu crastino tractaturi. Suos recolligit imperator et crastinam hortatur ad pugnam, asserens, quod nostros in potestate nunc habeat intra murorum septa conclusos. Sed nocte latenter dat terga devictus.*

Quo comperto, Grecorum plebs attonita de substi-

tuendo imperatore pertractat. Et dum mane facto ad 1204.
nominationem cuiusdam Constantini[1] *procedunt, pedites nostri non exspectata deliberatione maiorum ad arma prosiliunt, et terga dantibus Grecis fortissima et munitissima relinquuntur palatia, totaque in momento civitas obtinetur, diripitur innumera equorum multitudo, auri, argenti, sericorum preciosarumque vestium atque gemmarum et omnium eorum, que ab hominibus inter divitias computantur, tam inestimabilis abundantia reperitur, ut tantum tota Latinitas non videretur possidere. Et qui pauca ante negaverant, cuncta nobis divino iudicio reliquerunt, ut secure dicamus, quia maiora his mirabilia circa bellorum casus nulla unquam narret historia, ut impleta prophetia manifeste videatur in nobis, que dicit:* Persequetur unus ex vobis centum alienos[2], *quia si inter singulos victoriam partiamur, quilibet ex nostris non pauciores quam centum obsedit et vicit. Nunc autem non nobis victoriam usurpamus, quia super omnia mirabilia salvavit sibi dextera Domini, et brachium virtutis eius revelatum est in nobis*[3]. *A Domino factum est istud et est mirabile in oculis nostris*[4].

Ordinatis igitur diligenter, que disponendarum rerum poscebat eventus, ad electionem imperatoris unanimiter et devote procedimus et, omni ambitione seclusa, cum sex baronibus Venetorum venerabiles viros, episcopos nostros Suessionensem, Halverstadensem[5], *domnum quoque Betlehemitanum, qui a partibus transmarinis auctoritate apostolica nobis fuerat delegatus, Acconensem electum, abbatemque Lucedii*[6] *imperatoris nostri sub Domino constituimus electores.*
Qui oratione premissa, ut decuit, dominica Misericor- Mai. 9.
dia Domini personam nostram, quod a nostris meritis erat procul, unanimiter ac sollempniter elegerunt,

1) immo Theodori Lascaris. 2) Iosua 23, 10. 3) Psalm. 97, 1. 4) Psalm. 117, 23. 5) scil. Conradum. 6) Ogierum abbatem Lucedii in marchionatu Montferrat sitae.

1204. *divinis laudibus clero et populo acclamante. Sequenti-*
Mai. *que dominica, qua* Iubilate *cantatur, precipiente Petro*
16. *apostolo, regem honorificari eique obediri*[1], *et euangelio annunciante, quod gaudium vestrum nemo tollet a vobis*[2], *cum ingenti honore atque tripudio, more etiam suo applaudentibus Grecis, ad honorem Dei sancteque Romane ecclesie gloriose ad imperii fastigia et coronam Deo et hominibus amabiles patres, memorati pontifices, cum universorum applausu et piis lacrymis sublimarunt. Aderant incole terre sancte, ecclesiastice militaresque persone, quorum pre omnibus inestimabilis erat et gratulabunda letitia. Exhibitumque Deo gratius officium asserebant, quam si civitas sancta christianis cultibus esset restituta, cum ad confusionem perpetuam inimicorum crucis, sancte Romane ecclesie terreque sancte Iherosolimitane sese regia civitas devoveret, que tam diu, tam potenter adversaria stetit et contradixit utrique. Hec est, que spurcissima gentilium, pro fraterna societate sanguinibus alternis ebibitis, cum infidelibus est ausa sepius amicitias firmare ferales et easdem mamma diu lactavit uberrima et extulit in superbiam seculorum, arma, naves et victualia ministrando, que econtrario fecerunt peregrinis, magis edocere sufficiunt in omni Latinorum gente exempla quam verba. Hec est enim que in odium summi pontificis apostolorum principis nomen audire vix poterat, nec unam eidem inter tot Grecas ecclesiam concedebat, qui omnium ecclesiarum accepit ab ipso Domino principatum, et sicut eorum recens memoria recolit qui viderunt, legatum apostolicum morte tam turpissima condempnavit, ut nec inter martires legatur ulla consimilis, licet penas eorum incredibiles invenerit ingeniosa crudelitas. Hec est, que Christum didicerat solis honorare picturis et inter ritus nefandos, quos sibi, spreta scripturarum auctoritate, confinxerat, etiam lavacri salutaris plerumque facere*

1) 1. Ep. Petr. 2, 17. 2) Ev. Ioh. 16, 22.

presumebat iterando iacturam. Hec est, que Latinos 1204.
omnes non hominum nomine dignabatur sed canum, quorum sanguinem effundere pene inter merita reputabant, nec ulla penitentie satisfactione satisfaciebant laici monachi, penes quos, sacerdotibus spretis, tota ligandi atque solvendi consistebat auctoritas. Hec et huiusmodi deliramenta, que epistolaris non valet explicare angustia, impletis iniquitatibus eorum, que Christum Dominum ad nauseam provocabant, divina iustitia nostro ministerio digna ultione percussit et, expulsis hominibus Deum odientibus, amantibus sese terram nobis dedit omnium bonorum copiis affluentem, frumento, vino et oleo stabilitam, fructibus opulentam, nemoribus, aquis et pascuis speciosam, spatiosam ad manendum, et cui similem non continet orbis, aere temperatam.

Sed nec in his desideria nostra subsistunt, nec ab humeris sustinebimus vexillum regale deponi, donec terra incolatu stabilita nostrorum, partes debemus invisere transmarinas et Deo donante propositum peregrinationis explere. Speramus enim in Domino Ihesu quia, qui cepit in nobis opus bonum, ad laudem et gloriam nominis sui, inimicorum crucis depressionem perpetuam perficiet, confirmabit solidabitque. Universitatem igitur vestram propensius exoramus in Domino, ut glorie huius atque victorie et spei preoptate, cuius hostium nobis magnum apertum est, dignemini esse participes, quia vobis absque ulla dubitatione continget, si nobiles et ignobiles, cuiuslibet conditionis aut sexus, eisdem desideriis accensi, ad veras immensasque divitias capessendas, temporales pariter et eternas unanimiter acquiratis. Universis enim Deo donante sufficimus, quos nobis christiane religionis zelus adduxerit, universos volumus simul et possumus secundum status suos varietatemque natalium et augere divitiis et honoribus ampliare. Spiritaliter autem Deo amabiles ecclesiasticos viros cuiusque religionis aut

1204. *ritus in Domino postulamus, ut ad idem populum suum potentibus verbis accendant, et exemplis edoceant, catervatimque et ipsi venire festinent, in locis amenissimis et uberrimis non iam in sanguine, sed cum multa libertate et pace, omniumque bonorum affluentia ecclesiam plantaturi, salva semper, ut decet, obedientia prelatorum.*

LIBER SEPTIMUS.

1. *Quomodo Adolphus Coloniensis defecerit ab Ottone rege.* Hec de statu Latinorum et de subactione Grecie nobis comperta studiis legentium communicamus. Sed quia de fine huius historie certificare eos nondum possumus, nunc ad prosequendam regum narrationem convertamur.

Cum igitur rex Otto Coloniam, ut dictum est [1], potenter optinuisset et amplior ei prosperitas arridere videretur, repente inopinata adversitas contra eum exorta est. Siquidem comes de Gulike [2] contra eum insidias moliri cepit, ita ut Philippo regi litteras et nuncios occulte dirigeret, hoc demandans, si ipsum divitiis et honoribus ampliare vellet, non solum omnes principes, fautores Ottonis regis, sed et ipsum archiepiscopum Coloniensem in suam partem adducere vellet. Qui gavisus est, hoc remandans, ut super hoc negotio ad locum determinatum sibi occurrere vellet. Quod et factum est. Philippus igitur eum sibi sub iuramento artius astringens, curiam quandam 600 marcas persolventem ei in beneficio concessit, et ditatum auro et argento, vestibus preciosis et equis ad sua remisit omnesque ei obsequentes bene induit. Willehelmus igitur comes ipsum archiepiscopum et omnes nobiliores ita prestigiis

1) Utrum redeat Arnoldus his verbis ad l. VI. c. 7, quo breviter narrationi inseruit: *ipso rege in Colonia commorante,* an errorem commiserit, incertum; hoc verisimilius est. 2) Wilhelmus.

suis circumvenit, ut omnes Ottoni renunciarent et 1205. in partem Philippi se inclinarent. Quid plura? prevalente conspiratione, Philippus Aquisgrani potenter adducitur, ab Adolpho archiepiscopo rex consecratur et in sedem imperialem collocatur[1]. Displicuit tamen verbum istud[2] Coloniensibus, qui fidem Ottoni servabant, arguentes super hoc archiepiscopum, quod eis inconsultis tantam novitatem presumpsisset. Multisque supplicationibus ei insistebant, ut factum suum retractare voluisset, revocantes ei ad memoriam factum domni pape, qui ad ipsius petitionem regem Ottonem confirmasset et nulli nisi ipsi manum imponere decrevisset. Cumque archiepiscopus nec animum nec factum mutare voluisset, directe sunt littere ad domnum papam tam regis quam capituli maioris et civium civitatis, quod factum fuerat ei flebiliter insinuantes. Unde commotus per apostolica scripta archiepiscopo mandavit, ut infra sex septimanas apostolice sedi se exhiberet et de obiectis se expurgaret.

2. *De mutilatione decani et nece cancellarii.* Interim non obliviscendum, quod bone memorie Heinricus, decanus Magdeburgensis maior[3], cum pro negotiis suis Philippum regem adire voluisset, frater burgravii[4] Gerardus, suspectum eum habens, quod contra cancellarium Conradum, fratrem suum, aliqua moliri voluisset, insecutus est eum cum suis et presumptuose manus in eum mittens, in terra supinatum exoculavit, virum bonum et pium et ad decus sue ecclesie valde nominatum[5]. Que presumptio hoc modo multata est, ut mille marcas argenti iniuriato persolveret et de pheodo suo ad centum marcas argenti ecclesie maiori resignaret et cum multis nobilibus hominium ei faceret et cum quingentis militi-

1) a. 1205. Ian. 6. 2) i. e. haec res, biblice; v. 2. Sam. 11, 27. 3) Heinricus de Glinden, qui, ut cancellarii dignitatem sibi acquireret, ad regem proficiscebatur. 4) scil. Magdeburgensis, Burchardi de Querfurt. 5) Hoc facinus a. 1202. Aug. 14. perpetratum est.

1205. bus militarem penam ei persolveret, id est ut singuli milites de loco perpetrati sceleris usque ad fores maioris ecclesie caniculum deferrent.

Hoc quoque addendum, quod idem cancellarius Conradus, resignato episcopatu Hildensemensi, cum ad episcopatum Erbipolensem sublimatus fuisset, quia erat vir zelator iustitie, cum pro ecclesia sua conflictum cum ministerialibus suis haberet, qui quadam presumptione res ecclesie invaserant, conditione pacis interposita, ut ipsum negotium mediante iustitia terminaretur, ab ipsis contradictoribus suis in ipsa civitate Erbipolensi dolose occisus est[1]. Unde a fidelibus in ipso loco occisionis sue crux operosa erecta est, et ibi tale epitaphium exaratum est:

Hic procumbo solo, sceleri dum parcere nolo,
Vulnera facta dolo dent habitare polo.

Hec est vox occisi, cum sanguine Abel iusti ad Deum clamantis. Dicunt etiam quidam, eum occisum in cilicio inventum et eum viventem curam pauperum habuisse et in eorum elemosina fertonem auri omni septimana expendisse. Novit Dominus, qui sunt eius. Quis virum tam delicatum, sericis ornatum, cilicio crederet indutum? Sed nonnunquam sub forma seculari latet animus spiritalis, et e converso sub forma spiritali occultatur, heu! animus carnalis.

3. *De depositione Coloniensis et substitutione Brunonis.* Archiepiscopus tamen, neglecto mandato apostolici, eius presentie se non exhibuit. Unde dati sunt iudices Heinricus canonicus ad Sanctum Gereonem, Anselmus et Christianus parrochiani, qui eum legitime citatum monerent, ut errori suo renunciaret, quod si noluisset, ipsum excommunicatum deicerent et alium idoneum ecclesie sancte preficerent. Quod et factum est. Cum enim acquiescere nollet salutaribus monitis, sub interdicto positus est, et Bruno

1) Interfectus est a. 1202. Dec. 6. a Bothone et Henrico de Ravensburg militibus.

Bunnensis prepositus ei est substitutus[1]. Ad quod 1205.
tamen negotium sollempnius exequendum a domno papa maiores persone sunt delegate, ut subiecta declarat epistola:

Innocentius episcopus, servus servorum Dei, venerabilibus fratribus, archiepiscopo Moguntino et episcopo Cameracensi, et dilecto filio scolastico Sancti Gereonis, salutem et apostolicam benedictionem. Ut Adolphus Coloniensis archiepiscopus incidat in foveam, quam paravit, et intret impius gladius in cor eius, pertinax ipsius inobedientia, periurium iteratum et proditio vulgata deposcunt. Ipse etenim nec Deum timens, nec reveritus hominem, nec Coloniensis ecclesie dignitatem attendens, in offensam Dei, ecclesie Romane contemptum et sue sedis dispendium a se iugum obedientie excussit, iuramentum semel et iterum prestitum violavit, et eum prodidit, quem crearat. Sane cum olim carissimum in Christo filium nostrum, illustrem Ottonem, in Romanorum imperatorem electum, coronasset in regem et fidelitatis ei prestitisset iuramentum, apud nos multipliciter institit, ut eidem regi favorem apostolicum impendentes, ratum quod ipse fecerat haberemus. Cumque multiplicatis intercessionibus obtinuisset a nobis, ut in favore ipsius regis deferremus honori ecclesie Coloniensis, cepit in eiusdem devotione tepescere, ac manum suam ab aratro retrahens occasiones frivolas invenire a nobis, ne quod plantaverat irrigaret, quatinus cito aresceret planta eius, cum sollicitudinem suam manus subtraheret plantatoris. Verum quia neque qui plantat neque qui rigat est aliquid, sed qui incrementum dat, Deus[2], invaluit nichilominus per gratiam Dei novus palmes, et cum extenderet iam ramos suos et pullularet, vidit plantator invidus et invidit et non potuit diutius occultare virus suum, quia nequam mentem iniqua operatio revelavit et arbor agnita est in fructu. Commonitus

1) Adolfus depositus est 1205. Iun. 19. 2) 1. Ep. Corinth. 3, 7.

igitur et conventus iterum prestitit iuramentum, quod eundem regem numquam desereret nec in partem alteram declinaret. Sed iuramentum stabilire non potuit mentem illam, que innate levitatis vitio fluctuabat. Nos autem licet non de facili crederemus, quod vir tanta preditus dignitate sic esset adversarius sibi ipsi, et quod fecerat intenderet annullare, ne quid tamen sollicitudini nostre deesset, ad constantiam eum excitare volentes, et monitis et minis institimus apud ipsum et sub quanta potuimus ei districtione precepimus, ut eidem regi assisteret et ad promotionem eius efficaciter aspiraret, cavens sollicite, ne maledictionem pro benedictione reciperet, si illusisse nobis tam turpiter probaretur. Ipse vero non attendens, quod sicut obedientia victimis antefertur, sic inobedientia idolatrie comparatur, lora dirumpens in vitium inobedientie incidit, et contra preceptum nostrum et proprium iuramentum, corruptus pecunia sicut fertur, dominum suum temerarius prodidit, et conversus in arcum perversum, nobili viro Philippo duci Suevie contra eum inpudenter adhesit. Ne quid eius presumptioni deesset et ne culpa eius aliquo velamine posset palliari, nuper Aquisgrani, ubi prefatum regem sollempniter coronaverat, memoratum ducem publice coronavit, quamvis excommunicationis sententiam incurrisset, quam in ecclesia beati Petri Colonie coram multitudine copiosa, ipso presente ac gerente stolam sacerdotalem in collo et candelam accensam in manu tenente, frater noster, G. Remensis archiepiscopus, tunc episcopus Prenestinus, apostolice sedis legatus, promulgavit in eos qui a prefato rege recederent et parti alteri adhererent. Ut igitur Colonienses, qui noluerunt in malo caput languidum imitari, sed in eiusdem regis fidelitate persliterunt firmius et persistunt, expurgato fermento veteri quod voluit totam massam corrumpere, sint nova conspersio, sicut sunt azimi, nichil corruptionis habentes, cum iuxta canonicas sanctiones accusatione non egeat manifesta,

unde nos eius exemplo, qui absens corpore, presens autem spiritu Corinthium dampnarat absentem, potuissemus sententiam in eum promulgare, ad maiorem tamen cautelam, consilio fratrum nostrorum et tam episcoporum quam prelatorum aliorum plurium, discretioni vestre per apostolica scripta mandamus, districte precipientes, quatinus cum apud nos sint ista luce clarius manifesta, dictum archiepiscopum pulsatis campanis et accensis candelis singulis dominicis diebus et festivis excommunicatum publice nuncietis, et faciatis per omnes ecclesias Colonienses et vicinas dioceses sub sollempnitate simili nunciari, suffraganeos et omnes fasallos Coloniensis ecclesie tam clericos quam laicos absolutos ab eius obedientia nunciantes. Quia vero, si tantum scelus remaneret inultum, quivis de cetero posset impune inobedientie vitium, periurii crimen et proditionis facinus perpetrare, sub eadem districtione vobis precipimus, quatinus cum hec in illo possint apud nos tergiversatione celari, vos eum, auctoritate nostra suffulti, a pontificali officio, sublato cuiuslibet contradictionis et appellationis obstaculo, deponatis, nisi forsan infra mensem post factam denunciationem a vobis ad sedem apostolicam accesserit iudicandus, his, ad quos ius electionis noveritis pertinere, apostolica auctoritate iniungentes, ut personam idoneam, que tanto congruat oneri et honori, sibi eligant in pastorem. Quod si electionem contigerit aliqua forte, quod absit, occasione differri, ne bona ecclesie Coloniensis possint interim deperire, alicui persone honeste et provide ac potenti committatis amministrationem ipsius. Quia vero eiusdem ecclesie tanto amplius zelamur honorem, quanto clerum et populum eius devotiores et firmiores sumus experti, ne unitatem eius aliqua scissura corrumpat, si forsitan hi, ad quos electio spectat, non potuerunt convenire, precipiatis eisdem, ut in aliquos viros idoneos conferant vota sua, ad sedem apostolicam accedentes cum consilio nostro,

qui ad eorum concordiam, faciente Domino, dabimus operam efficacem, ut personam idoneam sibi eligant in prelatum[1].

Taliter, ut meruit, Adolphus de dignitate sua est deiectus, et Bruno memoratus in locum ipsius est sublimatus. Quique a domno apostolico insignia archiepiscopatus suscipiens, et cum Ottone que pacis sunt sentiens, in civitate quidem subditis suis preerat, Adolphus vero, utpote vir parentatus, que foris erant violenter infestare non cessabat.

4. *De constantia domni apostolici.* In omnibus his apostolicus ut columpna immobilis a suo proposito non cessabat, et hunc inobedientem ecclesiastica censura infirmare et Ottonis partes constanter confirmare. Nec defuerunt qui suggestionibus sive muneribus seu promissionibus temptaverint animum ipsius immutare. Ille vero nec prece, nec precio, nec etiam minis aliquomodo que fecerat nolebat retractare[2], sed suum electum semper in omnibus studebat et confortare et informare. Hec luce clarius nobis comperta presentis scripti testimonio possumus comprobare:

Innocentius episcopus, servus servorum Dei, carissimo in Christo filio, illustri regi Ottoni, in Romanum imperatorem electo, salutem et apostolicam benedictionem. Sincere intentionis affectum, quem circa promotionem regiam habuimus hactenus et habemus, explicare nos litteris non oportet, cum plenius hunc exponat effectus et fidelius interpretentur mentem nostram opera quam scripture. Sane preter opinionem plurium et multorum consilia suscepimus ab initio causam tuam, de cuius promotione omnes pene penitus desperabant, et studuimus efficaciter promovere. Nec te in articulo illo reliquimus, quo per obitum inclite

1) Data est haec Innocentii epistola Romae a. 1205. Mart. 13. V. Registrum Innocentii III. de negotio imperii. 2) Cf. ipsa Innocentii in epistola verba.

recordationis Ryzhardi regis Anglorum, avunculi tui, videbaris ab omnibus derelictus. Licet enim non defuerint, qui multipliciter nos temptarent et muneribus et promissis nos vellent a favoris tui proposito revocare, nec prece tamen nec precio nec minis nec monitis potuerunt aliquatenus flectere mentem nostram, quin de die in diem amplius in tua dilectione ferveret et ad exaltationem tuam propensius aspiraret. Quamvis autem neque qui plantat neque qui rigat sit aliquid, sed qui incrementum dat, Deus[1]*, gaudemus tamen in eo, qui dat omnibus affluenter*[2]*, quia ei quod plantavimus et rigavimus incrementum benignus indulsit, ita ut sicut granum synapis, quod mulier in orto suo legitur seminasse, planta nostra in arborem magnam iam crevit, et in cuius ramis volucres celi*[3]*, dante Domino, in brevi sedebunt, et sub cuius umbra bestie terre quiescent. Cum igitur Dominus dirigat gressus tuos et firmet de die in diem amplius regnum tuum, monemus serenitatem regiam et exhortamur in Domino, quatinus cum tempus iam acceperis oportunum, oportune ac importune, vigilanter et incessanter insistas, ut bonum principium finis optimus subsequatur et optatum commune desiderium nostrum sortiatur effectum, foveas in dilectione ac devotione principes, qui te fovent, ut alios melius ad tue serenitatis favorem inducas, et dum principum favor tibi arridet, ad tue promotionis perfectionem intendas, nec negligas in aliquo factum tuum, sed omni diligentia studeas promovere. Sane speramus in eo, qui est in se sperantium fortitudo, quod si denuo profeceris, sicut hoc anno diceris profecisse, non erit, qui tuo profectui se opponat, vel divine dispositioni resistat. Data Anagnie 17. Kal. Ianuarii, pontificatus nostri anno sexto.* 1203. Dec. 16.

Hec de constantia domni apostolici circa regem Ottonem dicta sufficiant.

1) 1. Ep. Corinth. 3, 7. 2) Ep. Iacob. 1, 5. 3) Ev. Luc. 13, 19, ubi tamen hominem non feminam seminasse legitur.

5. *De strage Coloniensium et captivitate Brunonis archiepiscopi.* Philippus autem Coloniam infestare non cessabat. Qui etiam muneribus datis ita omnes sibi, ut dictum est, astrinxerat, ut ipsum ducem de Lintburch[1] in suam quoque partem inclinaret. Ipse enim post defectum Adolphi archiepiscopi curam civitatis acceperat, ita ut omnes et omnia ad ipsius
1206. nutum regerentur. Quodam igitur tempore[2] Philippo
Sept. Coloniam impetente, iste cives insidiose eduxerat et eos ab hostium impetu securos fecerat, cum repente irruentibus hostibus super quietos, ad quadringentos viros strage facta, ceteri omnes vix paucis evadentibus in captivitatem ducti sunt. Rex[3] tamen evadens cum episcopo Brunone et filio ducis, cui nomen Walraven, venit ad castrum Wassenberch[4], sperans se illic refugium habiturum. Timens tamen traditionem, per occultum quendam aditum cum eodem Walraven per noctem evasit. Hostes vero subsecuti, sperantes se regem conclusisse, cum ipsum frustrati non invenissent, episcopum latitantem comprehendunt et Philippo regi tradunt. Qui sperans, se multum hac captivitate profecisse, eum in vincula coniecit et aliquamdiu in captivitate tenuit. Cumque ignominiose satis ad multa loca duceretur, Erbipolin tandem deductus est ibique diutinam, remissius tamen, sustinuit captivitatem.

1207. 6. *Unde et superius.* Post hec[5] ad bonum compositionis domnus apostolicus duos cardinales delegavit — nomen unius Hugo episcopus, et alterius Leo[6] — ut Philippum ab excommunicatione solverent, si forte per dispensationem bonorum et religiosorum patrum sive consilio principum unitas pacis inter eos reformari potuisset, ea tamen conditione,

1) scil. Heinricum. 2) a. 1206. mense Septembri. 3) scil. Otto. 4) haud procul a fluvio Roer, in praefectura Heinsberg, districtu Aachen. 5) scilicet a. 1207. 6) Hugolinus, episcopus Ostiensis et Velletrensis, et Leo tituli S. Crucis in Ierusalem presbyter cardinalis, v. Otton. Sanblas. c. 48.

ut Bruno captivus liberrimus ab omni captivitate laxaretur. Venientes igitur legati domni apostolici ad Philippum, ipsi legationis ordinem, qua fungebantur, exposuerunt. Cui in his que audierat bene complacuit, sed archiepiscopum absolvendum omnino negavit. Dicebat enim in absolutione archiepiscopi nimiam se incursurum offensam, Adolphi videlicet et omnium quorum gratia ad fastigium imperii per secundam consecrationem erat sublimatus. Cardinales igitur cecitate percussi, immemores mandatorum domni pape propter munera Philippi, qui eos auro et argento ditabat et bene indutos lautissime procurabat, Philippum quidem absolverunt, sed archiepiscopum vinctum reliquerunt[1]. Dixerunt igitur Ottoni regi: *Nos emulum tuum absolvimus, ut cum eo, sicut iussit apostolicus, si fieri potest, ad pacis concordiam tendas.* Quibus rex: *Si fecistis*, inquit, *mandatum domni pape, istas perspiciatis litteras.* Miserat enim apostolicus Ottoni regi litteras clanculo de absolutione Philippi et liberatione Brunonis archiepiscopi, eundem tenorem continentes. Cumque solutis litteris tenorem earum perspexissent, exterriti sunt valde. Quibus Otto minas terribiles intulit, a quibus tamen pro reverentia summi pastoris abstinuit. Illi autem ad Philippum reversi, se errasse confessi sunt, dicentes sine liberatione Brunonis archiepiscopi eius absolutionem stare non posse. Qui necessitate compulsus, Brunonem bene tractatum a captivitate solvit, ipse vero ad colloquium regis Ottonis se preparavit. Cumque Philippus consisteret Quidelinburch, et Otto in Harluncberghe, ad colloquium reges cum cardinalibus et admodum paucis convenerunt[2]. Sed in nulla forma pacis ab invicem discesserunt. 1207.

1) Absolutio Philippi mense Augusto facta est. 2) De iis colloquiis mens. Augusto et Septembri factis cf. Abel pag. 220. 379, not. 1. 2.

[1207. 7. *De liberatione Brunonis archiepiscopi.* Philippus tamen placere volens Adolpho archiepiscopo et ceteris amicis, necdum se a captivitate Brunonis abstinuit, sed eum comprehensum misit ad castrum firmissimum Rodenburch[1], ibique eum in captivitate tenuit. Quod cum significatum fuisset domno pape, denuo ei litteras misit, districte precipiens, ut archiepiscopum Brunonem a captivitate solutum cum honore ipsum ad eum transmitteret, quod si non faceret, sciret se excommunicationi velut transgressorem subiacere. Philippus igitur rex timens sententiam excommunicationis, archiepiscopum cum honore ad domnum papam transmisit[2]. Ibique tam diu stetit, quousque omnem dignitatem suam, Adolpho humiliato, cum plenitudine potestatis perciperet. Denique de Adolpho dispensatum fuerat, ut 200 marcas de theloneo Ducensi[3] perciperet et totidem de Coloniensi et octo stipendia in ipsa civitate, et his contentus Brunonem archiepiscopum non inquietaret.

8. *De statu Egypti vel Babylonie.* Quia

Aut prodesse volunt aut delectare poete[4],

nos paululum dimissa historia regum ad alia nobis comperta et utilitati legentium profutura, ad Egyptum et partes Libie transeamus.

1175. Anno dominice incarnationis 1175. domnus Fritheric Romanorum imperator et augustus misit domnum Gerardum Argentinensem vicedominum in Egyptum ad Salahadinum regem Babylonie[5]. Nunc igitur ipsius personam loquentem attendatis:

1) Rotenburg ad fluvium Tauber. 2) Plenaria liberatio Brunonis facta est exeunte mense Novembri. 3) scil. apud oppidum Deutz. 4) Horatii Artis Poeticae v. 333. 5) Legationem eo tempore ab imperatore ad Saladinum missam esse, respicienti, quae tradunt Ann. Colon. max. a. 1173, a vero non abhorrere videatur. Legatum autem non fuisse Gerardum, cuius nominis vicedominus Argentinensis eo tempore fuit nullus, sed Burchardum, nunc iam satis constat. V. Laurent in Serapeum, Zeitschrift für Bibliothekwissenschaft 1858 n. 10 p. 145 sq. et 1859 n. 11 p. 174 sq. — Burchardus vicedominus in diplomatis occurrit a. 1182—1194 et fuit antea notarius imperatoris, cui epistolae plures debentur; cf. Wattenbach Deutschlands Geschichts-

Quecunque ibi, michi commissa legatione, vidi vel veraciter percepi, que habitabili nostre terre rara vel extranea videbantur per mare et per terram, scripto commendavi. 1175.

Apud Ianuam mare ascendi 8. Idus Septembris. Inde vero navigans inter duas insulas, scilicet Corsicam et Sardiniam, transivi. Harum insularum una distat ab alia per quatuor miliaria, utraque vero satis pulcra, per planum et montana disposita, superabundans omni dono terre. In Corsica vero sunt homines utriusque sexus compositi, curiales, habiles, hospitales, viri militares et bellicosi. In Sardinia autem e contrario sunt homines incompositi, rusticani, silvani, tenaces, viri effeminati et deformes. In Sardinia lupi non habitant. Mare Sardinie inter cetera maria ferocissimum est et magis periculosum. Tenet etiam Sardinia in longum et in latum ex omni latere sex dietas et est terra infirmissima[1]. *Tenet autem Corsica in longum et in latum tres dietas et est terra satis sana, nisi quod per eam defluit amnis infirmissimus, quem si gustaverit anima viva, morietur, et aves si prope transvolant eum morientur.* Sept. 6.

Per has duas insulas transiens Siciliam veni. Hec insula est terra sanissima, omni terrena fecunditate opulenta, plana, montanis, vineis, pratis, pascuis, fontibus vivis, fluminibus iocundissimis, diversis generibus

quellen p. 360 sq., Laurent l. l. — Huius autem Burchardi epistolae partem quandam receptam esse videmus in libellum de Mag. Thietmari peregrinatione a. 1227. facta, quem postremum edidit Laurent ad fidem codicis Hamburgensis, Hamburg. 1857. Maiorem etiam partem inseruerunt illi libelli codices, quos ediderunt Tobler a. 1851, I. de Saint-Genois in Mémoires de l'académie royale de Belgique T. XXV. p. 1 sq. Postea ex nostra et Thietmari narratione orta est illa epistola dicta Burchardi, quam protulerunt Saint-Genois l. l., Laurent in Serapeum l. l., de qua Laurent ibidem, negans eam posterius Thietmaro scriptam esse, aperte falsum statuit; et quae sub nomine Iacobi de Vitriaco leguntur in libro dicto tertio, aliaque plura. Rebus a Burchardo expositis auctoritatem non ita magnam tribuendam esse apparet; cf. Robinson Palaestina. Halle 1841. I, p. XX. 1) i. e. insaluberrima.

1175. *fructuum et herbarum perornata, excipiens transitum maris in modum crucis, mercatoribus aptissima. Sed paucis inhabitatur hominibus. Tenet enim in longitudine et latitudine ex omni latere sex dietas et plures continet civitates. Iuxta vero hanc insulam ex uno latere opposita est quedam insula nomine Maltha, distans a Sicilia per viginti miliaria, a Sarracenis inhabitata, et est sub dominio regis Sicilie. Verum non longe a Maltha est alia insula Panteleon*[1]*, quam Sarraceni inhabitant. Nulli dominio subiciuntur, homines enim inculti sunt et silvani, habitantes in cavernis terre, quibus si forte magnus exercitus supervenerit, cum omni suppellectili sua terre cavernas intrant, ut qui pugnando se defendere non valent saltem fugiendo evadant. Hoc genus hominum magis vivit de peculiali*[2] *quam de fructibus terre, quia granum non colit nisi paucum.*

Inde procedens per sex dies veni ad terram barbaricam ab Arabitis inhabitatam; quod genus hominum sine domibus degit sub divo, ubicunque habitet terrarum. Dicunt enim, quod pro tam brevi spatio vite sue domos edificare vel in eis habitare intuitu divine remunerationis obmittant. Terram parum colunt, sed de solo peculiali vivunt. Viri et mulieres fere nudi incedunt, nisi quod vili panno sola pudibunda cooperiunt. Gens ea miserrima est et omni bono privata, inermis et nuda, nigra, deformis et inde debilis. In mari vero quadraginta septem diebus navigando diversa genera piscium vidi. Vidi enim piscem magnum, ut conicere potui, habentem in longitudine 340 *ulnas. Vidi et pisces super mare volare ad tractum unius arcus vel baliste.*

Tandem portum Alexandrie intravi, in quo portu turris altissima de lapidibus erecta est, ut navigantibus portum indicet, quia Egyptus terra plana est; et tota nocte ignis in ea ardet, ut appropinquantibus, ne

1) Pantellaria. 2) i. e. de re pecuali, pecuaria.

pereant, portum significet. Alexandria est civitas egregia, edificiis, pomeriis et immensa multitudine perornata, a Sarracenis, Iudeis et christianis inhabitata, sub dominio regis Babylonie constituta. Huius civitatis prima constitutio, sicut in eius apparet vestigiis, maxima fuit. Extendebatur enim in longum per quatuor miliaria, in latum vero per unum miliare. Hanc brachium ex Eufrate deductum in uno tangebat latere et mare magnum firmabat in alio latere. Nunc eadem civitas ad mare contracta exstat per magnum campum a brachio predicto Nili. Sciendum enim est, quod Eufrates et Nilus una et eadem aqua est. In Alexandria omne genus hominum legem[1] *suam libere colit. Hec civitas valde sana est, plurimos etiam centenarios et senes in ea repperi. Civitas hec vili muro absque fossatis munitur. Sciendum etiam, quod predictus portus solvit annuatim de pedagio quinquaginta milia aureorum, qui faciunt plus quam octo milia marcas puri argenti. Hanc civitatem diversum genus hominum frequentat cum suis mercationibus. Aquam dulcem hec civitas non habet, nisi quam per aqueductum supradicti Nili uno tempore anni in cisternis suis colligit. In eadem urbe sunt plures ecclesie christianorum. Inter quas est ecclesia beati Marci euangeliste, extra muros nove urbis supra mare sita. In qua vidi septemdecim monumenta, ossibus et sanguine martirum plena, sed nomina eorum sunt ignota. Vidi etiam capellam, in qua idem euangelista ewangelium conscripsit et ubi martyrium excepit et locum sepulture sue, unde a Venetis furatus fuit. In illa ecclesia patriarcha eligitur, consecratur et mortuus sepelitur. Habet enim illa christianitas patriarcham, obedientem Grecorum ecclesie. Erat in eadem civitate aliquando palatium Pharaonis maximum, inmensis columpnis marmoreis elevatum, cuius nunc vestigia apparent. Vidi iuxta Alexandriam, ubi Nilus per parvum spa-* 1175.

1) i. e. religionem.

1175. *tium terre a proprio alveo educebatur in campum, et ibi sine omni labore vel ingenio humano stans per aliquot tempus in sal purissimum et optimum convertebatur*[1]. *Solet enim Nilus annuatim excrescere, et totam Egyptum irrigare et fecundare, quia rara ibi est pluvia. Incipit autem excrescere in medio Iunio usque ad festum sancte crucis*[2] *et exinde decrescere usque ad epiphaniam Domini. Nota, quam cito aqua in decrescendo transit, ubicunque terra apparet, ibi statim rusticus aratrum figit et semen mittit. In Martio frumentum metunt. Terra illa non parit aliud frumentum nisi triticum et ordeum pulcerrimum. Omne genus leguminis a festo sancti Martini usque ad Martium recens colligitur, similiter et fructus hortorum et herbarum. Oves et capre terre illius bis pariunt in anno, et ad minus geminum fetum proferunt. Audivi etiam, quod asine ibi ab equis conciperent. Per totam Egyptum christiani habitant in civitatibus et in villis, regi Babylonie solventes certum tributum. Et fere quelibet villa habet ecclesiam christianorum. Ipsum autem genus hominum miserrimum est et misere vivit.*

Nota, ab Alexandria usque ad novam Babyloniam tres esse dietas per terram, per aquam septem dietas in ascendendo. Sciendum est tres esse Babylonias, unam scilicet super fluvium Chobar[3], *ubi regnabat Nabuchodonosor, in qua fuit turris Babel. Et hec dicitur deserta et antiqua, distans a nova Babylonia ultra triginta dietas. Fuit et alia Babylonia in Egypto supra Nilum sita in pede montis iuxta desertum, in qua regnabat Pharao, distans ab ista nova Babylonia per sex miliaria. Et hec quoque destructa est. Nova vero Babylonia super Nilum sita est in plano, et fuit aliquando maxima civitas et adhuc satis egregia et*

1) Constat ita gigni alumen, carbonatum calcis et magnesiae, quibus humus optime stercoratur. 2) Sept. 14. 3) Chaboras, hodie Khabur fluvius, in Euphratem infunditur, quem a nostro intelligi apparet; idem pro Euphrate nominari videtur Ezechiel c. 1 etc.

populosa, omni bono terre fecunda, a solis mercatoribus inhabitata, ad quam naves, onerate speciebus de India, passim veniunt per Nilum et inde in Alexandriam ducuntur. Granum et legumen per vicos et plateas ubique servatur. A nova Babylonia usque ad miliare unum in deserto sunt duo montes lapidibus marmoreis maximis et aliis quadratis artificio erecti, opus ammirabile, distantes ab invicem per tractum unius arcus, quadrati, eiusdem quantitatis, scilicet latitudinis et altitudinis. Extenditur enim uterque in latitudinem ad tractum fortissimi arcus et in altum ad duos tractus. Item iuxta novam Babyloniam ad tertiam partem miliaris est alia civitas egregia, Chayr nuncupata, in qua nunc est sedes regalis, palatia regis et principum et militum cohabitatio. Hec civitas militaris est prope Nilum sita, cuius edificia non minus ammiranda quam sumptuosa, muro clausa, pulcerrimis pomeriis circumsepta. In qua habitant Sarraceni, Iudei et christiani. Quelibet natio suam legem colit. In ea sunt plures ecclesie christianorum. 1175.

Ab hac civitate ad miliare unum est ortus balsami, habens in quantitate fere dimidium mansum, et est lignum balsami ut lignum vitis triennis, folium vero tanquam trifolium parvum. Tempore autem maturitatis circa finem Maii finditur cortex ligni, secundum quod notum est operariis. Vinee illius guttatim gummi distillant, quod in vasis vitreis colligitur, et per sex menses in stercore columbe reconditur et decoquitur et defecatur, postea liquor a fece separatur. Hic hortus habet fontem[1] *unde irrigatur, quia ab alia aqua non potest irrigari. Nota, quod nusquam terrarum nisi in hoc loco balsamum crescit. Ad hunc fontem beata Virgo cum Salvatore nostro Herodis persecutio-*

1) De horto balsamorum et fonte prope Cairo civitatem in pluribus itinerariis legitur, v. Brocard. apud Canis. Monum. T. IV, p. 26. Guilelmum de Baldensel ibid. p. 342. Balsamus in ea regione non iam extat; cf. Robinson Palaestina II, p. 537 sq.

1175. *nem fugiens confugerat, et ibi per aliquot tempus latitabat, lavans ad fontem illum pannos pueri, ut natura hominis requirebat. Quapropter usque in hodiernum diem fons ille a Sarracenis in veneratione habetur, deferentes illuc cereos et incensum, quando se ibi lavant. In epyphania vero maxima multitudo illuc confluit de omni confinio et lavat se cum aqua predicta. Credunt autem Sarraceni, beatam Virginem per angelum concepisse Iesum Christum, peperisse et post partum virginem permansisse. Hunc filium virginis sanctum prophetam fuisse dicunt et a Deo mirabiliter cum anima et corpore in celum assumptum, celebrantes et eius nativitatem. Sed negant eum esse filium Dei et baptizatum, crucifixum, mortuum et sepultum. Certant etiam se habere legem Christi et apostolorum, quia circumcisi sunt, nos vero minime. Credunt etiam apostolos prophetas fuisse et plures martyres et confessores in veneratione habent.*

Item apud Chayr est arbor palme antiquissima et altissima, que se beate Virgini inclinavit, quando cum Salvatore nostro illo transivit, et ab ea dactila collegit, et iterum erigebatur. Hoc tunc temporis Sarraceni videntes beate Virgini invidebant et arborem in duobus locis membratim succidebant. Nocte vero proxima arbor solidata fuit et erecta, et usque in hodiernum diem vulnera succisionis apparent. Hanc quoque arborem Sarraceni in veneratione habent, et candelis omni nocte illuminatur. Sunt alia loca diversa, ubi beata Virgo habitabat, in Egypto a christianis et Sarracenis venerata.

Nilus vel Eufrates est aqua maior Rheno, de paradiso exiens, cuius ortus ab hominibus ignoratur, nisi quantum scriptis didicimus, planum habens decursum aqua turbulenta, piscibus superabundans, sed non multum valent. Nutrit equos indomitos sub aqua latitantes et sepe foras egredientes. Nutrit etiam crocodilos infinitos, quod genus animalium ad modum lacerte

formatum est, quatuor habens pedes, curta crura et 1175.
grossa. Caput eius quasi caput scrofe. Et animal illud crescit in longum et in latum, maximos habet dentes. Ad solem egreditur et animalia vel pueros, si invenerit, occidit.

Item in Egypto est quedam ecclesia christianorum, iuxta quam est puteus toto anno siccus, nisi in anniquiali festo illius ecclesie. Tunc tribus diebus crescit aqua ad summum, ita quod omnes christiani ad festum venientes aquam sufficienter inveniant. Finito vero festo, aqua ut ante evanescit.

Item a Babylonia nova ad sex dietas in deserto alumen, tinctura fullonum, de quibusdam montanis exciditur et in usum regis colligitur. Item color Indicus in Egypto conficitur. Item plurimum genus avium in Egypto superabundat. Item per totam Egyptum neque aurum neque argentum neque aliquod genus metalli colligitur, et tamen auro terra superabundat. Item Egyptus satis bonos nutrit equos.

Item in Egypto psitaci abundant, qui veniunt de Nubia. Distat autem Nubia a Babylonia per viginti dietas, et est terra christiana, habens regem, sed populus eius incultus est et terra silvestris. Item in Egypto nutriuntur pulli mille vel duo milia simul in furno per ignem absque gallina, et usus iste regis est. Egyptus est terra calidissima, raram habens pluviam. Item mons Synai distat a Babylonia per septem dietas in deserto.

Item credunt Sarraceni, se habere paradisum in terra, in quem post hanc vitam sint transituri, in quo credunt esse quatuor flumina, unum scilicet de vino, secundum de lacte, tertium de melle, et quartum de aqua, et omne genus fructuum ibidem dicunt nasci, et ibi pro velle comedent et bibent; unusquisque eorum omni die pro voluptatis explemento nove virgini commiscetur, et si quis in prelio a christiano moritur, cottidie in paradiso decem virginibus utitur. Cumque

1175. *requirerem, quid de mulieribus istis contingat, que nunc sunt, vel quo deveniant virgines, que cottidie secundum eos corrumperentur, mihi respondere ignorabant.*

Item Egyptus diverso genere avium abundat et diversis fructibus terre. Parum vini propter legis sue religionem, sed natura terre multum vini produceret, si coleretur.

De Babylonia transivi in Damascum per desertum, et feci in deserto viginti dietas, quia non inveni terram cultam. Est autem desertum terra sabulosa, per planum et montana disposita, nil prorsus germinans nisi humilia arbusta, in paucis tamen locis. Et terra illa est plurimum distemperata, in hieme nimis frigida, et in estate nimis calida. Transitus terre illius difficilimus et incognitus est, quia flantibus ventis strata sabulo ita infunditur, ut vix a quoquam sciatur, nisi a Bodovinis, qui sepius illuc transeunt, et alios transeuntes ducunt, sicut nauclearii navigantes in mari. Nota, desertum nutrit leones, strutiones, porcos, boves silvestres, onagros, scilicet asinos silvestres, et lepores. Aqua rarissima invenitur, nisi de quarto die in quartum et quintum diem. Item mare Indicum ex uno latere tangit desertum. Item mare rubrum ex uno latere tangit desertum, iuxta quod duabus noctibus fui. Item vidi septuaginta duas palmas, ubi Moyses percusso silice aquas eduxit. Item a monte Sinai per duas dietas transivi. Nota, amplitudinem et terminos deserti nemo hominum umquam cognovit, quia ad modum maris impervium est. Item postquam exivi desertum, inveni terram planam, aliquando a christianis inhabitatam, sed modo vastatam et raro cultam, quia in marchia christianorum et Sarracenorum sita est. In qua terra inveni antiquam civitatem, nomine Busserentinum[1], aliquando a christianis inhabitatam, maxi-

1) *Est autem Bostrum civitas antiquissima primae Arabiae, quae hodie vulgari appellatione Bussereth dicitur,* Iacob. de Vitr. c. 47. Nunc dicitur el Busaireh, v. Robinson Palaestina III. p. 125 sq.

mam, marmore excisam, decoratam, et ut in eius 1175.
vestigiis apparet, aliquando pulcherrima et plurimum deliciosa. Sed nunc a Sarracenis inhabitatur, in angustum redacta, ita quod quasi castrum solum remanserit in ea, quod valde munitum est. Inde tribus diebus usque Damascum perveni per terram cultam ex magna parte a christianis, domino Damasci tributum persolventibus.

Damascus est civitas nobilissima, duplici muro et plurimis turribus optime munita, aquis decurrentibus, fontibus et aqueductibus extra et interius per varia loca per domus decorata et elegantissime edificiis constructa, populosa, viridariis sive pomerits ex omni latere longe lateque circumsepta et deliciosissime perornata. Habet enim irriguum intra et extra pro voluntate hominum quasi ad modum paradisi terreni. Et sunt in ea plures ecclesie christianorum, et christiani et multi Iudei. Et in confinio Damasci optimum crescit vinum. Et nota, quod Damascus sanissima est civitas, multos senes nutrit homines. Damascus distat a Iherusalem per quinque dietas parvas et ab Accaron per quatuor dietas.

Item a Damasco ad tria miliaria est locus quidam in montibus situs, qui Saydaneia vocatur[1] *et a christianis inhabitatur, et est ibi ecclesia in rure sita et in honore gloriose Virginis dedicata, in qua moniales virgines duodecim et monachi octo assidue Deo serviunt et beate Virgini. In qua ecclesia vidi tabulam ligneam ad mensuram unius ulne longam et latam ad modum dimidie ulne, retro altare in muro sanctuarii in fenestra positam, et ferro laqueariter cancellatim firmatam. In qua tabula effigies beate Virginis ali-*

1) Monasterium, quod nunc dicitur Saidànàja esse videtur, v. Robinson. l. l. III, p. 741. 749. Idem Sardany nominat Guilelmus de Baldensel, ap. Canis. IV, p. 356; qui profectus a. 1333 (v. Zeitschr. des hist. Vereins für Niedersachsen 1852. p. 231) narrat de eadem tabula, in qua imago gloriosae Virginis olim depicta fuisse assereretur. Miraculum ipsum ei est ludibrio.

1175. *quando depicta fuit, sed nunc, quod dictu mirabile est, pictura super lignum est incarnata et oleum odoriferum super odorem balsami incessanter ex ea manat. De quo oleo multi christiani, Sarraceni et Iudei de diversis languoribus sepe liberantur. Nota, quia oleum illud nunquam minuitur, quantumcunque inde accipiatur. Nec predicta tabula a quoquam tangi audetur, videri autem omnibus hominibus conceditur. Oleum vero illud a christiano religiose conservatur, augmentabitur, et pro quacunque re cum devotione et fide sincera sumptum fuerit, pro honore sancte Virginis cum misseque solempnitatibus indubitanter inpetrabitur. Ad hunc locum in assumptione gloriose Virginis et in festo nativitatis sue omnes Sarraceni illius provincie una cum christianis causa orandi confluunt, et Sarraceni ceremonialia sua illuc offerunt cum maxima devotione. Nota, hec tabula Constantinopoli primo facta et depicta fuit in honore beate Virginis, et inde a quodam patriarcha Ierosolymam perducta fuit. Tunc temporis quedam abbatissa supra dicti loci causa orationis Ierusalem descenderat, et impetrata tabula a patriarcha Ierosolymitano, eam secum ad ecclesiam sibi commissam transportavit. Fuit autem hoc incarnationis anno 870. Sed postea per multa tempora cepit oleum sacrum ex ea manare.*

Nota, in terminis Damasci, Anthyochie et Alapie[1] *est quoddam genus Sarracenorum in montanis, quod eorum vulgari Heyssessini vocatur et in Romano* segnors de montana. *Hoc genus hominum sine lege vivit, carne quoque porcina vescitur contra legem Sarracenorum et omni muliere abutitur indifferenter, scilicet matre et sorore. In montibus habitant, et sunt quasi inexpugnabiles, quia in munitissimis castris recipiuntur et terra eorum non multum est fertilis, nisi quod de peculio vivit. Habent etiam inter se dominum, qui omnibus Sarracenis principibus prope et longe*

1) Aleppo. — De assassinis cf. supra l. IV. c. 16.

positis, nec non christianis vicinis et magnatibus timorem maximum infert, quoniam eos miro modo occidere solet. Qua vero arte hoc fiat, sic accipe. Princeps ille plura et pulcherrima in montanis habet palatia, altissimis muris inclusa, ita quod non nisi parvum per ostium et diligentissime servatum pateat introitus. In quibus palatiis filios rusticorum suorum plurimos a cunabulis enutriri facit et diversis linguis imbui, scilicet Latino, Greco, Romano, Sarraceno et aliis quam plurimis. Quibus a magistris suis a primeva etate usque ad perfectionem virilem hoc predicatur, ut domino terre illius obediant in omnibus verbis et preceptis suis; quod si fecerint, gaudia paradisi eis dabit tanquam potestatem habens super Deos vivos. Instruuntur itaque, non posse salvari, si in aliquo voluntati principis terre resistant. Nota, quod ex quo a cunabulis palatiis includuntur, preter doctores et magistros suos neminem hominum unquam videbunt, nec aliam disciplinam capiunt, quousque ad presentiam principis evocentur ad interficiendum aliquem. Tunc in presentia principis constituti, querit ab eis, si preceptis suis velint obedire, ut eis conferat paradisum. Qui ut instructi sunt, omni contradictione et ambiguitate remota, pedibus suis provoluti ferventi animo respondent, se fore obedientes in omnibus, que preceperit eis. Tunc princeps dat unicuique cultellum aureum, et quod voluerit, ad quemcunque principem interficiendum transmittit. 1175.

Item a Damasco per Tyberiam usque Accaron ivi, et inde usque Ierosolymis, ab Ierosolymis vero usque Aschalonam. Hec civitas supra mare sita est parva, muris et fossis valde munita est et satis sana. Inde vero per desertum octo dierum in Babyloniam reversus fui. In qua via stratam per miliare magnum sale gummeo coopertam inveni et plurimos vidi onagros et boves silvestres. Nota, apud Ahir[1] *publicum prostibu-*

1) El Arisch.

1175. *lum meretricum est. Mulieres Sarracenorum linteaminibus velate et cooperte incedunt, nunquam templa eorum ingrediuntur. In maxima custodia eunuchorum mulieres habentur, ita quod maiores domine nunquam domicilia sua egrediantur, nisi per preceptum maritorum suorum. Nota, quod non frater, non alius quantumcunque propinquus viri vel mulieris sine consensu viri ad mulierem audet ingredi. Viri quoque quinque vicibus infra diem et noctem ad templum vadunt orare et loco campanarum precone utuntur, ad cuius vocationem sollempniter convenire solent. Et nota, quod religiosi Sarraceni ad quamlibet horam se solent lavare cum aqua, incipientes a facie et a capite, lavantes manus, brachia, crura, pedes, pudibunda et anum, et postea vadunt orare, et nunquam orant sine venia. Credunt enim Dominum creatorem omnium, Maumeth prophetam dicunt esse sanctissimum et eorum legis auctorem, quem etiam frequentare solent prope et longe positi Sarraceni cum maxima veneratione in peregrinationibus suis. Habent et alios quosdam sue legis auctores in veneratione. Unicuique Sarraceno licet ducere septem uxores legitime simul, et unicuique illarum divisim expensas condictas et promissas a contractu nuptiarum providet. Insuper quotquot habuerit slavas vel servas, cum illis licenter peccat, quasi non inde habeat peccatum. Quarum ancillarum si aliqua conceperit, statim a dominio domini libera erit. Et quemcunque filiorum suorum, sive de libera sive de ancilla, Sarracenus heredem suum constituere poterit secundum velle suum. Multi tamen sunt Sarraceni adeo religiosi, quod non nisi unam habent uxorem. Infra septem uxores licet habere, sed non ultra ascendere, nisi in concubinis, ut dictum est.*

Quid inter ista considerandum nisi immensa clementia Redemptoris, que nec iustum, nec impium dono sue pietatis patitur esse expertem. Iustum quidem, humilem et quietum, et trementem sermones suos, pre-

mium vite eterne concedens, summo bono, quod ipse est, et aspectu sue claritatis beatificat. Impium autem quandoque in hac mortali vita temporalibus bonis eternaliter dampnandum exuberare permittit. Inde est, quod ipsi reprobi optimas regiones tenentes, frumento, vino et oleo abundent, auro, argento, gemmis, vestibus quoque sericis exultent, aromatibusquę pigmentis et balsamis luxurient, et nichil, quod oculis concupiscant, intemptatum relinquant. Impletur enim in illis prophetia Ysaac, qui cum Iacob speciali dono benedixisset, dixit Esau: In pinguedine terre et in rore celi desuper erit benedictio tua[1]. *Hec de verbis Domini probare possumus, dicentis:* Diligite inimicos vestros, benefacite his, qui oderunt vos, ut sitis filii patris vestri, qui in celis est, qui solem suum oriri facit super bonos et malos, et pluit super iustos et iniustos[2]. *Et David:* Ecce, *inquit,* ipsi peccatores et abundantes in seculo optinuerunt divitias[3]. *Cum tamen hoc loco per terram et rorem terrenas divitias accipiamus, per rorem alibi gratia Spiritus sancti intelligitur, ut idem David dicit:* Descendet sicut pluvia in vellus[4], *factum plane Gedeonis[5] exprimens, ubi per rorem gratia Spiritus sancti, et per vellus intemerata virgo Maria accipitur, que concipiendo seu gignendo Dei filium, mater et virgo permansit. Terra etiam dedit fructum suum, quando eadem virgo benedictum fructum ventris sui, Christum, mundi salvatorem, benedicta generavit.*

Hec de statu gentilium sive ecclesie, quam inter ipsos mirabiliter Deus conservare dignatur, dicta sufficiant. Nunc ad ordinem historie prosequendum revertamur.

9. *De morte Ysfridi et substitutione Philippi.* In 1204.
tempore illo[6] mortuus est beate memorie Ysfridus

1) Genes. 27, 39. 40. 2) Ev. Matth. 5, 44. 45. 3) Psalm. 73, 12. 4) Psalm. 72, 6. 5) Iudic. 6, 36 sq. 6) scil. a. 1204. Iun. 14. vel 15, v. Ann. Stad. h. a.

Racesburgensis episcopus, vir magne patientie, summę abstinentie et totus religionis cultibus deditus. Factą est autem dissensio inter canonicos de electione, episcopo nondum funerato. Pars enim convenerat in personam domni Heinrici, eiusdem loci prepositi, viri discreti et omni honore dignissimi. Ipse sane preposituram suam multum ampliaverat et rebus et personis et edificiis et, quod plus est, religionis honestate. Pars autem altera personam domni Philippi, capellani episcopi defuncti, sibi in prelatum expetebant. Facta autem controversia, tandem ipsa hoc ordine quievit commotio, ut partes tam electorum quam eligentium arbitrio comitis Adelberti[1] se committerent. Et ille accepta deliberatione, Philippum ecclesie censuit preponendum. Hec autem ideo facta sunt, quia domnus Waldemarus rex in Suecia bellis occupatus erat. Quid plura? Philippus investitus Bremam se transtulit et a domno Harthvico archiepiscopo benedictionem pontificalem accepit. Sicque consecratis ecclesiis et ordinatis quibusdam causis in sua diocesi, ad episcopum Traiectensem[2] se contulit, ibique per annum consistens, domno regi Waldemaro se non exhibuit. Unde suspectus factus est regi et tandem comite mediante vix gratiam ipsius invenit.

10. *De morte Hartvici et electione Waldemari.*

Post aliquot annos domnus Harthwicus, supra memo-
1207. ratus Bremensis archiepiscopus, vita excessit[3]. Et cum eo adhuc vivente ecclesia illa satis concussa fuerit, nunc maiores et graviores commotiones exorte sunt. Siquidem eadem ecclesia colloquio celebrato domnum Waldemarum, Sclesvicensem episcopum, qui tunc a captivitate supradicta solutus erat[4] et in Bolonia consistebat, unanimi consensu et pari

1) comitis Nordalbingiae sive Holsatiae sub ditione Danica, qui fuit filius Sifridi comitis de Orlamunde. 2) Theodericum. 3) Obiit a. 1207. Nov. 5. 4) V. supra l. VI. c. 18.

coniventia cleri et populi episcopali honore sibi decre- 1207.
vit preferendum. Fuerunt tamen qui huic electioni non libenter intererant, ideoque non reclamando sed elongando se absentaverunt, Burchardus videlicet maior prepositus cum quibusdam suis fautoribus. Hammemburgenses autem canonici propter regem Waldemarum, qui ipsam civitatem tenebat, suspecti in hac electione fuerant, ideoque preter eos celebrata est. Qui videntes se despectos, graviter huic electioni contradicebant, dicentes, suam ecclesiam matrem ecclesiarum quandoque fuisse, et ideo potissimum primam vocem in electione se habituros. Bremenses tamen, missis legatis honoratis tam de clero quam de ministerialibus, domno Waldemaro Bolonie constituto ipsam electionem canonice factam insinuaverunt. Qui acceptis sociis, cum eisdem suis electoribus et testimonio Bremensis ecclesie domno apostolico se exhibuit. Qui gavisus est, et electum Bremensem cum gaudio suscepit, simul etiam congratulans, quod post multas inportunitates ad hunc apicem eum Dominus promovere sit dignatus. Nec tamen ad presens eius promotionem executus est, donec verius ipsius agnosceret electionem. Ipso igitur in curia morante, venerunt legati Hammenburgensium, electionem Waldemari reclamantes et ipsam minus canonicam probantes. Venit etiam legatus Waldemari regis, Petrus videlicet Roskildensis prepositus, sine instrumentis tamen, que sibi in via violenter ablata affirmabat, electionem predictam omnino evacuans, commonefaciens domnum apostolicum iurisiurandi Waldemaro prestiti, quod nunquam in tali loco obligaretur, ubi Waldemaro regi gravis esse putaretur. His igitur auditis, domnus apostolicus Waldemarum per aliquot dies detinuit, quousque

1) Protocollum protestationis, quod capitulum Hamburgense contemptum fuerit in electione Bremensis archiepiscopi, deperditum esse dolemus, v. Hamb. Urkb. n. 364.

deliberaret, quid de ipso cardinalium consilio ordinaret. Waldemarus autem, videns se in arto positum, non licentiatus abscedens, ad Philippum regem se transtulit, quem ille cum honore Bremam misit. Qui exultantes et tripudiantes eum honestissime susceperunt. Apostolicus autem, missis epistolis ad omnes ecclesias Germanie et Gallie, Waldemarum inobedientem districte excommunicavit[1]. Bremenses tamen hoc ad tempus ignorabant, quia litteras apostolici nemo eis porrigere presumebat, donec in quadam missa publica a quodam, quasi cum ceteris offerente, in altari posite sunt.

1208. 11. *De expeditione Waldemari regis.* Rex autem Waldemarus audito introitu cognati sui Waldemari episcopi, cum multitudine gravi terram intravit, exercitu videlicet equestri et navali, impedire eum volens vel, si posset, alium ei substituere. Werram quoque habens contra Guncelinum, comitem de Zverin, et fratrem eius Heinricum, qui eum offenderant — eiecto de terra Iohanne qui cognominatur Gans, cuius castrum Grabove violenter abstulerant — misso exercitu per manus Alberti comitis Nordalbingie, quem terre prefecerat, primo Boyceneburg, castrum ipsorum, dirui fecit, deinde omnem terram Zverinensem irrecuperabiliter vastavit. Waldemarus vero episcopus impetere terminos regis disposuit. Cumque bellum inter eos parturiret, ipsius propositum occasionibus variis impeditum est. Burchardus sane maior prepositus ad archiepiscopatum aspirans, quosdam habens electores de Hamenburg vel etiam de Brema, ad regem venit et ab eo investituram pontificalem accepit. Cumque potitus fuisset Hamburg, per quosdam amicos regis Stadium occupavit. Ad quod veniens Waldemarus Bremensis, adhuc latentibus insidiis, illud intrare volebat; sed pars adversa firmatis portis non recipiebat eum. Quod intelligens,

1) Diplomata Innocentii v. in Hamb. Urkb. p. 321 sq.

convocatis amicis de episcopatu Bremensi, civitatem 1208.
obsedit et ipsam violenter obtinens, omnia que intus erant suis exercitibus consignavit. Qui preda maxima omnia vastantes, ipsam quasi vacuam dimiserunt[1]. Rursus tamen pars Burchardi electi invaluit, et capto Stadio, illuc liberius habitare cepit. Porro rex Waldemarus pontem ultra Albiam sterni fecit, ita ut plaustra et equites libere transirent. Et infusus partibus Bremensium per suos, tamen ad supplementum sui electi, castrum Horneburch[2] firmissime edificavit.

12. *De expeditione vel morte Philippi.* Interea Philippus rex contra Ottonem regem vel etiam Waldemarum regem venire disposuit. Et contracto innumero exercitu de omni imperio, ubi aderant innumeri de Ungrorum finibus, contrahens secum auxilia pessimorum qui Valve[3] dicuntur, cum innumera virtute balistarum et omni genere armorum, consistebat in Bavenberch, coadunationes exercituum exspectans. Hec intelligens rex Otto, quem tante machinationes non latebant, cepit innumeris victualibus et armis communire civitates et castra et contra tantos insultus velut inperterritus se preparare. Nec defuit rex Waldemarus, in manu militari vel etiam inpensis thesaurorum ei subveniendo, sciens si contritum fuisset cornu dextrum, ipsum procul dubio excipere sinistrum[4]. Sed Deus miserator et misericors, motus de diutina concussione ecclesie, quam peccatis exigentibus exceperat, vel etiam tactus suspiriis et precibus suorum fidelium, tandem his cladibus finem facere dignatus est hoc modo.

Cum Philippus, ut premissum est, quietus consisteret in Bavenberch, exspectans coadunationes expeditorum, repente miserabilis et inopinata commotio inter ipsum et palatinum Ottonem de Wide-

1) 1208, Aug. 3. v. Ann. Stad. 2) Id castrum in Hist. gent. Dan. a. 1208. Horeburgh dictum, Harburg fuisse vix dubium. 3) V. s. l. VI. c. 5. 4) Otto rex tunc Waldemarum in castro Boyzenburg existentem ipse auxilium rogaturus adiit, v. Chron. Dan. a. 1208.

1208. lungesbach exorta est, quam minime silentio pretereundam putamus. Sane Philippus rex filiam suam[1] Ottoni, utpote nobili viro, desponsare decreverat. Sed quia idem Otto nimis crudelis erat et inhumanus, mutata voluntate propositum desponsationis mutaverat. Quod intelligens Otto palatinus, pro filia ducis Heinrici Polonie[2] laborabat, dixitque Philippo regi: *Domine, meminisse volumus clementiam vestram, quam devotus vobis semper fuerim et quanta in servitio vestro in presenti werra expenderim et quanto apparatu nunc vobiscum contra vestros adversarios procedere decreverim. Ideo peto, ut nunc in modico pro me sitis et litteras commendaticias domno duci Polonie dirigatis, ut ceptum bene inchoatum, pactum videlicet desponsationis, vestra mediante maiestate melius consummetur.* Cui rex: *Id quam devotus faciam.* Et ille gavisus obtulit litteras de instanti negotio ordinatas. Et rex: *Vade*, ait, *et post modicum revertere et invenies litteras bullatas.* Illo abeunte, mutate sunt littere in contrarium et signate bulla regia. Cumque palatinus litteras accepisset, perspexit in scedula maculam quandam exteriorem sicque concepit suspicionem, veniensque ad suum quendam familiarem: *Aperi*, inquit, *michi litteras, ut earum sciam tenorem.* Qui perspectis litteris expavit, dicens: *Rogo, ut Dei intuitu litteras me vobis exponere non artetis, quia nichil aliud nisi mortem michi imminere video, si eas exposuero.* Sicque acceptis litteris palatinus alteri nimis importune insistebat et ita tenorem ipsarum cognoscebat. Unde graviter efferatus, nichil nisi mortem regis animo versabat. Dissimulata tamen ira, ad Philippum quasi iocundans et congratulans intrabat. Una igitur dierum Philippo secretius in cubiculo consistente, quia medianam

1) Beatricem, inter quatuor regis filias maximam natu. 2) Gertrud, filia Heinrici ducis Silesiae et Hedwigis de Merania. Nostrum unicum chronistarum Germanicorum esse, qui mentionem faciat huius rei, quae Polonicis fontibus approbatur, adnotat Abel p. 234.

in utroque brachio inciderat, palatinus nudo gladio 1208.
in atrio regali quasi ludens incedebat. Sicque accedens ad cubiculum regis, ostium clanculo pulsabat et ingressus simili modo coram rege se gerebat. Cui rex: *Depone*, ait, *gladium, quia non est his locus modo.* Et ille: *Immo est locus, ut tu perfidiam tuam luas.* Et statim uno ictu cervicem eius tetigit, nec secundum vulnus apposuit. Cumque qui aderant, eum impetere voluissent, ille aperto ostio violenter exiliens, fugam dedit. Philippus tamen non sine ratione litteras mutaverat, quia puella, quam Otto desponsare cupiebat, consanguinitate Philippum ex matre contingebat[1], ideoque regi displicebat, ut vir tam crudelis et impius et impudens tam nobili virgini iungeretur. Idem quoque palatinus crudelitate nimia quendam de melioribus terre, Wulf nomine, occiderat, unde graviter Philippum offenderat.

Ipsius tamen regnum cessavit tali facta consummatione. Quam consummationem cuidam spiritali viro in Racesburch per visionem manifestare Deus dignatus fuit his verbis: *Anno* 1208. *erit consummatio.* Que quidem consummatio ignota fuit, sed circa festum beati Iohannis baptiste ipso anno tali modo Iun.
inpleta est[2]. Fuere tamen quidam viri nominati qui 24.
de tali facto nimis suspecti sunt habiti, episcopus videlicet ipsius civitatis cum aliis multis, quibus traditio regis inposita est[3].

Ceciditque vir nobilis et potens, multis adornatus virtutibus. Erat enim vir mansuetus et humilis et admodum affabilis. Et quia litteratus erat, divina devotus valde frequentabat. Et cum in ecclesia inter alios lectiones vel responsoria recitaret, clericos sive scolares pauperes a se non removebat, sed quasi

1) De hoc loco, consanguinitate scilicet Philippi et Heinrici ducis Silesiae, vide quae Abel exposuit p. 385. 2) Interfectus est Philippus Iun. 21. 3) Egbertus episcopus et Heinricus comes de Andechs, fratres Ottonis ducis de Merania, cui rex eodem die neptem suam uxorem tradiderat.

1208. conscolasticos eos habebat. De cuius tamen morte turbata est terra, fit meror omnium, una voce plangentium: *Heheu cecidit princeps noster, cessavit gloria nostra, versus est in luctum chorus noster, imperium a nobis translatum est, et regnum alterius gentis factum est*[1]. Coadunatis tamen principibus sive nobilibus, funus regium solempnibus exsequiis et fastu nimio in civitate Bavenberch tumulatum est. Regina autem audito tam tristi nuncio contabuit, et quia pregnans erat, gemino dolore ad mortem usque afflicta est[2].

Morte viri pressa, nimioque gravamine torta
Prolis, sicque duo vita privantur in uno.

Sed dum his intendo, repente de incertitudine huius vite ad memoriam venit illud poete[3]:

Omnia sunt hominum tenui pendentia filo,
Et subito casu, que valuere, ruunt.

Nam qui dispensat labentia secula, pensat
Humanos mores, qui pravi, qui meliores;
Exaltans humiles, ponit de sede potentes[4],
Usu ne vili solio dominentur herili.
An non audisti, quid ait sapientia Christi?
Tu qui terrarum regis orbem, dilige rectum[5].
En vir tantarum possessor divitiarum
Est subito raptus, tenui vix vulnere tactus,
Et mox maiestas cessat, genus atque potestas,
Et manus horrenda, virtus etiam metuenda.
Quam bene psalmista sensit, qui precinit ista[6]:
Vana salus hominis; non ergo sit tibi finis
Spes thesaurorum, quia nullus fructus eorum.
Pervigili cura celestia premia cura,
Que Christus gratis tribuet dono pietatis.

13. *De plenaria electione Ottonis regis.* Igitur mortuo rege Philippo, omnes qui per eum stare vi-

1) Lamentat. Ierem. 5, 15. 16. 1) scil. Irene vel Graeca Maria, obiit Aug. 28. 3) Ovid. Pont. IV. ep. 3. v. 35 sq. 4) Luc. 1, 52. 5) Lib. Sapient. 1, 1. 6) Psalm. 60, 13. 108, 13.

debantur, infirmati sunt. Unde contigit Waldemarum 1208.
Bremensem electum minus a suis acceptum. Timebant sane offensam futuri principis, vel excommunicationem apostolici, que eis tunc innotuerat. Rex autem Otto videns datam oportunitatem, quosdam de suis emulis bello impetere cogitabat. Ad quem accedens archiepiscopus Magdeburgensis[1] una cum duce Bernardo, sic ei locuti sunt: *Non suademus, ut aliquem impetum presumptuose faciatis, ne aliqua commotio contra vos fiat, sed magis ex dispensatione principum curiale colloquium statuamus, ut ibi de electione regis unanimiter tractetur. Si complacuerit Domino in vestra persona, gratum habebimus; sin aliud, et hoc audiemus.* Quod cum complacuisset, indicta est curia satis famosa in Halverstad[2], ubi convenerat maxima pars prelatorum et principum Saxonie et Thuringie, nec defuit Erbipolensis electus Otto. Omnes igitur principes qui convenerant, ac si divinitus inspirati, pari voto et unanimi consensu Ottonem in Romanum principem et semper augustum elegerunt in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, archiepiscopo[3], qui primam vocem habere videbatur, inchoante, prosequente vero Bernardo duce cum marchione Misnense et lantgravio Thuringie cum aliis ad quos electio regis pertinere videbatur. Cum autem perventum fuisset ad electum memoratum, conqueri cepit in conspectu principum, ecclesiam suam dampnificatam a Philippo rege et eius predecessore Heinrico imperatore quovis anno ad mille marcas, pro qua etiam iniuria Conradus, ipsius predecessor, dolose occisus est, et nisi eadem iniuria mutaretur, ut ecclesia indempnis maneret, ipse huic electioni se consensum non prebere affirmabat. Cumque hinc inde multa allegarentur, ipse de collegio

1) Albertus. V. diploma ei tunc ab Ottone datum, Böhmer Reg. n. 31.
2) Habita est Sept. 22. Cf. Böhmer Reg. p. 39. 3) scil. Magdeburgensi.

1208. exiens discessit. Altera tamen die revocatus electioni principum acquievit, quorum una cum rege ordinatione ecclesia sua recepit.

14. *De curia in Frankenevorde.* Exinde alia curia magis famosa indicta est Frankenevorde in festo Nov. 11. beati Martini. Ubi cum magna sollempnitate et ingenti numerositate occurrerunt domno regi principes Frankonie, Bauwarie, Suevie. Aderat ibi Beatrix, filia Philippi regis, cum suis submittens se gratie domni regis. Quam produxit domnus Spirensis[1]. Que elevata voce cum gemitu et suspiriis et lacrimis multis conquesta est domno regi et principibus presentibus et in commune toto orbi Romano de impia morte patris sui et de impia conspiratione Ottonis palatini, qui eum insidiose, nil tale suspicantem, in propria domo occidit. Cum hec dicerentur, facta est pressura magna coram rege condolentium querimoniis regine, qui omnes obortis lacrimis tantam miseriam deflebant et iustitiam regine fieri postulabant. Clamabant sane: si scelus perpetratum inultum maneret, neque rex neque quilibet principum secure vivere posset. Ad voluntatem igitur omnium domnus rex proscriptione publica dampnavit homicidam illum, quem tamen postea Heinricus Kaladinus[2] cum filio Wulf supra memorati, quem idem occiderat, occidit, caputque resectum in Danubium proiecit. Rex igitur reginam adolescentulam in sua procuratione suscepit, quam etiam ad petitionem principum pro bono pacis, si tamen id pro linea consanguinitatis fieri posset, uxorem ducere spopondit. Suscepit igitur eam cum patrimoniis et divitiis multis et trecentis quinquaginta castris. Ibi etiam representata sunt domno regi omnia imperialia cum plenitudine potestatis et honoris et benevolentia favoris.

1) Conradus. Cf. quae hoc loco habet Chron. rythmicum Brunswicense p. 114 sq., cuius versus nostro mirum quam respondeant.
2) Heinricus de Kalintin, marschalcus Philippi. Occisus est Otto a. 1209. mense Februario.

15. *De eodem.* Orta est autem nova lux in orbe Romano, iocunditas pacis[1] et securitas quietis, et cessavit subsannatio et insultatio multorum qui Ottonem affirmabant nunquam regnaturum. Quid dixerim de nobili rege Francie? qui nec cum aliis a subsannatione temperavit. Cum enim Otto a principibus de Pictavia ad regalem electionem vocaretur[2], et conductu regis memorati Franciam transiret, ipse eum transeuntem vidit et salutavit, et inter collationes, quibus se mutuo salutabant, rex Francie in hec verba prorupit: *Intelleximus*, ait, *quod ad imperium Romanum vocemini.* Ad hec ille: *Verum est*, ait, *quod audistis, sed in Deo sit iter meum.* Cui rex: *Non credatis, quod tanta proveniat vobis dignitas. Quod si vel sola Saxonia in personam vestram consenserit, detis michi nunc dextrarium, quem peto, et cum creatus fueritis, dabo vobis tres civitates meliores regni mei, Parisium, Stampis*[3], *Aurelianum.* Habebat sane rex Otto munera multa regis Anglie, avunculi sui Riczhardi et centum quinquaginta milia marcarum, que in somariis ferebant quinquaginta dextrarii. Inter quos erat unus nominatior, quem rex petebat. Domnus igitur Otto dato dextrario ibat via qua ceperat. Nunc igitur non sit iniuria domnum imperatorem repetere sua.

16. *De sollempnitate regis in Bruneswich.* Sequenti anno indicta est curia in Aldenburch, que alio nomine Plisne nuncupatur[4], ubi etiam ingens patrimonium imperator possidet comitis Rabbodonis cum castro Lisnic et Coldiz, quod imperator Frithericus quingentis marcis a comite memorato comparavit[5]. Illuc convenerunt Misnenses et Cisnenses[6], Poloni 1209.

1) Iisdem verbis utitur de Saxonia supra l. V. c. 20, secundum Helmoldum, v. ibid. not. 28. 2) V. s. l. VI, c. 1. 3) Etampes. 4) Altenburg iuxta fluvium Pleisse. Curia facta esse videtur mense Maio, Böhmer Reg. n. 60. 5) Confer Böhmer Reg. n. 2384, diploma a. 1158. Ian. 1. datum, quo Leisnig et Coldiz imperio deferuntur. 6) de Ziza, Zeiz.

1209. quoque et Boemi et Ungari. Ibique multis negotiis determinatis et pace iurata, que in omnibus curiis precedentibus firmata est, domnus rex faciem suam
Mai. convertit Bruneswich, ubi festum pentecosten sol-
17. lempniter celebravit. Ad quod rex amicos tantum familiares adesse voluit, archiepiscopum Magdeburgensem, Halverstadensem electum[1], Hildensemensem episcopum[2], Mersburgensem episcopum[3], Havelbergensem episcopum[4], Corbiensem abbatem[5], Wertinensem abbatem[6]. Aderat quoque totus festivus dux Bernardus, lantgravius[7], palatinus comes Reni, Misnensis marchio[8], Conradus marchio[9], Willehelmus dux Luneburgensis, qui erat frater regis Ottonis, marchio de Brandenburch. Comitum vero non erat numerus[10], militum plurima multitudo, quibus omnibus honestissime et abundantissime de impensa regia administratum est[11]. In sancto vero die missa inchoata, domnus archiepiscopus Magdeburgensis Misnensem marchionem pro nota excommunicationis divinis interesse noluit. Quem cum domnus rex a suo proposito nullo modo revocare potuisset, marchionis consulens verecundie, cum ipso ecclesiam exivit. Sequenti vero die consilio principum satisfactione a marchione promissa, controversia illa sopita est.

Nec peccasse puto, dum misceo seria ludo[12],
quia
Non satis est pulcra esse poemata, dulcia sunto[13].
Cum igitur omnium letitia abundaret, Bernardus dux intuitus leonem fusilem, qui a duce Heinrico ibi sublimatus est[14], ait: *Quousque hiatum vertis ad orientem?*

1) Fridericum II. 2) Hartbertum. 3) Thidericum. 4) Sibothonem. 5) Hugoldum. 6) Heribertum. 7) sc. Thuringiae Hermannus. 8) Thidericus. 9) Landsbergensis. 10) *non erat numerus*, sicut supra l. IV, c. 12. 11) Confer testium nomina in diplomate ibi dato, v. Böhmer Reg. n. 62. 12) Cf. Horatii Epistolarum I, 14, 36. Sermonum I, 1, 27. 13) Horatii Artis Poeticae v. 99. 14) anno videlicet 1166, v. Ann. Stad.

Desine, iam habes quod voluisti, convertere nunc ad 1209.
aquilonem. His verbis omnes in risum convertit, non sine admiratione multorum, qui hoc dictum altius intelligebant.

17. *De legitimatione sive desponsatione filie regis Philippi.* Finita autem festivitate rex abiit Goslariam, et ordinatis ibi quibusdam negotiis, processit Walkenrede, ubi invenit abbatem de Morimunde[1] cum aliis quinquaginta duobus abbatibus sui ordinis, qui eum omnes sue fraternitatis socium et orationis fecerunt et sic regem secuti sunt, ab ipso large procurati, usque Erbipolim, ubi cum maxima sollempnitate susceptus est dominica Domine in tua misericordia Mai.
cum himnis et laudibus Dei. Cantus autem hic erat: 24.
Advenisti desiderabilis. Aderant ibi legati domni apostolici, Hugo Hostiensis cardinalis et episcopus, Leo Sabinensis cardinalis et episcopus cum maxima copia prelatorum et principum, sacerdotum et clericorum. Inter quos erat archiepiscopus Moguntinus Syffridus, Coloniensis Thidericus, Treverensis Iohannes, Salceburgensis Everhardus, Argentinus Heinricus, Augustinensis Syffridus, Constantiensis[2], de Frisugge episcopus Otto, Pataviensis Managoldus, Ratisponensis Heinricus, Basiliensis Ludolphus, Hildensemensis Hartbertus, Verdensis Yso, Halverstadensis, Havelbergensis, abbas Cono Elevangensis, abbas Vuldensis[3], Hersveldensis[4], Corbeiensis, Prumensis, Wisceburgensis[5]. Hos sequuntur nomina regum sive principum: Odackerus rex Boemie, marchio de Mereren[6], Luppoldus dux Austrie, dux Saxonie Bernardus, Ludovicus dux Bavarie, dux Bertoldus de Ceringe, dux de Lutringe[7], dux Brabantie[8], marchio Misnensis[9], Conradus marchio de Landesberch, marchio Adelbertus de Brandenburch et alii quam plures.

1) abbatia ordinis Cisterciensis, dioecesis Lingonensis. 2) Conradus II. 3) Henricus III. 4) Iohannes. 5) Wolframus. 6) Wladislavus Henricus. 7) Fridericus II. 8) Henricus I. 9) Theodericus.

1209. Ordinatis igitur ibi multis negotiis et firmata pace, sicut in omnibus curiis supradictis, domnus rex pro speciali negocio assumptis tantum cardinalibus, prelatis et principibus, sacerdotibus cum litteratis et legis peritis de legitimanda[1] ei filia Philippi regis, sic omnibus generaliter exorsus est: *Rogamus omnes vos in Domino, primo cardinales, qui de auctoritate sive consilio domni apostolici adestis, summos etiam archiepiscopos, episcopos, abbates et alios, quos ecclesiasticus ordo diversis gradibus distinguit, excellentiam quoque regum, ducum, principum, ut verba nostra attendatis. Deus celi post multas adversitates cum beneplacito omnium regnum nobis donavit, ita ut non immerito cum gratiarum actione ei dicere possimus:* Lapidem, quem reprobaverunt edificantes, hic factus est in caput anguli[2]. *A Domino factum est istud et est mirabile in oculis nostris. Quod cum luce clarius constet omnibus, et optio nobis non desit de illustrissimis feminis, quas habet orbis Romanus, e quibus sponsam sive coniugem eligere possimus, tamen quia tam celebris conventus pendet de articulo filie Philippi ducis Suevie, quam nostram consanguineam nemo dubitat, vestro nos submittimus arbitrio sive consilio, ut iuxta salutem animarum vestrarum sincere deliberetis, omni scrupulo postposito favoris sive timoris, quid nobis super hoc sit faciendum. Si enim sex milibus annorum victuri essemus, magis omni tempore celibem eligeremus ducere vitam, quam cum anime periculo sortiri uxorem. Nemo gloriam, generositatem, divitias, castra huius virginis attendat, que omnia saluti anime equiparari non possunt. Hec enim omnia nobiscum sunt. Si vero ipsa castra* 350 *distribuantur sororibus, quas hec contingit hereditas, parum est quod restat. Nunc igitur, ut dictum est, super hoc deliberetis, ut congruum nobis responsum reddatis.* Omnibus igitur ad colloquium locum dantibus, rex ait fratri Heinrico

1) i. e. legitime sponsanda. 2) Ev. Matth. 21, 42.

palatino, qui a dextris eius erat: *Volumus ut sedeas,* 1209.
ne quem tua presentia de ulla suspicione terreat.
Facta igitur longa deliberatione tandem ad domnum
regem reversi sunt. Posuerant autem verba in ore
Luppoldi ducis Austrie, viri facundissimi et litterati,
qui sic coram rege locutus est: *Domne rex, placet ut
audiatis responsum cardinalium, prelatorum et principum?* Ad hec rex: *Audio.* Et ille: *Noverit sublimitas vestra, quod iste tam celebris conventus cardinalium, auctoritatem domni pape preferentium, summorum prelatorum et principum et omnium litteratorum omnino vobis expedire decrevit, pro bono pacis et statu Romani orbis, ut virginem, de qua mentio habetur, uxorem ducatis, hoc addentes, ut omnis auferatur trepidatio, duas congregationes monachorum preclaras liberrime construatis. Nos quoque vobis non deerimus facultates et elemosinas large erogando, sacerdotes etiam, sive alii inferioris ordinis in missis et orationibus subveniendo.* Ad hec rex: *Nos consilium sanum et bonum tante auctoritatis non refragantes, vestris acquiescimus dictis. Igitur vocetur puella.* Que cum a pontificibus sive principibus gloriose adducta fuisset, rex consurgens de throno suo eam cum inclinatione recepit. Qua reinclinante proferens annulum eam coram omnibus subarravit et in osculo recepit, et ipsam inter cardinales, quorum kathedra e regione coram facie regis erat, residere precipiens, sic omnibus ait: *Ecce reginam habetis; ipsam, ut decet, honorate.* Ordinatis etiam legatis honoratis honestissime eam una cum sorore usque Bruneswich deduci precepit. Ipse vero in terra remansit, et peragratis illis partibus de consecratione imperiali tractare cepit.

18. *De profectione domni regis.* Igitur post festum
beati Iohannis baptiste curiam indixit celebrem in Iun.
civitate Augusta[1], ubi convenerunt omnes illius terre 24.

1) Habita est curia medio mense Iulio, v. Böhmer Reg. p. 45.

1209. principes, cum quibus habuit mysterium consilii sui, ut ipsis cooperantibus honorifice cum gloria et honore Teutonicorum imperialem perciperet benedictionem. Ad quod negotium deputati sunt plurimi tam prelati quam principes, seu omnes qui regalia tenebant, archiepiscopus Treverensis, Magdeburgensis[1], Erbipolensis[2], Argentinus, Spirensis[3], qui et cancellarius, Wormatiensis[4], Basilensis, Constantiensis, Pataviensis, episcopus de Chuore[5], de Augusta, de Eusteth[6], de Praga[7], de Olmoth[8], abbates de Augya, de Sancto Gallo[9], de Kempte[10], de Wiscenburch, de Selse, de Prume, de Efpterna. Quibus adiuncti sunt principes, dux Bavarie, dux de Lutringe, dux de Ceringe, dux de Karintia[11], dux de Mereren[12], marchiones et comites plurimi. Ceteri qui remanserunt, thesauris innumeris in ipsa profectione regi subservierunt. Sic-
Aug. 15. que circa assumptionem beate Virginis Alpium iuga scandere cepit, relictaque civitate, quė ex aque nomine naturaliter t' Ynsbrugge[13] dicitur, prospere tenuit Brixiam, ubi Athasis fluvius occurrit, per cuius divexum descendens venit Tarentum[14]. Quo relicto venit ad transitum artum montibus preclusum, qui Veronensium Clusa dicitur, ubi castrum est firmissimum, quod ex longa antiquitate urbs Hildebrandi dicitur. Illuc robur erat fortium propter amplitudinem ipsius castri, qui contra Veronenses werram diutinam habentes eos non parum infestabant. Adveniente igitur rege ipsum castrum ei offerunt, per quod plurimum toti terre fuerat dominatus. Veronenses tamen adhuc ipsos castellanos infestare non timebant, sicque offensam regis incurrerunt. Postea tamen datis multis milibus marcarum in gratiam

1) Albertus. 2) Otto. 3) Conradus. 4) Lupoldus. 5) Reinerus. 6) Hartwicus. 7) Daniel II. Milicius. 8) Robertus. 9) Udalricus. 10) Rudolfus. 11) Bernhardus. 12) Intelligendus esse videtur marchio de Moravia, v. supra c. 17 not. 51, neque vero Otto dux de Meran. 13) Innsbruck. 14) Intelligit Tridentum.

recepti sunt. Domnus igitur rex procedens magnifice 1209.
receptus est a Mantuanis et Cremonensibus, unde poeta:

Mantua ve misere nimium vicina Cremone[1].

Verum post transitum Padi Parmonenses et Pontremulenses regem cum gaudio susceperunt. Nec defuerunt Mediolanenses, Genuenses, Lucenses, cum aliis civitatibus, civitates suas tripudiando offerentes et gazis innumeris et muneribus eum honorantes. Ubi cum per tempus stetisset et in civitatibus illis multa ordinasset, transita civitate magna, que lingua eorum Synis[2] vocatur, ubi per dies aliquot steterat, venit ad civitatem[3], ubi passa est beata Christina, que de nomine eius stagnum sancte Christine vocatur. Inde procedens cum omni comitatu suo venit Bytervus[4], ubi cum magna sollempnitate et multo comitatu tam cleri quam populi occurrit ei domnus apostolicus Innocentius. Quanto autem gaudio et cordis exultatione se mutuo receperint, ex multis complexibus et osculis vel etiam profusis eorum lacrimis, quas abundantia leticie produxerat, presentis scripti depromere nequit inopia.

19. *De consecratione imperatoris.* Igitur sexta
feria, que fuit post festum beati Michaelis, quod Oct. 2.
tunc feria tertia celebratum est, venit domnus rex ad limina beati Petri cum magna devotione adorare sanctos Dei apostolos, simul etiam urbem regiam omnibus modis honorare. Habuit etiam in comitatu suo sex milia loricarum, exceptis balistariis et innumera militia prelatorum et principum. Dominica igi-
tur die, ut dictum est, post festum beati Michaelis Oct. 4.
cum processio fieret ad atrium beati Petri, facta est pressura nimia advenientium et occursantium ad gradus monasterii beati Petri et omnis negabatur via processioni, sed larga manus regis cum maxima

1) Vergilii Eclog. IX, 28. 2) Siena. 3) Volsinium seu Bolsena. 4) Viterbo.

1209. copia spargebat argenteos, et tandem vix optinetur ascensus. Nec defuerunt ministri cum lanceis et fustibus reprimere tumultus. Sicque in dominica Da pacem Domine[1], domnus imperator cum magna pace et tranquillitate et iocunditate consecratur et coronatur, omnibus magnifice letantibus et cantantibus: *Fiat pax in virtute tuâ!* Et quia ipse summo studio semper paci studebat, speramus ipsum officium pacis et unitatis ecclesie Dei, que diu concussa fuit, a Deo optinere solatium. Finito officio domnus papa imperatorem devote vocat ad convivium, quem domnus imperator precibus instantissimis optinet venire secum. Cum igitur ventum fuisset ad equos, imperator non immemor apostolice reverentie, que exhibenda est ipsorum vicario fideli et reverendo pape Innocentio, strepam ipsius devote apprehendit. Sicque ad locum convivii venitur, ubi de imperatoris magnificentia simul in unum dives et pauper large procuratur.

Nec pretereundum, quod Waldemarus Bremensis electus, pauper et exul, per intercessores, quos optinere potuit, vel per se ipsum limina apostolice pietatis, que claudit et nemo aperit, aperit et nemo claudit, et septuagies septies errata dimittere consuevit[2], omni sollicitudine et devotione pulsare non cessavit, omnem reatum inobedientie penitens cum omni satisfactione emendare promittens. Verum quia idem casus multipliciter erat perplexus, nichil super his fuit determinatum, nisi ut in pontificalibus celebraret, non tamen in Bremensi ecclesia.

20. *Satisfactio*[3] *scriptoris.* Veniam legentium peto, ne quis presumptionis vel temeritatis arguere me velit, quia ista dictaverim, sciens quod multi gesta regum vel pontificum scripserint, sed, sicut

1) Nostrum coronationis diem, quem prius recte Oct. 4. dixit, in irritum vertere, v. Böhmer Reg. p. 47. Dominica Da pacem hoc anno dies 20. Sept. erat. 2) Ev. Matth. 18, 21. 22. 3) i. e. excusatio.